

ISSN 1857-2294

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI ȘTIINȚE POLITICE**

**REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE**

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

**1 (155)
2011**

Chișinău, 2011

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, membru corespondent al Academiei Române

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Juc, doctor în filosofie

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria C

© Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2011

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Ludmila Iliin**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

CUPRINS

FILOSOFIE

Teodor N.Țirdea	Traseele istorico-noționale și modelele teoretice în dezvoltarea bioeticii: analiză teoretico-metodologică și comparativă	7
Lidia Troianowski	Estetica neclasică: declinul de la valorile tradiționale	19
Rodica Ciobanu	Valențele interdisciplinare ale filosofiei în contextul științelor sociale	29
Широков Д.И., Буслова М.К.	Информационные войны и новая парадигма безопасности	37
Andrei Perciun	Considerații privind identitatea la Platon în <i>Cratylus</i> și la Vilev Flusser în <i>Text și imagine</i>	44

SOCIOLOGIE

Toader Toma	Dimensiuni sociale ale securității europene	54
Виктор Мокану	Оценка реформы в социальной сфере в общественном мнении населения Республики Молдова	60
Владимир Блажко	Особенности развития еврорегионов пограничья в условиях глобализации	67

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon Varzari, Ion Tabârță	Evoluția statului Republica Moldova prin prisma funcționalității elitei politice și a societății civile	72
Constantin Solomon	Agitația electorală în campania pentru alegerile parlamentare anticipate din 2010 în Republica Moldova	82
Pavel Moraru	Rolul serviciilor speciale ale regimului de la Tiraspol în promovarea intereselor rusești la hotarul cu UE și NATO	94
Alexandru S.Roșca, Laurențiu Turbatu	Considerații privind tradițiile anglo-saxonă și continentală ale conceptului „stat de drept”	102
Vlad Galin-Corini	Securitatea ecologică în contextul național și internațional	109

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor Juc	Fundamentarea teoriilor relațiilor internaționale prin „Marile dezbateri”	118
Victor Moraru	Provocarea Kosovo: separatismul ca generator al tensionării internaționale	134
Gabriela Marchis	Aplicarea tehnicilor de <i>benchmarking</i> de către Republica Moldova în utilizarea instrumentelor structurale	141

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE POLITICĂ

Aurelia Peru-Balan	Publicitatea politică: standarde și practici internaționale și naționale. Reclama negativă în campaniile electorale	149
Victoria Bulicanu	Influența politico-mediatică: viziuni și interpretări contemporane	162

DEMOGRAFIE

Mariana Buciuceanu-Vrabie	Copiii rămași singuri acasă în urma migrației părinților: riscuri și realități	169
Людмила Рустанович	Многодетные семьи в современных условиях	178

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Rodica Nichifor	Securitatea Europei de Sud-Est în contextul noilor transformări geopolitice	184
Elena Albot	Aspecte filosofice privind modelul social	190
Mihaela Cernei-Băcioiu	Considerații asupra situației copiilor abandonati	196
Сергей Хорозов	Неправительственные организации как субъект социальной политики в Гагаузии	200

MOȘTENIRE

Gheorghe Bobâna	Vasile Lașcu – încercări în filosofie	205
------------------------	---------------------------------------	-----

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

Lidia Troianowski	Conferința științifică consacrată creației lui Vasile Lașcu	212
--------------------------	---	-----

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Constantin Lozovanu, Ecaterina Lozovanu	Considerații asupra investigației UNESCO „Filosofia. Școala libertății”	218
Victor Saca	Un studiu consacrat fenomenului puterii politice în Republica Moldova	221

ANIVERSĂRI

Ion Rusandu: 60 de ani de la naștere	223
--------------------------------------	-----

CONTENTS

PHILOSOPHY

Teodor N.Țirdea	Historical-notional paths and theoretical models in development of bioethics: theoretical-methodological and comparative analysis	7
Lidia Troianowski	Neclassical aesthetics: decline of traditional values	19
Rodica Ciobanu	Interdisciplinary aspects of philosophy in the context of social sciences	29
Широкоанов Д.И., Буслова М.К.	Informational wars and the new security paradigm	37
Andrei Perciun	Considerations of identity of Plato in <i>Cratylus</i> and to Vilev Flusser in <i>Text and image</i>	44

SOCIOLOGY

Toader Toma	Social dimensions of European security	54
Victor Mocanu	Evaluation of reform of social sector in public opinion of population of Republic of Moldova	60
Vladimir Blajco	Specific of development of euroregions in border aria in conditions of globalization	67

POLITICAL SCIENCES

Pantelimon Varzari, Ion Tabârță	Evolution of the state of Republic of Moldova trough prism of functionality of political elite and civil society	72
Constantin Solomon	Electoral promotion in campaign for anticipate parliamentary elections in 2010 in Republic of Moldova	82
Pavel Moraru	The role of special services of Tiraspol regime in promotion of Russian interests at the borders of EU and NATO	94
Alexandru S.Roșca, Laurențiu Turbatu	Considerations on Anglo-Saxon and continental traditions of the concept: „State of Law”	102
Vlad Galin-Corini	Ecologic security in national and international context	109

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Victor Juc	Substantiation of theories on international relations trough „Great debates”	118
Victor Moraru	The Kosovo challenge: separatism as a generator of international tension	134
Gabriela Marchis	Application recourse to technics of <i>benchmarking</i> by Republic of Moldova in using of structural instruments	141

MASS-MEDIA AND POLITICAL COMUNICATION

Aurelia Peru-Balan	Political publicity: standards, international and national practices. Negative advertising in election campaigns	149
Victoria Bulicanu	Political and media influence: contemporary visions and interpretations	162

DEMOGRAFIE

Mariana Buciuceanu-Vrabie	The children left home alone by migrating parents: risks and reality	169
Ludmila Rustanovici	Large families in contemporary conditions	178

RESEARCH PAPERS

Rodica Nichifor	Security of South-East Europe in the context of new geopolitical transformations	184
Elena Albot	Philosophical aspects of social model	190
Mihaela Cernei-Băcioiu	Considerations on the situation of abandoned children	196
Serghei Horozov	NGOs as subject of social policy in Gagauzia	200

HERETIGE

Gheorghe Bobâna	Vasile Lașcu – attempts in philosophy tempts	205
------------------------	--	-----

SCIENTIFIC LIFE

Lidia Troianowski	Scientific conference dedicated to creation of Vasile Lașcu	212
--------------------------	---	-----

CRITICS AND BIBLIOGRAFY

Constantin Lozovanu, Ecaterina Lozovanu	Considerations on UNESCO investigation „Philosophy. School of freedom”	218
Victor Saca	A study dedicated to the phenomen of political power in Republic of Moldova	221

ANNIVERSARY

Ion Rusandu: 60 Years Anniversary	223
-----------------------------------	-----

**TRASEELE ISTORICO-NOȚIONALE ȘI MODELELE
TEORETICE ÎN DEZVOLTAREA BIOETICII:
ANALIZĂ TEORETICO-METODOLOGICĂ ȘI COMPARATIVĂ**

Teodor N. Țirdea,
dr. hab. în filosofie, profesor universitar,
USMF “Nicolae Testemițanu”, Chișinău

Summary

In the article are analyzed specific ways in interpretation and development of bioethical knowledge, as well as the concept of the notion «trajectory». The author evaluates opportunity to transform bioethics into a field of sciences and pragmatic philosophy as a theoretic model. There are many interpretation of bioethics as late or earlier ones, founded by famous North-American biochemist and oncologist Van Rensselaer Potter. In these cases the paths of evolution of bioethics are leading to well-known professional ethics, as medical ethics is which is not according to contemporary theoretical-scientific (potterian) status of bioethics, in the widest meaning as possible.

În cercetările filosofico-științifice un interes deosebit și o importanță aparte reprezintă examinarea fenomenului (sau sistemului) de orișice gen prin intermediul metodei istorice, prin metoda de analiză a obiectului de cunoaștere în procesul său de evoluție, mai ales când el se manifestă în diverse direcții, pe diferite piste, modificându-și adesea în așa măsură conținutul și chiar esența încât reprezentările acestuia devin de multe ori contradictorii. Ceva asemănător se întâmplă și cu bioetica.

Din momentul apariției (a. 1970), bioetica se dezvoltă ca o direcție științifică interdisciplinară și ca o filosofie practică pe anumite piste. Cu regret menționăm că în foarte multe cazuri, în lipsa unor principii filosofico-metodologice strict formulate, aceste cunoștințe adesea se identifică de către mulți autori cu disciplinele etice deja cunoscute. Faptul nominalizat ne demonstrează o dată în plus că etica biologică în dezvoltarea sa a parcurs câteva trasee istorice și concomitent drept rezultat apare posibilitatea de a discuta și chiar a evidenția constituirea doar a unor modele teoretico-conceptuale ale acesteia. Vom argumenta că nu toate traiectoriile de evoluție a bioeticii au purces la formarea modelului teoretic respectiv. O similară interpretare (și situație) teoretico-științifică a dezvoltării bioeticii face, întâi de toate, în plan semantic această evoluție inacceptabilă a unuia din principalele principii metodologice contemporane ale cercetărilor științifice – principiul corespondenței, ceea ce este inadmisibil în știința și practica contemporană. În articolul de față este examinată și demonstrată prezența unei căi specifice în interpretarea dezvoltării istorice a cunoștințelor bioetice, pe care noi am „botezat-o” *traiectorial-conceptuală* (noțională), ceea ce transformă bioetica contemporană într-o ramură a științei și filosofiei ce atinge statutul de *model teoretic* doar în anumite cazuri, de exemplu, în interpretarea ei timpurie și celei târzii de către fondatorul acesteia, renumitul biochimist și oncolog nord-american *Van Rensselaer Potter* (1911–2001).

Actualmente, în literatura de specialitate putem întâlni câteva trasee istorico-con-

ceptuale de dezvoltare a bioeticii, care sunt mai frecvent discutate de comunitatea științifico-filosofică și deci mai cunoscute. La etapa inițială de evoluție a eticii biologice, în SUA apar concomitent două trasee istorice în dezvoltarea acesteia: traseul *timpuriu* al lui Van Rensselaer Potter, unde el interpretează acest fenomen în sens *larg* al cuvântului, și traseul lui *Andre Hellegers*, unde bioetica este examinată în sens *îngust*, drept o etică profesională, o etică medicală cu o nouă denumire – *bioetica*. Etica hellegeriană, cu regret, a umbrit bioetica lui V.R. Potter circa 20 de ani [1, p.4]. Mai apoi bioetica, acomodându-se la cerințele vremurilor, dezvoltându-se teoretico-conceptual, „apucă” și pe alte căi, desfunde și răzbate alte drumuri [2, p.70-106; 3, p.3-9; 7, p. 221-289], conform circumstanțelor timpurilor. Printre acestea, ar fi cazul de evidențiat, alături de cele nominalizate, *traseul noțional nord-american* (etica biomedicală a lui T.L. Beauchamp și J. F. Childress), *traseul vest-european* al lui I.D. Rendtorff și P. Kemp (bioetica și biodreptul european) și *traseul târziu* al lui V. R. Potter – *bioetica globală*.

Fiecare traseu (cinci la număr în viziunea noastră) are autorii săi, dar e necesar de amintit că la elaborarea acestora și-au adus aportul la timpul respectiv și alți savanți și filosofi, cum ar fi Î. Habermas, D. Macer, D. Callahan, W.T. Reich, T.H. Engelhard jr., A.Jonsen, D.S. Holm, R.F.Nach, K.E. Goodpastery, iar apariția și formularea acestora a fost cauzată și pregătită de un șir de inițiative și evenimente de natură socială și științifică. De exemplu, primele trei principii morale ale eticii biomedicale nord-americane au fost formulate pentru prima dată în Raportul Belmont (a.1979, SUA), care înglobează lista cerințelor normative privind executarea experimentelor asupra oamenilor (principiile autonomiei pacientului, maximizării binelui și dreptății). Dacă să vorbim despre principiile morale (imperativele) ale biodreptului și bioeticii vest-europene, apoi ele au fost articulate în rezultatul realizării unui proiect de cercetare internațional, unde au participat savanți din 22 de țări ale Europei. Vom încerca să descriem traseele de dezvoltare a bioeticii pe parcursul evoluției istorice a acesteia, argumentând că nu toate pisteau au purces spre constituirea unor modele teoretico-conceptuale ale eticii biologice.

1. Traseul timpuriu al lui Van Rensselaer Potter în evoluția bioeticii. Făcându-și apariția cu 41 de ani în urmă, odată cu publicarea articolului *Bioetica – știința supraviețuirii* (1970) al fondatorului acesteia, Van Rensselaer Potter, care mai apoi devine primul capitol al operei sale fundamentale *Bioetica – o punte spre viitor*” (1971), bioetica este interpretată pur și simplu ca o ramură a științei, dar și *o nouă înțelepciune* ce ar reuni două dintre cele mai importante și necesare elemente ale practicii sociale – *cunoștințele biologice* și *valorile general-umane*. Omenirea urgent are nevoie de *o nouă înțelepciune*, care, după V.R. Potter, ar fi nu altceva decât „cunoștința despre utilizarea cunoștințelor” necesară pentru supraviețuirea omului, adică necesară pentru cucerirea bunurilor sociale și ameliorarea calității vieții. O astfel de înțelepciune fondatorul bioeticii o numește „*Știință a supraviețuirii*”, fiind desemnată de el cu un nou termen – „*Bioetică*” [4, p.9]. Aici suntem martorii nașterii *primului traseu noțional* (conceptual) în dezvoltarea bioeticii, când cea din urmă este examinată în sens larg, adică când etica tradițională (clasică) își extinde acțiunile sale morale și asupra plantelor, animalelor, asupra biosferei în genere, devenind astfel martorii apariției *primului model teoretic al bioeticii*.

Bioetica este tălmăcită de V. R. Potter ca o ramură interdisciplinară a științei la intersecția filosofiei, biologiei, medicinei, eticii, ecologiei, dreptului etc. cu o nouă metodologie numai ei proprie – *biocentristă* [5, p.58-63], ca o filosofie practică, ca un mod de viață, ca o ideologie, ca o știință a supraviețuirii, chiar o politică aparte a statului. „Bioetica, – scrie în această ordine de idei V. R. Potter, -tinde spre atingerea echilibrului dintre social-politic și moral vizavi de satisfacerea necesităților culturale și filosofice”. Spre realizarea acestui scop, „bioetica trebuie să se axeze spre reproducerea înțelepciunii, reieșind din priceperea existenței lumii biologice și esenței omului, de asemenea din înțelegerea posibilității utilizării cunoștințelor dobândite pentru atingerea bunăstării sociale” [4, p.36].

În așa interpretare, bioetica este nu altceva decât o direcție științifico-filosofică ce studiază interacțiunea și interconexiunea elementelor biosferei de pe pozițiile eticii tradiționale [2, p. 78]. Bioetica în tălmăcirea ei timpurie cuprinde în sine etica medicală, cea din urmă devenind o parte componentă a primei. Bioetica studiază nu doar diverse atitudini axiologice ale omului față de viață, moarte, copilărie, bătrânețe, sănătate, dar și comportările noastre morale față de tot ce-i viu. În acest aspect, bioetica timpurie a lui V.R.Potter înglobează nu doar normele etice ale relațiilor noastre privind animalele, plantele, dar și etica raportului omului cu biogeocenozele, cu biosfera. Nu doar *Homo Sapiens*, ci toată natura se va pomeni obiect de studiu al bioeticii timpurii a lui V.R.Potter de pe pozițiile moralei tradiționale. O astfel de interpretare a eticii biologice face față acestor cunoștințe prin exclusivitatea lor și evident că nu e corect în cazurile când se încearcă elaborarea altor trasee de dezvoltare a acesteia ce purced doar spre o etică medicală sau spre alta similară. Etica biologică inițială a lui V.R.Potter întru totul se deosebește de alte etici. În primul rînd, ea are ca fundament principiul filosofico-teoretic și metodologic *biosferocentrist*, în al doilea rînd, ea, într-o manieră aparte, scoate în evidență și alte principii metodologice, cum ar fi al co-evoluției, socializării, responsabilității, vulnerabilității etc. Altfel spus, traseul timpuriu al lui Van R. Potter direct duce spre formarea primului model noțional-teoretic al bioeticii, transformînd aceste cunoștințe etice net superioare față de altele, deoarece ele își răspîndesc influența morală asupra biosferei, așa cum și-a programat fondatorul bioeticii. E vorba de evoluția eticii, care la etapele inițiale de dezvoltare a omenirii, afirmă V.R. Potter citindu-l pe Oldo Leopold [4, c.4], avea de a face doar cu reglementarea relațiilor dintre indivizi (prin intermediul Decalogului), mai apoi dezvoltarea ei (a eticii) ținea de reglarea morală a corelației omului și societății (prin intermediul regulii de aur), actualmente însă nu există o etică care ar aranja relațiile morale dintre om și natura vie. Extinderea eticii pînă la cel de al treilea element al mediului – natura vie – a devenit o posibilitate evoluționistă și o necesitate ecologică. Suntem martorii apariției celui de al treilea pas în dezvoltarea eticii, adică apare bioetica drept un mecanism de realizare a strategiei de supraviețuire.

2. Traseul istorico-noțional de dezvoltare a bioeticii în opinia lui Andre Hellegers. Amintim că bioetica apare în SUA la începutul anilor '70 ai sec. XX. Concomitent, tot în America de Nord, mai exista o “moștenire” ce trebuie luată în considerație – clironomia, care devine preponderentă față de cea a lui V.R.Potter. Trebuie recunoscut în acei ani impulsul puternic imprimat de un faimos obstetrician american de origine olandeză, Andre Hellegers, fondator al Institutului de Etică “Kennedy” (Kennedy In-

stitute of Ethics) și cercetător în domeniul demografiei. El consideră bioetica un fel de maieutică, o știință capabilă de a reuni valori prin dialogul și confruntarea dintre medicină, filosofie și etică. La urma urmei, la Andre Hellegers totul se reduce la o etică medicală tradițională ce examinează doar raportul moral dintre medici și pacienți.

După Andre Hellegers, obiectul de studiu al acestui nou domeniu de cunoștințe îl constituie momentele etice ce sunt frecvente în medicina clinică. Savantul nu face nimic altceva decât (cu tot respectul lui față de bioetică, unde indică o metodologie specifică vizavi de această disciplină, cea interdisciplinară, în premieră introduce termenul de bioetică în lumea universitară) aceea că reduce etica biologică, ca parte a filosofiei practice despre supraviețuire, la una clinică, la una aplicativă în lumea medicală, ceea ce nu se poate justifica actualmente nici teoretic, nici practic.

Astfel, suntem martorii unei tentative de a umbri bioetica potteriană cu cea hellegariană, și asta în condițiile când problema antropoecologică globală pe Terra s-a acutizat la maximum, când omnicidul planetar a devenit o realitate evidentă. E clar, un asemenea traseu de lansare a bioeticii nu corespunde principiilor metodologice și morale ale acesteia, el nu poate axa adecvat explicațiile filosofico-științifice ale esenței conținutului și specificului eticii epocii tehnologiilor planetare avansate. Traseul examinat n-a obținut statutul de model teoretic al bioeticii. Concomitent, ideea potteriană de asociere a eticii medicale și a celei ecologice într-o etică biologică s-a pomenit a fi ne solicitată de societatea nord-americană. În consecință, fenomenul “bioetică” în comunitatea multor savanți și filosofi din SUA se utilizează, de regulă, ca sinonim al eticii medicale. Situația descrisă poate fi explicată prin faptul existenței unei școli nord-americane de etică cu tradiții bogate și cu o influență majoră în sfera moralității – *etica invairomentală* (din engleză *environment* – mediu ambiant), care, la rîndul său, s-a dezvoltat separat de cea medicală. Cea din urmă, adică etica medicală, fiind una destul de pragmatică, și-a conturat calea proprie de influență doar asupra problemelor sale. Drept rezultat, în spațiul sociocultural nord-american s-a dezvoltat preponderent versiunea pragmatică a bioeticii – *etica biomedicală* a lui T.L. Beauchamp și J.F. Childress, ca un alt traseu istorico-conceptual în evoluția bioeticii, dar care de asemenea n-a obținut statutul de model teoretic al bioeticii în sensul ei larg, în sensul potterian.

3. Etica biomedicală nord-americană a lui T.L. Beauchamp și J.F. Childress reprezintă al treilea traseu istorico-noțional și, în paralel, un fundament conceptual esențial al bioeticii.

În anul 1977 apare de sub tipar cartea lui T.L. Beachamp și J. F. Childress *Principiile eticii biomedicale*[6], unde autorii își propun realizarea unui reviriment în conținutul eticii medicale tradiționale: a substitui etica lui Hipocrate prin *etica biomedicală*, bazată pe respectarea dreptului și libertății pacientului. În SUA, la finele anilor ‘70 ai sec. XX, această etică devine *sinonimul* bioeticii.

Apariția traseului conceptual nord-american al bioeticii (eticii biomedicale) în evoluția acesteia se explică în mare măsură prin manifestarea specificului *etosului* (mod de interpretare a istoriei, lumii etc., prin intermediul căruia se elaborează și se fundamentează normele morale) nord-american, structurat cu concursul paradigmatelor de *moralism*, *individualism* și *meliorism*. La aceasta se pot alătura și alte particularități ale societății nord-americane, cum ar fi cele intelectuale, naționale, socioculturale etc., ce au contribuit substanțial la devenirea fenomenului nominalizat [7, p. 5-73].

Etica biomedicală în SUA, fiind susținută de un număr impunător de medici, manageri din domeniile sănătății publice și învățămîntului universitar, apare ca traseu noțional al bioeticii la intersecția anilor '70 și '80 ai secolului XX, drept consecință a cerințelor sistemului economic de piață global și al societății bazate pe cunoștințe. În centrul intereselor de studiu al acesteia s-au plasat dilemele etice, cauzate de procesul utilizării tehnologiilor biomedicale contemporane. În opinia lui T.L. Beauchamp și J. F. Childress, etica medicală tradițională nu mai putea face față tuturor problemelor și cerințelor ce parveneau din lumea biomedicală. Soluționarea acestora necesită implicarea și integrarea într-un tot întreg al teoriilor etice, al diverselor paradigme din domeniile științelor socioumanistice și biomedicale, a politicii legislative și sociale, a normelor și regulilor morale. Pentru a le integra pe toate acestea, e necesar ca etica biomedicală să obțină fundamentul său teoretic propriu, să fie completată cu metaetica. Realizarea acestui fapt, după T. L. Beauchamp și J. F. Childress, e posibilă prin intermediul a patru principii etico-morale (*autonomia pacientului, nondăunarea, binefacerea și echitatea*) și a patru reguli (*veracitatea, confidențialitatea, fidelitatea și intimitatea*).

Sistemul de principii și de reguli morale ale traseului istorico-conceptual nord-american (al eticii biomedicale), rezultînd din moralitatea universală, bazată pe reprezentările tradiționale ale normelor și imperativelor vieții din socium, este foarte aproape de așa-numita morală a bunului-simț. Însă opiniile și judecățile, evident fundamentate pe tradiții și înțelegeri sociale, adesea nu pot oferi un răspuns satisfăcător la provocarea contemporaneității. Pentru ca ele să devină o forță efectivă în circumstanțe vitale nestandarde, se cere o justificare etică a acestora. În literatura de specialitate se evidențiază trei tipuri de fundamentare: *deductiv* (cultivarea normelor și regulilor morale din construcțiile existente ale acestora: de la teorie spre practică), *inductiv* (presupune o operație inversă: de la faptele practicii sociale spre formarea principiilor, normelor și teoriilor abstracte) și *coerent* (conține elemente din ambele metode precedente). Toate cu succes se utilizează în practica medicală și a eticii biomedicale [14, p.15-151].

Principiul moral al *respectării autonomiei persoanei* în etica biomedicală constituie recunoașterea dreptului pacientului (subiectul cercetării) la opinia proprie, la libertatea alegerii și acțiunii, bazate pe valorile și convingerile independente. Principiul moral nominalizat (cerință) cere ca acțiunea persoanei autonome să fie una intenționată și să nu se pomenească un obiect de control sau constrîngere din partea altor indivizi. Acest principiu moral, asemenea celorlalte imperative ale eticii biomedicale, posedă statutul *prima face*, deci este prioritar pînă cînd nu vine în conflict cu alte imperative.

Principiul moral al nondăunării este unul dintre cele mai vechi în etica medicală. În formularea latină el apare ca *prima non nocere* (înainte de toate – *nu dăuna*). În practica biomedicală există probleme tradiționale ce specifică imperativul „nondăunării”, printre care menționăm coraportul riscului și al utilității intervenției medicale, anularea sau sistarea terapiei de menținere a vieții, alegerea dintre tratamentul extraordinar și ordinar, discordanța efectelor de tratament real și presupus etc. Suntem convinși că în aceste și alte cazuri similare orice soluție medicală e necesar să fie acceptată, luînd în considerare interesele și bunăstarea pacientului. În alegerea metodelor și mijloacelor intervenției medicale este importantă aprecierea bilanțului utilitate/daună și a calității vieții bolnavului. Din perspectiva acestei abordări, un tratament tradițional va include proceduri, medicamente, operații ce propun o speranță rațională spre atingerea avan-

tajului, care nu vor provoca chinuri de prisos, dureri, cheltuieli materiale și financiare, alte incomodități pentru pacient.

Principiul moral al binefacerii, în opinia lui T.L. Beauchamp și J.F. Childress, trebuie interpretat într-un sens mai larg, mai extins. Acest imperativ (principiul moral) constituie o prelungire și o extindere a principiului „nondăunării”, consideră alți autori. Suntem, așadar, martorii unei deosebiri esențiale dintre aceste două noțiuni. Principiul „nondăunării” este formulat într-o formă de *interzicere* și, deci, este unul restrictiv, limitativ. Într-o manieră de restricție, de regulă, se expun cele mai puternice norme morale. Principiul binefacerii nu este unul de inhibiție, ci o cerință morală ce necesită acțiuni pozitive. Cu alte cuvinte, acest principiu nu reprezintă „interesele” eticii negative, dar altceva. Principiul nominalizat conține în sine acțiunea de a face „bine” altor oameni, de a evita răul, dauna sau prejudiciul.

Dacă e să comparăm principiul moral al binefacerii cu cel al autonomiei pacientului, atunci în opinia autorilor traseului nord-american al bioeticii (eticii biomedicale) imperativul binefacerii întru totul îl acoperă (îl include) pe cel al respectării autonomiei. Cu asemenea concluzii nu sunt de acord alți cercetători americani, cum ar fi E.D. Pellegrino și D.C. Thomasma [9], care afirmă că modelul autonom de interdependență a medicului și pacientului include în sine binele celui din urmă. Aici e cazul să analizăm nu fiecare situație în parte, iar mai apoi să facem unele concluzii ce ar corespunde circumstanțelor concrete.

Principiul echității încheie sistemul etic al imperativelor morale ale eticii biomedicale. Acest imperativ se poate formula aproximativ în felul următor: *fiecare trebuie să obțină aceea ce i se cuvine*. Importanța acestui imperativ este evidentă în condițiile contemporane de deficit al multor resurse, inclusiv al celor medicale, de majorare a costului serviciilor în domeniul sănătății publice, de lipsă a programelor în această sferă pentru bolnavii cu afecțiuni cronice și maladii excepționale. Acest principiu moral este menit pentru orientarea în astfel de situații când aprecierile, soluțiile și acțiunile noastre sunt destinate nu doar unui individ, ci diverșilor oameni sau diferitelor grupe sociale.

Principiul echității, ca și celelalte imperative morale ale traseului conceptual al lui T.L. Beauchamp și J.F. Childress, în bioetică posedă o forță relativă, acționând *prima face*. Acest lucru e necesar de memorizat în practica socială, în cea medicală întâi de toate. În linii generale, principialismul în etica biomedicală nu întotdeauna ne oferă rezultate favorabile, de aceea este criticat de mai mulți autori, atât americani, cât și europeni, preocupați de cercetările bioetice în spațiul biomedical. Vom remarca și faptul că sfera de aplicare a imperativelor traseului de etică biomedicală în dezvoltarea bioeticii se concretizează și se extinde și prin intermediul unor reguli aparte, cum ar fi cea a *veracității*, *intimității*, *confidențialității* și *fidelității*.

Regula veracității presupune datoria lucrătorilor medicali și a pacienților de a aranja relațiile sale în baza unei încrederi și sincerități reciproce. *Regula intimității* subînțelege dreptul la o viață personală proprie. *Regula confidențialității* interzice, în opinia autorilor eticii biomedicale T.L. Beauchamp și J.F. Childress, transmiterea informației selectate în procesul cercetării clinice și tratamentului bolnavului persoanei a treia. Confidențiale sunt și datele despre starea sănătății individului, despre diagnoza și pronosticul maladiilor acestuia, precum și informația cu caracter nemedical despre pacient și apropiatii lui, îndată ce ea (informația) devine cunoscută medicului. *Regula*

fidelității în etica biomedicală nord-americană se referă nu doar la obligativitatea lucrătorului spațiului sănătății publice, sferei medicale de a fi devotat profesiei sale, de a îndeplini toate promisiunile date colegilor și pacienților, dar și faptul de a menține relații sincere și de încredere cu oamenii care-l înconjoară, de a purta o responsabilitate autentică vizavi de sănătatea acestora.

Am examinat succint principiile și regulile morale ale eticii biomedicale ale lui T.L. Beauchamp și J.F. Childress drept un traseu istorico-noțional aparte în dezvoltarea bioeticii. În pofida faptului că pînă astăzi nu se potolesc discuțiile privind universalitatea celor patru principii morale ale eticii biomedicale nord-americane, de asemenea mediocritatea principialismului, majoritatea cercetătorilor din domeniul respectiv semnalează rolul important al paradigmatelor traseului autorilor eticii biomedicale în soluționarea problemelor teoretice și practice ale medicinei și biologiei, în dezvoltarea bioeticii în linii generale. Concepția propusă de T.L. Beauchamp și J.F. Childress este, în primul rînd, desul de pragmatică și utilă, corespunde multor ipostaze ale lumii biomedicale contemporane, iar în al doilea rînd, e deschisă pentru interpretarea imperativelor și normelor morale din perspectiva multiplelor teorii și valori.

Actualmente, principiile morale examinate mai sus au devenit niște norme etice nu doar în practica medicală, dar și în alte genuri de activitate umană. Acest fapt demonstrează cu certitudine importanța teoretico-practică a imperativelor (*nu principii, cum se numesc ele în etica biomedicală*) și regulilor morale ale traseului lui T.L. Beauchamp și J.F. Childress în argumentarea noilor concepții bioetice la toate nivelurile existenței, ceea ce face această cale în evoluția eticii biologice net superioară față de cea a lui André Hellegers, în atenția căreia se plasează doar un singur spațiu etic – cel al eticii medicale.

Concomitent, menționăm că traseul istoric nord-american în evoluția bioeticii ce-dează, cu regret, nu doar conceptual, dar și metodologic pistei timpurii a lui V. R. Potter în dezvoltarea acesteia. Traseul, în mare parte, reglementează relațiile morale doar în spațiul sănătății publice, prin urmare, nu se ridică la nivelul de analiză morală dintre componentele biosferei din perspectiva supraviețuirii omenirii în genere, a individului în particular. Cu alte cuvinte, traseul nord-american în dezvoltarea bioeticii n-are la bază ca principiu metodologic pe cel biosferocentrist, deci nu posedă și o metodologie nouă – cea a biocentrismului, astfel etica biomedicală nord-americană se pomeneste net inferioară față de interpretarea eticii biologice în sens larg, cum a procedat V.R. Potter în primul său traseu. Drept concluzie, traseul nord-american nu a purces spre constituirea unui model teoretico-conceptual al bioeticii, cum s-a întîmplat cu traseul timpuriu al bioeticii în interpretarea lui V. R. Potter.

4. Traseul istorico-conceptual vest-european în evoluția bioeticii și biodreptului. În Europa, bioetica, ca direcție filosofico-științifică și practică socială, se stabilește mai tîrziu – la mijlocul anilor '80 ai sec. XX. Acest fapt s-a întîmplat din mai multe motive, printre care se evidențiază deosebirea tradițiilor de conținut și de structură ale învățămîntului universitar din America de Nord față de Europa. Dacă în SUA etica medicală a fost și rămîne a fi un compartiment special și specific al medicinei, iar bioetica devine o disciplină didactico-curriculară medicală în instituțiile superioare, apoi în universitățile europene etica tradițional se preda ca o parte componentă a filosofiei și firese s-a pomenit mai izolată de viața reală. O altă cauză de întîrziere ține de specia-

lizarea academică excesivă a universităților din Europa și de complexitatea organizării aici a cercetărilor interdisciplinare [1, p.6-7].

Dificultățile și obstacolele de infiltrare a bioeticii în Europa în cele din urmă au fost învinse. A apărut întrebarea: Ce traseu istorico-conceptual al bioeticii trebuie promovat pe bătrînul continent? Evacuarea mecanică a eticii biomedicale nord-americane în etosul european n-avea nici o perspectivă. Or apariția și devenirea noului traseu istorico-noțional de dezvoltare a bioeticii în Europa a fost programat și provocat de paradigmele celui precedent. S-a stabilit că între valorile individualismului (autonomia, libertatea și drepturile individului), ce stau la baza traseului noțional nord-american (etica biomedicală) și binele real al personalității (și societății) nu întotdeauna se poate instala semnul de identitate. În această ordine de idei, cei mai renumiți bioeticieni din Europa și o mare parte din America de Nord s-au convins în utilitatea integrării binelui individual cu cel colectiv, a eticii medicale cu cea ecologică și respectiv a paradigmatelor etice care ar permite realizarea acestui proces (integrarea). Procedul nominalizat a fost soluționat la ambele nivele – teoretic și practic, concomitent învingînd divergențele dintre reprezentanții conservatismului și liberalismului în bioetică. În așa fel restricțiile traseului nord-american (etica biomedicală) de dezvoltare a bioeticii, provocările tehnologiilor planetare scientofage din ultimele decenii ale sec. al XX-lea, extinderea medicalizării în socium, modificările culturale respective etc. au contribuit la apariția unui nou traseu al eticii vieții – celui ne american, și formarea, constituirea biodreptului vest-european.

Executarea cercetărilor (1994–1998) în cadrul Proiectului internațional (au participat 22 de țări din Europa) cu genericul “Principiile etice de bază în bioetica și biodreptul european” a demonstrat că la fundamentul bioeticii principialiste vest-europene se situează de asemenea patru principii morale: *autonomia individului*, *demnitatea personalității*, *integritatea și vulnerabilitatea*, unde doar primul imperativ (autonomia) îl repetă pe cel din traseul conceptual nord-american [10]. Principiile enumerate prezintă nu doar fundamentul eticii dintr-o mare parte a Europei, dar și temeliile legislației, normelor de drept ale multor țări europene.

În Declarația finală a acestui Proiect găsim obiecții, remarci critice vizavi de traseul istorico-conceptual nord-american al dezvoltării bioeticii, în particular față de formularea esenței și conținutului imperativelor, obiectului de studiu și a valorilor acestuia. S-a constatat că în condițiile actuale nu doar practica medicală, dar și alte forme de activitate umană e necesar să fie monitorizate prin prisma principiilor morale ale bioeticii, iar valoarea *autonomiei* individului trebuie apreciată într-un context mult mai extins decît cel medical. Circumstanțele contemporane ne obligă să examinăm acest principiu (al autonomiei) moral din perspectiva eticii solidarității, responsabilității și echității, în lumina libertății, dezvoltării economiei și culturii, performanțelor biomedicinii și tehnologiilor bioingineresti performante.

Temelia traseului istorico-conceptual vest-european al lui J.D. Rendtorff și P. Kemp de dezvoltare a bioeticii o constituie principiul respectării *demnității* umane, care extinde această cerință (imperativ) în plan moral și juridic pînă la relațiile dintre om, animale și mediul ambiant, om și societate. Acest imperativ desenează de asemenea hotarele și pune la cale perspectivele soluționării problemelor morale ale clonării de reproducere, ingineriei genetice, utilizării celulelor stem, prelevării și transplantării

organelor, dreptului embrionului, fătului, experimentelor pe animale, produselor modificate genetic etc.

Încă un principiu moral al biodreptului și bioeticii europene este cel al *integrității*. În bioetică acest termen poate fi utilizat în sens îngust și în sens larg. “Integrity”, pe de-o parte, semnifică *sinceritatea*, incoruptibilitatea subiectului (cercetătorului, savantului, medicului), iar pe de altă parte – *integritatea*, unitatea omului. Acest principiu al traseului vest-european de dezvoltare a bioeticii interzice dezintegrarea personalității umane, reieșind din motive științifice, economice sau alte oportunități. În dependență de context, el poate fi interpretat ca inviolabilitatea persoanei și neamestec în viața ei personală.

Principiul *vulnerabilității* al traseului istorico-conceptual al bioeticii și biodreptului vest-european e strâns legat de ultimele două imperative. El denotă: **(1)** fragilitatea și existența finită a vieții omului și celorlalte ființe vii; **(2)** necesitatea adoptării unor astfel de hotărâri ce ar axa grija sociumului față de reprezentanții slabi ai vietăților. Vulnerabilitatea constituie o manifestare universală nu doar a existenței umane, dar și a existenței viului. Suntem martorii unei caracteristici teleologice de organizare a lumii: interdependența omului, animalelor și naturii. Apare, în această ordine de idei, întrebarea: cine astăzi în societate poate fi inclus în grupa celor vulnerabili? Firește, toate persoanele care suferă și sunt supuse violenței și stigmatizării: copiii, femeile, bătrânii, invalizii, vagabonzii, bolnavii din clinicele de psihiatrie etc.

Dimensiunea socială a bioeticii vest-europene a lui J.D. Rendtorff și P. Kemp se manifestă prin orientarea eticii și serviciilor medicale spre nevoile societății. Această trăsătură face o deosebire esențială dintre sistemele sănătății publice nord-americane și europene în favoarea celui din urmă. Tot aici putem adăuga că promotorii eticii bio-medicale din SUA n-au folosit în măsura cuvenită potențialul eticii hermeneutice și comunicative în realizarea unei comunicări autentice între toți participanții discursului. În etica biomedicală nord-americană, de exemplu, dispozițiile medicului sunt bazate, de regulă, pe principiul “analogiei”, pe analiza precedentelor care au avut deja loc. Altfel stau lucrurile în bioetica vest-europeană, unde hotărârile medicale în cea mai mare parte sunt fundamentate pe “contextualism”, pe interpretarea fiecărei situații noi în procesul de tratament ca ceva unic și pe tendința de a se îndepărta de la modelul juridic american – “*decizia în judecată*” spre modelul etic – “*conform conștiinței*”.

Atît traseul conceptual nord-american (etica biomedicală) de dezvoltare a bioeticii, cît și cel vest-european s-au axat pe principialism. Însă conținutul principiilor morale ale bioeticii vest-europene posedă o caracteristică semantică mai bogată, mai extinsă din contul eticii atitudinii umane față de animale, eticii ecologice și globale, eticii cercetărilor științifice etc. Are loc universalizarea principiilor etice, extinderea obiectului eticii pînă la problemele planetare, asigurarea securității umane în proporții globale. Concomitent se inițiază transformarea valorilor bioeticii liberale conform scenariului : de la valorile individualismului spre cele ce țin de armonizarea binelui personal și colectiv, de solidaritatea socială, de responsabilitate, de durabilitatea ecologică.

În același timp, menționăm că în ambele trasee conceptuale (nord-american și vest-european) nu s-a atins nivelul filosofico-metodologic al analizei principiilor bioeticii, nu s-a analizat metodologia eticii în dezvoltarea sa – de la metodologia conceptuală și normativă pînă la cea biocentristă. S-a întîmplat o substituție a principiilor teoretico-

metodologice ale bioeticii prin imperativele bioetice, ceea ce nu poate fi justificat nici teoretic, nici practic. Această confundare nu are nimic comun cu interpretarea teoretico-metodologică adecvată a postulatelor fundamentale de constituire a cunoștințelor bioetice potteriene, bioeticii explicate în sens larg al acestei noțiuni, a eticii epocii tehnologiilor planetare [12, p.12-18; 13, p.69-79].

5. Bioetica globală a lui V.R. Potter – traseul conceptual al eticii epocii tehnologiilor planetare. V.R. Potter, savant și bioetician american, activînd în calitate de profesor universitar și cercetător științific, a publicat peste 300 de lucrări științifice, printre care circa 60 de scrieri sunt consacrate eticii științei și bioeticii, inclusiv două monografii fundamentale: *Bioetica: o punte spre viitor* (1971) [4] și *Bioetica globală, fundamentată pe moștenirea lui Oldo Leopold* (1988) [15].

Bioetica timpurie a lui V.R. Potter, reprezentînd „o punte spre viitor”, integrează cunoștințele științifice obiective și valorile general-umane, științele naturale și umaniste (biologia și etica în interpretarea lui Potter), cunoștința și înțelepciunea („înțelepciunea biologică”, în opinia lui V.R. Potter, constituie bioetica) cu scopul de a crea condiții necesare pentru supraviețuirea omenirii. Întegrînd valorile morale cu știința naturală (cu biologia), luînd în considerație că omul se află într-o dependență indiscutabilă de necesitățile biologice vitale și că el (omul) este ușor vulnerabil în lumea tehnologiilor, inginerilor și politicianilor, care, cu regret, uită lucruri elementare, V.R. Potter încă o dată ne amintește fapte destul de simple, dar extraordinar de importante în realizarea strategiei de asigurare a securității umane, a strategiei de supraviețuire a omenirii: „Dacă plantele se vor usca și vor dispărea, iar animalele nu se vor înmulți, apoi și omul, mai devreme sau mai târziu, se va îmbolnăvi și va muri, nu va fi în stare să-și prelungească neamul său” [4, p.9].

Dacă anterior la straja asigurării securității individului ca specie biologică se situau instinctele naturale și legile supraviețuirii, apoi actualmente ele sunt substituite de doctrinele și mecanismele adaptării culturale și selecției sociale. În astfel de condiții, omului îi sunt necesare noi metode și abordări în asigurarea dezvoltării inofensive a vieții sale, iar savanților, filosofilor, medicilor practici etc. – concepții netradiționale în elaborarea strategiei de existență umană.

Concluziile devin clare: cunoștințele contemporane pot provoca *pericol*, deci pot deveni cunoștințe periculoase, iar știința și tehnologiile performante scientofage pot avea consecințe grave, care pot fi prevăzute dificil, neschimbînd modul de gîndire tradițional al savanților și al sociumului în genere. «Primejdioase sunt acele cunoștințe care se acumulează mai rapid decît înțelepciunea, cea din urmă fiind necesară pentru amenajarea acestora, sau cu alte cuvinte, – continuă V.R. Potter, – ele sunt acele cunoștințe care depășesc în dezvoltarea sa pe celelalte ramuri ale cunoștințelor umane și în așa mod provoacă un dezechilibru social provizoriu» [4, p.86]. Pentru evitarea fenomenului „cunoștințe primejdioase”, e necesar să distingem așa noțiuni cum ar fi *pericolul* și *imprevizibilitatea*. Pericolul cunoștințelor noi apare în procesul lor de utilizare și poate fi combătut prin intermediul unor pronosticuri științifice tot mai subtile, atunci cînd imprevizibilitatea posedă o dimensiune totală și ține de un anumit stil de gîndire, de raționalizarea teoriei și practicii.

La finele anilor '80 ai sec. XX, V. R. Potter transformă paradigma de bioetică ca „o înțelepciune biologică” în concepția de *bioetică globală*, care în opinia lui întoarce

etica biologică la 180 de grade. “Erorile naturaliste, afirmă el, devin principii naturaliste” [16, p.12]. Acest fapt, în opinia lui V. R. Potter, semnifică nu altceva decât aceea că bioetica globală oferă un alt sens procesului de adresare la *ceea ce se cuvine* și anume: procesul nominalizat înseamnă ceea ce *este*, dar nu imposibilitatea transformării naturii în *cuvinit*, adică în *cum se cuvine*. Bioetica globală în contextul “modului de viață” durabil trebuie să devină pentru individ, socium și civilizație pîrghia principală în elaborarea strategiei de supraviețuire globală durabilă și a eticii respective, care ar include în sine cunoștințele biologice. Scopul bioeticii globale constă în supraviețuirea îndelungată globală. Cea din urmă reprezintă nu altceva decât o supraviețuire *acceptabilă și durabilă* [16, p.9]. Bioetica globală ca una universală și totală e chemată să promoveze, în primul rînd, mediul ambiant și, în al doilea rînd, sănătatea omului prin intermediul moralei. În așa fel, concluzionează V. R. Potter, bioetica globală include sferile biomedicale și ecologice de activitate umană. El elaborează concepția de bioetică globală ca o etică *totală, atotcuprinzătoare*, scopul căreia este asigurarea *supraviețuirii acceptabile, admisibile a omenirii*. *Supraviețuirea acceptabilă* reprezintă nu doar o supraviețuire biologică, dar și o stabilitate socială, o dezvoltare durabilă a societății, o promovare și o evoluție sănătoasă a ecosistemului [16, p. 5]. Radical semnifică și conținutul multor categorii din etica tradițională, cum ar fi, de exemplu, *demnitatea, umanismul* etc. O persoană, o națiune, un popor este demn și uman dacă își lansează acțiunile sale în favoarea și asigurarea securității umanității, și nu doar în interesele proprii [17, p.357-363].

La temeliile bioeticii globale ale lui V.R. Potter se situează concepția sănătății individuale și etica lui O. Leopold, adică etica ecocentristă a pămîntului. Bioetica globală a lui V.R. Potter întrunește două etici: *medicală și ecologică*. Ele se manifestă nu doar fiecare aparte, dar se și completează una pe alta. Bioetica globală ia naștere din neliniștea și din îngrijorarea critică ce ține de progresul științifico-tehnologic în creștere. Ea realizează funcția eticii de avertizare, deoarece la baza ei se află frica omului față de ceea ce face el în teorie și practică, distrugînd fundamentele vieții înseși. Dacă considerăm că la originea filosofiei se află îndoiala și uimirea (mirarea), dacă acceptăm că însăși curiozitatea a provocat știința, atunci se poate afirma că neliniștea, îngrijorarea sunt puncte de reper ale bioeticii. Această afirmație este o dovadă în plus că bioetica face ce trebuie să facă astăzi, adică să completeze la timpul cuvenit concepțiile științifice și pe cele filosofice, contribuind astfel la elaborarea strategiei de asigurare a securității umane. Bioetica globală devine cel de al *cincilea* traseu în dezvoltarea acesteia și cel de al *doilea* model teoretic al acestor cunoștințe, adică o bioetică interpretată în sens larg al cuvîntului, o etică extinsă și asupra vietății.

Analizînd cele expuse în articolul de față, e logic a concluziona că din cele *cinci* trasee noțional-istorice pe care le-a parcurs bioetica în cei 41 de ani de dezvoltare a sale doar două traiectorii – bioetica timpurie și cea tîrzie a lui V.R.Potter – au purces spre apariția și edificarea modelelor teoretice ale acesteia, adică au constituit o etică biologică în sens larg al cuvîntului, o știință a supraviețuirii, o totalitate de cunoștințe interdisciplinare la intersecția filosofiei, biologiei, medicinei și eticii, devenind și o nouă înțelepciune, ceea ce nu s-a întîmplat cu piste de evoluție a cunoștințelor bioetice în alte interpretări, care la urma urmei s-au pomenit niște etici medicale, etici profesionale concrete.

Bibliografie:

1. **Elio Sgreccia, Victor Tambone.** *Manual de bioetică.* București: Arhiepiscopia romano-catolică din București, 2001, 304 p.
2. **Teodor N. Țîrdea** *Bioetică: origini, dileme, tendințe. Suport de curs.* Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic „Medicină”, 2005, 233 p.
3. **Teodor N. Țîrdea.** *Etica biomedicală nord-americană – al treilea traseu noțional în evoluția bioeticii: analiză teoretico-metodologică // Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific / Conferință științifică interuniversitară. Materialele comunicărilor științifice.* 23 aprilie 2010, Chișinău. Chișinău: UTM, 2010, 240 p.
4. **В.Р.Поттер.** *Биоэтика: мост в будущее.* Перев. с англ. языка. Київ: Видавець *Вадим Карпенко*, 2002, 215 с.
5. **Т. Н.Цырдя.** *Становление биоцентрической методологии – императив этики эпохи высоких глобальных технологий // Человек в пространстве болезни: гуманитарные методы исследования медицины.* Сборник научных статей. Саратов: Издательский центр «Наука», 2009, 430 с.
6. **T.L. Beachamp, J.F.Childress.** *Principles of biomedical ethics.* – N.Y., Oxford university press, 1994, 546 p. (Noi am folosit ediția a IV-a a acestui volum).
7. **С.В. Пустовит.** *Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ).* Киев: Арктур, 2009, 322 с.
8. **Биоэтика: принципы, правила, проблемы.** Москва: Эдиторная УРСС, 1998, 470 с.
9. **E.D.Pellegrino, D.C.Thomasma.** *Virtues in medical Practice.* – New-York: Oxford university press, 1993, 285 p.
10. **J. D. Rendtorff, P. Kemp.** *Basic ethical principles in European bioethics and biolaw. Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. –Vol.I – Guissona: Impremta Barnola, 2000, 428p.; Basic ethical principles in European bioethics and biolaw. Partner'sresearch/ Ed. by J. D. Rendtorff, P. Kemp. – Vol. II – Guissona: Impremta Barnola, 2000, 372 p.*
11. **Teodor N. Țîrdea, Rodica C.Gramma** *Bioetica medicală în sănătate publică.* Chișinău: Casa editorial-poligrafică Bons Offices, 2007, 247 p.
12. **Teodor N. Țîrdea.** *Principiile de bază ale bioeticii : tendințe și probleme // Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina practică în strategia de existență umană / Materialele Conferinței a IX-a Științifice Internaționale. 10-11 martie 2004. Red. responsabil Teodor N. Țîrdea.* Chișinău: CEP „Medicină”, 2004, 273 p.
13. **Teodor N. Țîrdea.** *Problema corelației principiilor metodologice și morale ale bioeticii în activitatea umană: analiză teoretico-comparativă // Filosofia în contextul științei contemporane (Conferința științifică Internațională, 23 octombrie 2009).* Chișinău: Editura ASEM, 2009, 268 p.
14. **О.В.Летов.** *Биоэтика и современная медицина.* Москва: РАН. ИНИОН, 2009, 252 с.
15. **V.R.Potter.** *Global bioethics. Building on the Leopold Legacy.* Michigan: Michigan state University Press, 1988, 203 p.
16. **В.Р. Поттер.** *Глобальная биоэтика: движение культур к более жизненным утопиям с целью выживания // Практична філософія, 2004, № 1, 227 с.*
17. **Teodor N. Țîrdea.** *Demnitatea umană din perspectivă planetară și bioetică // Educația în Bioetică și Drepturile Omului în România.* București: UNESCO, 2006, 440 p.

ESTETICA NECLASICĂ: DECLINUL DE LA VALORILE TRADIȚIONALE

Lidia Troianowski, dr. în filosofie

Reflecțiile asupra problemei dimensiunii valorilor, tipologiei, particularităților, criteriilor acestora ne determină să menționăm că *re vera* a fost și rămâne una dintre aspectele cardinale ce au stat la ordinea de zi de-a lungul secolelor, fiind, remarcăm, și aspectul spiritual cel mai rimat cu perseverență și consecutivitate din istoria culturii universale. Receptivitatea sau reticența față de unele valori, caracterul diferit de apreciere și evaluare valențială, intenția de promovare a unora în detrimentul altora poate fi atestată ca proprie pentru orice spațiu spiritual/temporal. Actualmente, poate mai mult ca oricând, ne confruntăm cu intenții, proiecte declarate sau voalate de mediatizare, marketizare a unor valențe în dezavantajul altora, cu concepții despre criza valorilor general-umane, cu teorii despre modificările proprii statutului, tipologiei valorilor, cât și a lipsei unei metodologii adecvate de estimare a lor. Pe acest temei, evitând a ne lansa în multiple speculațiuni cu privire la problema valorilor proprii contextului globalizării, ne vom ralia la analiza unui segment mai limitat, și anume identificarea particularităților / valorilor estetice neclasice.

Trăim o perioadă când dinamismul concepțiilor despre ceea ce este frumos sau urât, adevărat sau eronat, bine sau rău se schimbă cu promptitudine, când are loc o estompare a hotarelor dintre moral și amoral, acceptat și prohibit. Oportună mențiunea că o latură complementară și imanentă a acestor manifeste transformări, ce poartă o amprentă de caleidoscop, ar fi și tendința de nivelare a valorilor și modificare a grilei valențiale. Pe de altă parte, evitând intenția eșuării lamentabile în spațiul unor afirmații eronate sau nefundamentate, e necesar să subliniem că, în mod natural, traiectoria valorilor estetice nu poate avea o formă liniară constantă, deoarece ea cade nu numai sub incidența tehnologiilor informaționale, schimbărilor energice și necondiționate din domeniul economic, politic, tehnic și teoretico-metodologic, dar și a concepțiilor și predilecțiilor artistice. În aceeași ordine de idei, remarcăm și repercusiunile sociale, care, la rândul lor, au o influență decisivă asupra celor estetice, primele fiind abolite de criteriul raționalului, adică ceea ce este bine, util, frumos pentru unul/unii, este inacceptabil și poate avea rezultat nefast pentru alții, astfel în societatea globală sunt promovate, acceptate și militate valori, absolvite de criteriile și principiile clasice, străine modului de percepere și cunoaștere a lumii reale.

Tentativele de devoalare și comprehensiune a universului valențial al epocii post-moderne ne deconspiră o particularitate majoră a ei, și anume intenția de revizuire a valorilor fundamentale umane prin promovarea accidentală a ideii libertății progresului, independenței individului și autonomiei artistului și actului creației, idei care, luate integral, au creat premise optimale pentru formarea unui subiect/individ orientat în exclusivitate spre consumerism, frustrat de propria identitate, văduvit de autenticele valori, de tradițiile, istoria și cultura neamului.

În sfera artisticului/esteticului, deceniul din debutul Mileniului III înregistrează o atitudine diferită față de paradigmele artistice, de valorile tradiționale. Reevaluarea noțiunilor estetice de bază, promovarea unor noțiuni noi, străine la prima vedere de

principiile clasice, artistice au determinat introducerea în sfera esteticului a unei categorii de obiecte și fenomene proprii pentru așa genuri ca art-practica și art-obiect, care, de fapt, poartă amprenta unui impact ratat cu arta și estetica clasică. În cadrul aceluiași spectru ideatic nu putem face abstracție de corolarul de pledoarii susținute cu ardoare începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea despre moartea artei și esteticii deplasate, discuții care derapează în albia unui discurs semiartistic, concentrat în jurul artei/esteticii neclasice, care, în opinia noastră, finalizează prin negarea categoriilor tradiționale și introducerea în sfera domeniului enunțat a unui șir impresionant de noțiuni ce, deocamdată, rămân la nivel de paracategorii, deoarece cu câmpul estetic clasic n-au puncte comune. De exemplu, printre ele cele mai solicitate paracategorii pot fi enumerate simulacrul, eclecticica, intertextul, hipertextul, absurdul, labirintul etc.

Decodificarea semnificațiilor paracategoriilor enunțate derivă din ilustrarea faptului că noțiunile date reprezintă *ad rem* rezultatul natural al elaborărilor și implementărilor esteticii postmoderniste mediate de tehnologiile informaționale și comunicare în masă. Turnanta de bază a esteticii neclasice – simulacrul [1], este identificat ca prototip al realității inexistente, imagine, absolvit de modelul sorginte care este nimic mai mult decât un semn sau artefact bazat pe realitatea proprie. Simulacrul izbuteste să acapareze într-o proporție uriașă realul, începe să genereze modele de real fără origine. El construiește hiperrealul, simultan reprezentând cartografierea inversă a realului. Similar măștii capabile de a reprezenta particularitățile generale ale feței umane sau machiajului care transformă aceste trăsături într-un cod estetic-artistic artificial, simulacrul selectează/asortează codurile existente, promovându-le în calitate de obiecte sorginte, în rezultat apare kitsch-ul, stereotipul, pseudoobiectul, care nu este altceva decât veriga intermediară dintre lucrul real și simulacru. Ținem să precizăm că o incursiune în istoria culturii cu intenția de a prefigura rolul și esența funcției simbolistice a obiectului în calitate de model ne relevă că, dacă în arta realistă el reflectă principiul *adevărul despre adevăr*, atunci în postmodernism – *adevărul despre minciună/imaginar*.

Plauzibil să decelăm că o altă paracategorie des solicitată în estetica neclasică reprezintă deconstrucția. Bazată pe experiența artistică, introdusă în circuitul filosofiei postmoderne de către teoreticianul francez Jaques Derrida – deconstrucția [2], care prin însăși esența ei este o detașare de filosofia metafizică și adevăr în proiectul major de estetizare a filosofiei prin apelarea la experiența artistică a filosofiei, ultima orientată spre extinderea posibilităților filosofiei clasice contemporane. Sesizăm că, orice text, indiferent de domeniu, stil sau disciplină, poate servi drept motiv pentru deconstrucție, care, la rândul ei, operează cu un șir de noțiuni, cum ar fi: urmă, protourmă, scrisoare, concept. Predilecțiile pentru metoda deconstrucției, Derrida le explică în felul următor: „a deconstrui filosofia ar însemna, în modul cel mai consecvent și adecvat, să elaborezi genealogia structurată a concepțiilor ei, în același timp, să elucidezi ce a putut voala sau interzice această istorie, devenind unica istorie prin această deplasare, câteodată egoistă” [3].

Rămâne ineluctabil și faptul că în procesul deconstrucției se acordă în principal atenție la așa detalii și particularități ale textului investigat ce permit cercetarea, decuparea de sensuri și concluzii noi, cu caracter sorginte, cărora autorul textului inițial nici nu intenționa să le acorde atenție sau nu le considera demne de interes, *verbi cau-*

sa, frecvența utilizării unor conjuncții, prepoziții. Prin urmare, deconstruind textul, cercetătorul își rialiază interesul nu atât asupra mesajului, subiectului, manierei de prezentare, genului și caracterului problematicii, cât își propune să depisteze/ilustreze cu pregnanță aspecte și semnificații pe care, primordial, autorul textului nu le percepea ca majore sau notabile. Cât ar fi de paradoxal, însă trăsătura defnitorie a deconstrucției rămâne a fi invenția imposibilului, moment care deconspiră pluridimensional caracterul ei echivoc și, în egală măsură, creativ-selectiv. Supralicitate de arta postmodernă sunt așa metode ca ironia, stilizarea, pastich-ul, fanfic-ul, care, suplimentate de diversitatea și melanjul stilurilor, fragmentelor, stereotipurilor de gândire și interpretare artistică, imixtiunea citatelor și negarea declarată a mimesisului în mod inevitabil devin proprii și intrinseci deconstrucției.

Cam în aceeași ordine de idei se poate vorbi și despre alte paracategorii, analiza căroră până la urmă ne-ar determina să concluzionăm că, deviind de la fundamentul metafizic la cel metodologic, estetica neclasică se concentrează asupra unui set de discipline gen umanitar prin aderarea la discursul postmodernist. În cazul invocat, subliniem că hotarele esteticii devin mult mai largi decât cele atestate cu un secol în urmă.

Cele selectate mai sus ilustrează doar unele aspecte ale transformărilor manifeste proprii aparatului categorial și statutului noțional al esteticii neclasice, inițiativa de concentrare maximă a acesteia la hotarele de interferență marginală cu alte discipline, cât și dispoziția de devansare a practicilor tradiționale. Pe de altă parte, nu putem face abstracție de faptul că până la urmă experiența esteticii clasice rămâne valabilă și actuală pentru cea nonclasică.

Glosând și asupra altor particularități ale valorilor esteticii neclasice, subliniem că situația cu care se confruntă această disciplină filosofică este rezultatul unor schimbări istorice, sociale și culturale care, de fapt, au afectat și alte domenii, or, pe de o parte, ea este învinuită de rigiditate la capitolul teorie și metodologie, pe de altă parte, de empirism, lipsa de criterii adecvate de apreciere, autenticism și pledoarii afișate în favoarea obiectului, dar nu a subiectului. „Nu mai există nici legea de bază, nici particularități de judecată, nici plăcere. Azi, în domeniul esteticii, nu mai există Dumnezeu capabil să-și recunoască supușii... nu există secțiunea de aur pentru raționamentele și plăcerea estetică” [4].

Pregnant în acest sens se reliefează și alte trăsături proprii *post*culturii în general, cât și esteticii neclasice în particular, interferența și interdependența dintre cele două domenii chiar nu suscită nici un fel de explicații suplimentare, și anume:

1. artistul, procesul creației sunt vitregiți de autonomie;
2. paradoxal, dar pentru nonestetică talentul nu mai este o componentă necesară pentru artist/creație, de fapt și noțiunea de geniu nu-și găsește aici reflectare și prezență;
3. deplasată din spațiul clasic, critica nu se mai axează ca altădată pe elucidarea valorii procesului artistic, esența lui socială, artistică și, de ce nu, metafizică, ci se limitează la marketizarea și promovarea produsului artistic;
4. contextualismul – trăsătură fundamentală a artei postmoderne, contribuie la nivelarea sensurilor, priorităților;
5. modelele și simbolurile sunt substituite cu simulația și simulacrul, iar artisticul – cu intertextualismul, citatele, polistilistica, polisemantismul, haosul etc.

În acest sens, putem risca afirmația că deplasarea de la criteriile valorice tradiționale conduce în mod implicit la promovarea kitsch-lui, aliajului imperfect dintre diverse tipuri de cultură: de elită, de masă, folclor. Prin urmare, sunt afectate și estomplate hotarele dintre normele și principiile experienței, conștiinței și sentimentului estetic.

Postcultura este denumire convențională a culturii perioadei de tranziție dintre cele două Milenii. Noțiune implementată și utilizată cu succes în teoriile din ultimele decenii, postcultura este identificată ca o analogie a culturii care generează, se maschează sub conceptul ultimei, simultan deplasând-o pe aceasta din aria tradițională a civilizației contemporane și care, bineînțeles, se deosebește de ea. Peremptoriu, și contextualismul rămâne a fi în contextul esteticii neclasice una din trăsăturile, am zice, nu atât pozitive, cât indispensabile artei, postculturii. Oportunitatea prezenței în calitate de semn alment privilegiat a fost susținută și alimentată teoretic mai ales de antiesențialism, curent manifest prin deraparea principială de la orice teorii ale artei ca instrument de apreciere sau estimare a operei artistice. Reticența vizavi de un set concret de criterii, principii, metode de evaluare, constatăm, a fost generată și motivată de convingerea că esența artei constituie variabilitatea, iar trăsătura ei fundamentală rămâne a fi caracterul original, unicat. Astfel, din moment ce nu există legi generale de apreciere, nu pot exista legi generale de elaborare, reprezentare, realizare. Negând sau neglijând canoanele clasice, marea majoritate a artiștilor contemporani sunt puși în situația de a inventa teorii proprii menite a îndeplini rolul de îndrumar, pe care, cu generozitate compensatorie, ei le oferă publicului larg, explicând ce? de ce? pentru cine? pentru ce? a fost creată opera, or fără aceste texte suplimentare spectatorul neinițiat n-ar pătrunde în esența mesajului artistic, propriu, de exemplu, al artei conceptuale. Regretabil să constatăm, dar evenimentele se precipită astfel încât, dacă în cadrul epocii esteticii clasice specificul artei era pus în dependență directă de noțiunile ei, atunci azi ea este obedientă de particularitățile contextului, condițiile de elaborare, realizare, prezentare și percepție. *In summa*, în lumea pluralismului ideatic, arta, de altfel și estetica, se văd plasate în ipostaza frisonantă de perpetuă acomodare, fiindcă nici una nici alta nu mai reprezintă mijloc de reprezentare sau evaluare a adevărului, ci de desemnare a pluralismului subiectiv ideatic.

Notabil că radiografierea particularităților valorilor estetice și ale culturii artistice contemporane a fenomenelor, principiilor, categoriilor, codurilor și funcțiilor estetice/artistice servește domeniu de preocupare constantă pentru o multitudine de teoreticieni, printre care și J. Baudrillard – reprezentativ autor al mai multor lucrări de referință la acest capitol. Pronunțându-se pe marginea platitudinii sarbede a lumii valorilor și principiilor esteticii neclasice, pe care o atestază tranșant ca deplasată spre principiul istoric al răului ce guvernează doar o largă gamă de emoții, sentimente, gusturi, percepții, care sunt artificiale, lipsite de vivacitate, capabile de a provoca o simplă contemplare ce nicidecum nu finalizează cu întrebări sau concluzii, eminentul filosof consemnează: „Aici nu există contradicții. O geometrie nouă, o nouă expresie, noi forme – toate acestea de minune coexistă în cadrul unei indiferențe generale... pentru că aceste tendințe nu mai posedă genialitate proprie și pot exista în același cadru cultural... pentru că sunt capabile de a nu provoca sentimentul unei profunde indiferențe, suntem aplecați de a le percepe simultan” [5].

Cert faptul că pluralismul sensurilor, supralicitarea formelor și codurilor, de cele mai multe ori diametral opuse, conduc arta și estetica contemporană spre eșuări lamentabile și nemediate din zona realului, moment care nu poate fi atestat ca pozitiv sau negativ, or acestea sunt tendințele epocii care nu recunoaște nici un fel de principii sau canoane. Preferențiale pentru proiectele și subiectele artistice postmoderniste rămân a fi așa principii ca invariabilitatea, indeterminismul, omogenizarea formelor, materialelor, uneori și a stilurilor, aspecte care favorizează, mai bine zis produc condiții optimale pentru încadrarea lor în ecuații, care, în opinia autorului operei *Transparența răului*, conduc în mod inevitabil la triumful iluziei asupra metaforei – „prin eliberarea formelor, liniilor, culorilor concepțiilor estetice, prin melanjul tuturor culturilor și stilurilor, societatea atinge o estetizare generală, o promovare a tuturor culturilor (fără a nega și formele anticulturii), mizând pe toate metodele de prezentare și autoprezentare”[6].

Vădind multă suplețe și flexibilitate în utilizarea și argumentarea materialului factologic, J. Baudrillard subliniază și alte particularități menite să contureze traiectul valențial al esteticii neclasice. Astfel, conform lui, datorită tehnicilor video, teoriilor informaționale și informării în masă, fiecare membru al societății se simte în capacitatea de a se manifesta în cadrul actului de creație, act bazat, subliniem, în principal, pe Internet și tehnologiile avansate din domeniul telefoniei mobile, care, în mod nelimitat, răspund solicitărilor tuturor doleanțelor utilizatorilor de a se complăce în ipostază de regizor, operator, artist, designer, pictor etc. Individul propriu segmentului epocii *postculturii* rezuma o hipersensibilitate activizată în solicitarea tehnologiilor novatoare mai ales a celor din domeniul sunetului și imaginii, care, la rândul lor, au o influență hotărâtoare asupra conștientului, subconștientului, procesului de percepție a esteticului de către acesta , prin intermediul instrumentariului pe care-l posedă ele(tehnologiile), favorizează la recipient senzația de realitate a evenimentelor vizualizate.

În această ordine de idei, preambulând frontierele și particularităților esteticii neclasice, nu putem face abstracție de unul dintre cele mai reprezentative domenii , capabile să înglobeze și să reprezinte, poate, cel mai reușit întreaga gamă de posibilități, particularități, tendințe și tehnologii, mizând în special pe caracterul interactiv și mediatic – cinematografia , gen artistic în cadrul cărui atestăm proiecte serioase de detașare a ceea ce subînțelegem și cunoaștem prin noțiunea de film tradițional/ clasic. Exponent de cult al filmului de autor neclasic, promotor recunoscut al dispozițiilor novatoare în cinematografie, Peter John Greenaway rămâne în ultimul deceniu unul dintre cei mai apreciați exponenți ai artei cinematografice de avangardă, care își propune să substituie conceptul de film clasic prin modele estetice novatoare atât din punct de vedere artistic, tehnologic, dar și a manierei de reprezentare, prezentare și percepție. Vorbind despre impresionanta creație a britanicului cineast, care numără 12 lungmetraje și 50 de scurtmetraje de ficțiune și documentare, expoziții, instalații video, VJ performanțe-uri, picturi, cărți, librete de operă, subliniem că în special cele patru filme apărute sub genericul *The Tulse Luper Suitcases (2003–04)* cât și *Nightwatching (2007); Rembrandt's J'Accuse (2008)* devansează din spațiul pe care regizorul îl identifică ca domeniu a celor “patru tiranii” – 1. autor, 2. cuvânt, 3. cameră de filmat, 4. ecran. De fapt, el respinge și structurile narrative convenționale în favoarea unui univers vizual fascinant, provocator, și a unei tensiuni emoționale captivante. Semnificativ e că creația lui Greenaway nu poate fi separată între cea strict cinematografică și cea din zona de

contemporary art, fiecare dintre demersurile sale artistice combinând diverse tehnici și media într-un mod unic, care-l transformă în cel mai important cineașt experimental contemporan. Chiar recent, în calitate de invitat special al Festivalului Internațional de Film Experimental din București (noiembrie 2010), emblematicul cineașt a pledat pentru o cinematografie non-narativă, provocatoare și interactivă, simultan, repudiind ideea sălilor tradiționale de cinema cu un singur ecran. Convins că cinematografia *à murit*, P. Greenaway consideră că maeștrii textelor trebuie să plece și să lase loc mostrelor imaginare, or, conform lui, până în prezent domeniul dat se ocupă de ilustrarea textelor.

Estetizarea este o altă trăsătură peremptorie și de predilecție a societății din debutul Mileniului III. Orice domeniu, ramură de activitate umană, construcții, industrie grea, alimentară, modă etc. – toate devin obiective ale acestui proces, care, pe zi ce trece, se conturează tot mai complex, pluridimensional și polistilistic, or toate obscuritățile lumii au căzut sub incidența esteticii. Spectaculosul proces de estetizare a vieții ce generează din cosmopolitizarea spațiului, polisemia reprezentărilor determină ascendența materialismului de piață și transformărilor manifeste secundate de industria reclamei și tehnologiilor de masă ce creează cadrul prioritar pentru ca orice obiect de consum să capete caracter de simbol. Chiar și cele mai banale, insignifiante lucruri de larg consum capătă valoare și simbol estetic.

Glosând asupra facturii esteticii contemporane, nu putem face abstracție și de domeniile tangențiale ale acesteia – culturologia și filosofia artei, vizavi de care, fără rezerve, atestăm aceeași criză profundă, fiindcă aserțiunea dominantă sau cel puțin cea mai manipulată și acceptată în mediul teoreticienilor occidentali rămâne a fi antiesențialismul, teorie care avansează ideea că niciuna dintre concepțiile tradiționale despre esența artei nu este valabilă, prin urmare, sub incidența acestor negări căzând și preceptele clasice „arta este expresie” – B. Croce, „arta este o formă majoră” – K. Bell, „arta este o plăcere obiectivă” – L. Santayana. Teoriile antiesențialiste rimează mai ales segmentul ideatic, care delimitează granițele și esența creației artistice: W. Kennich, G. Dickie, P. Ziff, M. Weitz, M. Kohen. În încercarea de a identifica opiniile acestora, ajungem să decupăm și speculații care nutresc nu atât intenția de a demonstra caracterul defectuos al filosofiei artei, dar mai ales tentativa de a face o delimitare clară între ceea ce este creația, principiile artistice, idealul artistic în particular, cât și deosebirea dintre ceea ce este arta și obiectul absolvit de indiciul creativ-artistice.

Plauzibil să decelăm că în mediul teoreticienilor occidentali, indiferent de orientare, instituționaliști, antiesențialiști sau percepționaliști, se prefigurează tendința relevantă de a substitui termenii de *estetician* și *estetică* – „majoritatea animatorilor americani contemporani ai filosofiei teoriei artelor se consideră nu esteticieni, dar filosofi ai artei, iar concepțiile proprii le edifică ca filosofie a artei” [7].

Temerarele tentative ale cercetătorilor la care replicăm de a descifra care sunt particularitățile, criteriile, principiile, chiar și metodologia adecvată între un simplu obiect și o operă de artă nu deconspiră un numitor comun, deoarece opiniile lor se deosebesc și nu implică niciun fel de tangențialitate ideatică: „arta este aceea ce se numește artă” [8] consideră W. Kennich, de fapt, nu prea multe repere metodologice ne oferă și G. Dickie, care susține că „opera de artă este obiectul despre care cineva a spus „te numesc obiect de artă” [9].

Fără a ne lansa în multiple și cogitabunde speculațiuni cu privire la criteriile pe care trebuie să le etaleze un lucru pentru a fi identificat ca obiect de artă, G. Dickie vine să ne convingă că la etapa contemporană abandonul cadrului canonic menit să confere obiectului caracter artistic și estetic nu mai este un fenomen ce ar provoca întrebări și nedumerire. Pe acest temei el descifrează argumentat că, de fapt, elementul artisticului, esteticului este imprimat obiectului nu de simpla prezență a artisticului, cel din urmă secundat de maniera de realizare, perspectiva, conceptul operei și, bineînțeles, de talentul artistului, dar, cât ar fi de ridicol, de aspecte care, constatăm, n-au mimat în comun cu arta și creația: prezentarea, promovarea și încadrarea instituțională. În calitate de exemplu probatoriu poate servi cazul cimpaneului Betsy de la grădina zoologică din Baltimore, care a devenit cunoscută prin picturile sale. „Dacă careva din tablourile mamiferei vor fi expuse într-un muzeu de științe naturale, ele nu vor fi calificate ca artă, însă, opinează teoreticianul, dacă ele vor fi prezentate într-un muzeu de arte, atunci ar putea fi considerate obiecte de artă” [10].

Fără a ne implica structural în calitatea, valoarea „creației” mamiferei, mă întreb, dacă în cazul invocat teoriile lui Aristotel, Hegel, Berdeaev ș.a. despre esența creației artistice nu devin inutile din moment ce tablourile lui Betsy sunt calificate ca lucrări artistice numai pentru faptul că au fost expuse într-un muzeu de arte plastice.

Azi, în mentalitatea societății contemporane deja s-au înrădăcinat cu succes atitudini tolerante/pozitive față de pop-artă, or numele „clasicilor”, cum ar fi M.Duchamp, A.Warhol, P.Soulages, R. Rauschenberg, etichetați ca artiști de excepție datorită operelor lor de genul pisoarului, nominalizat *Havuzul*, „sculpturilor invizibile” trezesc de cele mai multe ori dubii vizavi de capitolul creație artistică, operă artistică, model artistic etc., fapt care ne îndeamnă la niște aprecieri rezervate și nicidecum categorice, deoarece aceasta ar însemna riscul înscrierii automate în armata adepților artei clasice, armată a conservatorilor „capricioși” și „ursuzi”, deoarece e dificil să depășești unele stereotipuri și să accepți ideea că „totul este artă dacă ea a fost selectată de artist pentru a fi artă... poți vorbi că această artă este bună sau proastă, dar nu poți spune că nu este artă” [11]. Cam în aceeași arie ideatică se înscrie și aserțiunea despre modul de percepere a operei susținută de Sol De Witt, una dintre cele mai reprezentative figuri ale artei americane, adept și promotor al minimalismului și conceptualismului în artele plastice, care susținea că până și pentru artist „nu este obligatoriu să-și perceapă arta proprie... percepțiile sale sunt nici mai bune, nici mai rele decât la alții...” [12]. Cu siguranță, cel mai de seamă aspect al operei de artă conceptuală este rezervat ideii/concepției, anume ea reprezintă mecanismul propice investit cu prioritatea și potența de a produce artă. Artă conceptuală este intuitivă și adesea nefundamentată rațional, „la logică se apelează în calitate de camuflaj, pentru a abate atenția spectatorului de la adevăratele intenții ale artistului sau adesea pentru a crea situații paradoxale” [13]. Același marcant pictor și sculptor al secolului al XX-lea, Sol De Witt, identifică conceptualismul ca pe o orientare în care ideea este o mașină care creează arta, unde „unele idei sunt logice în relație de concepție și alogice la percepție” [14].

Evitând să adoptăm un ton polemic pe marginea celor elucidate, vom încerca să punctăm care au fost premisele ce au provocat și alimentat declinul esteticii din spațiul tradițional în cel neclasic, cât și lipsa de repere de testare, interpretare și apreciere a operelor artistice, a unor criterii clare bazate pe o metodologie bine ajustată ce ar per-

mite o delimitare între ceea ce poate fi etichetat ca operă de artă și ceea ce în niciun fel nu cade sub incidența criteriilor despre obiectele artistice. Rămâne ineluctabil că frecventarea codurilor esteticii neclasice, sau dacă să adoptăm maniera americană a filosofiei artei, ne desemnează că una din cauzele crizei domeniului la care replicăm ar fi stimulată de caracterul distonat al metodologiei cunoașterii, ultima absolvită de criteriul eficacității, deoarece, conform practicii acceptate, în procesul de apreciere a unui obiect artistic apelăm la experiența retrospectivă, pe când creația novatoare nu poate fi supusă testelor tradiționale/clasice. În aceeași ordine de idei, nu putem face abstracție de *artcentrism*, fenomen care, începând cu a doua jumătate a secolului XX, cucerește spațiul esteticii clasice, cât privește alte aspecte de abordare, care alimentează situația de criză, acestea ar fi:

1. problematica particularităților estetice ale realității în teoriile contemporane (de cele mai multe ori este ignorată „filosofia artei”, care tot mai puțin manifestă interes față de așa categorii ca frumosul, sublimul, comical, tragicul);

2. metodele de cercetare a artei, în linii mari, se reduc la analiza empirică, mai precis fenomenologică a creației și operei artistice, astfel se creează impresia că investigațiile gen sistemic-cultural, psihologic, gnoseologic, semiotic, axiologic s-au demodat;

3. maniera de abordare individuală a realității deconspirată de școlile filosofice occidentale, fapt ce accede în absolutizarea unor domenii/aspecte înguste: pozitivistă – specificul comunicării artistice; structuralistă – structura operei; fenomenologică – particularitățile și mijloacele existenței operelor artistice; freudistă – cercetarea corelației dintre conștient și subconștient în procesul și rezultatul creației artistice etc.

Menținându-ne în logica celor enunțate, subliniem că în contextul actual este chiar dificil de a depista și oferi soluții de depășire a situației de criză proprie disciplinei semnalate, cu toate că ecuația dată cere rezolvare deja de câteva decenii. *Ad notanda*, panaceu pentru devansarea acestei situații, cel puțin incerte și concomitent dificilă, este pus în circuit de către reprezentantul școlii critice din Frankfurt, filosoful și sociologul Theodor W. Adorno, prin intermediul fundamentalei lucrări *Teoria estetică*, care se pronunță în favoarea unui cadru metodologic complex ce ar exclude din start monopolul manierei dialectice de analiză și interpretare a artei/esteticii. Un singur lucru e cert, azi arta și-a pierdut esența clasică, s-a disipat atât unitatea dintre formă și conținut, cât și corelația indisolubilă dintre caracterul subiectiv al artistului și cel obiectiv al creației. Cu siguranță, avea absolută dreptate Theodor W. Adorno când afirma că noțiunea de artă nu poate fi determinată odată și pentru totdeauna, deoarece sensul ei nu numai că depinde de procesul istoric, dar și de însuși faptul că prin natura sa ea este nu existentă, ci devenire.

Intențiile de devoalare a esteticii contemporane ne determină să elucidăm nu numai premisele ce au demarat și alimentat acest proces de criză, care imprimă un caracter diametral opus celei clasice, dar și să elucidăm repercusiunile care au generat din acest proces, iar pentru o comprehensiune adecvată a situației considerăm necesar să evidențiem aspecte menite în final să contureze tabloul integral al domeniului la care replicăm. Particularitate majoră a paradigmei culturii contemporane este „prezentismul”, ceea ce înseamnă interesul concentrat față de prezent, or arta proprie perioadei de până la anii '60 ai secolului trecut își orienta intențiile spre viitor. Integrată cu temeinicie în universul problematic/ideatic particular prezentului, cultura contemporană în general,

cât și arta, estetica în particular, deconspiră interes față de actualitate, pe când viitorul este văzut ca o continuare naturală a prezentului. *Eo ipso*, stereotipul concepției prezentului fericit este supralicitat și cu succes poziționat/manipulat în mass-media, o simplă trecere în revistă a clipurilor publicitare care invadează viața consumatorului deconspiră că acest concept megapedalat – „Trăiește prezentul!” – își schimbă haina verbală și stilistică, pe când conceptual, adică mesajul ascuns în textul sugestiv, rămâne constant.

Captivitatea individului de masă în cadrul prioritar al imperativelor momentului, care este poziționat ca net superior viitorului, rămâne o tradiție ce, constatăm, numără în activul său o experiență mai mare de patru decenii și care capătă amploare și importanță. „Azi observăm o obișnuită lipsă de încredere cu care omul occidental, pe parcursul ultimelor două sute de ani, credita principiul progresului uman...El poate să se autoexprime în diverse instalații reactive sau utopii, dar nu există o orientare pozitivă capabilă de a deschide în fața lui o nouă perspectivă” [15].

În sens univoc, atașamentul față de prezent are în calitate de element catalizator criza încrederii în gândirea rațională, în capacitățile de cunoaștere ale individului/societății. *Verbi causa*, o calitate indubitabilă a filosofiei postmoderne este certitudinea că cunoașterea colectivă a lumii reale este posibilă numai prin intermediul gândirii asociative, intuitive, chiar metaforice, dar nu a celei științifice sau teoretice, mai mult decât atât și filosofia nu mai este privită ca știință. Opiniile că prezentul rămâne în detrimentul viitorului, de altfel, și a trecutului, domeniul privilegiat al esteticii neclasică, poate provoca replici explicite, fiindcă trecutul, spre deosebire de viitor, constituie o trăsătură departe de a fi absconsă a culturii postmoderne. Fără îndoială, arta postmodernă frecvent solicită adresa operelor clasice, astfel, prin intermediul principiului stilizării, citării, metodei interpretării și mozaicului se creează opere noi. Așadar, încă o particularitate a epocii enunțate ar fi fenomenul artei despre artă: *Moz-Art* de A.Schnitke; *Istoria lumii în 10 ½ capitole* de J. Barmes, opelele lui S. Fiume etc.

Pentru *postcultură*, interesul față de perioada clasică sau cea antică înseamnă în mod principal actualizarea culturii proprii acestor epoci. Astfel, adresarea la trecut trebuie interpretată nu ca o banală reîntoarcere la principiile, metodele, canoanele, în sfârșit opusurile unor vremuri de mult apuse, deoarece pentru (postmodernism) toate stilurile sunt actuale, fapt care este cu lux de efecte demonstrat de arta de la intersecția celor două milenii, or, opțiunile în direcția stilizării în maniera de realizare a icoanei, picturii olandeze sau a sintezei dintre diverse metode rămâne trăsătura intrinsecă a acestui segment temporal, simultan și al esteticii neclasică. Rămâne, deci, ineluctabil că, cultura *prezentistă* este absolută de vectorul care realizează corelația dintre trecut și viitor, fără a face excepție de prezent, fapt care inevitabil o determină să se concentreze numai asupra lui.

Procesul de derapare de la valorile esteticii tradiționale, deși poate fi atestat ca negativ, totuși este viabil contemporaneității, deoarece reprezintă o consecință naturală a progresului și, bineînțeles, a năzuințelor și idealurilor provizorii umane. Cât de mult s-ar vehicula ideile despre materializarea artei și câmpului ei estetic, despre afirmarea a așa tipuri de artă ca cea conceptuală, efemeră sau antiartă, procesul de estetizare monopolizează pe zi ce trece noi spații, domenii, sfere și segmente proprii vieții și intereselor sociale. Procesul enunțat nu poate fi oprit, însă poate fi identificat și cercetat

în întreaga lui gamă de particularități/manifestări și, uneori, în toată paleta de nuanțe estetice, chiar dacă deformate, totuși puternice emițătoare de senzații artistice.

Note:

1. Vattimo, G. Sfârșitul modernității. Nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă. Constanța: Ed.Pontica, 1993; Бодрийяр Жан. Система вещей. Москва: Рудомино, 1999; Lyotard, Jean-Francois. Condiția postmodernă: raport asupra cunoașterii. București: Ed. Babel, 1993; Baudrillard, J. Societatea de consum. Mituri și structuri. Cluj Napoca: Ed. Comunicare.ro, 2005; Baudrillard, J. Strategiile fatale. Cluj-Napoca: Ed. Casa Cărții de Știință, 1997; Ильин Илья. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. Москва: Интрада, 1998; Constantinescu Mihaela. Postmodernismul: Un cod de existență, în Cultura în epoca post-umanismelor. București: Ed. Univers Enciclopedic, 2006; Connor Steven. Cultura postmodernă. O introducere în teoriile contemporane. Craiova: Ed. Meridiane, 1999.
2. Jacques Derrida. Scriitură și diferență. București: Editura Univers, 1998; Jacques Derrida. Despre gramatologie. Cluj Napoca: Editura TACT, 2009; Деррида, Ж. Глобализация. Мир. Космополитизм, în «Космополис», 2004, № 2; Ильин Илья. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. Москва: Изд.Интрада, 1996.
3. Деррида, Ж. Позиции. Киев, 1991, p. 14.
4. Бодрийяр Жак. Прозрачность зла. Москва : Добросвет, 2000, p. 25.
5. Ibidem, p. 27.
6. Ibidem.
7. Американская философия искусства: основные концепции второй половины XX века – антиэссенциализм, перцептуализм, институционализм. Екатеринбург: Изд. Деловая книга, 1997, p. 14.
8. Ibidem, p.93.
9. Ibidem, p.251.
10. Ibidem, p.120.
11. Ibidem, p.159.
12. Левитт Сол. Параграфы о концептуальном искусстве, în Художественный журнал, ноябрь, 2008 / /http/kz.git.ru
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. Лиотар Ж.Ф. Заметки о смысле “пост”, în Иностранная литература, 1994, nr.1, p.54.

VALENȚELE INTERDISCIPLINARE ALE FILOSOFIEI ÎN CONTEXTUL ȘTIINȚELOR SOCIALE

Rodica Ciobanu, dr., conf. univ., UnASM

Summary

The article analyses the status of the current approaches of contemporary sciences in general and in particular of the social ones. The starting idea of this discussion is that the interdisciplinary analysis have a special role into the current approaches, which expresses the complexity spirit, or of unity diversity. The science of the XX century continues and marks our century as well, determining analytical researches that contribute each science to become interdisciplinary. As part of contemporary culture the science became main part of the reality that surrounds us, and social sciences communicate in the „spirit of interdisciplinary paradigm”, the paradigm that allows us to deduce the epistemic specific of the social sciences and their characteristics.

În contemporaneitate, problemele de interes ale filosofiei sunt dintre cele mai diverse și înlînesc modalități de analiză destul de deosebită. Datorită faptului că realitățile sociale au atins un nivel destul de complex, astăzi am devenit martorii unor cercetări la fel de complexe. În acest context, putem să considerăm că un rol aparte în abordările actuale îi revine analizei interdisciplinare, care exprimă spiritul complexității sau al diversității în unitate. Căci astăzi nu mai putem pune o linie de demarcație foarte clară între științele naturii, cele sociale și umanitare, ele comunică în „spiritul paradigmei interdisciplinare”. Problemele lumii contemporane au demonstrat scopuri comune, metode comune și soluții la problemele societății, care, indiferent de domeniul din care vin, sunt importante și dezirabile.

Astfel, pentru a pune anumite accente în tratarea contribuției filosofiei la studii de natură metodologică complexă, raportate la domenii din afara filosofiei, cum ar fi metodologia dreptului sau epistemologia dreptului, ca de altfel și hermeneutica dreptului ș.a. (prin care avem un exemplu viu al utilizării practice a paradigmei interdisciplinare), considerăm ca necesară punerea în discuție a unor probleme mai generale, cum ar fi statutul epistemic al științei contemporane, lucruri cunoscute, dar necesare demersului în cauză.

Ca element al culturii contemporane, știința în timp a devenit o parte componentă a realității ce ne înconjoară. „Știința este o formă a activității umane orientată spre cunoașterea și transformarea realității”, spune N. Mihai[1]. Conceptul de știință înlînește mai multe definiții, fapt ce contribuie la diferențierea unor păreri referitoare la evoluția acesteia. Printre diversitatea de opinii, cele mai des înlînite sunt cele care consideră știința: – formă a conștiinței sociale; – fenomen al culturii; – sistem de cunoștințe; – formă specifică de activitate spirituală; – instituție socială; – forță de producție etc. Generalizînd, putem spune că știința este o totalitate sistematizată de cunoștințe despre lume, sau poate ar fi cazul să afirmăm în unison cu C. Sagan, că „știința este mai curînd un mod de gîndire decît un volum de cunoștințe. Scopul ei este să afle cum evoluează lumea, ce legități o guvernează, să pătrundă în conexiunea lucrurilor”. Cea din urmă caracteristică – pătrunderea în conexiunea lucrurilor, o considerăm de importanță majoră.

Dacă încercăm să stabilim concret momentul în care începe dezvoltarea științei, ar fi cam complicat, deoarece opiniile în această privință sunt împărțite. Unii consideră că știința are aceeași vîrstă ca și societatea umană, opinie ce a fost criticată, deoarece această părere aduce confuzii și nu face diferență între tipuri de cunoaștere și cunoștințe. Alții afirmă că știința a apărut în sec. XV–XVI, fapt ce ar coincide cu maturizarea științelor, dar nu coincide cu apariția, geneza acesteia. Ambele păreri, cu referire la istoria științei, sunt unilaterale, menționează P. Vizir [2], făcînd o analiză a ambelor opinii. Dacă prima extinde istoria științei identificînd știința cu istoria societății, atunci a doua opinie limitează istoria științei prin identificare cu etapa de maturizare a acesteia.

Ca atare, se consideră că apariția științei datează din sec.VI–V î.e.n., atunci cînd în Grecia Antică au apărut primele sisteme teoretice ale lui Tales și Democrit[3]. În dezvoltarea științei pot fi evidențiate cîteva etape convenționale [4].

O privire retrospectivă asupra istoriei științei denotă că știința Antichității, Evului Mediu și chiar cea de pînă la Galileo Galilei și Newton se caracterizează prin concepții individuale despre lume. Întreaga activitate științifică a acestei perioade este orientată spre rezolvarea problemelor de natură social-politică și economică a societății. Desigur, pot fi observate anumite deosebiri între problemele de natură filosofică și cele social-științifice. Dar ele încă nu au un caracter esențial. Sistemul de cunoștințe al Antichității este orientat spre cunoașterea omului, spre lărgirea orizontului său cognitiv despre lume. Gînditorii antici încearcă să explice lumea, natura și locul omului într-o manieră rațională. Credința în faptul că universul este rațional și că poate fi explicat logic, reieșind din principii prime ale existenței, domină Antichitatea. A. Botez vorbește despre prezența în cultura Antichității a unor „concepte integrative”. Aceste concepte sunt prezente în filosofia, arta, religia și știința greacă. Ele ne relevă „amprenta specifică a paradigmei culturale a Greciei și unitatea stilistică a cunoașterii și creației la grecii vechi”[5]. Vechii greci (Tales, Anaximandru, Heraclit, Pitagora, Democrit etc.) încearcă să explice „totul” căutînd elementul generator – principiul de origine a Universului. Dominante în această perioadă avem concepte ca: idee, formă, configurație, substanță, reamintire, armonie, bine ș.a. Prin intermediul acestora se explică și existența, și cunoașterea.

Adevărul este că perioada istorică ce urmează Antichitatea, Evul Mediu, pune accentul pe Divinitate ca manifestare a unității lumii. Toată existența are o înfățișare unică – Divinitatea. În această perioadă, rolul esențial în explicarea lumii îl are religia, iar știința își stabilește un statut conservativ. Pentru Evul Mediu este specifică punerea sub semn de întrebare a raportului credință – rațiune, iar realul este dominat de metafizic. Principiul ce conduce această perioadă este principiul conform căruia adevărul prim este adevăr dat, iar rațiunea poate doar să se „învîrtească” în jurul adevărului în mod superficial, menționează Hegel [6]. În Renaștere, acesta a fost înlocuit prin gîndirea independentă a individului care s-a eliberat de concept. Renașterea face transferul de la metafizică la știință și revine la teme ale Antichității, care sunt gîndite într-un mod paradigmatic schimbat. În același timp se schimbă și conținutul noțiunii de știință, deoarece nu se mai vorbește despre o totalitate de adevăruri date, ci de cunoștințe obținute prin observații, experiență și calcul. „Omul devine asemănător Divinității, el crede că poate depăși toate limitele. Aceasta contribuie la trecerea accentului de pe obiect pe subiect și sporește preocuparea pentru metodele de cunoaștere” [7].

Astfel, a doua etapă (sec. XV–XIX) se caracterizează prin apariția ramurii moderne experimentale a științelor naturii și dezvoltarea științelor umanitare. Această perioadă coincide și cu creșterea importanței sociale a științei. Dezvoltarea științelor în această perioadă au determinat revoluții industriale, cum ar fi cea din Anglia (sec. XVIII). Paralel și științele social-politice se dezvoltă prin fundamentarea concepțiilor, crearea de ideologii, spre exemplu Revoluția burgheză din Franța s-a fundamentat pe ideile social-politice și filosofice ale Iluminismului.

Știința depune un efort prin care se depășește pe sine însăși. Formându-și aparatul categorial, ea devine un domeniu independent de activitate spirituală, dar care se include în sistemul sociocultural. Aceasta este perioada care contribuie cel mai mult la specializarea savanților, diferențierea științelor după obiectul de studiu și apariția diferitor discipline.

Secolele XVII–XIX se caracterizează prin dezvoltarea științelor specializate, prin mutații evolutive. Cea mai mare amploare o iau științele naturale (matematica, fizica). Dar unei abordări consecvente sunt supuse problematica progresului, libertății, voinței și a acțiunii umane, a istoricității. Concepția științifică despre lume recunoaște doar enunțurile empirice despre lucruri, enunțurile analitice ale logicii și matematicii. Pe aceeași linie se inițiază proiectul științei unificate, proiect pe care se străduie să-l realizeze Bohr, Dewey, Gonseth, Jargensen, Kotabrinski, Neurath, Reichenbach, Russell, Woodger. Rațiunea teoretică nu mai este concepută ca absolut diferită de cea practică. Binele și răul nu mai sunt independente de voința individului, ci dimpotrivă [8]. Aceasta determină începutul căutării unor metode și modele universale de cunoaștere, iar noțiunile de adevăr, verificare, obiectivitate și imparțialitate preconizează că locul privilegiat îl dețin științele naturale, care încep să intre în conexiune cu eticile hedoniste. Căci specificul perioadei moderne (scientismul, experimentalismul, pragmatismul, individualismul) a determinat și existența unui șir de probleme, cum ar fi modificări ale naturii pe care omul s-a considerat în drept de a le efectua.

Cea de a treia etapă în dezvoltarea științei este sec. XX – pînă în prezent, perioadă în care se schimbă esențial rolul social al științei. Această perioadă se caracterizează prin accelerarea continuă a progresului științific și prin modificări esențiale în corelația dintre știință și practică, în secolul XX știința începe să se dezvolte mai rapid decît tehnica și producția.

În consecință, din succinta punere în discuție a etapelor de dezvoltare a științei și a caracteristicilor acestora putem evidenția acele legități ce au însoțit evoluția științei, printre care menționăm: – creșterea rolului științei în producerea și în organizarea și dirijarea societății; – dezvoltarea accelerată a științei; – creșterea independenței relative a științei; – continuitatea dezvoltării științei; – caracterul treptat al dezvoltării științei; – diferențierea și integrarea științei. Atenție deosebită vom atrage celei din urmă, adică integrării științei, care a devenit foarte fructuoasă la moment.

Unii autori [9] consideră că epoca contemporană își ia conceptele principale din domeniul extractiv prin analize specializate profund. Alți autori [10] consideră că ne aflăm într-o perioadă a sintezei, care va produce o revenire la gîndirea generalizatoare, din cauza că studiile specializate și aprofundate au condus spre faptul că se știe din ce în ce mai puțin despre ansamblu [11]. După cum remarcă I. Prigogine [12], etapa de tranziție impune necesitatea de a abandona liniștea etapei precedente. Știința trebuie

să caute un limbaj universal, pentru a realiza întâlnirea între cunoștințele noastre, iar dualitatea subiect-obiect indică necesitatea înțelegerii unității acestei relații. Omul este element în sistemul naturii, egal cu celelalte elemente, iar noțiunile de relativitate, informație, sistem, entropie constituie concepte-cheie ale științei contemporane. Astfel, procesele ce se produc în știință determină un nou stil de înțelegere și explicare, prin indicarea unor noi direcții și modalități de cercetare.

Secolul trecut a adus cu sine o investigare analitică fără precedent, dar și o sinteză nemaipomenită în istoria științei [13]. Spiritul științific al acestui secol continuă și marchează și secolul nostru, determinând cercetări analitice ce contribuie la faptul ca fiecare știință să devină interdisciplinară. Astfel științele naturale și cele umanistice devin complexe interdisciplinare, determinate în cele dintâi de faptul că mediul înconjurător este unul complex.

Fiecare specialist, fiind fidel pregătirii sale profesionale, consideră că este dator să evite a privi la alte domenii, chiar dacă sunt învecinate. Dar izolarea științelor este artificială și dăunătoare, deoarece realitatea socială este unitară, nu fragmentată. “Calea optimă de studiere a acesteia este cea științifică”, zice M. Bunge [14]. Asta nu înseamnă că referenții centrali din toate științele sociale sunt aceiași, ci doar că nu există fapte exclusiv juridice, economice sau politice.

În particular, științele sociale sunt un sistem de persoane angajate în înțelegerea societății, învățând una de la alta și de la restul societății, punând probleme și încercând să le rezolve cu orice mijloc care ar părea promițător. Dacă pînă nu demult se considera că sistemul social nu poate fi cercetat, acum avem o cu totul altă opinie, anume siguranța că domeniul științelor sociale este un domeniu complex care implică discuții ale modurilor de abordare și ale conceptelor, ipotezelor și teoriilor, metodelor și evaluării problemelor și rezultatelor [15].

M. Dogan consideră că cercetătorii științelor sociale sunt nevoiți să înfrunte probleme metodologice care adesea prezintă dificultăți [16]. Așa cum a observat Poincare, specialiștii în științele naturale dezbăt descoperirile lor, în timp ce cei din științele sociale au, mai degrabă, tendința de a-și discuta metodele. Analiza metodelor științelor sociale a fost bine elucidată de fiziologul C. Bernard [17] în lucrarea sa *Introducere în studiul medicinei experimentale*, unde descrie raționamentul științific și metodele de conceptualizare a problemelor valabile pentru toate științele.

În această ordine de idei, considerăm că putem generaliza asupra specificului științelor sociale, care poate fi redat prin următoarele caracteristici: -subiectul cercetător este și obiect; obiectul de studiu al științelor socioumane este comun (individul încadrat în social); – cercetătorii științelor sociale înfruntă probleme metodologice; – specialiștii din științele sociale au tendința de a-și discuta metodele; – metodele inventate într-un domeniu sunt utilizate în altul din cauza că există în științele sociale mai multe subiecte decît metode pentru a le studia, deoarece anumite metode trebuie să fie aplicate la mai multe subiecte și probleme; – metodele împrumutate devin comune mai multor discipline; – aplicarea descoperirilor tehnologice în acestea, chiar dacă sunt exterioare științelor sociale; – în științele sociale, ca și în cele naturale, noile descoperiri rezultă frecvent dintr-o interacțiune între specialități; – schimbul de teorii între specialități;- integrarea științelor; – recurgerea științelor sociale la anumite analogii

pentru explicarea obiectului cercetărilor sale; – științele sociale sunt profund marcate de împrumuturile făcute din biologie și științele naturii [18]; – științele sociale redau esența interacțiunii practică-știință; – abordările din științele sociale sunt sistemice, întregi și complexe; – științele sociale sunt un sistem de persoane angajate în înțelegerea societății ș.a.

Fiecare concepție teoretică asupra societății, și ca atare asupra oricărui obiect concret, are două componente: una ontologică și una metodologică. Prima se ocupă de natura societății, ultima – de calea pentru studierea ei. Raportându-ne la cea din urmă componentă, considerăm că aceasta coincide perspectivei interdisciplinare, deoarece, după cum menționează și I. Pârvu[19], modul de gândire caracteristic tendinței de unificare a științelor este unul sintetic-integrativ.

Din perspectivă structurală, științele sociale sunt caracterizate de elemente ca cel social-economic, social-istoric, social-politic, juridic, etnografic, sociologic, demografic etc. Diversitatea elementelor însă nu „le neagă unitatea lor, ci o presupune”, constată A. Bînkov[20].

În context praxiologic, este sesizată apariția unor interacțiuni conceptual-logice și metodologice noi între disciplinele sociale, cu un dispozitiv comun de investigație. Noile aspecte și elementele ce s-au format provin de la una sau alta dintre disciplinele științifice. Această situație poate fi asemănată cu matricele epistemologice.

Statutul praxiologic al științelor sociale reprezintă un nivel avansat al interacțiunii practică-știință, care poate fi caracterizat prin următoarele momente definitorii:

- Se formează un sistem unic de interacțiuni (obiectele sociale complexe, dispozitivul unitar al științelor implicate, sistemul acțiunilor sociale) și factori diverși, ca: acțiunea strategică reglatoare a factorului decizional, conducerea științifică, experimentul social și procesul de difuzare în sistemul social al elementelor inovate.
- Apariția unor matrice conceptual-epistemologice cu originea în una dintre științele sociale implicate în cercetare.

Așadar, bariera închistării este depășită, deoarece unitatea științelor sociale este determinată de faptul că nu există realități exclusiv economice, politice, juridice sau culturale, mai mult decât atât, științele sociale de la originea sa comportă un caracter interdisciplinar. Fiecare dintre ele trece dincolo de intimitatea individualului, conținând toate celelalte aspecte. În afară de aceasta, științele sociale sunt un sistem de persoane angajate în înțelegerea societății, ce primesc informație una de la alta și de la restul societății.

Disciplinele sociale caută unitatea atribuirii și/sau decodării de semnificații în limbaje hibride. Totalitatea interdependențelor între științele unidisciplinare implică cel puțin trei aspecte: limbaj, formalizare, teoretizare, iar demersul epistemologic, conținut în științele particulare, dezvăluie posibile ordini de interdisciplinaritate. Trecerea frontierelor epistemologice are loc între discipline aflate la nivel diferit de generalitate (generale, particulare, ramurale). În acest context putem utiliza, în scopul confirmării celor menționate, și opinia autorului M. Luncu [21], care evidențiază următoarea ordine posibilă de unificare a științelor:

- a) Valorificarea deschiderilor epistemologice disciplinare în care se include inte-

grarea disciplinelor pe linia generalizării crescînde, pe verticală, de exemplu – de la sociologii de ramură la concepții filosofice asupra societății și integrarea disciplinelor cu un nivel compatibil de generalitate, pe orizontală. Un alt exemplu ar putea fi clasificarea științelor elaborată de J. Piaget [22]: științe nomotetice, științe istorice, științe juridice și discipline filosofice, între care pot fi găsite puncte de tangență.

- b) Preluarea sistematicității obiectului de către obiective (teme de studiu), care presupune acces la sistematicitatea reală. În acest caz, ca exemplu ar putea servi rata schimbării modelului cultural al unei comunități și accesul la modelul sistemic al obiectului, sau factorii ce determină specializarea forțelor de muncă în industrie.

Dezvoltarea interioară a disciplinelor are o anumită limită. Aceste limite sunt depășite printr-o intervenție exterioară a altei discipline. Cum fiecare fragment se combină cu fragmente ale altor discipline, noua pereche de fragmente creează un nou câmp de cercetare, care își dezvoltă propriul patrimoniu și limbaj.

În științele sociale există multe domenii interdisciplinare și combinațiile sunt foarte variate, de exemplu, specialiștii în criminologie provin din domeniul dreptului, al sociologiei, psihologiei sociale, psihologiei, economiei și științei politice. Studiul inteligențelor artificiale cuprinde logica formală, care face parte din filosofie, gramatică și sintaxă.

În general, problema metodelor de cercetare în domeniul științelor sociale este deosebit de complexă în condițiile dezvoltării contemporane, a întrepătrunderii diferitor științe, inclusiv a apariției a așa-numitor discipline de graniță sau de intersecție. De aceea, pe lângă metodele specifice fiecărei ramuri de științe sociale sau ale naturii se recurge azi la generalizarea și extinderea unor metode, altădată proprii altor științe. Căci, teoriile caută explicații asupra lumii, iar metodologia călăuzește cercetarea. Legile descoperite de teorie devin la un moment dat principii metodologice.

Din perspectivă teoretico-metodologică, știința are, ca semnificație, o accepțiune generală de cunoaștere, fapt care corespunde cu „teoria științifică”, și o accepțiune particulară a cunoașterii unor domenii bine delimitate, reprezentînd științele particulare.

Reieșind din această constatare, ne vom întreba: cum se produce cunoașterea în științele sociale? Răspunsurile la această întrebare sunt foarte diferite, fiind determinate mai multe metode valide de producere a cunoașterii, acestea diferențiindu-se în funcție de teoriile de referință care operează cu abordări diferite ale sistemului social. Pentru ca o metodă să fie considerată validă, aceasta trebuie să fie logic coerentă, să se bazeze pe premise ce nu au fost dovedite ca false și să fie acceptată de comunitatea științifică.

Teoria socială definește referința empirică a metodei de investigare, modul de considerare a realității, tipurile de date selectate din mesajul implicit al faptelor sociale. Metoda de cercetare se dezvoltă în strînsă legătură cu temeiurile teoretice care au generat-o și generează date sociale utilizabile doar în acest cadru teoretic. Transferurile de metode de la o teorie la alta presupun și transferuri ale premiselor teoretice și ideologice care le-au generat. Astfel, metodologia cercetării sociale se bazează pe asumții teoretice apriori. Metoda este modul de producere a cunoașterii. Metodologia

este știința despre metodă. O orientare metodologică presupune o logică de cercetare ce se asociază unui set coerent de principii teoretice componente din fiecare clasă de elemente.

Orientările metodologice din cadrul științelor sociale sunt clasificate după diverse metode. Spre exemplu, Donald S. Tull [23] vorbește despre conturarea a trei practici diferite de cercetare, cum ar fi: metoda obiectivistă, metoda subiectivistă și metoda fenomenologică. Tull pornește de la o clasificare a practicilor de cercetare folosite de diverși cercetători după criteriul explicitării metodelor de cercetare. Astfel, metoda obiectivistă își propune testarea ipotezelor, utilizând proceduri statistice explicite și teste ce pot fi repetate de alți cercetători. Metoda subiectivistă realizează de asemenea testarea ipotezelor, dar este mai puțin riguroasă în ceea ce privește independența cercetătorului și explicitatea procedurilor. Metoda fenomenologică respinge testarea ipotezelor, afirmând faptul că cercetarea nu poate fi absolut independentă; un obiect poate fi văzut doar de un subiect, ca atare orice metodă este subiectivă.

În opinia lui Lazăr Vlăsceanu [24], criteriul principal în funcție de care clasificăm orientările metodologice este reprezentat de principiile teoretice care au generat un anumit mod de abordare a realității sociale. Acestea au acționat ca principii metodologice. Criteriul este unul teoretic, cu relevanță metodologică. Cu referire la teorie, o concepție interesantă întâlnim la David Bohm, care consideră teoriile modele de înțelegere a lumii și nu doar niveluri ale cunoașterii. El susține că "...o teorie este în primul rând o formă de înțelegere, o modalitate de a privi lumea, și nu o formă de cunoaștere a felului cum este ea" [25]. Deci, teoriile caută explicații asupra lumii, iar metodologia călăuzește cercetarea. Legile descoperite de teorie devin principiile metodologiei. Astfel, în momentul în care printre legitățile dezvoltării științei a fost menționată integrarea, și am văzut modul în care acesta a fost și este o prezență indiscutabilă în cadrul științei contemporane, într-un final integrarea sau interdisciplinaritatea are tot dreptul de a pretinde de a fi unul dintre principiile metodologice.

Note:

1. Mihai N. Introducere în filosofia și metodologia dreptului. Chișinău: Editura ARC, 1996, p.8.
2. Vizir. P. Progresul tehnico-științific și factorul uman. Chișinău: "Cartea Moldovenească", 1987, pp.12-16.
3. Mihai N. Op. cit., p.40.
4. Ibidem, pp.40-45.
5. Botez A. Concepte integrative antice, moderne, postmoderne. București: Editura Semne, 1999, p. 25.
6. Hegel G.W. Istoria filosofiei. Vol.II. București: Editura Academiei, 1964, p. 340.
7. Botez A. Op. cit. p. 37.
8. Botez A. Op. cit. p.43.
9. A se vedea: E. Papu. Despre stiluri. București: Editura Eminescu, 1986.
10. A se vedea: A. Töffler. Al treilea val. București: Editura Politică, 1983.
11. Botez A. Op. cit. p. 53.
12. A se vedea: I. Prigogin, I. Stengers. Noua Alianță. București: Editura Politică, 1983.
13. Cuznețov B. G. Știința în anul 2000. București: Editura Enciclopedia Română, 1971, p. 7.

14. Bunge M. Știință și filosofie. București: Editura Politică, 1984, p. 241.
15. Qiu Renzong, în *Perspectivă integraționistă asupra evaluării teoriilor (Metamorfoze actuale în filosofia științei)*. București: Editura Politică, 1988, p. 328-329.
16. M. Dogan, R. Pahre. *Noile științe sociale*. București: Editura Academiei Române, 1993, p.140.
17. Vezi. C.Bernard. *Introduction a l'etude de la medicine experimentale nouvelle impression*. Paris: Delagrave, 1949.
18. *A se vedea în acest sens: Filosofia integrării*, București: Edirtura Politică, 1980.
19. Pârvu I. *Introducere în epistemologie*. Iași: Editura Polirom, 1998, p.64-66.
20. Бынков А. К вопросу о системе, методологии и методов в диалектической логике, *în Диалектика как логика научного исследования*. Москва: Изд-во Наука, 1968, p.322.
21. Luncu M. *Posibile ordini interdisciplinare, în Integrarea în știința contemporană*. București: Editura Politică, 1980, p. 167.
22. Piaget J. *The pistemology of Interdisciplinary Relationships*. Apostel et al., 1982, p. 239.
23. *A se vedea: Donald S. Tull și Gerald S. Albaum. Survey Research. A Decisional Approach*. New York: Intertext Books, 1973.
24. *A se vedea: Lazăr Vlăsceanu. Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
25. Bohm D. *Plenitudinea lumii și originea ei*. București: Humanitas, 1995, p.40.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ВОЙНЫ И НОВАЯ ПАРАДИГМА БЕЗОПАСНОСТИ

Широканов Д.И., академик,
Институт философии НАН Беларуси,
Буслова М.К., канд. филос. наук,
Белорусский гос. университет,
г. Минск

Summary

The article is devoted to investigate the philosophy-methodological questions of information wars which get a new format in the decision of many problems of the modern world, including problems of information security and person information freedom.

Информационные войны, информационное оружие и информационная безопасность не являются открытием наших дней. Информационное противоборство велось практически во всех войнах, только постоянно усвершенствовались средства, способы и методы. В конце 20, начале 21 века информационные войны приобретают новый формат и становятся, порой, главным средством решения многих проблем современного мира, одновременно актуализируя проблемы информационной безопасности как меры противодействия.

Происходящая смена парадигмы как общественной, так и индивидуальной безопасности, вызвана тем, что на протяжении долгого времени безопасность понималась как защита от внешней агрессии и связывалась с военным аспектом. Политика государств, находящихся в конфронтации, чаще всего строилась и проводилась на основе военного противостояния, часто переходящего в вооруженный или военный конфликт, а иногда и в войну. За длительный исторический период произошла эволюция поколений войн, при которой многократно менялись формы и способы вооруженной борьбы, их содержание и значение. Однако во все времена главной движущей силой войн было оружие. В век высоких технологий широко используется информационное оружие.

Еще в древности полководцы, мыслители отмечали важность достижения победы без сражений. Уже тогда применялись приемы воздействия на врага дезинформацией, угрозами, запугиванием, устрашением. Гораздо большего совершенствования они достигли у появившегося в первой половине 16 века Ордена иезуитов. В сочинениях и при анализе деятельности западных полководцев и военных начальников оказалось много поучительного об использовании информации для достижения поставленной цели в войне. Особенно возросла роль средств массовой информации в тотальных и локальных войнах 20 века. Заметные количественные и качественные изменения информационная борьба стала претерпевать по мере того, как началось создание единого информационного пространства. [1. с.8].

Отсутствие стабильного мира, военные конфликты и очаги напряжения с одной стороны, бурное развитие информационных технологий, с другой, привели человечество к тому, что информация становится таким же оружием массо-

вого поражения, как ракеты, бомбы и т.д. Реалиями нашего времени становятся войны нового поколения, при которых информационные войны начинают превалировать в борьбе с системами управления, в навязывании противоборствующей стороне своих правил ведения военных действий, опираясь на информационно-технологическое превосходство.

Человечество столкнулось с принципиально новыми угрозами. Наступает новая эпоха войн оружия высоких технологий, происходит значительное освобождение человека от участия в вооруженной борьбе. «Формируется новая стратегия под названием «информационная война». «Атомная бомба считается сегодня крайней мерой, в то время как новым абсолютным оружием является бомба информационная». [2. с.105].

В борьбе за военное превосходство, экономические интересы, политическое, идеологическое и культурное влияние широко используются возможности информационных и телекоммуникационных технологий. Мировое сообщество оказалось перед фактом появления новой глобальной проблемы – существования и применения информационного оружия, представляющего угрозу информационной и национальной безопасности многих государств

Информационную войну можно охарактеризовать: как войну без зафиксированных границ, без четко установленной принадлежности информационных систем той или другой противоборствующей стороне. Выделяют семь форм информационной войны: психологическая, экономическая, хакерская, командно-управленческая, разведывательная, электронная и кибервойна.

Использование информационного оружия позволяет достигать желаемый результат, как в военных конфликтах, так и в политической, экономической и социальной сферах. С помощью этого оружия становится возможным технологически уничтожать, искажать, похищать, усекать информацию; прекращать или ограничивать к ней доступ, выводить из строя или нарушать работу телекоммуникационных систем, используемых в обеспечении жизнедеятельности общества и государственных структур.

Объектом воздействия информационного оружия становится как всё созданное человеком, объекты материальной культуры, так и люди. Новый вид оружия позволяет оказывать скрытое воздействие не только на технические системы противоборствующей стороны, но и на индивидуальное, групповое и общественное сознание, поведение людей и в целом на социальную систему. Поэтому с конца 20 века наметилась тенденция, при которой информационные войны становятся одним из средств осуществления государственной политики.

Специфика информационного оружия позволяет использовать стратегию непрямых действий, применяемую и при решении геополитических задач, она включает применение различных методов, направленных на дестабилизацию общества изнутри и создание локальных конфликтов, управляемых извне. Такая стратегия чаще всего осуществляется в не явной форме и поэтому не рассматривается мировым сообществом как агрессия. В результате её инициаторам иногда удаётся избежать обострения политических и военных отношений.

Информационная война, в первую очередь, нацелена на поражение как индивидуального, группового, так и общественного сознания, объектом воздействия становится непосредственно сознание и психика людей. Главная цель, которую

можно достичь, используя информационно-психологическое оружие – это изменить поведение людей в нужном для субъекта воздействия направлении. Влияя на сознание людей, достигают управления их поведением. Появляется возможность манипулирования сознанием не только отдельных людей, но и массового информационно-психологического программирования населения. В связи с этим обстоятельством, особое значение приобретает социальная информация, та, которая связана с функционированием различного рода общественных образований и структур – социальными, профессиональными группами людей, общественными институтами. Поскольку социально-информационную технологию и ресурсы можно использовать не только как достоверный факт или объективное знание, но и для достижения политического, экономического, превосходства, либо давления одного государства, партии, социальной группы, личности и т.д. на другое, применяя при этом незаконные, а порой и безнравственные методы. Информация такого рода может вызвать различного рода широкомасштабные акции протеста, в том числе, экстремистские выходки или террористические акты.

Современный терроризм учитывает взаимосвязанность глобализирующегося мира, направленность и характер протекающих в нем процессов и выдвигает соответствующую стратегию угроз. В мировом сообществе возникает большой негативный резонанс, когда событие, происходящее в одном месте, приводит к последствиям в другом. Это может быть связано и с общественной психологией, и с финансово-экономическими операциями, даже в том случае, если они хорошо управляемы, но все равно оказываются достаточно уязвимыми для аналогичного рода воздействий.

Борьба с международным терроризмом носит многоаспектный характер, где важное место занимает способ разрешения противоречий и конфликтных ситуаций в современном мире. Возможно это одна из причин того, что начинает формироваться «новое мировое сознание». Охарактеризовать его можно как особое образное видение мира, создаваемое электронными и слухо-визуальными СМИ, понятное всем людям планеты, независимо от их национально-демографической принадлежности, нежели вербальные средства коммуникации, функционирующие в границах национальных общностей. Прямые трансляции из горячих точек планеты, рассказывают об острых конфликтах на языке визуальных образов. Любые события общественной, культурной, экономической, научной, спортивной и других сфер жизни, изображаемые на телеэкранах, помогают преодолевать национальные границы и языковые барьеры и поэтому формируют, как полагают аналитики, новое трансграничное планетарное сознание. [3.с.675].

Информационно-психологическое оружие используется и при борьбе за информационное превосходство тех или иных социально-политических сил. Так антиглобалисты выступают против навязывания американской модели образа жизни всему миру, аргументируя тем, что воздействие на психику людей, осуществляемое по различным информационным каналам, приводит к трансформации духовных, культурных, исторических, национальных ценностей и традиций; меняются мировоззрение и политические взгляды. Вместе с тем, переориентация сознания может иметь не только созидательную направленность, но и разрушительную, при которой люди начинают неадекватно воспринимать

реальность, жить в мире создаваемых иллюзий и как следствие – совершать поступки, не вписывающиеся в рамки общепринятой морали или трагические не только для своей жизни, но и других людей.

Главная опасность информационной войны – отсутствие видимых разрушений, характерных для обычных войн. Население даже не ощущает, что оно подвергается воздействию. В результате общество не приводит в действие имеющиеся в его распоряжении защитные механизмы. Чувство опасности, которое в иных ситуациях действует безотказно, теперь не срабатывает. [4. с.77].

Использовать специфические возможности новых информационных технологий можно не только в районах боевых действий, но и против любого государства, крупных корпораций, бизнесменов и т.д. Чем больше информационно развита страна, тем выше эта угроза. Последствия вторжения в системы управления ядерным оружием, электроснабжением, водоснабжением, аэропортами, железнодорожными линиями, трудно предсказуемы, но очевидно, что под угрозой может оказаться национальная, региональная и, в конечном счёте, глобальная безопасность.

Современный человек постоянно находится как бы в «зоне опасностей». Опасности представляют собой актуальные или потенциальные явления, процессы или события, которые в какой либо форме могут нанести ущерб: человеку, социальной группе, обществу, человеческому сообществу. Подразумевается не только физический и материальный аспекты, но и природные и духовные ценности, препятствование позитивному развитию.

В формат исследуемой проблемы входит и информационная свобода человека. Что подразумевает возможность производить информацию, передавать, обмениваться ею и в своих целях использовать, а также искать, получать информацию по интересующему вопросу от любого источника, в том числе и государственного. Направлять любую информацию; в том числе и личную, по какому угодно адресу, проверять официальную информацию, собранную соответствующими органами о себе; налагать запрет на выдачу личной (частной) информации о себе; хранить информацию о себе, превращая ее в личный секрет.

Общество отстаивает право каждого человека на свободу слова и информации. Получить любую информацию с каждым годом становится всё легче в связи с тем, что постоянно расширяется глобальное информационное пространство, через глобальные и национальные компьютерные сети и, конечно, Интернет. Практически ни одно информационное издание ни в электронных СМИ, ни в печатном виде, не может так быстро и подробно, как Интернет, осветить любое событие, происходящее в любой точке земного шара, в любое время. Вместе с тем, компьютерные сети, предоставляют возможность свободно распространять информацию всем, без учета менталитета, состояния здоровья, психики и других характеристик потребителя информации, обеспечивают возможность информационных воздействий на психику пользователя, не всегда оказывающих положительное влияние на развитие личности.

Что касается СМИ, то для потребителя информации важным является не только сама информация, но и ее источник. Фактически газеты, журналы, телевидение и радио производят товары – новости, сырьём для которых служат со-

бытия. На новости есть спрос, и средства массовой информации определяют, какие события являются новостями, а какие нет. До тех пор, пока продажа новостей – это бизнес, вряд ли удастся помешать газетам и журналам публиковать то, на что есть спрос, и что не противоречит рекламе, помещаемой на страницах этих изданий. [5. с.370 -371].

Такая ситуация приводит к тому, что у некоторой части населения наблюдаются когнитивные искажения, задающие модель поведения. К ним относятся: 1. Персонализация, когда все события интерпретируются преувеличено лично. 2. Дихотомическое мышление, когда все события могут быть либо только хорошими, прекрасными либо плохими, ужасными. 3. Выборочное абстрагирование, когда оценка одной детали начинает трактоваться как оценка всего события. 4. Произвольные умозаключения, когда бездоказательные умозаключения становятся определяющими. 5. Сверхгенерализация, когда обобщение строится на основании единичного случая. 6. Преувеличение («катастрофизация») как преувеличение последствий какого-либо события. [6. с.22].

Бытие современного общества можно интерпретировать как сумму рисков, как индивидуальных, так и общественных, создаваемых и осуществляемых во всех основных сферах жизнедеятельности человека, которые в значительной степени имеют информационную природу, или воздействуют на человека через информационные каналы.

Информационная безопасность, еще сравнительно недавно, рассматривалась как необходимость создания безопасного режима функционирования компьютерных систем и сетей. Однако, глобализация информационного пространства выявила проблемы необходимости не только средств технической защиты информации, но и социокультурного перехода к проблемам информационной безопасности.

Проблема психологической защиты личности достаточно подробно исследована в психологии, однако в силу недостаточной осведомленности в этой сфере широких слоев населения, становится всё больше «жертв» современного информационного прессинга.

Изменившиеся реалии современной жизни привели к тому, что изменилось и понятие безопасности, как необходимого предупреждения и противодействия актуальным и потенциальным угрозам, как конкретному человеку, так и обществу и всему мировому сообществу. Содержание понятия «безопасность» означает отсутствие опасностей или наличие возможностей надежной защиты от них. Выявлена его многоаспектность, что означает, что каждый из аспектов, как военный, так и политический, экономический, социальный, экологический и др. играет свою роль.

Психологическая безопасность, один из аспектов национальной безопасности, состояние общественного сознания, при котором, общество в целом и каждый конкретный человек принимают существующее качество жизни как адекватное и устойчивое, в связи с тем, что создаются реальные возможности для удовлетворения потребностей в настоящем и имеются основания для уверенности в будущем.

В современном обществе человек должен иметь право на доступ к любой ин-

формации, в любое время и в любом месте, кроме государственных тайн, оговоренных законодательно и этически непристойной информации – пропаганде насилия, жестокости, порнографии, разжигания межнациональных конфликтов. Право каждого человека на свободу слова и информацию, провозглашено Всеобщей декларацией прав человека от 10 декабря 1948 г. (ст. 19). Затем Европейской Конвенцией о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. (ст. 10), Международным пактом о гражданских и политических правах от 19 декабря 1966 г. (ст. 19) и другими международными соглашениями, предоставляется ему как основное, но отнюдь не абсолютное право. Эти же международные правовые акты устанавливают и ограничения на права и свободы.

Всеобщая декларация (ст. 29, п. 2) гласит, что «при осуществлении своих прав и свобод каждый человек должен подвергаться только тем ограничениям, какие установлены законом исключительно с целью обеспечения должного признания и уважения прав и свобод других и удовлетворения справедливых требований морали, общественного порядка и общего благосостояния в демократическом обществе». При этом установленные основания для ограничения касаются только интересов других граждан и общества в целом.

Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод подтверждает ограничение этих прав только по закону, расширяет и уточняет перечень оснований для таких ограничений (ст. 10, п. 2): «Осуществление этих свобод, налагающее обязанности и ответственность, может быть сопряжено с формальностями, условиями, ограничениями или штрафными санкциями, предусмотренными законом и необходимыми в демократическом обществе в интересах государственной безопасности, территориальной целостности или общественного спокойствия, в целях предотвращения беспорядков и преступности, защиты здоровья и нравственности, защиты репутации и или прав других лиц, предотвращения разглашения информации, полученной конфиденциально, или обеспечения авторитета и беспристрастности правосудия».

Но это право не регулирует злободневную проблему – как каждому конкретному человеку не перейти порог его психических возможностей и в тоже время получить необходимый объём информации во всех интересующих его областях. Эту проблему каждый человек должен решать сам. Но это не означает, что общество свободно от проблемы: как оградить человека и целые народы от «завоевания умов» путём информационного воздействия на сознание и подсознание.

Безопасность и благосостояние – глобальные общечеловеческие ценности, но различного рода потенциальные или актуальные угрозы, как для конкретного индивида, так и для любого общества и человечества в целом стали реальностью нового века. В современном обществе социальный статус и судьба индивида стали проблемой, которую каждый пытается решать по своему, на свой страх и риск. Появилось противоречие между степенью рациональной осознанности интересов и целей и уровнем мотивации, в связи с чем актуализируется проблема индивидуальной безопасности, тем более в свете идеи о приоритете индивидуального над общественным. Как мера противодействия новым угрозам и опасностям, современная парадигма безопасности включает различные аспекты, (военный, политический, экономический, социальный, экологический

и др., где каждый выполняет свою функцию), но, реалии нашего времени диктуют необходимость акцентуации на проблеме психологической защиты человека от деструктивного влияния, информационных войн, информационно-психологического оружия и информационного прессинга.

Литература:

1. См. Волковский Н.Л. История информационных войн. Ч.1. Санкт-Петербург, 2003, с.8.
2. Вирилио П. Информационная бомба. Стратегия обмана. М. 2002, с.105.
3. См. Волковский Н.Л. История информационных войн. Ч.2. Санкт-Петербург, 2003, с. 675.
4. Почепцов Г.Г. Информационные войны. «Рефл-бук». М. 2000, с. 77.
5. Фромм Э. Иметь или быть? Киев, 1998, с. 370-371.
6. Почепцов Г.Г. Информационные войны, с. 22.

CONSIDERAȚII PRIVIND IDENTITATEA LA PLATON ÎN *CRATYLOS* ȘI LA VILÉM FLUSSER ÎN *TEXT ȘI IMAGINE*

Andrei Perciun, cercet. șt. stagiar,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The article deals with the theoretical and structural fundamentals of identity in philosophy of Plato and Flusser. Identity is understood as a self-identical entity. There is a focus on several conditions of formation of a being highlighted by the specifics of image and word. The processes accompanying the elements of interpretation, filtration and assimilation of reality are similarity and difference, which explain identical through synchronization. The ontological status of the image and word overlap with the inner essence of a modern person who has a certain cultural and historical background. In the history of western philosophy the existential position of a person is often opposed to a sort of native essence he is far from. In comparison with this essence, the human being dissimulates identity in a pale appearance of an absolute. However, the specific and individual way of reference to the ontological scheme – prototype can be a serious premise for establishing of identity. Philosophies of the 20th century exclude metaphysical authority of an axiological center. It looks like a model or a system of reference correlated through similarities and differences resulting in the process of self – evaluation – determinant of identity.

Conținutul acestui articol vizează fundamentele teoretice și structurale ale identității în filosofia lui Platon și cea a lui Flusser, iar identitatea este înțeleasă ca *ființă* identică sieși. S-au focalizat și unele condiții de constituire a ființei puse în evidență de specificul mediativ al imaginii și cuvântului. Procesele ce însoțesc aceste elemente de interpretare, filtrare și asimilare a realității sunt *asemănarea* și *diferența*, care, coordonându-se, lămuresc identicul. Statutul ontologic al imaginii și cuvântului se suprapune asupra sitului ontic al omului contemporan aflat într-o cultură și într-o istorie. În istoria filosofiei occidentale, poziția existențială a omului se contrapune, deseori, cu un soi de esență originară îndepărtată de el. Raportată la această esență, ființa umană își disimulează identicul într-o aparență palidă a absolutului. Însă, anume felul specific și individual de raportare la o schemă ontologică prototip poate fi o premisă serioasă pentru stabilirea identității. Filosofile secolului XX exclud autoritatea metafizică a unui centru axiologic. Acesta apare ca un model sau ca un sistem de referință corelat prin asemănare și diferență din care reiese procesul autosemnicării – determinantul identității.

Demersul conștiinței asupra realității îndreptate spre ustensilele umane prin care se ivește posibilitatea cunoașterii continuă să suscite interesul. Aceste instrumente ale intelectului nu sunt altceva decât imaginea și cuvântul. Și deloc întâmplător Vilém Flusser (1920–1991), profesor la Facultatea de Științe Umane și ale Comunicării din São Paolo, insistă asupra structurii lor mediatice, care posedă finalitatea de a înlesni asimilarea conținutului „brut” al realității ce transcende conștiința. În așa fel încât gândirea se întâmplă simultan cu folosirea imaginii și cuvântului care garantează o „cunoaștere

despre”. În acest sens, avem de a face cu un soi semiologic de abordare a lumii, unde imaginea și cuvântul pot să înlocuiască lumea, dar nu s-o substituie. Cu toate acestea, V. Flusser este precaut și atenționează asupra faptului că nu întotdeauna fasciculul venit din conștiință ajunge la realitate prin intermediul structurilor mediatice. Nerealizarea finalității se datorează blocării chiar la una dintre aceste structuri, abordate în consecință ca ultimă realitate. Conștiința se oprește într-o structură mediatică care nu mai este ceva cu care se obține, ci ceva de la care se obține cunoașterea.

În acest context, necesitatea de a eluda fundamentele ontologice ale imaginii și cuvântului devin o necesitate. Or, imaginea, fiind mai accesibilă și mai aproape de lume, este cea dintâi mediere care suferă o autosemnificare cu o reducere a lumii la propria structură. Imaginea a fost cea dintâi mediere care a redus lumea la propria sa structură. Impasul în care s-a pomenit imaginea este soluționat de succesiunea mediatică a cuvântului, însă și el intră în subterfugiile autosemnificației.

Metodologic, problema dată se regăsește începând cu Platon în *Cratylus*, unde se meditează asupra dreptei potriviri a numelor. În comentariul asupra dialogului, Constantin Noica remarcă și acceptă rolul dual al cuvântului, care poate dezvălui și învăli adevărul despre lucruri. Platon asociază limba cu zeul Pan, omniprezența căruia se pune în legătură cu lucrurile, însă, cu toate acestea, semnificând totul (*pan*), se pune în vileag și partea sovatică a țapului – cel care părăsește raționalul. Deși cuvântul ne dezvăluie adevăratul conținut al lucrurilor, tot el poate sucomba capacitatea de a sustrage adevărul. În așa fel, Platon consideră important de aflat originile, mai bine zis, etimologiile cuvintelor care ne definesc ființa, deoarece astfel va fi posibil de calculat gradul de apropiere de realitate a cuvintelor. Nu mai puțin important este prilejul de constituire a cuvintelor de *nomothet* (legiitorul cuvintelor), care are loc arbitrar sau predeterminat spre o potrivire. Cuvintele care se referă direct la ființă sunt numele proprii.

La începutul dialogului Platon lansează două ipoteze opuse – una a lui Hermogenes și alta a lui Cratylus. Hermogenes susține ideea precum că cuvintele se compun în ordinea unei convenționalități și din această cauză sunt arbitrar. Aceasta însemnând că cuvintele nu reflectă întru totul realitatea odată ce au fost formate arbitrar. În virtutea acestui fapt, există o diferență între nume și obiectul din realitate vizat de acesta. Cratylus, însă, are o altă opinie, care susține predeterminarea cuvintelor de a fi potrivite cu lucrurile. Arbitrul acestei dispute este Socrate, în spatele căruia Platon indică limitele tezei lui Cratylus.

Limba nu poate fi încadrată sub cauza unei rigori științifice. Adică, *dreapta potrivire* a cuvântului este imposibilă și totodată e „interzisă” din punct de vedere ontologic, pentru că structura mediatică a cuvântului ordonează relevanța criteriului de deslușire a realului de ireal. În acest caz, tot ce este inadecvat și este o imitație inevitabil devine necesar pentru claritatea identitarului.

Diferența se exprimă ca indice pentru definirea realității, adică a ceea ce este. Conform acestor argumentări, Platon nu admite o suprapunere a lumii ideilor (originale din *kosmos noetos*) cu lumea sensibilă (*kosmos aisthetos*). În acest context, diferența între acestea două blocuri ontologice este cu adevărat necesară. Diferența este păstrătoarea identicului (potrivirea cu sine însuși) și nu tulburarea lui, cu alte cuvinte, *a fi diferit înseamnă a fi identic cu sine*.

Nu mai puțin interes prezintă definierea adusă de Socrate cuvântului care odată cu imaginea constituie procedura unei imitații, adică a unui *mimesis*: „Prin urmare, numele este – pe cât se pare – o imitație prin voce a realității imitate și cel care imită denumeste prin voce, atunci când imită” [1]. Analogia pe care o face Socrate între cuvânt și imagine se rezumă la tehnicienii artelor, pictorii care pot face imagini mai bune și care sunt mai aproape de realitate și imagini mai proaste care nu reflectă în mod fidel starea autentică a lucrurilor. Această situație se repetă și la cei care instituie un act de denumire a realității. Aceștia, la fel, se întâmplă să greșească, „poate și făuritorul de cuvinte va fi când bun, când rău” [2].

În continuarea meditației sale dialectice Socrate se îndreaptă spre procesul de corespundere a numelui (semnificantului) cu lucrul re-dat (semnificat), care este adus printr-o imitație (*mimesis*). Este adusă ca exemplu extremitatea imitației și anume cazul fals al unui bărbat reflectat și, respectiv, enunțat ca femeie. În așa fel Socrate nu vede de ce s-ar îndoii și de imitația totală și corectă a cuvintelor, pentru că un nume de femeie poate fi atribuit cu ușurință unui bărbat și dacă această necorespondere se întâmplă cu un cuvânt, atunci același lucru se poate petrece și cu o frază. Deci, cuvintele sunt proporțional dependente de cel care le rostește și mai puțin de lucrul despre care se rostește. Dovadă grotescă, dar evidentă a lui Socrate, accentuează și clarifică două momente semnificative pentru structura mediatică, în cazul nostru a cuvântului, și anume:

1. faptul că cel care imită poate fi totodată iscusit și nepriceput;
2. *mimesisul* nu se caracterizează printr-o oglindire exactă, de altfel redarea prin *mimesis* va fi una vidă în exactitatea sa.

Acribia exactității constrânge la o imitare extremă, care nu întotdeauna poate fi realizată. Pe bună dreptate va observa Noica în interpretarea asupra dialogului că „cuvântul nu poate imita (exact), ci doar exprimă „natura” lucrului” [3]. Imitația cuvântului și imaginii este parțială și nu totală, în consecință putem vorbi de o asemănare în caracter și nu de o copie exactă.

Aflăm că expresiile matematice se obligă să fie exacte, fiindcă schimbând numărul, se schimbă nu doar cantitatea și calitatea, ci identitatea lucrului. Însă, dreapta potrivire și raportarea la referent atât a cuvântului, cât și a imaginii este de o altă natură, bazată pe *mimesisul* îndreptat spre ideea lucrului și care nu *dublează* identicul. Pretinsa precizie își pierde relevanța în cazul aplicării *mimesisului*, elementului asemănător printr-o imitație, care nu repetă demersul cognitiv asupra realității în sensul unei reeditări (copii exacte), ci în sensul repetării ca revenire la un conținut statornic care scoate în lumină identitatea. Determinațiile identicului nu pot fi dublate, are loc astfel multiplicarea diferențelor cu scopul de a evidenția unicitatea.

În opera platonice, procesul trecerii din unul în multiplu se difuzează cu implicarea conceptului *khôra*, care structurează punctul diferențial al trecerii și totodată prilejuiește un receptacol ontologic al lumii sensibile.

Astfel, ca un lucru să se identifice, el trebuie să se diferențieze, raportându-se la, și să nu dubleze conținutul ideatic al realului: „Numai că pentru o anumită calitate, cât și pentru imagine în general, dreapta potrivire nu mai e aceeași; dimpotrivă, ar trebui ca imaginea să nu reprezinte întru totul trăsăturile lucrului pe care îl imită, dacă ea e

sortită să fie imagine”[4]. Tot așa se întâmplă și cu celelalte lucruri din lumea sensibilă care sunt ieșite din sine (care există).

Înfățișându-l pe Cratylus prin cuvânt sau imagine, am obține un alt Cratylus sau un același Cratylus? – se întreabă Socrate: „Oare ar mai fi două lucruri deosebite, de pildă Cratylus și imaginea lui Cratylus, dacă vreunul dintre zei ar reproduce nu numai culoarea și înfățișarea ta, așa ca pictorii, ci le-ar reda întocmai și pe toate cele lăuntrice, cu aceeași moliciune și căldură, punând totodată mișcarea, principiul vital și cugetul, așa cum se află ele în ființa ta; într-un cuvânt, dacă, pornind de la trăsăturile tale toate, ar așeza lângă tine altele aidoma lor? Să fie oare atunci Cratylus și imaginea lui Cratylus, sau să fie doi Cratylus?” [5]. Dezorientarea care reiese din dublarea exactă a realului propagă imposibilitatea deslușirii identicului și a semnificațiilor sale.

În așa fel Socrate recomandă „să fie adăugată și câte o literă care nu se potrivește” [6] cuvintelor ce denotă o cunoștință despre un lucru, pentru a omite confundarea și pentru a obține o cunoștință adevărată. Dacă potrivirea totală constituie tendința aspectului ontologico-cognitiv al cuvântului și imaginii, atunci prioritatea nepotrivirii, sau mai bine zis, potrivirii parțiale îi este atribuită o valoare substanțială pentru identicul și originalul spre care se orientează, deoarece se înlătură ambiguitatea și se omite confuzia printr-o diferență clară dintre obiectul real și structurile mediatice care îl reflectă. Iar raportul dintre imagine și cuvânt în procesul asimilării realității este unul firesc și indubitabil, remarcat atât de Flusser, cât și de Platon: „Cuvântul este imaginea lucrului” [7].

În modul acesta, avansați până aici, aflăm că în „Cratylus”cuvântul, ca și imaginea, este o imitare, care poate fi sau mai bună, sau mai proastă, respectiv, sau mai apropiată, sau mai îndepărtată de conținutul lucrurilor. Distanțarea și proximitatea sunt fixate în bază corelării asemănării și diferenței, care acționează după divergența și poziționarea receptacolului *khôra*. Idee contiguă găsim și la Flusser, atunci când acesta analizează demersul conștiinței asupra lumii înfăptuit prin structura de mediere a imaginii și cuvântului.

Cu toate acestea, găsim și la Toma d’Aquino o taxinomie alcătuită în baza unei gradualități a asemănării. Recursul deictic al asemănării expune amănunțit câteva tipuri de osmoză cu divinitatea. Toma d’Aquino îl situează pe Dumnezeu în *kosmos-ul noetos* al lui Platon. În așa fel ideea prototip și forma aristotelică este aceeași cu divinitatea. Legăturile cu divinitatea indelebil se referă la o asemănare multiplă, care vizează mai multe feluri de comunicare cu *forma* (Dumnezeu). Un lucru este evident, și anume „nimic nu se potrivește cu Dumnezeu în formă, căci în nici un lucru esența nu coincide cu existența, decât numai în Dumnezeu” [8]. Primul tip de asemănare este *convenientia*, aceasta comunică în aceeași formă, motivație și același mod, fiind egală în sensul direct al asemănării: „Precum două lucruri albe sunt numite asemenea în albeață, și aceasta e o asemănare perfectă” [9]. Vom face o paralelă cu tipul *mimesisului* platonice care se numește *eikon* și care recurge la tehnica reflectării exacte [10]. Cel de al doilea tip nu comunică după același mod, cu toate acestea rațiunea este aceeași, adică „mai puțin alb se consideră asemănător cu mai mult alb, dar această asemănare nu este perfectă”[11]. Corespunzător îndepărtării sale, acest tip de asemănare tinde de a se egala, de a emula prototipul, grație acestor fapte acest tip se numește *aemulatio*. Al treilea tip este *analogia*, care reiese dintr-o consecutivitate cauzală și care comuna în formă, dar nu conform aceleiași rațiuni. Flexibilitatea analogiei apare dintr-o

suprapunere a *convenientia* și *aemulatio* și care are ca scop apropierea cât mai multor figuri de referentul divin. În cazul analogiei se isca principiul nonreciprocității, care obliga asemănarea să se întâmple într-o direcție ireversibilă. În așa fel Dumnezeu nu se poate asemăna cu creaturile sale, însă creaturile deliberativ se asemănă cu El, cu alte cuvinte, icoana e asemănătoare divinității și nu invers. Vedem însă că în contemporaneitate semnificatul și semnificantul deseori se schimbă cu locurile și răstoarnă sensul ireversibil al demersului către original. De exemplu, recunoaștem de mai multe ori un lucru sau o ființă după imaginea pe care o poartă în fotografie sau tv și nu după ceea ce este în realitate, cum ar fi cazul persoanelor publice, vedetelor sau animalelor exotice îndepărtate fizic, însă apropiate prin indexul semiologic al imaginii. Oarecum și *simpatia* constituie un tip de asemănare, deoarece are puterea de asimila, de a face lucrurile identice unele cu altele.

Imaginea abordată funcțional este calificată ca o mediere între oameni și lume. Această intermediere este caracteristică și apartenențelor textului la actul unei semnificații și interpretări, înfăptuită din existența lipsei de identificare a posibilităților de cunoaștere a conștiinței cu realitatea. În investigările lui V. Flusser raportul dintre imagine și text determină o opoziție care constă în aceea că „imaginea face reprezentabil (ilustrează)” [12]. Textul, însă, face posibil conceptul, adică conceptualizează ceea ce imaginea reprezintă. Imaginea prezintă lumea inteligibilă pentru om. Impactul explicativ al imaginii este indiscutabil, dar totuși îndată ce face aceasta ea se interpune între lume și om. O situație similară apare și în metafizica transcendentă a lui Immanuel Kant, atunci când fenomenul, ca mijlocitor, este constituit reieșind din faptul posibilității de cunoaștere a rațiunii și a materialului transcendent venit de la numen, din care se înfățișează implicarea demersului cognitiv exclusiv spre fenomen, ceea ce va evolua prin intenționalitate în fenomenologia husserliană. V. Flusser afirmă că, la un moment dat, omul începe să trăiască în funcție de imaginea creată de el „în loc să înfățișeze lumea, ea (imaginea) se reprezintă pe sine” [13]. Acest proces de transfigurare a funcției imaginii este numit de el *idolatrie*. În acest proces nu se poate vorbi despre o interpretare continuă și reciprocă proprie imaginii firești, ci despre o proiectare automată și nedescifrată a ei. Imaginea iese de sub tutela gândirii autonomizându-se, printr-o transformare într-o halucinație, ca răspuns la această schimbare se produce o dimensiune critică care își propunea ca obiectiv reactualizarea intenției originale a imaginii. Metoda este de a scoate elementele imaginii de pe suprafața semnificată și de a le ordona în linie, cu alte cuvinte, în decursul mileniului doi a. Hr. este inventată scrierea liniară. Prin aceasta se reformulează timpul circular al imaginii în timpul liniar al istoriei. În Antichitate, timpul este poziționat într-un orizont transcendent, atribuindu-se astfel de constituții ca eternitate, infinit în semnificație și imagine ca expresie.

În acest context, conceptul antic despre circularitatea ontologică a timpului în imaginea lumii are un impact nemijlocit asupra problemei timpului în opera lui Aristotel. Liniaritatea provoacă apariția calificativelor vectoriali ale timpului istoric: prezent, trecut și viitor, ceea ce nu putem raporta la timpul imaginii, în care datorită semnificării reciproce se concepe identificarea întru tot întreg. Simultan, odată cu scrisul, își ia începutul *gândirea conceptuală*, menirea căreia era de a crea texte și de a le descifra. Cu toate că scrisul a fost inventat pentru a rezolva dificultățile apărute din

partea idolatriei, gândirea conceptuală se caracterizează ca mai abstractă decât cea imaginativă, deoarece aceasta abstrage dimensiunile fenomenale, reducându-se prin excelență doar la dimensiunea liniară. Astfel conștiința se lasă acoperită încă de un „văl” care o va îndepărta de lume. Din această perspectivă, demersul conceptual al textului va viza nu realitatea propriu-zisă, descifrând-o și lămurind-o, ci imaginea. Statutul textului este stabilit printr-un metacod al imaginilor care desemnează lumea. Interpretarea unui text se prezintă, în ultimă instanță, ca o dezvăluire a imaginii semnificată de acesta.

Este de remarcat faptul că simultan cu introducerea scrisului în arealul cognitiv al conștiinței își ia începutul istoria în sensul restrâns al cuvântului, respectiv, aducând cu ea toate consecințele scrierii – progres, ideologie, liniaritate, utopie. Prin urmare, în ce măsură ar putea să existe o compatibilitate inteligibilă dintre imagine și text? V. Flusser afirmă că aceasta ar fi o problemă centrală a istoriei și dă exemple vorbitoare, cum ar fi contradicțiile care apar în Evul Mediu dintre adepții credinței textualizate, adică a cuvântului sacru, și a păgânilor adoratori ai imaginilor: „În măsura în care creștinismul a combătut păgânismul, a preluat imaginile și a devenit păgân, iar în măsura în care știința a combătut ideologia, a preluat reprezentările și a devenit ea însăși ideologică” [14] – observă Flusser într-o analiză diferențiată a imaginii. Faptul transfigurării este datorat contradicției dialectice, care are loc în cadrul raportului dintre text și imagine. În continuare, elucidând acest raport, Flusser e întemeiat să afirme că în prezent imaginile conceptuale posedă un grad înalt de inteligibilitate, iar gradul superior al unei imaginații impecabile este atins în textele științifice de specialitate.

După cum observăm, această relație se află nu numai într-o dialectică continuă, ci și într-o complementaritate justificată pe faptul că textul e și el, la rândul lui, o mediere, asemenea imaginii. Și din această cauză obiectivul său de bază este stabilirea unei poziții intermediare dintre conștiință și imaginile realității. Fiind supus unei contradicții interioare, textul poate să nu reprezinte, dar să simuleze imaginile semnificate, astfel textul se interpune între om și imagine. Interpretarea sa este de o manieră nereprezentativă, exclusiv grație textului, conștiința își poate categoriza realitatea mărginindu-se la pragul său conceptual. O astfel de reducere este constituită datorită *textolatriei*, care este și ea, asemeni idolatriei, generatoare de credințe obscure și aparențe existențiale referitor la determinarea unei atitudini adecvate față de realitate.

Un exemplu vorbitor despre centralizare textuală a demersului cognitiv îl avem în știință, unde limbajul fiecărui aparat metodologic în parte este diferit. Un alt exemplu de credință în text în sfera culturii este creștinismul și marxismul. Progresiva inteligibilitate a textului și împreună cu ea și textolatria își află apogeul critic de presiune maximă la sfârșitul secolului XIX, adică unde istoria în sens clasic își afla proximitatea de sfârșit. Succesiunea acțiunilor de soluționare a crizei textuale este direcționată spre imaginea tehnică ca eventuală ieșire din această situație.

Prin urmare, reiese o ierarhie ontologică dintre imaginea tradițională, premergătoare textului, liniaritatea conceptuală a textului și, în sfârșit, imaginea tehnică ca o oportună sinteză a imaginii și textului. Cu alte cuvinte, imaginile tradiționale sunt abstracțiuni de gradul întâi, în sensul proximității identificării posibilității cognitive cu realitatea în sine. Astfel, imaginile pretextuale sunt abstrase direct din lumea concretă.

Sinteza imaginii tehnice este de gradul trei, adică acestea sunt constituite ca niște consecințe alternative textolatriei și, respectiv, sunt abstrase din texte, care, la rândul lor, sunt determinate de imagini, ultimele sunt situate pe poziția absenței unui intermediar categorial cu realitatea. Din această perspectivă, putem afirma că imaginile tradiționale sunt preistorice, iar imaginile tehnice – postistorice.

Structural, idolatria și textolatria au aceeași formă de manifestare prin care se stabilesc legitățile și regulile specifice acestora. Atât una, cât și cealaltă se activează într-o identificare nemijlocită cu realitatea pe care trebuie să o *re-prezinte*, să o explice și să o interpreteze. Această suprapunere este bazată pe o reducere ordonată a realității la cuvânt sau imagine. Astfel, instaurarea „cratosului” unuia dintre mediatorii posibili este angajată să înlăture orice entitate structural diferențiată de aceste dominante.

În această ordine de idei, am putea forma o accepție asupra unei posibile surse de apariție a societăților centralizate și a sistemelor închise. Autoconservarea, proprie conștiinței, însoțită de finalitatea certitudinii, include vastitate ontologică în limitele unei structuri mediatice. Această structură poate să fie una de ordin transparent și să reflecte realitatea ori poate să se confunde printr-o absolutizare cu realitatea. Depasirea față de realitate depinde de un grad al abstractizării. Cu cât este mai înaltă treapta de abstractizare, pe atât de indirectă este medierea, care duce la „despărțirea” de realitate. Deci, imaginea tehnică „semnifică mediul numai prin mijlocirea textului, imaginii...” [15].

În continuare, analiza se îndreaptă spre detalizarea fazelor conceptuale subordonate forței intenționale a conștiinței, în care subzistă garantul unei competitivități cu mediul înconjurător și pentru a lămuri complexitatea gradului mediativ al imaginii tehnice, dominantă în contemporaneitate. Adaptabilitatea și categorizarea sunt două noțiuni adiacente acestei analize, deoarece prima este proprie fazei inițiale de mediere, iar ultima se integrează în componența mediatorilor contemporani.

Gianni Vattimo [16] și Jean-François Lyotard [17] susțin că societățile contemporane se află într-o expansiune doctă a cuantificării centrelor de valorizare. Astfel problema cercetată de noi rezidă asupra întrebării: Cum a fost posibilă trecerea de la singularul imaginii tradiționale la pluralitatea imaginii conceptuale, posesoarea puterii de reprezentare? Raportul imagine primară – imagine tehnică este intermediat de text.

Reprezentarea ca fapt conținut în imagine și reprezentarea conceptuală prezentă în text se deosebesc una față de altă prin faptul că acea conceptuală abstrage din prima lățimea imaginativă, astfel suprafața de manifestare a reprezentării conceptuale este una liniară. Această transfigurare se petrece datorită apariției scrisului liniar. Repercușiunea asupra istoricului apariției scrisului ne va ajuta să înțelegem mai bine dialectica textului și imaginii. Așadar, scrisul apare din necesitatea unei comodități comerciale, comoditate care oferă rapiditatea și simplitatea gestului. Calculul sau socoteala au contribuit incontestabil la evoluția de mai departe a scrisului. Complexitatea calculării (*calculus*, lat. – pietricică) masive, care avea în vedere corespondența directă a obiectului cu gândirea, se dovedea a fi una grotescă. Însă convenabilitatea ordonării socotelilor în rânduri sau în șiruri de pietricele descurcă această situație. În așa mod se face simțitoare prioritatea reprezentărilor conceptuale față de cele imaginative. De exemplu, reprezentările unor linguri, așa cum sunt reflectate în imagine, vor fi smulse din suprafața lor și prin abstracție ordonate în rânduri. Astfel, reprezentările lingurilor vor fi calculate mai ușor. Cu alte cuvinte, pe parcursul evoluției scrisului pictogramele

(lingurilor) își pierd din valoare. Numărarea reprezentărilor va fi suficientă la indicarea cu semnul cifrei. Relaționarea acestor semne este supusă unor legități convenționale, ca de exemplu, cum o cifră urmează după alta, iar scrisul se înfăptuiește de la dreapta la stânga etc. Textul povestește imaginea, el traduce scenele în procese și astfel conceptualizează atât imaginile deja stabilite, cât și evenimentele.

Angajamentul textului de a se confrunta cu imaginea se face evident încă din vremea lui Homer, unde reprezentările imaginare erau *in-formate* de relația dinamică a cuvintelor narate. Pentru a „omori” imaginea, e nevoie s-o povestești. Acest lucru este datorat faptului că imaginea își pierde valoarea ei de *transparentă*, adică ea se situează înainte de finalitatea sa pe care trebuie să o reprezinte. Din această cauză, necesitatea unei explicări a imaginii se face evidentă odată cu apariția scrisului. Apriorismul structurii imaginative prilejuiește instaurării idolatriei, despre care am menționat deja. Dezorientarea adusă de idolatrie impune conștiinței imagini preconceptuate. În acest caz imaginea nu mai este un plan ajutător al înțelegerii lumii. Deci conștiința nu se mai adaptează prompt la realitate cu ajutorul imaginii, ci folosește mediul pentru a se orienta în imagine, se ajunge la un nonsens. Adiacența verbelor „a se adapta” și „a categoriza” este evidentă. Scriitura, însă, clarifică imaginea și o face transparentă. Presocraticii n-au asistat la capitularea rușinoasă a imaginii și la victoria impecabilă a textului, deoarece dialectica prezentă între acești doi operatori definește raportul lor ca unul complementar, adică textul lămurește imaginea pentru a o înlătura, dar imaginea face textul „văzut” și-l ilustrează. Un exemplu vorbitor al complementarității acestui raport este textul homeric, în care imaginea și textul se semnifică și se perindează. Stabilitatea acestei complementarități va fi încălcată în Evul Mediu.

E cunoscut că la început Lucien Sfez și mai apoi Vilém Flusser, în maniere diferite, expun textul și imaginea în coordonările conștiinței, care sunt conținute în nivelurile specifice fiecărui gest, propunând ca aceste planuri ale conștiinței care apar la suprafață să fie nominalizate astfel: *puterea de înfăptuire*; *puterea de reprezentare*; *puterea de conceptualizare*; *puterea de imaginare*.

Conștiința dispune de primul nivel pentru a produce unelte, care, la rândul lor, se explică ca fiind o simulare a unui organ al corpului ce servește la muncă și adaptare. Gestul producerii uneltei face apel la *puterea de înfăptuire*, iar aceasta se întărește prin producerea de unelte. *Puterea de reprezentare* îi oferă conștiinței prilejul de a produce imagini. Solicitanții puterii de reprezentare sunt gesturile care fac imagini, iar producerea de imagini întărește puterea de reprezentare. *Puterea conceptuală* îl creează pe „omul istoric” și îi permite să producă texte. Scriitura reclamă puterea de conceptualizare, care se întărește respectiv prin texte. Fotografiile, filmele, imaginile video și hologramele izvorăsc dintr-un nivel al conștiinței, care înainte nu putea fi nici reprezentabil, nici conceptualizat, subordonând totul imaginii tehnice și *puterii de imaginare*. Gesturile care fac imaginea tehnică sunt manifestări ale puterii de imaginare. Acest nivel al „lumii imaginare” este în curs de constituire și din această cauză nu putem face concluzii exhaustive asupra lui.

Desigur, aceste niveluri încă se mai pot înfățișa în calitate de trepte dialectice. Nu putem vorbi despre o anihilare a fiecăreia din ele. Noțiunea care desemnează acest demers este *aufgehoben*. Cadrul demersului *aufgehoben* reflectă că unealta produsă de puterea de înfăptuire pe treapta puterii de reprezentare devine imaginativă, puterea de conceptualizare o face mașină, iar treapta puterii de imaginare o reprezintă aparatul

foto. La rândul său, imaginea produsă de puterea de reprezentare pe treapta puterii de conceptualizare (oponentă textuală) devine *conceptuală* și este greu de prevăzut, cum va arata imaginea tradițională pe treapta puterii de imaginare. De asemenea, rămâne dificil de presupus metodologic structura textului în universul imaginilor tehnice.

Astfel, intenționalitatea aplicată conștiinței în mod asociat cu posibilitățile sale de cunoaștere corespunde statutului de diferență și asemănare a individului în corelația sa cu alteritatea. Intenționalitatea este cea care îl identifică, îl definește și îl „rupe” din sânul naturii, diferențiindu-l de ea. Așadar, gândim intenționalitatea ca având un rol important pentru înțelegerea raportului natură – cultură, raport care paralel evoluează odată cu cel cercetat de noi. Interacțiunea intențională a conștiinței cu lumea elaborează alternativa din care individul sau adaptează putințele *aletheice* la mediu sau mediul este adaptat la structurile conștiinței.

Ne înclinăm înspre considerația că coordonarea acestei interacțiuni se face conform principiului complementarității, astfel vom fi capabili să ispășim lacunele din istoria filosofiei, care au dat dovadă de incompetență prin poziția marginală asumată întru soluționarea acestei probleme. Idolatria și textolatria se manifestă ca succesorii constrângerii mediului din perspectiva implicării unor legități premergătoare acestuia.

În concluzie, cele patru nivele ale conștiinței prin structurarea sa spațială au făcut ca individul să iasă din natură. Iar odată cu agoroficarea timpului se stabilește, după spusele lui Gilbert Durand, în calitate de „*homo sapiens sapiens*” [18]. Acesta reprezintă și sustrage profunzimea din timp. Îngustarea lăților până la accidentul linear al textului îi este calificat drept verb determinativ *omului istoric*. Astfel, acesta e împuternicit să conceptualizeze. Lungimea abstrasă de individul contemporan prin declararea sfârșitului istoriei, morții omului, alienării îl înzestrea cu forțe necesare pentru a ieși la suprafața conceptelor (situație similară cu „emanciparea” din sfera naturii).

În asemenea maniere avansăm până în punctul unde se pot contura cinci spații, cinci circumstanțe culturale ce ne clarifică posibilitatea creării situației în care s-ar nega continuitatea sau, mai bine zis, expansiunea intențională a conștiinței umane vizavi de mediul în care există. Aceste spații, care determină condiția ontologică și cognitivă a omului contemporan, sunt:

- Natura este conținută de un spațiu cvadridimensional;
- Ustensilele formează spațiul tridimensional în care în plină aplicare este puterea de înfăptuire;
- Imaginilor îi este suficient spațiul bidimensional reprezentat prin aplicarea puterii de reprezentare;
- Singularitatea liniară a textului se integrează în spațiul unidimensional pentru a face posibilă exercitarea puterii de conceptualizare;
- Pluralitatea conceptuală, diviziunea infinită și mozaicitatea imaginilor tehnice se localizează în spațiul zero dimensional.

Astfel, începând cu nivelul spațiului tridimensional, putem vorbi despre o mediere care evoluează o dată, abstractizându-se cu celelalte spații. Mediul este informat cu ustensile mediatice și de aceea nu putem vorbi despre o adaptare, obiectivul operațional al căreia fiind identificarea întru totul cu mediul, ci despre o circumstanțializare umană care este cultura. Pentru a eficientiza actul categorial al uneltelor și pentru a le

corela se ivește imaginea. Textul, la rândul său, prelucrează corelativitatea imaginii. Principiul contradicției face posibilă dinamica operatorilor mediatici care se concentrează în *diferență* și *asemănare*. Imaginea tehnică, conform aceluiași principiu, vine și ea să eficientizeze conceptul (textul). Pericolul care rezidă în diferență și asemănare constă sau în distanțarea medierii, care poate să dizolve realitatea într-o înlocuire a ei, sau să o apropie până la confuzia celor doi *Cratylus*. Acestea pot fi depășite prin autosemnificarea gândirii contemporane.

Note:

1. Platon. *Opere*. Vol. III. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 306, 423b.
2. Ibidem, p. 318, 431e.
3. Ibidem, p. 226.
4. Ibidem, p. 319, 432b.
5. Ibidem.
6. Ibidem, p. 320, 432d.
7. Ibidem, p. 328, 439a.
8. Thoma de Aquino. *Summa theologiae. Opere I. Despre Dumnezeu*. București: Editura Științifică, 2000, p. 86-87.
9. Ibidem, p. 87.
10. Andrei Perciun. *Statutul ontologic al imaginii în sistemul filosofic al lui Platon. În Materialele conferinței științifice "Filozofia antică și importanța acesteia în lumea contemporană"*. Chișinău: Editura Paragon, 2008, p. 82.
11. Thoma de Aquino. *Summa theologiae. Opere I. Despre Dumnezeu*, p. 87.
12. Vilém Flusser. *Pentru o filosofie a fotografiei*. Cluj: Editura Ideea Design & Print, 2003, p. 69.
13. Ibidem, p. 10.
14. Ibidem, p. 11.
15. Ibidem, p. 72.
16. Gianni Vattimo. *Aventurile Diferenței*. Constanța: Editura Pontica, 1996.
17. Jean-François Lyotard. *Condiția postmodernă*. Cluj: Editura Ideea, 2003.
18. Gilbert Durand. *Aventurile imaginii – imaginația simbolică*. Imaginarul. București: Editura Nemira, 1999.

DIMENSIUNI SOCIALE ALE SECURITĂȚII EUROPENE

**Toader TOMA, doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea din Bacău, România**

Summary

In the article are analyzed the European models of economic security insurance. The research of social politics elaboration process in Romania has in special role. This thing gives actuality to the study, in special in the condition of economic crisis.

Din punct de vedere semantic, *noțiunea de securitate* este definită prin “*faptul de a fi la adăpost de orice pericol*” sau “*sentimentul de siguranță pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol*”. Într-o altă formulare, *securitatea* este definită ca ansamblu de măsuri privind ocrotirea oamenilor, a bunurilor etc.

Astăzi, mai mult ca oricând, problematica securității este analizată sub toate aspectele de către specialiști din toate sferele de activitate, experți guvernamentali și neguvernamentali, care prevăd o serie de schimbări majore ale mediului de securitate.

Astfel, la începutul acestui mileniu, un grup de experți neguvernamentali au publicat un studiu avangardist, intitulat *Tendințe globale în anul 2015*, susținând că sistemul internațional din anul 2015 va fi modelat de către șapte actori globali și tendințele aferente: populație; resurse naturale și mediul înconjurător; știință și tehnologie; economie globală și globalizare; guvernare națională și internațională; natura conflictelor; rolul Statelor Unite.

Un alt studiu, intitulat *O viziune pe termen lung a nevoilor și capacităților de apărare europene*, realizat la comanda Agenției de Apărare Europeană, identifică principalele tendințe pe plan mondial pentru următorii 20 de ani. Raportul, întocmit de Institutul de Studii de Securitate al UE, a fost prezentat Miniștrilor Apărării din țările UE, reuniți în Finlanda în anul 2006.

Autorii raportului au analizat peste 700 de rapoarte realizate de agenții specializate, centre de cercetare și organisme internaționale, identificând zece mari provocări mondiale care vor marca lumea până în anul 2025.

Cele zece mari provocări, cu consecințele de rigoare asupra mediului mondial de securitate, luate în ordine, sunt următoarele: îmbătrânirea populației mondiale; creșterea delocalizărilor; petrolul, gazele și cărbunele, care sunt indispensabile; o lume mai interdependentă; Statele Unite, putere contestată; noi maladii; Africa și Orientul Mijlociu, patru noi țări la masa celor mari; Rusia, mai bogată, dar mai slabă; Europa, supusă concurenței.

Studiile scot în evidență faptul că resursele naturale și mediul înconjurător, în care sunt incluse și resursele energetice, au un rol important în menținerea unui echilibru al mediului global de securitate.

Una din problemele principale ale acestui secol este securitatea socială, în care sunt incluse programe de asigurări sociale, programe de asistență socială, programe

universale, scheme de ajutor reciproc, fonduri naționale Provident, precum și alte aranjamente, cum ar fi, de exemplu, abordarea care vizează piața, care trebuie să facă parte dintr-un sistem de securitate socială național.

Securitatea socială este un drept fundamental și universal. În unele țări, de exemplu, Brazilia și Germania, este garantat prin Constituție.

Carta Socială Europeană revizuită reglementează un set de drepturi sociale fundamentale, printre care: Art. 13. Dreptul la asistență socială și medicală; Art. 14. Dreptul de a beneficia de servicii sociale; Art. 23. Dreptul persoanelor vârstnice la asistență socială; Art. 30. Dreptul la protecție împotriva sărăciei și a excluderii sociale. Principalele categorii de persoane vizate de serviciile sociale sunt: copiii, tinerii în dificultate și delincvenții juvenili, persoanele în vârstă, persoanele cu dizabilități, toxicomanii, victimele violenței în familie, persoanele și familiile fără venituri, refugiații, imigranții, romii etc.

Dezvoltarea securității sociale este susținută de diverse convenții internaționale, precum și recunoașterea acesteia ca un drept fundamental al omului care a fost consacrat în Declarația Universală a Drepturilor (1948).

Țările practică tipuri de sisteme de securitate socială oarecum asemănătoare, dar cel mai frecvent tip de program este cel pentru limită de vârstă, de invaliditate și pensiile de urmaș, urmată de programe de beneficii pentru accidente de muncă și boli profesionale, boală și maternitate, alocații familiale și de șomaj.

Aproximativ 50 la sută din populația mondială are acces la o formă de securitate socială, dar numai 20 la sută se bucură de asigurări sociale adecvate. Prin urmare, extinderea acoperirii este o provocare majoră pentru organizațiile de securitate socială în toate regiunile. Aceasta presupune abordarea unei politici sociale adecvate, inclusiv problematica îmbătrânirii demografice a populației, dinamica structurilor familiale, impactul globalizării economice etc.

În Europa, o serie de țări au introdus și dezvoltat sisteme de securitate socială eficiente și eficiente în funcție de nevoile sociale și economice, precum și de circumstanțe.

Diversitatea acestor sisteme se datorează evoluției lor istorice, contextului social, economic, politic al fiecărei țări și chiar a religiei. De exemplu, statele caracterizate printr-o tradiție catolică conservatoare sau printr-o tradiție a statului autoritar (Austria, Franța, Germania, Italia, Belgia.) au dezvoltat sisteme de securitate socială bazate pe principiul subsidiarității, potrivit căruia statul ar trebui să suporte și să ofere numai acele forme de bunăstare pe care alte instituții intermediare, în special biserica, sunt incapabile să le asigure.

În țările în care s-a pus accentul pe mobilizarea clasei salariate și pe implicarea activă a partidelor social-democrate în guvernare pe baza unor largi coaliții (Suedia, Norvegia, Olanda, Danemarca, Finlanda) s-a dezvoltat modelul statului social democratic (socialist) al bunăstării, care promovează un înalt grad de egalitate socială[1].

Sistemele europene de securitate socială permit construirea unui model social european[2], caracterizat prin[3]: un număr mai ridicat de riscuri luate în calcul; un acces mai larg la prestațiile și serviciile oferite (câmpul de aplicare material și personal este mai vast); cuantumul prestațiilor mai ridicat (de exemplu, în cazul pensiilor); o parte mai importantă a veniturilor constituită în transferuri sociale; o luptă mai eficientă împotriva sărăciei, datorită prestațiilor pentru un venit minimum.

Sistemele naționale de securitate socială întâlnite în statele membre ale Uniunii Europene se împart, în concepția clasică, în patru mari categorii.

1. Sistemul continental (Germania, Austria, Franța, Belgia, Olanda, Luxembourg) este sistemul protecției fondate pe criteriul angajării și în care predomină principiul asigurărilor sociale. Finanțarea se face pe baza de cotizații, iar gestiunea este asigurată de case administrate de partenerii sociali și dotate cu o anumită autonomie.

2. Sistemul anglo-saxon (Marea Britanie și Irlanda) este fundamentat pe principiul universal al protecției sociale și solidarității naționale. Finanțarea este în principal de origine fiscală, iar administrarea acesteia revine autorităților publice.

3. Sistemul țărilor nordice (Suedia, Danemarca), în care protecția socială este un drept al cetățeanului, poate astfel primi un minimum de resurse, salariiilor percepuându-li-se prestații complementare proporționale cu salariul lor în cadrul regimurilor profesionale; numai asigurarea pentru somaj, care este voluntară, se distinge de sistemul girat de către stat. De exemplu, în Danemarca[4] pensia de stat este obligatorie pentru cetățenii danezi și se completează cu un sistem de pensii suplimentare.

4. Sistemul mediteraneean (Italia, Spania, Portugalia, Grecia), în care există încă multe contradicții între regimurile naționale; principiul general este cel al protecției universale, dar regimurile sunt distincte, organizate într-un cadru profesional și bazate pe asigurările sociale[5]. La serviciile de sănătate nu au acces toți, cu excepția Italiei. Sistemul de securitate socială este finanțat prin contribuții individuale, care se plătesc prin rețineri din salariu.

Așa cum am arătat, sistemele de securitate socială din statele membre nu au la bază același model, dat fiind tradiția, istoria, religia și cultura specifice fiecărei țări. Prin urmare, nu se poate vorbi de armonizarea acestor sisteme, însă trebuie avute în vedere măsuri și acțiuni concrete care să nu aducă atingere drepturilor fundamentale ale omului, în special a liberei circulații a persoanelor, și la agravarea disparităților regionale. Ca urmare a acestor stări de lucruri, în anul 1990 a fost lansat programul MISEP, care are ca obiectiv promovarea schimburilor de informații privind sistemele și politicile de protecție socială din statele membre.

Politica socială este o problemă care aparține statului și va trebui să fie o preocupare constantă, mai ales pentru fiecare stat membru al UE. În fiecare țară, sistemul de securitate socială este rezultatul unor lupte politice de secole.

Politica socială la nivel european nu trebuie să afecteze diversitatea de tradiții, evoluții, metode etc. Statele membre vor trebui să se afle mereu în competiție. Dacă unele probleme sociale nu pot fi rezolvate în mod satisfăcător în statul membru, vor fi tratate la nivel european (subsidiar).

În domeniul politicii sociale, UE are următoarele responsabilități:

- protecția locurilor de muncă;
- condiții de muncă;
- schimb de informații cu angajații;
- șanse egale pentru femei și bărbați;
- integrarea persoanelor excluse de pe piața muncii;
- protecția angajaților la încetarea contractului de muncă;
- condiții de angajare pentru rudele aflate în terțe țări;

- reprezentarea și protecția colectivă atât a angajaților, cât și a patronilor;
- contribuții financiare pentru crearea locurilor de muncă.

Dintre regulamentele Consiliului în această materie amintim Regulamentul Consiliului (CEE) nr.1408/71 referitor la aplicarea sistemelor de securitate sociale salariaților, lucrătorilor independenți și membrilor familiilor acestora care se deplasează în interiorul Comunității și nr.574/72, care stabilește modalitățile de aplicare a Regulamentului Consiliului nr. 1408/71- a convențiilor bilaterale de asigurări sociale la care România este parte și care prevăd exportul prestațiilor

Prin Regulamentul (CE) nr. 883/2004 au fost modernizate normele de coordonare a sistemelor de securitate socială ale statelor membre, fiind specificate, în același timp, măsurile și procedurile de punere și aplicare a acestora și simplificandu-le în beneficiul tuturor părților implicate.

Principalele măsuri și proceduri incluse în Regulament sunt:

- măsuri și proceduri pentru promovarea mobilității angajaților și a persoanelor care se află în șomaj;
- drepturile lucrătorilor de a primi prestații numai din partea statului membru de reședință;
- proceduri specifice pentru definirea legislației aplicabile pentru a lua în calcul intervalele de timp dedicate creșterii copiilor de către persoana asigurată în diferitele state membre;
- proceduri prin care să se realizeze o repartizare echilibrată a costurilor între statele membre;
- proceduri care să clarifice condițiile de acoperire a costurilor pe care le reprezintă prestațiile în natură în caz de boală în cadrul tratamentelor programate, respectiv a tratamentelor pentru care asiguratul se deplasează într-un alt stat membru decât cel în care este asigurat sau își are domiciliul;
- dispozițiile care vizează șederea în afara statului membru competent;
- dispoziții mai favorabile, îndeosebi în ceea ce privește rambursarea cheltuielilor efectuate într-un alt stat membru;
- procedurile interinstituționale privind asistența reciprocă pentru recuperarea creanțelor de securitate socială consolidate, astfel încât să se asigure o recuperare mai eficientă și funcționarea în bune condiții a regulilor de coordonare;
- procedurile în situația expunerii la riscul unei boli profesionale în mai multe state membre;
- procedura ce trebuie urmată în cazul unui accident de muncă sau al unei boli profesionale care apare într-un alt stat membru decât statul membru competent;
- procedurile de investigare, precum și căile de atac împotriva unor decizii de acordare sau din contra – de neacordare a prestațiilor cuvenite.

O problemă importantă o constituie cooperarea eficientă între instituțiile de securitate socială europene prin toate mijloacele, inclusiv mijloacele moderne de comunicații.

De toate aceste măsuri și proceduri trebuie să beneficieze toți cei implicați.

În același timp, persoanele în cauză trebuie să beneficieze de toate garanțiile prevăzute de prevederile comunitare care vizează protecția persoanelor fizice cu privire la prelucrare și libera circulație a datelor cu caracter personal.

O altă problema care se impune a fi regândită este cea a actualizării în timp real a informațiilor și înlesnirea cât mai grabnică a schimbului acestora cu instituțiile specifice naționale.

Cu toate că politica privind protecția socială este responsabilitatea fiecărui stat, Comisia a considerat că poate veni în sprijinul țărilor membre prin promovarea unor măsuri de cooperare și acțiuni comune. Astfel, au fost lansate o serie de comunicări, cum sunt: „Comunicarea privind viitorul protecției sociale” (1995), ce propune un cadru european de dezbateră a acestui domeniu; „Modernizarea și îmbunătățirea protecției sociale în Uniunea Europeană” (1997), care prezintă propuneri specifice de sprijin la nivel european. La baza acestui comunicat stă conceptul prin care protecția socială trebuie privită ca un factor productiv și cel privind întărirea legăturilor dintre protecția socială și politică de ocupare a forței de muncă. În 1998 a fost publicat „Raportul privind protecția socială în Europa”, în care sunt revăzute măsurile adoptate de statele membre și analizate tendințele sistemelor de protecție socială. În anul 2000, prin Decizia nr. 2000/436 a Consiliului s-a constituit Comitetul pentru Protecție Socială cu responsabilități în urmărirea evoluției politicilor de protecție socială și schimburi de informare și de experiență între statele membre, fiind adoptată „Agenda privind politica Socială” [COM (2000) 379], care, printr-o serie de acțiuni, măsuri și inițiative, să ducă la modernizarea modelului social european.

Clasificarea economiilor UE în cele patru modele sociale este foarte utilă atunci când are loc implementarea unor reforme în domeniul politicii sociale. Globalizarea, progresul tehnic, îmbătrânirea populației sunt provocări care impun unele reforme, îndeosebi în modelele continental și mediteraneean, unde statul bunăstării se dovedește a fi în mare măsură inefficient. Fundamentate pe o protecție legislativă strictă a locurilor de muncă, aceste modele descurajează adaptarea la schimbare și mențin *status-quo*-ul.

Reforma acestor modele nu duce la dispariția, ci la eficientizarea lor, eventual prin adoptarea unor trăsături din modelele nordic și anglo-saxon, adaptate la caracteristicile propriei populații. Importanța unei asemenea reforme nu trebuie limitată doar la țările în cauză, ci vizează întreaga UE, întrucât țările care o compun realizează aproximativ două treimi din PIB-ul acesteia și 90% din PIB-ul Zonei Euro, iar situația economică și socială a acestor țări afectează funcționarea Uniunii Europene în ansamblu.

Se impune adoptarea unui sistem de securitate socială pe termen lung de către țările care încă nu au un astfel de sistem, pentru a face față diverselor provocări și mutații care au loc .

Una dintre aceste provocări cu care se vor confrunta instituțiile de securitate socială este impactul schimbărilor demografice. Astfel, îmbătrânirea populației este un act provocator, care pune în pericol sustenabilitatea sistemelor de asigurare pentru limită de vîrstă.

Țările UE se confruntă cu fenomenul de îmbătrânire a societății lor. Aspecte sociale cum sunt sănătatea, securitatea socială și cea a persoanelor în vîrstă și condițiile de muncă fac necesară remodelarea sistemelor prospere existente. În acest domeniu există schimb de experiență și informație la nivelul UE.

De exemplu, România, prin politicile sale sociale iraționale, populiste, a ajuns la aceea că pensiile și alte ajutoare sociale, salariile bugetarilor ș.a. să nu poată fi plătite

decât recurcând la împrumuturi interne și internaționale. De aceea, trebuie menținut un anumit echilibru între grupele de vârstă, să nu se ajungă la un număr tot mai mare al persoanelor în vârstă, care, desigur, ar avea nevoie de sprijin social. Prin urmare, trebuie dusă o politică demografică, constantă de creștere a natalității, în scopul creșterii populației active, a tinerilor. Asistăm la o foarte mare scădere a ratei fertilității. Dacă acum treizeci de ani la nivel mondial rata de fertilitate medie era de aproximativ 5.0 nașteri la o femeie, astăzi avem de abia jumătate din această rată.

Motivul pentru această scădere sunt multiple: urbanizarea, creșterea numărului de femei încadrate în muncă, legalizarea avorturilor, gradul ridicat de sărăcie în unele țări, precum și criza economică. Criza economică a dus la creșterea numărului copiilor săraci din România la peste 350.000, dar și la triplarea ratei abandonului școlar – circa 40.000 de copii, majoritatea din mediul rural, renunțând în fiecare an să mai meargă la școală, susțin reprezentanții World Vision România.

Scăderea ratei fertilității duce la diminuarea populației tinere, active, cu efecte nefaste asupra securității sociale.

Așadar, se impun luarea unor măsuri de reducere a cheltuielilor bugetare, elaborarea unor programe guvernamentale, politici financiare și fiscale de susținere a întreprinderilor mici și mijlocii care pot angaja o parte din forța de muncă disponibilă în urma restructurărilor din instituțiile publice.

Vârșnicii și persoanele care nu au un loc de muncă sunt primii care optează pentru aceste reduceri ale cheltuielilor.

Rerefînțe bibliografice:

1. Iovițu Mariana. Bazele politicii sociale. București: Editura Eficient, 1997, p. 182-183.
2. În comparație cu modelul american sau cel japonez de securitate socială.
3. Dupeyroux Jean-Jacques. Droit de la sécurité sociale. Paris: Dalloz, 1998, p. 73.
4. Gîlcă Costel. Sistemul public de pensii. Legislație comentată și adnotată. București: Editura Rosetti, 2003, p. 227.
5. Chauchard Jean-Pierre. Droit de la sécurité sociale. Paris: L.G.D.J., E.J.A., 1998, p. 506.

ОЦЕНКА РЕФОРМЫ В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ В ОБЩЕСТВЕННОМ МНЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВЫ

Виктор Мокану, Институт Европейской Интеграции
и Политических Наук АНМ

Summary

The article embraces the living conditions that negatively influences the human health, the population objectives referring to their own health and the most stringent problems the health care system is dealing with. The undertaken sociological investigation offers the possibility to obtain a prospect of the social processes that take place in this area and to develop a series of practical recommendations referring to optimization of the health system organization.

Годы независимости Молдовы знаменовали собой интенсивные изменения, затронувшие все сферы жизни граждан. Социальные преобразования в стране, как и во всех вновь созданных государствах, происходили нелегко и противоречиво. Социальные трансформации разворачивались на фоне экономического кризиса, когда валовой общественный продукт сократился более чем наполовину. Резко повысился уровень безработицы, уменьшились доходы граждан, произошла деградация социальной инфраструктуры, ухудшилось состояние дел в системе образования, здравоохранении, культуре. Многие из возникших новых проблем были связаны с процессами глобализации, открытием границ страны (финансовый кризис, нелегальная эмиграция, торговля людьми и др.).

С целью изучения взаимосвязи между образом жизни и качеством здоровья в современном молдавском обществе, а также влиянию различных социально-демографических и личностных характеристик на формирование социального поведения населения, автором было организовано и проведено в мае 2010 года конкретное социологическое исследование по национальной репрезентативной выборке объемом 1200 человек.

Важнейшим показателем качества жизни населения является состояние его здоровья. По данным самооценок, полученным в результате опроса, только около половины респондентов считают свое здоровье хорошим (49%) и 3% очень хорошим. Доли респондентов, отмечающих у себя не очень хорошее здоровье (38%) или плохое (9%) весьма высоки. Иными словами, проблемы со здоровьем имеются у каждого второго жителя страны.

У мужчин здоровье несколько лучше, чем у женщин. Так, хорошее или очень хорошее здоровье отметили 59% мужчин и только 46% женщин. Как мы отметили ранее, мужчины в большей степени довольны своим здоровьем. Следует отметить, что на более высокую оценку своего здоровья мужчинами повлияло также их несколько более легкомысленное отношение к своему здоровью, чем у женщин. Данное явление проявлялось неоднократно в ходе наших исследований.

Вновь подтверждается также закономерность, зафиксированная многими исследованиями: у более образованных состояние здоровья в среднем лучше. Так,

среди лиц с высшим образованием хорошее или очень хорошее здоровье отметили 61% опрошенных, среди лиц с образованием в объеме лица, колледжа – 58%, со средним образованием – 52%, с неполным средним – 41%.

Здоровье лучше и у тех, чье материальное положение более благоприятное. Соответственно хорошее или очень хорошее здоровье отметили 57% лиц со средним материальным положением и только 34% – с плохим материальным положением. Именно поэтому, как мы отметили ранее, более обеспеченные чаще были довольны своим здоровьем.

Медицинским обслуживанием чаще недовольны лица с самым низким материальным положением, которые не могут приобретать медицинские услуги за плату. Среди них 70% опрошенных недовольны этим обслуживанием. Среди лиц со средним материальным положением – 61%, высоким – 47%. Соответственно, более обеспеченные респонденты получают более высококачественную медицинскую помощь, что положительно влияет на удовлетворенность медицинским обслуживанием.

Почти 2/3 опрошенных имеют полис обязательного медицинского страхования (64%). Наличие полиса зависит от уровня образования. Более образованные заботятся о приобретении страхового полиса. Среди лиц с высшим образованием такой полис имеют 74% опрошенных, среди других групп населения – от 56 до 68%. Лица с высшим образованием чаще находятся на государственной службе или работают на частных предприятиях, где руководство проявляет дисциплинированность в обеспечении медицинскими страховками своих работников.

Женщины чаще застрахованы, чем мужчины (соответственно 68% и 60%), что вновь свидетельствует о более серьезном отношении к своему здоровью со стороны женщин, горожане чаще застрахованы, чем жители села (соответственно 69% и 60%). Уровень страхования зависит от возраста. Среди лиц старше 60 лет застрахованы 90% опрошенных. Среди молодежи до 30 лет – только 54%.

Опрос показывает, что только у 2,5% опрошенных медицинская страховка покрывает все расходы на лечение, только у 5% она покрывает большую часть, у 8% – половину. Наиболее распространенным (23%) явилось мнение, что медицинская страховка покрывает лишь небольшую часть расходов на лечение, а 14% отметили, что страховка вообще ничего не дает.

Иными словами, наличие медицинской страховки не решает проблему доступности медицинских услуг для большинства населения.

Как всегда мужчины в большей степени довольны своим здоровьем, чем женщины. Среди мужчины в той или иной степени довольны им 61% опрошенных, среди женщин – только 47%.

Вновь прослеживается зависимость: чаще удовлетворены своим здоровьем люди с более высоким материальным положением (соответственно: с плохим материальным положением – 40%, средним – 58%, хорошим – 71%). Взаимосвязь здесь может быть двоякая – здоровым удастся заработать больше, а имеющим хорошее материальное положение удастся получать высококачественные услуги. Достоверно установлено следующее: такие характеристики как низкая материальная обеспеченность и недовольность своим здоровьем часто сочетаются.

Значительная часть респондентов не может указать довольны они или нет своим образом жизни 40%. Среди остальных несколько преобладают те, кто более или менее доволен. Соответствующий индекс составляет +0,03, что свидетельствует о нейтральной оценке.

Образованные молодые люди, лица с хорошим материальным положением оценивают свой образ жизни как более здоровый и духовно насыщенный. Особенно сильно влияет материальное положение респондентов. Среди лиц с плохим материальным положением проявили удовлетворенность своим образом жизни 16% опрошенных, со средним – 37%, с хорошим – 69%.

При этом 54% опрошенных указали, что мешает им вести здоровый образ жизни бедность, которая не позволяет зачастую даже правильно питаться, 47% считают, что их здоровью вредит неблагоприятная экологическая обстановка, 41% указали на чрезмерные нервные стрессы, 35% – плохие жилищные условия. Далее по степени распространенности идет слишком тяжелая работа (29%). Вредная работа называлась значительно реже (11%). Таким образом, здоровье большинства жителей республики подвергается отрицательному воздействию целого ряда негативных факторов.

Респондентам было предложено оценить условия жизни в населенном пункте в целом, а не только условия своей жизни, то есть, вопрос явился экспертным. Тем не менее, большинство опрошенных проецировали свою личную ситуацию на оценку жизни в данном населенном пункте. Люди с лучшим материальным положением видят ситуацию в своем населенном пункте в более позитивном свете. Среди респондентов с плохим материальным положением чаще отмечались перемены к худшему. В целом интегральный индекс наблюдаемых изменений по группе респондентов с плохим материальным положением отрицателен (-0,09)¹, по группе со средним материальным положением положителен (+0,09). В группу с хорошим материальным положением отнесли себя лишь 6% респондентов, а соответствующий индекс равен +0,02.

Национальность респондентов не оказала существенного влияния на распределение ответов на вопрос. При ответе на вопрос о переменах в жизни их населенного пункта мужчины проявили несколько больший оптимизм, чем женщины (соответствующие индексы +0,07 и 0,00). Обращает на себя внимание, однако, тот факт, что ни среди одной из рассмотренных социальных и демографических групп не было получено действительно высоких индексов оценки социально–экономических изменений.

Сравнительно большими оптимистами проявили себя респонденты, когда вопрос зашел об изменении жизни их семьи. Хотя свыше половины респондентов (53%) не сумели дать определенного ответа на вопрос о том, как изменится жизнь их семьи в ближайшие 2 года, среди давших определенный ответ наблюдается явное превышение надеющихся на лучшее. Так, 34% респондентов считают, что через два года их семья будет жить лучше, 2% – значительно лучше. Только 7%

¹ Индекс наблюдаемых изменений рассчитывался как частное от деления разности между числом полностью положительных и полностью отрицательных ответов и полуразности умеренно положительных и умеренно отрицательных ответов на общее число ответивших на вопрос.

полагает, что семья будет жить хуже, 2% – значительно хуже. В целом, индекс представлений об изменениях жизни семьи положителен (+0,14), хотя и не очень высок.

Надежды на лучшую жизнь своей семьи в будущем более характерны для мужчин, для лиц с высшим образованием, для молодежи и, конечно же для тех, чье материальное положение является высоким уже сегодня.

Результаты опроса показали, что чистотой в своем населенном пункте удовлетворены в большей степени лица с низким уровнем образования. Так, среди неимеющих неполного среднего образования удовлетворенность соответствующим показателем составила 44%, среди лиц с высшим образованием только 26%. С ростом уровня образования критичность респондентов возрастает. Значительно выше оценивают санитарное состояние своих населенных пунктов жители сел. 42% из них довольны тем, как поддерживается чистота в их селе. В городах такую же удовлетворенность разделяют только 29% опрошенных. То есть, санитарно– экологическая ситуация в стране сегодня особенно неблагоприятна в городах, что проявляется в низких показателях удовлетворенности горожан соответствующими условиями.

Один из важнейших показателей образа жизни населения – субъективное ощущение счастья. Известно, что он далеко не всегда соответствует экономическому положению в стране. Более того, часто страны с низким уровнем экономического развития обгоняют по данному показателю ведущие экономические державы. Тем не мене, этот показатель отражает важнейшие качественные характеристики жизни в стране. В Молдове более половины населения (51%) считают себя счастливыми, еще 3% – очень счастливыми, 36% – не очень счастливы и только 3% – совсем несчастливы. То есть уровень ощущения счастья у населения страны довольно высок.

Как и в других странах, в Молдове прослеживаются также закономерности:

- молодые люди в среднем счастливее, чем пожилые. Среди лиц до 30 лет счастливых или очень счастливых 69%. Среди тех, кому больше 60 – только 38%;
- более обеспеченные материально счастливее, чем менее обеспеченные.

Среди лиц с хорошим материальным положением 74% счастливы или очень счастливы, со средним – 63%, среди лиц с плохим материальным положением – только 32%;

- мужчины счастливее, чем женщины (соответственно 57% среди мужчин и 52% среди женщин);
- жители города счастливее, чем жители села (среди горожан 60%, среди жителей села – 48%);
- более образованные счастливее, чем менее образованные (с высшим образованием счастливых им очень счастливых 69%, среди имеющих образование в объеме лица или колледжа – 62%, в объеме средней школы – 51%, незаконченного среднего образования – 40%).

Таким образом, самые счастливые люди в Молдове – это молодые мужчины с высшим образованием и хорошими доходами, проживающие в городах.

Какие же проблемы мешают быть счастливыми остальной части населения страны?

Самые часто названные проблемы сегодня, как и в прошлом это: высокие цены на товары первой необходимости, безработица и будущее детей. Эти проблемы вошли в первую тройку по числу отметивших их респондентов. Так 45% опрошенных отметили, что высокие цены – проблема наиболее важная для них в первую очередь. Еще для 21% эта проблема важна во вторую очередь, для 11% – в третью очередь. То есть практически 8 респондентов из 10 указывали, что данная проблема в той или иной степени для них актуальна. В какой бы форме ни были поставлены вопросы о проблемах, волнующих население, – всегда на первый план выходит проблема бедности, недостаточной обеспеченности.

На втором месте по степени распространенности – безработица. Свыше половины опрошенных (54%) в той или иной степени волнуют трудности поиска работы или возможность ее потери. Для 18% опрошенных эта проблема самая главная.

Также почти половина опрошенных (47%) назвали в качестве наиболее важной проблемы будущее детей.

Приблизительно каждый четвертый респондент говорил о коррупции в правоохранительных органах, о массовой эмиграции за рубеж, преступности и правонарушениях. Каждый пятый – о болезнях, возможных эпидемиях. Все остальные проблемы назывались значительно реже. Почти никого не беспокоит возможность установления диктаторского режима в стране. Только 0,6% волнуется эта проблема в первую очередь, 1% – во вторую, 1,3% – в третью. Хотя угроза эта реальна в странах с высоким уровнем бедности и значительной преступностью, населением она далеко не всегда осознается. Наше исследование показывает – обеспокоенность возможностью установления диктатуры в стране практически отсутствует.

Цены на товары больше волнуют жителей села, чем города (соответственно 81% и 73%), а также лиц с низким уровнем образования. Так, среди лиц с неполным средним образованием 87% выразили такую обеспокоенность, среди имеющих среднее образование 76%, среднее специальное 75%, высшее – 68%. Это свидетельствует о том, что более образованные в нашей стране являются более обеспеченными, то есть образование – фактор материального благосостояния. Молдаване и русские практически одинаково обеспокоены высокими ценами на товары и услуги (79–78%). Значительно меньшую обеспокоенность обнаружили лица, идентифицирующие себя как румыны 62%.

Проблема безработицы несколько более актуальна для мужчин, чем для женщин (соответственно 58% и 51%). Уровень образования практически не влияет на обеспокоенность высокой безработицей в стране. Более образованные не чувствуют себя более защищенными. Хотя образованных охотнее берут на самые различные рабочие места, проблема усугубляется их стремлением работать по специальности.

Сравнение структуры проблем, волнующих население в Молдове, с соответствующей проблематикой в других странах показывает, что хотя здесь имеются сходные тенденции в Молдове есть и существенные особенности. Вопросы,

связанные с бедностью, низкой материальной обеспеченностью в нашей стране всегда набирают наибольшее число голосов. А вот как выглядит структура проблем, волнующих население России:

- высокий уровень преступности (48%), состояние жилищно– коммунального хозяйства (37%), высокий уровень безработицы (35%), неблагоприятная экологическая обстановка (31%), бедность населения (28%) [7, с.27].

Таким образом, бедность и безработица волнуют жителей Молдовы значительно больше, чем россияне. Однако в Молдове менее актуальны проблемы преступности, а угрозу терроризма не назвал вообще ни один из опрошенных в Молдове.

Исходя из проблем, которые переживает население страны, опрошенными были высказаны мнения о том, какие действия необходимо предпринять для улучшения ситуации. Большинство населения считают необходимым преодолеть бедность: 62% респондентов считают, что необходимо повышение уровня жизни в стране, причем 23% опрошенных считают необходимым это сделать в первую очередь. 60% опрошенных указали на необходимость развития экономики (23% назвали это в качестве первоочередной меры). Столь же много респондентов отмечали необходимость укрепления порядка в стране (60%). Эта мера называлась в качестве первоочередной чаще всего (31%).

Остальные варианты ответов назывались значительно реже: борьба с коррупцией – 28% опрошенных, обеспечение мира и взаимопонимания между людьми – 23%, улучшение ситуации в образовании, науке, культуре, медицине 16%. Развитие сотрудничества с международными организациями (финансы, экономика, образование, культура, экология) было отмечено наименьшим количеством респондентов (12%).

Таким образом, распределение ответов на вопрос о том, «что делать?» население единодушно голосует за развитие экономики и повышение на этой основе благосостояния народа. Вместе с тем в ответах на вопрос проявилась известная противоречивость общественного сознания: дружно выступая за наведение порядка в стране, многие при этом не считают необходимым бороться с коррупцией. Выступая за развитие экономики и повышение материального уровня жизни, многие респонденты не интересуются действиями правительства в данном направлении, не имеют определенного мнения по многим вопросам или не придают им значение. Так, лишь немногие респонденты отмечали необходимость сотрудничества с международными организациями в сфере экономики и финансов.

В целом, представление опрошенных о необходимых действиях не вполне благоприятно для развития страны. Когда большинство населения стремится к «укреплению порядка» в стране, но мало заинтересовано в борьбе с коррупцией, обеспечении мира и взаимопонимания между людьми, в улучшении ситуации в образовании, науке, культуре, медицине, опасность установления тоталитарного режима возрастает.

Библиография:

1. Karen Glanz, Frances Marcus Lewis, Barbara K. Rimer. Health behavior and health education. Thorez, Research and Practice, 1997.
2. Lupu, Iustin – Zanc, Ioan: Sociologie medicală. Teorie și aplicații. Iași: Editura Polirom, 1999.
3. Marinescu, Constantin, Duda, Rene. Dimensiuni și valențe sociologice ale medicinei. Iași: Ed. Junimea, 1988.
4. Petra Ștefan. Sociologie medicală. Cluj–Napoca: Editura Dacia, 2007.
5. Popescu, Grigore. Sociologia medicinei. București: Editura Academiei, 1976.
6. Volovei Victor, Mocanu Victor, Ciocanu Mihai. Sănătatea Populației Republicii Moldova: aspecte medico– sociale (realizări, opinii, perspective). Chișinău, 2008.
7. Жуков В.И. Модернизация социальных отношений в России: замыслы, итоги, возможности. Социологические исследования, 2005, №6, с. 27.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЕВРОРЕГИОНОВ ПОГРАНИЧЬЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Владимир Блажко, доктор хабилитат социологии,
Институт Европейской Интеграции и Политических Наук АНМ

Summary

Basing on expert sociological surveys the article studies the problems of transborder cooperation in the Borderland, the role of regions in eurointegration of Moldova, the influence of globalization these processes.

Интернационализация хозяйственной деятельности, усиление взаимосвязи экономик отдельных стран, влияние международных экономических отношений на национальные экономики, все более усиливающаяся активность участия стран в мировом хозяйстве и т.п. – все эти процессы отражает понятие «глобализация». Несмотря на то, что существует много исследований этого явления, категориального определения глобализации пока нет. В общем же ее описывают как процесс интенсификации экономических, социальных, политических и культурных отношений, разворачивающихся поверх государственных границ. В этом процессе происходит коренная трансформация всего социального ландшафта, в котором развивается свободное перемещение материальных, человеческих, интеллектуальных или финансовых ресурсов. Одновременно глобализация пробуждает и катализирует глубинные изменения в основах жизни и деятельности отдельных государств и целых народов. [1, с. 3] И здесь следует сделать еще два дополнения. Во-первых, по точному, на наш взгляд, замечанию А.Богатурова и А.Виноградова: общества относительно удаленные от «мирового центра» и ставшие объектами модернизаторства (или глобализаторства), развили в себе особую внутреннюю структуру – конгломерат, позволяющий успешно совмещать новое и архаичное начала так, что они не уничтожают друг друга, а образуют отдельные устойчивые анклавы. [2, с. 15]

Во-вторых, в мире уже «пережили восторг» преодоления разобщенности человечества, преодоления отсталости, обретения свободы и т.п. которые якобы принесла глобализация. Реально же целый ряд кризисов в странах Азии, на Балканах, в Восточной Европе и др. конца 90-х годов и сегодня показал, что глобализация не только объединяет, но и разобщает, иерархизирует общества, обрекает на закрепление и распределение (часто несправедливое) ресурсов планеты природных, трудовых, интеллектуальных и т.п. Многие проблемы государств в сегодняшнем мире начинают выходить за рамки их границ и приобретают более широкие масштабы. И как следствие, на начальных этапах происходит резкая стратификация мирового пространства, усиливается территориальная взаимозависимость, и здесь особую роль начинают играть отдельные регионы.

Современная регионалистика превратилась в широкую область науки, находящуюся на стыке экономики, географии, социологии, политики и др. Целый ряд ученых (Э.Алаев, А.Баранов, А.Вартунян, Ю.Гладкий, Д.Доленко, К.Гаджиев, В.Добренков, У.Изард, В.Фатеев, А.Чистобаев и др.) внесли значительный вклад

в новые направления ее развития. Однако, еще много отдельных публикаций носят информационно-событийный характер.

В понимании термина «еврорегион» ученые пока единого мнения не выработали. Наиболее часто встречаются два определения:

а) регион (англ. *region* от лат. *regio*) – область, район, часть страны, отличающаяся от других областей совокупностью естественных и (или) исторически сложившихся, относительно устойчивых экономико-географических и иных особенностей, нередко сочетающихся с особенностями национального состава населения;

б) группа близлежащих стран, представляющая собой отдельный экономико-географический или близкий по национальному составу и культуре, или однородный по общественно политическому строю район мира. [3, с. 431]

Более общее определение дают еще два словаря. Современный словарь иностранных слов: «Регион – обширная территория, включающая несколько областей (районов) страны или несколько стран, объединенных по принципу общности географических, этногеографических, политических и т.п. критериев. [21, с. 653] Оксфордский словарь английского языка дает восемь значений этого понятия, одним из которых является: регион – «район мира, образованный соседними странами, которые, с международной точки зрения рассматриваются экономически или политически взаимосвязанными. [5, с. 510-511]

Расширение Европейского Союза на Восток изменило политический и экономический ландшафт континента. Появился новый вид трансграничного сотрудничества в Восточной Европе, регион именуемый Пограничье. В зону Пограничья с ЕС вошли страны постсоветского пространства – Россия, Украина, Беларусь, Молдова. В международном сотрудничестве Пограничье – это не просто территория прилегающая к границе, соединенная и связанная с ней, некое механическое разделение государств. Пограничье – это особое пространство, в котором реализация политики стран (центр-периферия-зарубеж), этническая самоидентификация (полиэтничность), культурная полицентрическая среда (мультикультуральность) обладают самобытностью и оригинальностью. В таком понимании Пограничье представляется как «организующая и объединяющая территория», «ареал активной диффузии» в международных отношениях. Это креативное пространство, в котором возникают новые отношения экономического и культурного производства. Здесь формируются особые социальные практики «потребления» пространства, которые реализуются через различные формы взаимодействия людей.

Постсоветское Пограничье – это особый территориальный и ментальный ареал в межгосударственных и международных отношениях. Отличное его от других регионов определяется тем, что бывший Советский Союз не был империей в классическом определении этого понятия. Ведь в нем не существовало исторически утвердившихся для этой политической организации принципов правления и методов контроля в отношениях «центр-периферия». Возможно, более точно бывшую страну можно было бы назвать «империя положительного действия» (Т.Мартин), в которой социальные институты и их деятельность в различной степени были приспособлены под полиэтничное государство с централизованной

властью. Оно представляло собой политизированное, идеологизированное пространство, которое способствовало формированию особой ментальности («ментальной карты» Е. Толман) «окраинных народов». Это проявлялось в их духовных представлениях, в особенностях структур власти, в различных формах политики и идеологии, в приоритетах культуры и т.п. Отсюда следовало, что культура и ментальность Пограничья формировалась как некая «переходная зона», в которой, при ослаблении влияния центра, сильнее ощущалось воздействие соседних культур («родных», «своих», «чужих», «более близких и лучших»). Именно эти условия способствовали самоидентификации населения этих регионов отличной от центральных районов, основанной на многочисленных этно-религиозно-языковых смешениях, особой транскультурной многовекторной ментальности людей. Острые проблемы этой многовекторности особо проявилось в период оформления суверенности государств на постсоветском пространстве.

Приграничные территории (Пограничье) получили весьма «проблематичное наследство» от бывшей советской системы. Жители именно этих регионов в значительно большей мере (морально и психологически) испытывали все тяготы, связанные с ограничением передвижения (поездки к родственникам), перемещением товаров и услуг и даже идей. Поэтому межгосударственное сотрудничество в рамках еврорегионов созданных на этих территориях наиболее ярко, на наш взгляд, испытывает «конфликт влияния» глобализационных процессов и национально-государственных интересов.

В Молдове первоначально были созданы еврорегионы «Верхний Прут», «Нижний Дунай», создается еврорегион «Днестр». Их появление предполагало не только развитие и укрепление дружеских отношений с государствами-соседами, но и решение проблем самих регионов: оздоровление экономики через структурную перестройку и рост конкурентной способности товаров; экономико-социальное освоение территории (развитие транспортных и телекоммуникационных связей и т.д.); развитие рынка рабочей силы; формирование благоприятного инвестиционного климата. Все эти меры также предполагали снижение диспропорций в развитии регионов соседних стран, и более эффективное начало процесса евроинтеграции страны.

Вместе с тем, как показал социологический экспертный опрос в Молдове (его данные коррелируют с другими исследованиями в странах постсоветского пространства), решению многих проблем препятствует целый ряд факторов, как политического, так и социально-экономического характера. Несмотря на то, что законодательство Республики Молдова закрепляет общие принципы местного самоуправления соответствующие Европейской Хартии о местном самоуправлении, их реализация далека от идеала. Как отметили наши респонденты, проблемы часто возникают из-за несовершенства законодательства в регулировании отношений «центр-периферия». Центр стремится к консолидации, жесткой управляемости и контролю над деятельностью местных органов власти (87% опрошенных). [6, с. 7] Вместе с тем им предоставляется формальная законодательная свобода в управлении территорией и при этом перекадывается вся нагрузка в социально-культурной, коммунально-бытовой сферах, без учета реальных возможностей содержания и управления объектами и их должного финансирования.

И как следствие, местные органы власти обретают часто невыполнимые обязательства, такие, например, как прием беженцев и вынужденных переселенцев, устройство военнослужащих уволенных в запас, крупные проекты развития социальной инфраструктуры и т.п. В отношениях «центр-периферия» до сих пор сохранился «разрешительный характер» управления.

В экономике неэффективная финансовая политика (в том числе и налоговая) не позволяет в достаточно полной мере наполнять местные бюджеты, развивать малый и средний бизнес, социальную инфраструктуру территории (отметили 85% респондентов).

Подводя итог, отметим в постсоветском Пограничье сложно и противоречиво еще идут процессы избавления от окраинно-имперских традиций и привычек. Проявляется это:

- ✓ в активной демифологизации истории (переоцениваются события, биографии личностей, меняется языковая карта, культурные ландшафты территорий, конфликтогенными становятся этно-религиозные – языковые смешения и т.п.);
- ✓ трудно преодолеваются социально-экономические различия между регионами, между регионами и центром (центр-периферия, «у них – у нас», «здесь – за границей»);
- ✓ медленно снижается уровень советско-имперской идеологизации общественного сознания – синдром «железного занавеса» (за границей – «чужие», «иные», «не наши»);
- ✓ сложно формируется и развивается местное самоуправление, соответствующее новым экономическим и политическим реалиям. Компетентность и правомочность местных органов власти в международном сотрудничестве четко юридически не определена.

В межгосударственных отношениях в еврорегионах реализуется лишь отдельные проекты, часто имиджевого характера (фестивали, встречи, экспозиции). Такое сотрудничество не формирует стабильных регулярных долгосрочных взаимоотношений. Из ответов наших респондентов следует, что более половины из них (57,3%) не знают достаточно хорошо структуру экономики соседнего района, а с социальной инфраструктурой, демографической ситуацией, трудовой занятостью ознакомились лишь 28,3% работников местных органов власти. Именно поэтому в ближайшей перспективе развития сотрудничества в еврорегионе они отмечают туризм (76,4%), торговлю (67,3%), развитие транспортных услуг (72,3%), фестивали, встречи, выставки – 81,5%. Сотрудничество в сферах экономики, строительства, рынка рабочей силы, инвестиционных проектов и др. практически всеми участниками опроса (чиновниками органов местной власти) пока еще не представляются приоритетными. [6, с. 4]

Следует отметить еще одну особенность деятельности еврорегионов в Республике Молдова. С вхождением Румынии в Евросоюз на путях трансграничных отношений возникло немало преград, так как соседняя страна решила защитить свой рынок от дешевых и конкурентоспособных товаров и услуг, дешевой высоко квалифицированной рабочей силы, нелегальной миграции и т.д. Исправить

ситуацию частично поможет подписанное Молдовой и Румынии соглашение о приграничном трафике, которое даст возможность жителям Пограничья без виз посещать соседей, наладить хорошие торговые отношения. Сегодня же межгосударственное сотрудничество в рамках еврорегионов пока больше реализуется как вид «дипломатической вежливости».

Создание еврорегионов в Молдове, как и на всем постсоветском пространстве, на наш взгляд, далеко не всегда учитывало реальное экономическое состояние территории, особенности социальной сферы и инфраструктуры, развитие культуры и т.д. При этом не всегда бралось во внимание влияние глобализационных тенденций. Часто глобализация отрицательно влияет на цели регионального самодостаточного развития, ведь она стремится к стратификации мирового пространства по монопризнакам: сырьевым, производительным, финансовым и т.д. Региональный путь развития – это особый вид социального прогресса основанный на подлинном народовластии, взаимовыгодном сотрудничестве между равноценными партнерами, особом уровне компетентности и ответственности в управлении и развитии территорий. Важно, на наш взгляд, учитывая мировые тенденции развития глобализации, сделать сотрудничество в еврорегионах взаимовыгодным дружественным, прогрессивным, а политику – подлинно народной.

Литература:

1. Сильвестров С.Н. Глобализация: политико-экономические выгоды для России // Россия в глобализирующемся мире. Политико-экономические очерки. / Под ред. акад. Д.С.Лаврова. М., 2004, с. 13.
2. Богатуров А.Д., Виноградов А.В. Модель равноположенного развития: Варианты сберегающего обновления // Полис, 1999, № 4.
3. Словарь иностранных слов. М.: Русский язык, 1979, с. 431.
4. Современный словарь иностранных слов. М.: Цитадель-Трейд, 2005, с. 653.
5. The Oxford English Dictionary (1991) 2 nd.ed. Oxford. Oxford University Press. XIII, 510-511.
6. Отчет о социологическом опросе экспертов в трех географических зонах Республики Молдова. Количество респондентов 150 чел., работники руководящего звена органов местной власти. 2009-10 гг.

EVOLUȚIA STATULUI REPUBLICA MOLDOVA PRIN PRISMA FUNȚIONALITĂȚII ELITEI POLITICE ȘI A SOCIETĂȚII CIVILE

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie, conf. univ.,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM,
Ion Tăbârță, lector superior,
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „C. Stere”

Summary

The article examines the establishment and development of the Republic of Moldova, as a state, in the last two decades, highlighting the problems and difficulties faced by our country in these years of independence. Particular attention is given to the national political elites and civil society advancement in Moldova in the linkage to the state development. The authors concluded that the establishment of a prosperous society with a stable democracy and a high level of economic development is decisively determined by the capacity of the state institutions, the political elite and the civil society to become aware of the need to deepen and strengthen democracy in the context of Moldovan society's Europeanization.

Procesul afirmării și dezvoltării statului Republica Moldova își are începutul la intersecția anilor '80–'90 ai sec. XX. Liberalizarea statului sovietic inițiată de „perestroika” gorbaciovistă și de mișcarea de renaștere națională a trezit în societate un activism social-politic sporit al populației, tentative de a realiza dreptatea socială și istorică, mai întâi de toate, în sfera spiritual-culturală a societății: păstrarea și dezvoltarea limbii, culturii și tradițiilor naționale, consolidarea identității etnice și culturale etc. Altfel spus, apariția statului Republicii Moldova a fost condiționată de câteva procese semnificative aflate într-o relație de interdependență, și anume – *perestroika gorbaciovistă* (1985–1991), *mișcarea de renaștere națională* (1988–1991) și adoptarea *Declarației de Independență a Republicii Moldova* (27 august 1991), aceasta din urmă fiind anticipată de *Declarația cu privire la Suveranitatea Republicii Moldova* (23 iunie 1990). Însă cel mai important document politic a fost și rămîne a fi *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, pentru că ea presupune reformarea întregului sistem politic depășit, inițierea și implementarea unui șir întreg de reforme democratice cardinale atât în sfera politică, cât și în sfera economică și socială.

Proclamarea suveranității și a independenței Republicii Moldova, devenind unul din fenomenele centrale ale istoriei politice recente a țării noastre și, totodată, un element definitoriu al stărilor ei, necesita edificarea noilor instituții ale sistemului politic democratic în devenire și, în genere, a tuturor simbolurilor statului. Esența transformărilor cardinale în țara noastră de la '90 încoace se evidențiază prin *tranziția de la sistemul politic unipartidist la sistemul pluripartidist, de la republica sovietică unională la un stat independent și suveran, de la economia centralizată, de comandă, la economia de piață, liberă, și deci la schimbarea vectorului dezvoltării politicii societății moldovenești*. Această orientare a tranziției democratice [1] prezintă un proces

dificil al transformărilor, care cunoaște fluxuri și refluxuri, succese și eșecuri. Și totuși, trecerea de la totalitarism la democrație și constituirea statalității Republicii Moldova cu instituțiile, simbolurile și valorile social-politice proprii a semnat o schimbare de substanță care permite depășirea stărilor de limită și asigurarea funcționalității întregului organism social, inclusiv și a celui politic.

Declarația de Independență a Republicii Moldova din august 1991, fiind văzută de majoritatea primei generații a clasei politice și a populației covârșitoare a țării ca un act de detașare treptată, dar consecventă, a țării de sistemul politic totalitar de tip sovietic, a marcat o nouă cotitură în formarea noii generații a elitei posttotalitare, dar și divizarea ei treptată pe fundalul delimitării forțelor politice. Astfel, în primii ani de independență a Moldovei această elită se dezintegrează în elita politică centrală și în elite politice regionale, separatiste, avînd în vedere elita politică din Transnistria și elita politică din Găgăuzia cu toate efectele (comportamentul lor politic neadecvat realităților existente) și consecințele respective (confruntările politice în raioanele de sud și conflictul militar în raioanele de est ale țării în primăvara – vara anului 1992). Dacă de la bun început elita politică (parlamentară) se delimitează în două grupări politice (pe de o parte, gruparea Președintelui țării cu agrarienii, membrii grupului parlamentar „Viața satului”, cu numeroșii membri ai fostei nomenclaturi comuniste și cu o mică parte a intelectualității democratice dezorientate la moment asupra cursului dezvoltării țării, iar pe de altă parte, gruparea Frontului Popular din Moldova, PPCD de astăzi, considerat de mai mulți politologi și analiști politici un fenomen politic deosebit în istoria recentă a țării noastre), la mijlocul anilor '90 pot fi reliefate trei grupări politice mai reprezentative (parlamentare și extraparlamentare) referitoare la vectorul dezvoltării țării noastre: 1) dezvoltarea și consolidarea statalității Republicii Moldova; 2) unirea (imediată sau graduală) cu România și 3) aderarea la Rusia / Uniunea Rusia-Belarus [2].

Conturarea pe scena politică a țării a acestor trei orientări clare asupra vectorului dezvoltării statului (ele, în fond, coincid cu divizarea eșichierului politic: partidele și alte organizații social-politice de stînga optau pentru restabilirea URSS și/sau aderarea la Uniunea Rusia-Belarus, cele de dreapta – unirea imediată sau graduală cu România, iar partidele și mișcările politice de centru susțineau ideea afirmării și consolidării statalității moldovenești) reflectau polarizarea masivă a populației după criteriul politic și cel economic, absența liderilor politici și de opinie reprezentativi, astfel încît unii lideri de partid se vedeau atunci conducători de cel mai înalt nivel, „salvatori ai națiunii”, fenomen numit în literatura politologică fenomenul *bonapartismului*.

Pe de altă parte, în rezultatul anumitor procese de ordin politic, economic, social și cultural, în Republica Moldova, încă la etapa de afirmare a independenței țării, s-a evidențiat *separatismul* (național și politic), formîndu-se astfel două unități anticonstituționale la sudul (Găgăuzia) și în raioanele de est ale țării (Transnistria). Desigur, problema separatismului, fenomenul *iredentismului*, „criza” *identitară* (considerate naționalisme regionale) și alte probleme au constituit și rămîn deocamdată obstacole majore în calea consolidării independenței și suveranității țării noastre pe plan intern și în cadrul relațiilor internaționale. Însă cea mai mare piedică în afirmarea și dezvoltarea statalității Republicii Moldova este lipsa consensului național, a viziunii acceptate de majoritatea cetățenilor țării asupra viitorului Republicii Moldova. Practica social-po-

litică a celor două decenii de independență au demonstrat că afirmarea și dezvoltarea statalității este un proces complicat și de durată, iar formarea și dezvoltarea noilor instituții sociale de sorginte democratică a devenit un proces destul de dificil și contradictoriu, plin de riscuri, vulnerabilități și amenințări (coercența externă, prezența militară străină, conflictul transnistrean, terorismul internațional, crima organizată, traficul de arme și muniții, migrația forței de muncă, precum și alte amenințări de ordin economic, energetic, ecologic, social ș.a.).

În opinia noastră, procesul afirmării și dezvoltării statului Republica Moldova poate fi desemnat schematic în patru etape [3], perioade care se regăsesc în ciclurile electorale și în orientarea elitelor puterii asupra vectorului dezvoltării țării noastre, căci cursul dezvoltării țării se află sub impactul activității întregii clase politice.

Prima etapă a procesului nominalizat începe *de facto* de la primele alegeri parlamentare libere din 25 februarie 1990 (în bază de competiție politică) pentru Sovietul Suprem al RSSM, însă *de jure* – de la proclamarea independenței statului Republica Moldova, din 27 august 1991, și ia sfârșit odată cu primele alegeri parlamentare democratice (în baza sistemului pluripartidist) și libere, din 27 februarie 1994, și cu adoptarea *Constituției Republicii Moldova*, din 29 iulie 1994. Perioada dată, numită de mai mulți autori *etapa instituționalizării statului Republica Moldova*, se caracterizează prin formarea și consolidarea bazelor statalității, adoptându-se un șir de acte și norme legislative de mare anvergură. Are loc divizarea puterilor în stat, formarea și funcționarea Parlamentului țării în calitate de instituție real-lucrativă, profesionistă *versus* instituției sovietice decorative, formal supreme în țară. În același timp, se formează și funcționează alte instituții indispensabile ale statului, precum ar fi armata națională, serviciul diplomatic, vama, cetățenia, valuta națională, pluripartidismul etc. De asemenea, autoritățile publice ale statului au reușit să pună în aplicare anumite reforme democratice și să stabilească relații internaționale caracteristice unui stat suveran.

Ținând cont de faptul că în Republica Moldova apariția primei generații a elitei puterii, a liderilor naționali, precum și începutul fenomenului pluripartidist s-au manifestat prin competiția diverselor grupări politice în cadrul mișcărilor sociale în a doua jumătate a anilor '80 ai secolului trecut, unii autori mai numesc perioada indicată *etapa romantică*, când schimbarea social-politică s-a soldat cu obținerea independenței țării și afirmarea simbolurilor ei noi [4]. În același timp, „adevărurile istorice” promovate de diferite grupări politice erau antagoniste, care, excelențând pe anumite mituri politice, au provocat tensiuni sociale și mișcări separatiste în sudul și estul țării.

Astfel, pe scena politică a Republicii Moldova funcționează elita politică centrală și elitele regionale din Găgăuzia și din Transnistria, ultima din acestea având un comportament necivilizat, neadecvat realității create, provocator și chiar sfidător.

Este de remarcat că primele elite politice naționale promovează anumite politici publice ale tînărului stat nu numai pe plan intern, dar și pe plan extern. Comportamentul clasei politice moldovenești a fost influențat puternic de factorii externi. Articulînd interesele țării noastre de suportul internațional, prima generație a elitelor politice a trebuit să ia în considerație condiționarea din exterior a suportului politic și economic pentru Republica Moldova prin modernizarea instituțională internă și democratizarea ei pe plan politic și economico-social. Astfel, prin semnarea de către Președintele țării a Documentului-cadru și depunerea Documentului corespunzător de prezentare la

16 martie 1994 la Bruxelles, Republica Moldova a aderat la *Programul „Parteneriat pentru Pace” al NATO*, care este un program internațional în domeniul menținerii securității, fapt ce a permis țării noastre să desfășoare o cooperare bilaterală cu statele membre ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord și parteneri ale Programului în cauză. Deși Republica Moldova este, *de facto*, stat membru al CSI din 21 decembrie 1991, când a fost semnat Acordul cu privire la crearea Comunității, aderarea *de jure* la această structură a fost posibilă doar după ratificarea cu anumite rezerve a *Acordului cu privire la crearea CSI și a Declarației* de la Alma-Ata de către Parlamentul țării noastre la 8 aprilie 1994. *Statutul CSI* a fost ratificat, la fel cu rezerve, la 26 aprilie 1994, iar la 13 iulie 1995 Republica Moldova a devenit stat membru al Consiliului Europei, fiind prima țară din CSI primită în acest for paneuropean. De la declararea independenței, statul nostru a devenit membru al mai multor organisme internaționale și regionale, fapt ce condiționează europenizarea societății moldovenești.

În pofida faptului că autoritățile politice ale statului au manifestat interes pentru integrarea europeană a țării imediat după dezintegrarea URSS, acestea considerau relațiile cu UE în primii ani de independență drept o prioritate minoră și de aceea o politică (funcțională) comprehensivă de apropiere de *Comunitatea Europeană* (actualmente *Uniunea Europeană*) nu a fost dezvoltată pe un termen lung. Dacă pentru țările CSI la începutul anilor '90 a fost propus Programul *TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of the Independent States)* al Uniunii Europene, avînd ca scop susținerea proceselor de tranziție la economia de piață și la o societate democratică, iar drept obiectiv principal susținerea ONG-urilor, administrațiilor locale și regionale, precum și al organizațiilor patronale în procesele de participare și de luare a deciziilor în societățile din care fac parte, atunci Programul *PHARE* de asistență multilaterală (lansat în 1989), fiind inițial destinat Poloniei și Ungariei, iar mai târziu extins asupra celorlalte țări candidate la aderare, inclusiv asupra Țărilor Baltice, a avut ca obiectiv major sprijinirea țărilor Europei Centrale și de Est în tranziția acestora spre economia de piață. Începutul anului 1994 este marcat de o activizare a relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană, care culminează cu semnarea la 28 noiembrie 1994 a *Acordului de Parteneriat și Cooperare* (denumirea deplină: *Acordul de Parteneriat și Cooperare între Comunitățile Europene și statele lor membre, de o parte, și Republica Moldova, de altă parte*), pus în aplicare din 1 iulie 1998, pentru o perioadă de 10 ani. Însă procesul de integrare europeană a prins un oarecare contur în anii 2002-2003, însă acesta încearcă să devină o realitate tocmai în anii 2009-2010.

A doua etapă a procesului afirmării și dezvoltării statului cuprinde anii 1995-2000, adică *de facto* perioada de după adoptarea *Constituției Republicii Moldova*, din 29 iulie 1994, și se finalizează cu modificarea formei de guvernământ, din 5 iulie 2000, din republică semiprezidențială/semiparlamentară în republică parlamentară [5]. După această revizuire semnificativă a Constituției accentele au fost deplasate spre lărgirea prerogativelor Parlamentului și Guvernului. Cu toate acestea, împuternicirile Președintelui au rămas esențiale, fiind schimbată cardinal doar modalitatea directă de alegere a șefului statului de către cetățeni cu una de alegere indirectă de către Parlament. Clasa politică moldovenească a avut de însușit din propria experiență adevăruri bine cunoscute, și anume faptul că într-un sistem constituțional democratic puterea de stat poate fi contestată la modul serios doar de formațiuni politice puternice.

Această perioadă din istoria politică recentă a țării noastre ar putea fi numită *etapa stabilizării* organelor puterii de stat, căci ea se definește prin aprofundarea și realizarea principiilor democratice, funcționarea instituțiilor statale, formarea cadrului legislativ și normativ al țării. În conformitate cu Constituția țării, au fost create Curtea Constituțională și alte instituții judiciare, au fost adoptate *Concepția politicii externe* și *Concepția securității naționale*, a fost efectuată reforma administrativ-teritorială și alte reforme. Astfel, partidele politice reprezentate în Legislativul Republicii Moldova după alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 și cele din 22 martie 1998 au purces la transformarea masivă a proprietății publice în proprietate privată, continuând realizarea celor trei *Programe de stat ale privatizării patrimoniului național* (din 1993–1994, din 1995–1996 și din 1997–1998), privatizarea „încununându-se”, precum se știe, cu distrugerea sectorului real al economiei naționale unde era angajată cea mai mare parte a populației, fapt ce a afectat securitatea economică a țării, securitatea ei demografică și bunăstarea majorității populației. În același timp, continuă dezvoltarea sistemului de partide care a fost influențată de sistemul electoral proporțional, utilizat în mod constant în toate ciclurile electorale, începând cu 1994, reformarea legislației naționale, stabilizarea instituțiilor politice ale statului și a vieții social-politice obținute în perioada precedentă.

Consolidarea elitelor politice s-a manifestat și prin faptul că integrarea europeană, după victoria relativă a forțelor pro-europene în alegerile parlamentare din 1998, începe să devină o temă dominantă a discursului politic autohton. Astfel, după criza financiară din Rusia (august 1998), *Alianța pentru Democrație și Reforme (ADR)*, majoritară în Parlament, votează o hotărîre care stipula că orientarea spre integrarea europeană devine un „obiectiv strategic major al țării”. În paralel, aderarea la UE este declarată obiectivul strategic al Republicii Moldova și în *Concepția politicii externe pentru anii 1998–2002* adoptată de noul Guvern. Odată cu intrarea în vigoare a APC-ului (iulie 1998) are loc o activizare vădită a autorităților politice pe vectorul european, în special, în vederea aderării țării noastre la unele organisme regionale. Însă demiterea cabinetului Sturza (martie 1999 – decembrie 1999), care s-a dovedit a fi pro-european, și venirea guvernului Braghiș (decembrie 1999 – martie 2001) a schimbat orientarea politicii externe a statului. Acest nou Guvern, spre deosebire de predecesorul său, reorientează spre CSI interesul național al Republicii Moldova.

Merită de menționat faptul că perioada indicată se caracterizează prin maturizarea mai profundă a elitelor politice vizavi de etapa precedentă. Dacă după alegerile parlamentare din februarie 1994 a fost inițiat primul dialog/pact politic dintre primele două forțe politice care au câștigat alegerile (Partidul Democrat Agrar din Moldova și Blocul Electoral Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo”), instituindu-se un consens neformalizat/mutual al agro-socialiștilor, deja după alegerile parlamentare din martie 1998 forțele politice câștigătoare au purces la realizarea altui aranjament politic prin formalizarea și algoritimizarea guvernării prin semnarea la 21 aprilie 1998 a *Acordului privind constituirea coaliției de guvernămînt „Alianța pentru Democrație și Reforme”*, astfel încît ADR-ul devine primul guvern de coaliție din istoria politică recentă a țării noastre [6]. Constituirea majorității parlamentare, formată din patru formațiuni politice (Partidul Popular Creștin Democrat, Partidul Forțelor Democratice, Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova și Blocul pentru o Moldovă

Democratică și Prosperă) a fost benefică pentru maturizarea în continuare a elitelor politice naționale.

Cea de-a *treia perioadă* a formării și dezvoltării elitelor politice moldovenești, 2001–2009, s-a manifestat prin unele încercări de reformare a structurii puterii de stat, dar și a întregului sistem politic, etapă care demarează după ultimele modificări ale Constituției țării (iulie 2000) și după alegerile parlamentare anticipate (februarie 2001). Este vorba, arată A. Roșca, despre reșezarea relațiilor și normelor nu numai din cadrul fiecărei ramuri ale puterii de stat, dar și între aceste ramuri [7]. Dat fiind reorientarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la modelul etatist, estic, la cel liberal, european, unii autori numesc această perioadă *etapa consensului național*, rediționând, de fapt, limitele ei de manifestare și de realizare pentru anii 2005–2009 [8], iar, de fapt, „parteneriatul politic” încheiat între noii guvernanți (PCRM, partidul de guvernământ, și PPCD, PDM și PSL, opoziția parlamentară) este consumat spre sfârșitul anului 2007, după alegerile locale generale din iunie 2007, când PCRM pierde aceste alegeri.

Vom aminti faptul că așa-zisul „consens național” a fost atins, propriu-zis, prin adoptarea unanimă de către deputați a *Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene* din 24 martie 2005, care stipula consensul tuturor fracțiunilor parlamentare în ceea ce privește promovarea treptată și ireversibilă a cursului strategic de integrare europeană a țării noastre [9]. Acest parteneriat a fost respectat în cadrul unui alt vot de semnificație – adoptarea la 22 iulie 2005 a *Legii nr.2434 cu privire la prevederile de baza ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria)*, avînd drept scop stabilirea unor prevederi-cadru privind statutul juridic special al localităților din stînga Nistrului și trasînd astfel principiile și modalitățile de soluționare a conflictului transnistrean în baza reglementărilor constituționale respective [10]. Mai mult chiar, fenomenul politic din 4 aprilie 2005 (realegerea lui V. Voronin în funcția de șef al statului și stabilirea „unui parteneriat politic pentru interesele țării”) a fost un test major pentru întreaga clasă politică chiar dacă efectele lui sunt tratate neunivoc de analiștii politici autohtoni. Stabilirea „consensului național” între putere și opoziția parlamentară, considerată de noi cea de-a treia convergență a elitelor, avea drept scopuri bine determinate, scopuri ce se refereau la probleme de ordin strategic pentru țara noastră – integrarea europeană, soluționarea conflictului transnistrean și democratizarea societății.

Ultima etapă, 2009 – pînă în prezent, poate fi numită *etapă pragmatică, a maturității* elitelor politice, cînd guvernarea AIE-1 a început, iar guvernarea AIE-2 continuă să aducă în albia firească a lucrurilor funcționalitatea instituțiilor de stat, să aprofundeze și să consolideze reformele democratice inițiate conform rigorilor europene. Necesitatea soluționării acestor probleme, care constituie chintesența formulei politice funcționale pentru întreaga clasă politică și societate, a condus la apariția noii paradigme asupra guvernării societății moldovenești.

În acest sens, poate fi desenat și cel de-al patrulea aranjament politic al partidelor la etapa actuală. Astfel, în perioada alegerilor parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, cele trei partide parlamentare de opoziție (Partidul Liberal Democrat, Partidul Liberal și Alianța Moldova Noastră), care au „determinat” alegerile anticipate prin refuzul lor

de a nu participa la alegerea Președintelui țării după alegerile parlamentare ordinare din 5 aprilie 2009, au constituit, la 21 iulie 2009, *Consiliul Politic pentru Dialog și Cooperare*. Aceste formațiuni au semnat un *Acord de parteneriat politic în numele „Viitorului Republicii Moldova”* în vederea inițierii unui dialog civilizată între putere și opoziție, între putere și societatea civilă.

În pofida faptului că perioada de conlucrare a acestui parteneriat a fost destul de scurtă (iunie-iulie 2009), merită de menționat faptul că perioada indicată se caracterizează printr-o maturitate democratică mai profundă a opozițiilor politici vizavi de etapele precedente. În baza Acordului de parteneriat electoral în cadrul alegerilor parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, liderii celor patru partide politice anticomuniste (Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Liberal, Partidul Democrat din Moldova și Alianța „Moldova Noastră”), care au câștigat scrutinul electoral în cauză, au constituit, la 8 august 2009, „Alianța pentru Integrare Europeană”, astfel încât PCRM trece în opoziție. Acordul de constituire a Alianței anticomuniste conținea cinci obiective prioritare ale guvernării, dar nu se referă la împărțirea funcțiilor între cele patru formațiuni. Principiile de bază ale AIE-1 erau restabilirea statului de drept, depășirea crizei social-economice și asigurarea creșterii economice, descentralizarea puterii și asigurarea autonomiei locale, reintegrarea teritorială a Republicii Moldova, integrarea europeană și promovarea unei politici externe echilibrate.

Drept urmare a prelungirii crizei politice și constituționale, la 28 noiembrie 2010 au loc următoarele alegeri anticipate, iar după mai multe „chinuri ale facerii” liderii celor trei partide democratice (PLDM, PDM și PL) au semnat, la 30 decembrie 2010, *Acordul privind constituirea și funcționarea Alianței pentru Integrare Europeană*. Acest document politic al AIE-2 cuprinde anumite valori, principii și priorități asumate de noua guvernare (integrarea europeană; reintegrarea țării; politica externă eficientă și echilibrată; supremația legii; creșterea economică sustenabilă; combaterea sărăciei, servicii publice de calitate; descentralizarea puterii), precum și modalități de formare a organelor de conducere a statului. Spre deosebire de Alianța precedentă, AIE-2 a format Consiliul Alianței, care atribuindu-i anumite funcții de activitate, devine un mecanism de comunicare între cei trei actori politici. Astfel, coaliția de guvernare își asumă schimbarea paradigmei politice și economico-sociale de guvernare.

Precum se observă, evoluția statului Republica Moldova și a elitei politice au avut scenarii asemănătoare de dezvoltare, pentru că elitele politice care accedea la putere încercau să propună propria schemă de dezvoltare a structurilor puterii de stat (cazul PDAM în anii 1994–1998). Dar Republica Moldova, ca stat și societatea civilă, au avut scenarii asemănătoare de evoluție în aceste două decenii de independență? Răspunsul ar fi unul afirmativ, pentru că autoritățile publice au încercat de la anii '90 să ghideze prin diverse modalități activitatea societății civile conform anumitor viziuni, propriilor interese și chiar ambițiilor unor forțe politice (cazul PCRM în anii 2001–2009), fapt ce s-a răsfrânt negativ asupra funcționalității sectorului asociativ.

În țara noastră, noțiunea de *societate civilă* a apărut în prima jumătate a anilor '90 ai secolului trecut în discursurile intelectuale ale cercetătorilor moldoveni, scopul cărora era perceperea și înțelegerea logică a evenimentelor de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90. Conceptul de *societate civilă* rămâne și astăzi unul dintre cele mai

uzitate în încercările de a explica succesele și insuccesele procesului de democratizare a Republicii Moldova.

În dezvoltarea sa, societatea civilă din Republica Moldova a parcurs mai multe etape. Doi dintre cei mai notorii și cunoscuți activiști ai societății civile – Igor Boțan și Sergiu Ostaf – evidențiază următoarele etape ale evoluției societății civile. Spre exemplu, I. Boțan propune următoarea etapizare a dezvoltării societății civile [11]: 1) etapa romantică (1987–1994) este specifică prin faptul că statul s-a retras din spațiul public, iar acesta a fost „umplut” de societatea civilă. Se constituie partidele politice care au rolul de a menține societatea fragmentată; 2) etapa pragmatică (1995–1999), cărei îi este caracteristic transformarea proprietății publice în proprietăți private. Etapa poate fi caracterizată ca fiind favorabilă ONG-urilor, care încep să se auto-organizeze pe anumite segmente (ecologie, drepturile omului, mass-media, domeniul social, etc.), să se specializeze și să învețe lecții; 3) etapa confruntării (2000–2003), care se caracterizează prin venirea la conducere a PCRM, dornici să reia spațiul public, dar acest lucru nu a fost posibil datorită suportului internațional oferit ONG-urilor; 4) etapa consensului (2004–2006). Organismele internaționale au impus cooperarea statului cu ONG-urile pentru a putea primi finanțarea; 5) etapa incertitudinii (2007–2009), caracterizată prin revenirea PCRM la vechile tactici și practici care au stopat parteneriatul cu ONG-urile, făcând presiuni asupra acestora.

La rândul său, S. Ostaf clasifică etapele evoluției societății civile în felul următor [12]: 1) anii 1991–1993. La această etapă societatea civilă nu era practic existentă. În țară erau prezente doar organizații mari republicane care erau subordonate autorităților publice, fiind, totodată, controlate de ele; 2) anii 1996–1998. Odată cu adoptarea *Legii cu privire la organizațiile obștești* (1996) se produce o creștere cantitativă a ONG-urilor, în special, cresc organizațiile la nivel național, care ajung la câteva mii; 3) anii 2001–2003. Datorită asistenței tehnicii din exterior și a mai multor programe ale *Fondului de Investiții Sociale din Moldova*, care a stimulat activismul civic la nivel local și comunitar, în Moldova s-a înregistrat o creștere a organizațiilor locale și comunitare; 4) anii 2008 – încoace. Țara noastră devine martoră a unei creșteri cantitative, dar și calitative, a maturizării ONG-urilor datorită instituționalizării și profesionalizării lor.

Putem afirma că societatea civilă în Republica Moldova nu a apărut organic și nu s-a conturat în mod firesc. Aceasta a avut loc din mai multe motive. Mai întâi, un motiv îl reprezintă moștenirea în acest domeniu, de la regimul comunist. Acesta din urmă nu a permis existența și activitatea societății civile, care era percepută de conducătorii sovietici atât ca o sursă de disfuncționalități, cât și ca o expresie a „decadenței” capitaliste. De aceea, *partidul-stat* a instituit un permanent și minuțios control politic asupra oricărei organizații nepolitice, fie că era asociație (de locatari, sportivă etc.), fie că era sindicat, fundație sau uniune (a scriitorilor, a artiștilor plastici etc.).

Un alt impediment îl constituia percepția societății civile de către majoritatea populației ca ceva străin, venit din afara țării. Prin urmare, acest „ceva”, pe undeva, a fost privit cu circumspecție și cu suspiciune. Primele manifestări ale societății civile au fost cele de contestare a fostului regim sovietic. Ulterior, s-a încercat plătind de a pune în discuție măsuri economice, politice, sociale, financiare pentru reformarea societății, pe care le-au adoptat noii guvernanții instalați la putere după 1990. Reformele dureroase din anii '90 ai sec. XX erau percepute în mentalitatea unor segmente importante ale

populației ca o manifestare îndreptată împotriva statului care nu mai este purtător și apărător al intereselor oamenilor, ceea ce contravenea educației primite de ei în familie, în școală, în organizația de partid sau de tineret.

În plus, procesul formării societății civile a demarat și a continuat într-o modalitate opusă celei parcurse în țările cu tradiție democratică. În aceste țări mai întâi a apărut, s-a dezvoltat și consolidat societatea civilă și apoi, din aceasta, s-au format partidele politice. Însă în Republica Moldova formarea societății civile a avut un alt curs, diferit de cele din țările cu o puternică tradiție democratică. Aceasta pentru că intenția clasei politice a fost aceea de a „crea” foarte rapid o societate civilă, mulată și aservită intereselor guvernanților. Aceasta poate fi o posibilă explicație a lipsei de combativitate și de consistență a marii majorități a acțiunilor diferitelor fundații, federații, ligi etc. De asemenea, implicarea cetățenilor în activitatea civică este relativ redusă cantitativ și calitativ.

În același timp, forțele politice aflate la guvernare au încercat să-și creeze „propria” societate civilă. Atât partidele aflate la putere, cât și cele din opoziție au dus o competiție aprigă pentru legitimarea organizațiilor societății civile „proprii”. Frecvent, în campaniile electorale organizațiile obștești, prin atitudinea adoptată și acțiunile întreprinse, s-au situat fie pe poziția partidelor din opoziție, fie de partea celor aflate la putere. În acest mod, practic, ele și-au depășit rolul „natural”, care îi revine de fapt societății civile. Acest comportament a limitat foarte mult acțiunile „civice” ale societății civile, care, în multe cazuri, a fost un appendice al politicului.

Totuși, în pofida mai multor dificultăți obiective și subiective, societatea civilă a jucat un rol important pentru a tempera unele interese exagerate și inadecvate exprimate de forțele politice în ultimele două decenii, atunci când guvernarea a încercat să dea o anumită direcție de dezvoltare a țării și a aprobat mai multe politici publice nepopulare. În toți acești ani, societatea civilă a încercat să tempereze și să explice lipsa de raționamente a unor sau altor politici pentru societate. Astfel, societatea civilă, constituindu-se într-un actor social, poate deveni o forță majoră în societatea moldovenească cu care puterea trebuie să dialogheze.

În concluzie, afirmarea Republicii Moldova ca stat independent și realizarea aspirațiilor poporului nostru de a edifica o societate prosperă cu o democrație stabilă și un nivel înalt de dezvoltare economică sunt determinate într-o măsură substanțială de capacitatea instituțiilor statului, a elitei politice și a societății civile de a conștientiza nevoia înfăptuirii unui șir de reforme pe plan intern, precum și de a integra țara într-un sistem instituțional regional și internațional care să dea garanții și perspective suplimentare pentru îndeplinirea acestor deziderate. Statele postcomuniste care au manifestat voință politică și coerență în realizarea reformelor și au avut parte de elite politice responsabile și societăți civile active, în stare să înțeleagă în profunzime modul în care pot să asigure apărarea intereselor naționale ale țărilor respective, au făcut o opțiune strategică justă și au adus țările lor în spațiul european de securitate și prosperitate. Cât privește Republica Moldova, consolidarea democrației și integrarea țării în spațiul democratic al comunității europene a devenit un obiectiv major pentru întreaga clasă politică și societate civilă. Nu există dubii asupra acestei identități europene a țării noastre, însă, în calitate de țară aflată în proces de modernizare, sunt mai multe capitole care urmează a fi realizate de către toate forțele politice și sociale democratice.

Referințe bibliografice:

1. Despre conotația și importanța tipurilor de tranziție democratică (tranziția politică, tranziția economico-socială și tranziția de integrare europeană) vezi mai detaliat: Varzari P. Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective. Chișinău, 2008, p. 74-91; Varzari P., Varzari V. Elita politică din Republica Moldova în contextul integrării europene. În: Symposium. Revistă de științe socio-umane. Tomul VIII, nr.1 (13). Iași, 2009, p. 33-39; Варзарь П. Політична еліта Республіки Молдова в контексті демократичного транзиту. În: Політичний менеджмент. Спеціальний випуск. Київ, 2008, p. 109-116; etc.
2. Lupta între adepții diferitelor căi de dezvoltare a unei țări, în cazul nostru, între „independenți” (adeptii consolidării statalității), unioniștii de dreapta și cei de stânga, este cunoscută în literatura de specialitate prin termenul de *irendetism*, denumind orice mișcare politică ce urmărește anexarea unor teritorii sub lozinci național-șoviniste.
3. Diverse opinii privind etapizarea procesului apariției, dezvoltării și consolidării statului nostru pot fi consultate în următoarele lucrări: Juc V., Josanu Yu., Rusandu I. Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est (studiu comparat). Chișinău, 2008, p. 130-144; Frunțașu P., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării (aspecte ale procesului de constituire a unui nou sistem politic). Chișinău, 1999, p. 10-35; Roșca A. Algoritmi ai tranziției: aspecte social-filozofice. Chișinău, 2007, p. 6-13; Juc V. Constituirea statului Republica Moldova. Viața politică în anii 1989-1991. În: Revistă de filosofie și drept, 2001, nr.2, p. 8-15; Juc V. Viața politică în Republica Moldova după proclamarea independenței. În: Revistă de filosofie și drept, 2001, nr.3, p. 3-11; Solomon C. Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002). Monografie. Chișinău, 2002, p. 213-227; Cernencu M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale (vol. I, II). Chișinău, 2000; etc.
4. A se vedea: Boțan I. Partidele și democratizarea Republicii Moldova. În: <http://www.e-democracy.md/comments/political/20081203/#fn3> (citată 12.01.2009).
5. Vezi: Lege cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova, nr.1115-XIV din 05.07.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.088 din 29.07.2000. Chișinău, 2000.
6. Despre semnificația Acordului privind constituirea coaliției de guvernământ „Alianța pentru Democrație și Reforme”, vezi mai detaliat: Frunțașu P., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării (aspecte ale procesului de constituire a unui nou sistem politic). Chișinău, 2009, p. 48; mai vezi: Moldova Suverană, 23 aprilie 1998; 3 aprilie 2009.
7. Roșca A. Op. cit., p. 9.
8. A se vedea: Boțan I. Op. cit.
9. Declarație cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene (Adoptată în unanimitate de Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XVI-a în ședința sa inaugurală din 24 martie 2005). În: Moldova Suverană, 29 martie 2005.
10. Vezi: <http://www.parlament.md/news/plenaryrecords/22.07.2005/> (citată 28.06.2009); Moldova Suverană, 26 iulie 2005; Независимая Молдова, 26 июля 2005 г.
11. Boțan I. Asociația pentru Democrație Participativă din Republica Moldova identifică cinci etape prin care au trecut ONG-urile din Republica Moldova. În: <http://www.fondromania.org/library/minuta%20ziua%201.doc> (citată 13.01.2011)
12. Ostaf S. În Republica Moldova există o altă opinie, diferită de cea a autorităților publice. /Interviu. În: <http://www.civic.md/interviuri/10177-in-republica-moldova-exist-o-alt-opinie-diferit-de-cea-a-autoritatilor-publice-interviu-info-prim-neo-cu-sergiu-ostaf-directorul-centrului-de-resurse-al-ong-urilor-pentru-drepturile-omului-din-ciclul-19-ani-de-independen-.html> (citată 28.08.2010).

AGITAȚIA ELECTORALĂ ÎN CAMPANIA PENTRU ALEGERILE PARLAMENTARE ANTICIPATE DIN 2010 ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Constantin Solomon,
doctor habilitat în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The article examines the types and forms of electioneering in the campaign for parliamentary elections of 28 November 2010 in Moldova. The election campaign was characterized by the variety and multiplicity of electioneering activities. Were recorded following types and forms of election propaganda: action "door to door", audio and visual motor advertising, distribution of leaflets, flyers and party newspapers, meetings with voters, parties for youth, media advertising media, advertising system, external visual advertising. It highlights the electioneering activities of competitors in localities of the republic, emphasizing that they have used the most influential forms of electioneering.

Given the impact that the media is on creating awareness and credibility of its large population, it highlights the angles of approach and presentation of issues by broadcasting election in the republic.

It is researched newspapers, including news agencies and web portals, which published several materials, including news, opinion articles, political advertising and voter, voter education materials, interviews and other special category of electoral programs and surveys with the public opinion. In the analysis it is argued that electoral propaganda materials were a very important source of information about candidates and issues raised during the campaign.

Una dintre cele mai convingătoare forme de manifestare a democrației o constituie alegerile organelor puterii. Avansarea instituțiilor democratice, care presupun desfășurarea alegerilor ca mecanisme de selectare a elitelor, impune și utilizarea unor mijloace performante de agitație electorală.

Articolul 47 (1) din Codul electoral specifică: „Cetățenii Republicii Moldova, partidele și alte organizații social-politice, blocurile electorale, candidații și persoanele de încredere ale candidaților au dreptul de a supune discuțiilor libere și sub toate aspectele programele electorale ale concurenților electorali, calitățile politice, profesionale și personale ale candidaților, precum și de a face agitație electorală în cadrul adunărilor, mitingurilor, întâlnirilor cu alegătorii prin intermediul mijloacelor de informare în masă, prin expunerea de afișe electorale sau prin intermediul altor forme de comunicare” [1].

Prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.563-V din 28 septembrie 2010 privind dizolvarea Parlamentului de legislatura a XVIII-a a fost stabilită data de 28 noiembrie 2010 pentru desfășurarea alegerilor în noul Parlament. La 29 septembrie 2010, Comisia Electorală Centrală (CEC) a aprobat Programul calendaristic pentru organizarea și desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010. Totodată, reamintim că perioada electorală este perioada de timp cuprinsă între ziua aducerii la cunoștință publică a datei alegerilor și ziua în care rezultatele finale ale

alegătorilor sunt confirmate de către organele competente [2]. Pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010, CEC a înregistrat 20 de partide și formațiuni social-politice, precum și 19 candidați independenți [3].

În perioada campaniei electorale, pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 au fost utilizate următoarele tipuri de activități de agitație electorală: acțiuni de tip „de la ușă la ușă”, autovehicule cu publicitatea audio și vizuală, distribuire de pliante informative și ziare de partid, întâlniri cu alegătorii, petreceri pentru tineri, publicitate în mass-media, publicitate stradală, publicitate vizuală externă.

Campania „de la ușă la ușă” este unul din tipurile fundamentale ale agitației intermediare efectuată de membrii echipei partidului (candidatului). Această campanie propune vizitarea apartamentelor și locuințelor alegătorilor, întâlnirea cu aceștia, distribuirea materialelor propagandistice. Aceasta este o agitație nemijlocită a alegătorilor la locul de trai în susținerea propriului partid (candidat). În cadrul acestei campanii se realizează „prezentarea” partidului (candidatului). Este vorba despre informarea alegătorilor despre data alegerilor, amplasarea sectoarelor de votare, modalitățile și regulile de completare a buletinului electoral. De fapt, este o campanie în cadrul căreia partidul colectează problemele stringente care-l preocupă pe alegător.

În afară de aceasta, efectul mobilizator al agitației personale permite lărgirea cerului de activiști ai campaniei electorale a partidului. O parte dintre aceștia sunt gata benevol să-și asume îndeplinirea unor funcții ca: transmiterea ziarului de partid vecinului său, să anunțe Staff-ul despre apariția unei noi foi volante a oponentilor.

Acțiuni de tip „de la ușă la ușă” s-au desfășurat în municipiile Chișinău, Bălți, în orașele, raioanele și comunele republicii. În acest aspect s-au evidențiat îndeosebi Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM), Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), Partidul Democrat din Moldova (PDM), Partidul „Moldova Unită – Edinaia Moldova” (PMUEM), Partidul Umanist din Moldova (PUM), Partidul Social Democrat (PSD).

Astfel de acțiuni au fost observate în municipiul Chișinău – concurenți electorali PDM, PLDM, PCRM, PSD, PMUEM; municipiul Bălți – PCRM, PDM, PSD; r-nul Briceni – PMUEM, PCRM; r-nul Rîșcani – PCRM, PSD, PDM; r-nul Soroca – PDM, PCRM; r-nul Orhei – PLDM, PCRM, PMUEM; r-nul Ștefan Vodă – PDM, PCRM, PLDM [4].

În cadrul acțiunilor „de la ușă la ușă” au fost distribuite materiale agitaționale propagandistice ale partidelor: foi volante comparative în care se arată avantajele partidului în raport cu oponentii săi, materiale cu argumente contra oponentilor. Alegătorii care au manifestat simpatii față de candidat (partid) au fost rugați să-și convingă vecinii, rudele, prietenii să voteze pentru partid (candidat) și să vină în mod obligatoriu la alegeri.

O formă eficientă și ingenioasă de agitație electorală este publicitatea pe transportul urban. Autovehicule cu publicitate audio și vizuală au fost observate în r-nul Edineț – concurentul electoral PDM; r-nul Glodeni – Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD), r-nul Ungheni – Partidul Politic „Alianța Moldova Noastră” (AMN), PDM; r-nul Rîșcani – PPCD, AMN; municipiul Chișinău – PLDM, AMN, PDM [5].

Cercetările demonstrează că un partid (candidat) puțin cunoscut, doar distribuind pliante, foi volante și ziare de partid, fără desfășurarea altor acțiuni electorale, poate obține până la 5 % din voturi. Foile volante, pliantele, ziarele, mai ales dacă sunt executate calitativ, atrag atenția alegătorului și pot fi citite practic de toți alegătorii. Conform

sondajelor sociologice, mai mult de 50 % din alegători fac cunoștință cu ideile de bază ale platformelor electorale ale candidaților anume din aceste surse, primite prin poștă sau difuzate în stradă.

Pliante, foi volante și ziare au fost difuzate de către toți concurenții electorali. Totodată specificăm: PNL – r-nul Cimișlia; PDM – r-nul Basarabeasca, r-nul Cahul, municipiul Chișinău, r-nul Edineț, r-nul Leova, r-nul Ștefan Vodă; PL – r-nul Basarabeasca și municipiul Chișinău; PMUEM – r-nul Taraclia, Partidul Mișcarea Acțiunea Europeană (MAE) – r-nul Edineț; AMN r-nul Hâncești, r-nul Orhei, r-nul Ungheni; PUM – r-nul Călărași; PCRM – Anenii Noi, r-nul Basarabeasca, r-nul Călărași, r-nul Cantemir, municipiul Chișinău, r-nul Edineț, raionul Hâncești, r-nul Rîșcani, r-nul Sîngerei, r-nul Strășeni; PLDM – municipiul Chișinău, r-nul Anenii Noi, r-nul Criuleni, r-nul Dondușeni, r-nul Ialoveni, r-nul Leova, r-nul Sângerei, r-nul Soroca, r-nul Taraclia, r-nul Telenești, UTA Găgăuzia [6].

Materialele electorale variate (fulare, pixuri, calendare sau fășii parfumate pentru autovehicule) au fost distribuite de concurenții electorali PDM – municipiul Bălți, raionul Cimișlia, Hâncești, Leova, Ștefan Vodă; PLDM – municipiul Chișinău, raioanele Cahul, Cantemir, Leova, Ștefan-Vodă, UTA Găgăuzia.

De menționat că publicitatea stradală a fost observată, în cazul majorității concurenților electorali, în proporții semnificative în cazul concurenților PDM, PL, PMUEM, PUM, MAE, PCRM și PLDM.

Una din cele mai răspândite și eficiente tehnologii electorale este întâlnirile cu alegătorii. Nimic nu poate substitui comunicarea directă a liderului partidului sau candidatului cu alegătorii. Întâlnirea candidatului cu alegătorii este cel mai eficient și mai puternic mijloc de agitație și are cel mai înalt randament. Întâlnirea candidatului cu alegătorul este un eveniment, mai cu seamă pentru alegător, care va împărtăși ulterior impresiile cu familia, colegii, prietenii.

Întâlnirile cu alegătorii s-au desfășurat pe parcursul întregii campanii electorale – din momentul înregistrării concurenților până în ultima vineri înainte de alegeri și au fost abordate probleme care-i preocupă pe alegători. În cadrul acestora s-a observat și denigrarea concurenților electorali. Astfel, la 26 octombrie 2010, la Căminul Cultural din orașul Edineț, în cadrul întâlnirii cu candidatul Ion Cara din partea concurențului electoral PCRM, a fost difuzat filmul „Un an negru în viața Moldovei”. Filmul poartă un caracter denigrator față de partidele oponente aflate la guvernare. Același film a fost difuzat la 2 noiembrie 2010 la întâlnirea concurențului electoral PCRM cu alegătorii din orașul Ocnița. Concurențului electoral PCRM a utilizat în calitate de agitație electorală materialul „Rezultatele Guvernării „Alianței pentru Euro”, care discreditează AIE. În cadrul întâlnirilor cu alegătorii din 28 octombrie (or. Rezina) și 29 octombrie (r-nul Ștefan Vodă), candidații din partea concurențului electoral PCRM au ținut discursuri cu caracter denigrator față de oponentii electorali (Dumitru Diacov, Vlad Filat, Mihai Ghimpu, Marian Lupu, Victor Stepaniuc), exprimând insulte în adresa autorităților naționale, României, UE și SUA” [7].

Observatorii Asociației Promo-LEX au constatat mai multe cazuri de implicare indirectă de către candidații electorali a fețelor bisericești în campania electorală, în special PLDM, PL, PCRM, PUM.

La 28 octombrie 2010, la biserica din satul Cineșeuți, raionul Rezina, a avut loc întâlnirea lui Vladimir Voronin, candidatul PCRM, cu blagocinul Igor al raionului Re-

zina, fost consilier raional pe lista PCRМ, precum și alți preoți ai bisericilor din raion. Evenimentul a avut loc cu ușile închise.

De asemenea, au fost constatate mai multe cazuri de agitație electorală forțată. Astfel, în raionul Rezina, funcționarii publici au fost chemați abuziv la întâlnirea cu candidatul PCRМ din 6 noiembrie 2010 de către președintele Consiliului, degrevat din funcție pe perioada campaniei electorale. La 25 octombrie 2010, întâlnirea concurentului electoral AMN cu alegătorii din orașul Comrat a fost facilitată de administrația Universității de Stat din Comrat, care a chemat la eveniment o parte din studenții aflați la ore.

La 4 noiembrie 2010, reprezentanții concurentului electoral Partidul Republican din Moldova (PRM) nu au reușit să desfășoare întâlnirea cu corpul didactic al școlii medii din satul Sărata Nouă, raionul Leova, din cauza interdicției impuse de către șefa de studii a școlii, membru al PCRМ, Elena Parpalov [8].

În perioada campaniei electorale s-au organizat și alte activități de agitație electorală ca: petreceri pentru tineri (municipiul Chișinău – concurenții electorali PDM, MAE și PLDM; corturi de publicitate electorală – concurenții MAE, PMUEM, PDM).

De menționat că majoritatea evenimentelor publice cu caracter electoral au fost supravvegheate de către reprezentanții organelor de poliție, inclusiv cele cu participarea unui număr mare de persoane (peste 100 persoane).

Prin Hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.3614 din 8 octombrie 2010 a fost aprobat și publicat în presă Regulamentul CEC privind reflectarea campaniei electorale la alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 [9]. În capitolul I al Regulamentului, intitulat „Dispoziții generale”, se sublinia: „Prezentul Regulament stabilește modul de reflectare a campaniei electorale la alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 în mijloacele de informare în masă din Republica Moldova și are drept scop asigurarea reflectării echitabile, echilibrate și imparțiale a campaniei electorale la alegerile parlamentare de către instituțiile mass-media, promovarea libertății de exprimare și pluralismului politic, stabilirea unor norme obligatorii pentru aplicarea în practică a acestor principii de către mass-media, pe de o parte, și concurenții electorali, pe de altă parte” [10].

Era menționat, de asemenea, că mass-media aflată sub jurisdicția Republicii Moldova reflectă campania electorală pentru alegerile parlamentare în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova, Codului electoral, Codului audiovizualului, Legii presei, Legii cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, ale prezentului Regulament și ale actelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Chiar de la început se cere de menționat faptul că campania electorală din toamna anului 2010 a fost marcată din start de utilizarea unor strategii de comunicare manipulative în mod special, din partea opoziției, dar și din cea a unor actori electorali aflați la guvernare. Scopul acestora în retorica electorală era de a credibiliza mesajele și de a determina anumite comportamente, atitudini și opțiuni în favoarea manipulatorului. *Diversiunea* comunicațională presupune încercarea de a schimba cursul unei acțiuni, de a abate (prin crearea unor false probleme) intențiile, gândurile, acțiunile sau planurile cuiva [11].

O condiție importantă ce influențează perceperea mesajelor electorale este încrederea în organele mass-media. Astfel, la 16 noiembrie 2010, Institutul de Politici Publice a

publicat rezultatele unui sondaj de opinie. La întrebarea: „Care este cea mai importantă sursă pentru informarea Dvs.?”, răspunsurile au fost următoarele: televiziunea – 87% din respondenți; radioul – 34,50%; internetul – 20,30%; ziarele – 16% [12].

În Republica Moldova sunt înregistrate peste 400 de instituții care realizează „produse media”, din care: 60% – mass-media scrisă (ziare și reviste); 13% – posturile de radio; 8% – posturile TV; 15% – televiziunea prin cablu și 4% – agențiile de știri. Activează 280 de deținători de licență de emisie în domeniul audiovizualului [13].

Audiovizualul. Ținând cont de impactul major pe care îl are audiovizualul asupra creării opiniei publice și de credibilitatea mare a acestuia în rândul populației, s-a urmărit identificarea unghiurilor de abordare și a modalităților de prezentare a subiectelor relevante.

Centrul pentru Jurnalism Independent (CJI) a lansat în Cadrul Coaliției Civice pentru alegeri Libere și Corecte (care la moment întrunește peste 80 de organizații neguvernamentale) [14] rezultatele finale ale monitorizării modului în care a fost reflectată campania electorală pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 de către principalele mass-media din Republica Moldova.

În raportul final, referitor la audiovizual, se subliniază că în perioada 28 septembrie – 28 noiembrie 2010, majoritatea din cele 10 posturi audiovizuale monitorizate s-au implicat activ în reflectarea campaniei. Numărul materialelor și emisiunilor ce cad sub incidența monitorizării a crescut treptat pe parcursul campaniei, constituind 20733 în total [15].

Televiziunea este considerată una dintre cele mai puternice căi de comunicare cu alegătorii și de aceea campania electorală depinde în mare măsură de felul în care este oglindită la TV.

Postul public TV Moldova 1 a avut 752 de știri cu impact electoral direct și indirect, bazate pe informații din 1419 surse. Dintre concurenții electorali, pe ecran au apărut cel mai des reprezentanții PCRM, PL și PLDM, liderii ultimelor două partide beneficiind de spațiu și în calitate de Prim-ministru și Președinte interimar în știrile cu caracter electoral indirect. Astfel, Prim-ministrul și alți miniștri care nu au degrebat pe durata campaniei au fost citați direct sau indirect de 140 ori, cu durata totală a apariției pe ecran de 3096 sec. Președintele interimar a apărut în calitate de sursă de 73 ori, cu durata de 1815 sec. Separat, la partidele membre ale Alianței pentru Integrare Europeană (AIE) s-a făcut referire în știri după cum urmează: AMN – de 45 ori (798 sec.), PLDM – de 81 ori (1168 sec.), PL – de 82 ori (1517 sec.) și PD – de 45 ori (938 sec.). Principalul partid de opoziție, Partidul Comuniștilor, a fost citat direct sau indirect de 131 ori, cu o durată a apariției pe ecran de 1659 sec. Dintre surse, altele decât concurenții electorali, cel mai mult spațiu a fost alocat cetățenilor simpli, reprezentanților societății civile și experților. În materialele altele decât știrile, ca surse au apărut preponderent reprezentanții societății civile și ai Comisiei Electorale Centrale [16].

Postul privat NIT a favorizat masiv concurentul electoral PCRM, care a făcut subiectul unui număr mare de știri pozitive. Postul respectiv a avut un comportament de televiziune de buzunar: jurnaliștii de la NIT au însoțit candidații PCRM la majoritatea întâlnirilor cu alegătorii și au făcut campanie electorală pentru acest concurent. Totodată, NIT nu a asigurat pluralism de opinie în buletinele de știri, în acestea fiind incluse știri care au vizat în principal PCRM și partidele din AIE. Ceilalți concurenți, cu mici excepții, nu au avut acces la știrile de la NIT. Alianța de guvernare și partidele compo-

nente ale acestora au fost criticate și defavorizate de către postul respectiv. Acest lucru s-a realizat în special prin intermediul programului de sinteză săptămânal „Резонанс”. De remarcat prezența mare a cetățenilor simpli la știri, care au fost citați ca surse de 755 ori, pe durata a 6,2 ore, preponderent în materialele din campania întru susținerea liderului PCRM.

Posturile TV private cu acoperire națională Prime TV, 2 Plus au reflectat campania preponderent în buletinele de știri. Judecând după frecvența citării și conceptul apariției concurenților în știri, dar și în emisiuni, la Prime TV a fost favorizat PDM. Aceeași tendință a fost evidentă și la 2 Plus. De notat că partizanatul din partea acestor două instituții media a devenit evident pe parcursul ultimelor două săptămâni de campanie, când la știri și la alt gen de materiale au început să apară masiv reprezentanții PDM. Prime TV nu a ținut cont de Recomandarea CCA de a nu difuza emisiuni (distractive, analitice, talk-show-uri) cu participarea concurenților electorali și la 27 noiembrie a difuzat în reluare emisiunea “Confidențe cu Rodica Ciorănică”, invitatul fiind Vlad Plahotniuc, candidatul cu nr.2 pe lista PDM.

Postul cu acoperire regională N4 a asigurat pluralism de opinie prin oferirea spațiului mai multor concurenți, inclusiv candidaților independenți. Judecând după frecvența mare a apariției în știri și după contextul pozitiv al reflectării, se poate afirma că N4 a făcut partizanat în favoarea PLDM. Postul a oferit acestui concurent mai mult spațiu pentru a descrie activitățile electorale, dar și pentru a prezenta în detalii activitățile Prim-ministrului.

La postul de știri Publika TV nu a fost evidentă vreo tendință clară de favorizare a anumitor concurenți electorali. Postul a asigurat pluralism de opinie și a oferit telespectatorilor suficientă informație cu implicații electorale astfel încât alegătorii să poată vota informat.

Jurnal TV a favorizat Partidul Pentru Neam și Țară (PNT), acestui concurent electoral fiindu-i oferit spațiu amplu atât în știri, cât și în emisiuni, în care reprezentanții PNT au apărut în ipostaza de luptători cu mafia, în special cu Vlad Plahotniuc, candidat democrat. Tendința de partizanat în favoarea PNT a devenit evidentă în ultimele trei săptămâni de campanie electorală, reprezentanții respectivului partid fiind invitații celor mai multe emisiuni puse pe post în această perioadă. Totodată, judecând după frecvența contextului negativ în care a apărut PCRM, se poate de afirmat că Jurnal TV a defavorizat acest concurent electoral [17].

Pe parcursul campaniei electorale, cele șapte posturi de televiziune monitorizate au difuzat în total 13 mii 427 de materiale cu implicații electorale directe și indirecte cu durata totală de 624 ore. Ca frecvență, primele în top au fost știrile (6677), urmate de publicitate (5023 spoturi), iar ca volum, pe primul loc se află știrile (220,9 ore) și emisiunile de opinie (321 emisiuni cu durata de 193,5 ore), urmate de programele electorale speciale (147 la număr), cărora cele șapte posturi le-au alocat 129,2 ore în total. Cel mai mic spațiu a fost oferit Vox Populi [18].

În perioada 28 septembrie – 28 noiembrie 2010, numărul materialelor cu impact electoral la cele trei posturi de radio: Radio Moldova, Vocea Basarabiei, Prime FM, a constituit 7346, volumul total al acestora fiind de 296, 2 ore. Ca și la posturile TV, ca frecvență și durată au prevalat știrile (3270 la număr spoturi cu durata de 100 ore), urmate de publicitate – 2824 spoturi cu durata de 25,5 ore. Emisiunilor de opinie le-au fost alocate 80,5 ore, iar programelor electorale speciale – 58,5 ore.

De menționat că cele mai multe și mai diverse materiale relevante au fost puse pe post de Radio Moldova, care a avut în total 3546 de știri, emisiuni de opinie, materiale de educație electorală, programe electorale speciale și spoturi publicitare. Totodată, Radio Moldova a oferit timp de antenă gratuit concurenților electorali. Din cele 2154 de materiale puse pe post de Vocea Basarabiei, cel mai mare volum a revenit știrilor și emisiunilor de opinie. Prime FM a reflectat campania mai mult în știri. Ca și la posturile TV, în tematica știrilor electorale difuzate de către posturile radio a prevalat politicul și procesul electoral.

La Vocea Basarabiei s-a remarcat favorizarea PLDM și PL, partizanatul politic fiind determinat în principal de frecvența și durata mare a intervenției directe atât a reprezentanților partidelor, cât și a Președintelui Interimar și Prim-ministrului. De asemenea, Vocea Basarabiei a defavorizat PCRM, care a apărut de cele mai multe ori în context negativ.

La Prime FM, în context pozitiv apare de cele mai multe ori PDM – de 37 ori sau 4,3% din cele 852 de știri relevante. Este vorba în principal de întâlnirea lui Marian Lupu la Academia de Științe – „Lupu împacă societatea”, întâlniri electorale în diferite localități, știrea despre aceea că după 28 noiembrie PDM va lăsa ușa deschisă pentru dialog cu toate forțele politice, rezultatele sondajelor de opinie potrivit cărora PDM va accede în Parlament, știri privind concertele organizate de PDM etc. PL, și PLDM apar și în lumină pozitivă, și negativă, într-un număr aproximativ egal de știri. PCRM este singurul concurent care este menționat de cele mai multe ori în context negativ – de 68 ori (8%).

Instituțiile publice ale audiovizualului au organizat pe parcursul întregii campanii electorale dezbateri publice pentru concurenții electorali.

În conformitate cu prevederile art.7 al Codului audiovizualului și prevederile Regulamentului privind reflectarea campaniei electorale în mass-media, Consiliul Coordonator al Audiovizualului a supravegheat respectarea pluralismului de opinii.

Cu toate acestea, în perioada campaniei electorale pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010, Consiliul Coordonator al Audiovizualului a examinat în ședințe publice 40 de contestări ale concurenților electorali (18 – Partidul Liberal Democrat din Moldova, 6 – Partidul Democrat din Moldova, 4 – Partidul ”Alianța Moldova Noastră”, 3 – Partidul Popular Creștin-Democrat, 2 – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, 2 – Partidul Național Liberal, 2 – Partidul ”Pentru Neam și Țară”, 1 – Partidul Social-Democrat, 1 – Partidul ”Mișcarea Acțiunea Europeană”, 1 – împreună candidații independenți: Laguta Maia, Nazarenco Evgheni, Axenova Natalia, Bolotnicov Oleg) [19].

Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a mers în campania electorală cu sloganul „Moldova alege Victoria!” – aceasta fiind întreaga Moldovă, fără excepție, fără favorit, fără divizare prin ai săi și străini, întreaga Moldovă formată în primul rând din femei, bătrâni, copii, tineri, dar nu din partide aflate în conflict [20].

Partidul Democrat din Moldova s-a lansat în campania pentru alegerile parlamentare anticipate cu sloganul ”Pentru Moldova, PENTRU TINE!” [21], Partidul ”Mișcarea Acțiunea Europeană”, – cu sloganul ”MAI MULTE FAPTE, MAI PUȚINĂ POLITICĂ!” [22].

De menționat că sloganurile și spoturile electorale, care au avut o anumită țintă și un obiectiv de a obține un scor bun, deseori au fost sărace în informație, dar bogate în

imagini frapante, în cuvinte-șoc. Ele au avut scopul de a ritma comunicarea în campania electorală.

Presa scrisă. Actualmente, pe piața informațională autohtonă activează 12 agenții informaționale, care, pe drept cuvânt, pot fi considerate principalii furnizori de știri ai presei scrise. Cu toate că ele se află într-o concurență permanentă, oricum, agențiile de presă se prezintă ca un organism integru care dă tonul presei moldovenești, influențând serios modul de selectare a subiectelor. Doar două agenții de știri – Moldpres și Infotag – au difuzat 635 de știri timp de două luni (28 septembrie-28 noiembrie 2010), cca 60% din ele revenind agenției Infotag, care a avut un comportament editorial echilibrat. Agenția informațională de stat Moldpres a difuzat mai multe știri care i-au pus în lumină pozitivă pe liderii PLDM și PL, în calitatea lor de Prim-ministru și, corespunzător, Președinte Interimar.

În anul 2010, în Republica Moldova s-au editat 237 ziare, inclusiv 48 raionale și de teritoriu cu un tiraj de peste 33 milioane exemplare [23].

În perioada campaniei electorale a sporit considerabil interesul cititorilor față de informațiile din presă și s-a majorat tirajul ziarelor care număra peste 40 de milioane de exemplare. De altfel, în această perioadă au fost publicate și suplimente ale unor ziare cu tiraj deosebit de mare.

Numai pe parcursul unei luni (în perioada 28 octombrie-28 noiembrie 2010), presa scrisă, inclusiv agențiile de presă și portalurile web, au publicat în total peste 4760 de materiale, precum și știri, articole de opinie, publicitate politică și electorală, materiale de educație electorală, interviuri și alte materiale din categoria programelor electorale speciale, de asemenea sondaje de opinie cu cetățenii de tip „Vox populi”.

Cu unele excepții, presa scrisă a reflectat campania electorală din perspectiva concurenților electorali pe care îi simpatizează sau de care depind patronii și editorii acestora, fără a asigura pluralismul de opinie și fără a oferi dreptul la replică, conform prevederilor deontologiei profesionale. Constatarea este inserată în raportul de monitorizare a reflectării campaniei electorale de către mass-media de Centrul pentru Jurnalism Independent, în cadrul Coaliției Civice pentru Alegeri Libere și Corecte, a transmis Info-Prim-Neo pe 7 decembrie 2010.

La o conferință de presă din 7 decembrie 2010, expertul Petru Macovei a declarat că genurile jurnalistice preferențiale au fost articolele de opinie, un spațiu mai mic revenind știrilor. Publicitatea electorală pe paginile ziarelor a ocupat un spațiu mult prea mare. Astfel, în cele 12 ziare monitorizate spațiul de publicitate electorală a fost de 240 de pagini de ziar.

S-au constatat încălcări ale legislației electorale în publicațiile presei scrise. Astfel, de exemplu, pe 28 și 30 octombrie 2010 au fost publicate unele materiale cu caracter de publicitate electorală, care nu au fost plasate la rubrica „Electorală 2010” și nu au fost însoțite de o notă „achitat din fondul electoral”. Este vorba de astfel de publicații scrise ca: „Săptămîna” – publicitatea PLDM, AMN; „Комсомольская правда” – publicitatea PDM; „Timpul” – publicitatea PLDM, PDM; „Panorama” – PDM; „Молдавские Ведомости” – PDM, precum și pe *site-ul* portalului „Unimedia”.

Astfel, remarcăm încălcarea art.21 alin.1 din Regulamentul CEC privind reflectarea campaniei electorale la alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie în masă, și anume: „Fiecare material al concurenților electorali publicat în presa scrisă va fi

plasat la rubrica „Electorală 2010” și însoțit de o notă „achitat din fondul electoral” al concurentului respectiv. Responsabilitatea pentru materialele cu conținut și/sau esență electorală publicate în presa scrisă fără mențiunea „Electorală 2010” și „achitat din fondul electoral” o poartă instituția mass-media respectivă”.

În paginile ziarelor au fost publicate informații, reportaje, fotografii, alte materiale ale agențiilor de presă, ale corespondenților titulari și netitulari despre desfășurarea campaniei electorale.

De menționat că ziarele „Moldova Suverană” și „Независимая Молдова” au făcut partizanat politic în favoarea concurentului electoral PCRM, pe care l-au promovat masiv în știrile și materialele de opinie publicate.

Noi am studiat 180 de materiale publicate în 30 de numere ale ziarului „Moldova Suverană” și 150 de materiale publicate în 25 de numere ale ziarului „Независимая Молдова”, care se refereau la mesajele CEC (hotărâri, liste ale concurenților electorali, informații privind activitatea CEC); programe preelectorale ale partidelor, candidaților independenți, articole, interviuri, schițe, adresări, apeluri etc.

Astfel, în ziarul „Moldova Suverană” au fost publicate peste 80 de materiale despre întâlnirile lui Vladimir Voronin și a candidaților PCRM cu alegătorii, peste 100 de fotografii electorale, 60 de interviuri electorale, 50 de reportaje privind campania electorală.

Numai reporterul Mihai Conțiu de la ziarul „Moldova Suverană” a publicat peste 30 de materiale publicitare politice și electorale, ca: „Jurnalismul ca circumstanță atenuată a ratării și neputinței” („Moldova Suverană”, 28 septembrie 2010); „Ce caută Chiril Lucinschi în partidul lui Filat?” („Moldova Suverană”, 14 decembrie 2010) ș.a.

Ziarul „Независимая Молдова” a publicat peste 60 de materiale publicitare electorale, peste 80 de fotografii ale candidaților PCRM, 50 de interviuri și 40 de reportaje electorale. Dintre acestea evidențiem articolele: „Кто воюет против Партии Коммунистов РМ?” („Независимая Молдова”, 16 noiembrie 2010); Sorocianu Tudor. „Танец саблями вокруг принципов” („Независимая Молдова”, 21 decembrie 2010) etc.

Studierea materialelor publicate în ziarele „Moldova Suverană” și „Независимая Молдова” ne permite să concluzionăm că acestea au manifestat partizanat politic în favoarea concurentului electoral PCRM, pe care l-au promovat în știrile și materialele de opinie. Deseori, au fost lansate diverse acuzații care discreditau AIE și partidele componente ale acesteia, în special PLDM și PL, iar tonalitatea materialelor publicate a făcut dovadă caracterului partinitor al acestor instituții mass-media.

În perioada campaniei electorale, ziarul „Timpul” a publicat peste 90 de materiale publicitare electorale, inclusiv peste 40 de bilborduri (postere electorale), aparținând PLDM, peste 30 – PL și 20 – AMN. Pe paginile ziarului au fost plasate peste 20 de materiale de educație electorală [24]. Dintre acestea evidențiem articolele: Cozonac Cornelia „Importanța votului conștient” („Timpul”, 8 octombrie 2010); Tănase Constantin. „Cu cine ar vota bătrânii pe 28 noiembrie?!” („Timpul”, 10 noiembrie 2010) ș.a.

Cotidianul Național a publicat și „Discursul Președintelui Partidului Liberal Mihai Ghimpu la lansarea oficială în campania electorală a PL”, care a avut loc la Cetatea Soroca pe 24 octombrie 2010 („Timpul”, 29 octombrie 2010).

Ziarul „Jurnal de Chișinău” a publicat peste 70 de materiale electorale: reportaje, fotografii, materiale ale agențiilor de presă etc.

Ziarele „Timpul”, „Jurnal de Chișinău” au defavorizat concurentul electoral PCRM

în majoritatea absolută a materialelor jurnalistice, avantajând partidele de orientare liberală și în general partidele ne-comuniste. „Jurnal de Chișinău” a prezentat în context preponderent negativ și concurentul electoral PDM, dar a favorizat în același timp Partidul Umanist din Moldova. Reamintim doar articolul „Încredere neamului de bună credință” („Jurnal de Chișinău”, 5 noiembrie 2010).

De menționat că ziarele „Flux” și „Evenimentul Zilei” au prezentat în context negativ concurenții electorali cu cele mai mari șanse de a accede în Parlament (în special PCRM, PLDM, PL), dar și alte partide antrenate în alegeri, cu excepția unuia dintre concurenții pe care l-au avantajat editorial. În cazul „Flux”-ului este vorba de Partidul Popular Creștin-Democrat (PPCD), iar în cazul „Evenimentul Zilei” – de PDM.

Ziarele „Вести Гагаузии” și „Голос Бэлць” s-au implicat destul de modest în reflectarea campaniei electorale, doar cu câteva știri, fapt care denotă că nu și-au îndeplinit complet rolurile de instituții ale presei.

Referitor la ziarul „Комсомольская Правда в Молдове”, notăm că acesta nu a publicat foarte multe materiale jurnalistice în campania electorală, dând preferință articolelor și spoturilor publicitare ale concurenților electorali. Totuși, a manifestat o tendință de favorizare a concurenților electorali PLDM și PCRM.

În multe articole din ziare se accentuează faptul că n-a fost asigurată transparența financiară. Drept confirmare sunt aduse un șir de cazuri de finanțare ilegală a campaniei electorale. Corupția parlamentară a servit drept teren rodnic pentru finanțarea ilegală a partidelor politice, fapt ce antrenează cheltuieli serioase din resurse de stat și împiedică funcționarea normală a instituțiilor democratice. Aceasta are loc din cauza lipsei unei legislații care ar permite un control riguros al finanțării participanților la scrutinele electorale.

În art.6 din Regulamentul CEC privind reflectarea campaniei electorale la alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 se specifică: „Publicitatea electorală în rețeaua internet și prin intermediul telefoniei mobile este asimilată publicității electorale în presa scrisă ” [25].

În perioada campaniei electorale agențiile de presă, portalurile web au publicat un număr semnificativ de materiale de publicitate electorală și politică, sondaje de opinie, întâlniri cu alegătorii și, în special, materiale de educație electorală. Totodată, telefonია mobilă a transmis mai multe mesaje publicitare.

De menționat că *site*-urile au plasat 1500 informații, peste 60% din totalul de știri revenind www.omg.md. Remarcăm ca acesta din urmă a făcut partizanat politic în favoarea concurentului electoral PCRM, pe care l-a promovat în toate știrile și materialele de opinie publicate. Deseori au fost lansate diferite acuzații care discreditează AIE și partidele componente ale acesteia, în special PLDM și PL, fără a oferi dreptul la replică, iar tonalitatea materialelor publicate a făcut dovada de caracterul părtinitor al acestei instituții mass-media.

Presa din Republica Moldova mai mult „a convins” decât a informat. Ceea ce s-a urmărit de-a lungul campaniei electorale a fost mai degrabă un comentariu politic cu pretenții de informare. Presa de opinie s-a lansat într-o competiție unde măiestria de defăimare a concurenților electorali aducea după sine laurii triumfului. Este de menționat faptul că presa din republică și-a permis de mai multe ori un limbaj incorect în adresa concurenților electorali. Vom exemplifica prin câteva denumiri de articole

plasate în ziare în care este folosit un astfel de limbaj: „Filat vs Lupu, un duel benefic campaniei” („Jurnal de Chișinău”, 9 noiembrie 2010), „Comuniștii atacă Moldova cu bombe propagandistice” („Timpul”, 5 noiembrie 2010), „Corupere pasivă a electoratului” („Moldova Suverană”, 1 octombrie 2010), „AMN: Сильнее солнце. Желтое небо. Партия Серафима Урекияна вступает в предвыборную борьбу с обреченностью осужденного на казнь” („Независимая Молдова”, 2 noiembrie 2010) ș.a.

De remarcat, în context, că cea mai reușită campanie mediatică de promovare a ideii de integrare europeană au desfășurat-o în timpul campaniei electorale posturile publice Moldova 1, Radio Moldova, Vocea Basarabiei, posturile TV private cu acoperire națională Prime TV, 2 Plus, precum și posturile Publika TV și Jurnal TV. Cel mai mare volum de materiale consacrate integrării europene au fost puse pe post de Publika TV, urmat de Jurnal TV, iar NIT a reflectat această problemă într-un număr redus de știri.

Ziarele cele mai insistente în reflectarea problemei integrării europene au fost „Timpul”, „Jurnal de Chișinău”, „Flux”, „Ziarul de Gardă”.

Campania electorală a luat sfârșit la 24 decembrie 2010, când Curtea Constituțională (CC) a validat mandatele celor 101 deputați care vor constitui parlamentul de legislatură a XIX-a. În același timp, CC a emis un demers Parlamentului pentru a modifica Codul electoral, astfel încât să fie prevenite încălcări de genul celor notificate în campania electorală pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010. În decizia sa, CC a confirmat rezultatele alegerilor anticipate din 28 noiembrie, conform cărora PCRM a obținut 42 de mandate, PLDM-32, PDM-12, iar PL-12 [26].

Mass-media a difuzat o anumită informație în rândul alegătorilor cu scopul de a le influența motivațiile electorale, deoarece pe parcursul campaniei electorale se poate schimba dispoziția electoratului. Mesajele au fost centrate pe următoarele teme: sănătate, învățământ, educație, asistență socială, pensii, locuri de muncă, politică externă etc. Deoarece liderul partidului sau candidatul nu are posibilitatea să se întâlnească cu fiecare dintre alegători, mass-media devenind în acest sens cea mai potrivită cale de comunicare cu electoratul.

De altfel, atât clasa politică din Republica Moldova, cât și clasa mediatică pare să fi conștientizat deja stratagema spectacolului politic. Succesul PLDM în raport cu alte formațiuni politice „de dreapta” la alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 în Republica Moldova înșiși jurnaliștii îl explică tocmai prin contribuția adusă de mass-media.

Ieșirea masivă a cetățenilor Republicii Moldova la votare a fost, fără îndoială, un aspect pozitiv al scrutinului din 28 noiembrie 2010 și o consecință a agitației electorale. Totodată, rata înaltă de participare la scrutinul electoral demonstrează o dată în plus că societatea noastră își dorește o guvernare stabilă, generatoare de prosperitate și dezvoltare. Astăzi, mai mult ca oricând, clasa politică din Republica Moldova trebuie să demonstreze prin fapte că nu este condusă de ambiții și interese de moment, dar că este în serviciul cetățenilor.

În general, agitația electorală are un impact puternic asupra opiniei publice în perioada campaniei electorale și dacă procesul electoral nu este prezentat și reflectat în mod echilibrat și imparțial, cetățenii vor fi lipsiți de posibilitatea unui vot conștient, informat, iar alegerile nu vor putea fi considerate pe deplin libere și corecte.

Referințe bibliografice:

1. Codul electoral. Chișinău, 2010, p.54.
2. Ibidem, p.16.
3. 28 noiembrie 2010 – Alegerea Parlamentului Republicii Moldova. Lista concurenților electorali. Chișinău, 2010, p. 3-119.
4. Gromov C. Campania electorală suferă de intimidări, violență și erori. Raportul Asociației Promo-Lex ce cuprinde perioada 25 octombrie – 8 noiembrie 2010. Chișinău, 2010, p.5.
5. Ibidem, p.5.
6. Raportul nr.3 de monitorizare a campaniei electorale pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 realizat de Coaliția „Control Civic – Alegeri 2010” în perioada 25-31 octombrie 2010. Chișinău, 2010, p. 8.
7. Gromov C. Op. cit., p.6.
8. Ibidem, p.8
9. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.206-209, p.58-60.
10. Ibidem, p.58.
11. Peru-Balan A. PR-ul politic și comunicarea de criză în Republica Moldova, 2009-2010: Studiu monografic. Chișinău, 2010, p.89.
12. Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice, noiembrie 2010, p.39.
13. Conform informației Consiliului Coordonator al Audiovizualului (CCA). În: www.cca.md (citată 13.01.2011).
14. Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte consideră că scrutinul pentru alegerile parlamentare din 28 noiembrie 2010 a fost liber și parțial corect. În: <http://www.info/prim.md/?a=14&id=1559> (citată 01.12.2010).
15. Centrul pentru Jurnalism Independent. Monitorizarea mass-media în campania electorală pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010. Raport final. Chișinău, 2010, p.1.
16. Ibidem, p.10.
17. Raportul Consiliului Coordonator al Audiovizualului despre monitorizarea reflectării campaniei electorale pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010, p.3.
18. Centrul pentru Jurnalism Independent. Monitorizarea mass-media în campania electorală pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010. Raport final. Chișinău, 2010, p.6.
19. Informația Consiliului Coordonator al Audiovizualului (CCA). În: www.cca.md (citată 15.01.2011).
20. Voronin V. Esența luptei politice a PCRM este să aducă la guvernare poporul Republicii Moldova. În: Moldova Suverană, 12 octombrie 2010, p.1.
21. Partidul Democrat din Moldova s-a lansat oficial în campania pentru alegeri parlamentare anticipate. În: Timpul, 19 octombrie 2010, p.4.
22. Mai multe fapte mai puțină politică. În: Timpul, 8 noiembrie 2010, p.3.
23. Datele au fost furnizate de Camera Națională a Cărții din Republica Moldova la 10 decembrie 2010.
24. Materialele au fost selectate și clasificate de către autor.
25. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 206-209, p.59.
26. CC a validat alegerile anticipate. În: Moldova Suverană, 28 decembrie 2010, p.1.

ROLUL SERVICIILOR SPECIALE ALE REGIMULUI DE LA TIRASPOL ÎN PROMOVAREA INTERESELOR RUSEȘTI LA HOTARUL CU UE ȘI NATO

*Pavel Moraru, dr., lector univ.,
Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu, România*

Summary

The day before the Soviet Union collapse, the Kremlin leadership applied different maintaining measures in its sphere of influence which was in those republics that could become independent. The Republic of Moldova also was among these republics and especially the territory between Prut and Dniester (Bessarabia) that could reunite with Romania. All these measures were possible just through the famous KGB.

On September 2, 1990 it was proclaimed the dniester moldavian republic with the capital in Tiraspol. That republic had to protect and promote the Russian interests, to maintain the Republic of Moldova linked with Moscow and to assure the Russian military and political presence at the NATO and UE borders. The security device had an important role in those actions.

În contextul evenimentelor social-politice din URSS de la sfârșitul anilor '80 ai sec. XX, când mișcarea de emancipare națională a popoarelor sovietice era în plină ascensiune, iar Imperiul sovietic – în pragul destrămării, conducerea de la Kremlin, prin intermediul faimosului KGB, a pus în aplicare măsurile de menținere în sfera sa de influență, pentru un timp cât mai îndelungat, a republicilor care puteau să devină independente politic. Printre acestea era și Republica Moldova, în special, teritoriul dintre Nistru și Prut (Basarabia), care se putea reuni cu România.

În aceste condiții, Moscova a reactivat regiunea transnistreană, care în perioada 1924–1940, cunoscută sub denumirea de *Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească* (cu un teritoriu mult mai vast decât cel al autoproclamatei republici nistrene în prezent), a reprezentat un cap de pod pentru desfășurarea propagandei comuniste, acțiunilor de spionaj și diversiuni în România, care să ducă într-un final la anexarea Basarabiei, sovietizarea României și cucerirea Europei. Actualmente însă misiunea regiunii transnistrene este de a menține Republica Moldova în sfera de influență rusească și, neoficial, să reprezinte și să apere interesele rusești în regiune.

Imediat după proclamarea republicii moldovenești nistrene – rmn (2 septembrie 1990), cu capitala la Tiraspol, administrația de acolo a mizat în apărarea intereselor sale pe organele locale ale KGB-ului care, la ordinul Moscovei sau nu, scăpau treptat de sub controlul conducerii KGB de la Chișinău, iar colaboratorii pro-chișinăuieni de la Tiraspol erau supuși la diverse atacuri, autoritățile separatiste forțându-i să plece în dreapta Nistrului [1].

După proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova (27 august 1991), organele KGB-ului republican din teritoriul transnistrean au încetat să mai activeze. Acțiunile de securitate din regiunea transnistreană, precum și activitățile de dezintegrare teritorială a Republicii Moldova s-au desfășurat cu implicarea în mod direct a KGB-ului de la Moscova [2].

La scurt timp de la izbucnirea războiului de pe Nistru (2 martie 1992) dintre Republica Moldova și Federația Rusă (reprezentată de Armata a 14-a rusă și formațiunile armate ale autorităților separatiste), conducerea de la Tiraspol a trecut la organizarea și consolidarea instituțiilor sale „de stat” și, în primul rând, a organelor de informații și securitate, care trebuiau să apere „cuceririle” regimului separatist, care se vedeau amenințate de acțiunile autorităților de la Chișinău. După cum susținea actualul șef al Securității transnistrene Vladimir Antiufeev, în martie 1992 (pe atunci el era șef al Secției Operative din cadrul direcției afacerilor interne a r.m.n., – structură nouă, menită să organizeze instituțiile de drept ale autoprocimatei republici) în stânga Nistrului acționau circa 10–15 „grupuri teroriste”, alcătuite din 10–20 de persoane și conduse nemijlocit de Ministerul Securității Naționale (MSN) al Republicii Moldova, în baza aprobării date de președintele Republicii Moldova, Mircea Snegur. În fruntea acestor grupuri, potrivit lui Antiufeev, se aflau ofițeri ai MSN, iar componența lor era neomogenă – „criminali, aventurieri turmentați de ideile *național-fasciste* și mercenari, care doreau să câștige bani”. Scopul lor consta în lichidarea liderilor „tinerei republici”, a funcționarilor de „stat”, a „activiștilor republicani”. Antiufeev susținea că aceste grupuri l-ar fi lichidat pe Alexandr Gusar, comandantul apărării populare din raionul Slobozia, Nikolai Ostapenko, șeful executivului din Slobozia, și au comis acte de diversiune, menite să pericliteze situația social-economică din regiunea transnistreană. Echipele speciale ale MSN ar fi planificat și lichidarea lui I. Smirnov, președintele rmn, a lui A. Caraman, vicepreședintele rmn, a membrilor „guvernului” [3].

Pentru asigurarea „statalității” rmn și „ca o reacție la activitățile diversionist-teroriste ale MSN al Moldovei” împotriva rmn, la 16 mai 1992 au fost create organele „republicane” ale securității statului – Direcția securității statului a rmn, cu atribuții informative și contrainformative [4]. Securitatea transnistreană era încadrată cu colaboratori experimentați din fostele structuri ale afacerilor interne ale URSS și ale contrainformațiilor militare din KGB-ul sovietic [5], care au venit în „misiuni speciale” de lungă durată la Tiraspol pentru a apăra interesele Moscovei în regiune.

Direcția „republicană” de securitate dispunea de mai multe subdiviziuni operative, precum și de una de intervenție. E vorba de batalionul cu destinație specială *Delta*, constituit la 31 martie 1992, și aflat inițial în rezerva Comandamentului Suprem al Forțelor Armate ale rmn [6].

Printre acțiunile despre care raporta Direcția republicană de securitate era anihilarea grupului *Bujor* al MSN, constituit în anii 1990–1991 și condus de Ilie Ilașcu. La 2 iunie 1992, Direcția republicană de securitate, împreună cu colaboratorii afacerilor interne din orașul Tiraspol, i-au arestat pe componenții grupului *Bujor*. Informații despre acest grup au venit la securiștii transnistreni cu mult timp înainte de această dată, însă arestarea, potrivit lui V. Antiufeev, a fost târăgănată din cauza numărului mic al colaboratorilor operativi – 5–6 persoane, în frunte cu Antiufeev. Grupul *Bujor*, conform relatărilor lui V. Antiufeev, era „un grup foarte solid, membrii căruia au fost bine pregătiți și instruiți, iar șefii lui aveau instrucțiuni și dispoziții precise de lichidare și diversiune primite de la Ministerul Securității Naționale al Republicii Moldova” [7].

La 15 septembrie 1992, Direcția republicană de securitate a fost transformată

în minister – Ministerul Securității Statului al republicii moldovenești nistrene – (*Министерство Государственной Безопасности* – M.G.B. al rmn), cu atribuții informative, contrainformative și de securitate a statului. Subdiviziunile operative au fost transformate, la rândul lor, în direcții și secții. Batalionul *Delta* a rămas în subordinea organelor de securitate, adică, a nou-creatului minister, cu misiunea declarată de luptă cu terorismul, grupele de diversiune ale inamicului și crima organizată [8]).

Cu o zi înainte de organizarea MGB, la 14 septembrie 1992, prin „decret prezidențial”, a fost constituit detașamentul de grăniceri al rmn, subordonat organelor de securitate ale statului [9]. Începând cu 14 noiembrie 1992, detașamentul de grăniceri a trecut la paza „frontierei de stat” pe o distanță de 851 kilometri (70% din hotarul moldo-ucrainean). Existau patru comenduri de grăniceri, cu un număr total de peste 300 de persoane, dintre care 1/3 făcuseră anterior serviciul în trupele de grăniceri. În trupele de grăniceri transnistrene, în special, au fost încadrați foștii gardiști și luptători din detașamentul mixt teritorial (de salvatori), precum și cazacii regimentului de rezervă [10]. În total, pe „frontierele” rmn erau 16 puncte de control și trecere. Pentru suplimentarea numărului unităților de grăniceri, la 1 martie 1993, în cadrul MGB s-a înființat un regiment de rezervă aparte de grăniceri cazaci.

De asemenea, în vederea sporirii efectivului unităților militare, I. Smirnov, prin decizia din 21 noiembrie 1992, le-a permis „cetățenilor rmn”, care își făceau serviciul militar obligatoriu în teritoriul Republicii Moldova, să se reîntoarcă în stânga Nistrului, unde să-și continue serviciul în batalionul cu destinație specială *Dnestr* și în alte unități militare ale rmn. La 27 noiembrie, sovietul suprem al rmn a decis trecerea sub jurisdicția proprie a unor unități ale Armatei ex-sovietice aflate în stânga Nistrului, a unităților de apărare civilă și ale MAI care și-au dat acordul în acest sens. Pentru paza și protecția „înalților demnitari” transnistreni a fost înființat, în baza companiei a III-a a batalionului *Dnestr*, Serviciul de securitate de pe lângă guvernul rmn.

După cum afirma V. Antiufeev, arestarea grupului *Bujor* și depistarea legăturii acestuia cu MSN a făcut ca ministrul Securității Naționale a Republicii Moldova, Anatol Plugaru (1991–1992), să dispună încetarea oricărei „activități teroriste” în Transnistria și Găgăuzia. Puțin mai târziu, din cauza acestui eșec, A. Plugaru ar fi fost demis de la conducerea MSN.

Noul șef al MSN, generalul de brigadă Vasile Calmoi (1992–1997), a exclus desfășurarea oricărei „activități teroriste” pe teritoriul transnistrean. În toamna anului 1992, în timpul primei întrevederi de după conflictul armat dintre șeful MSN și cel al MGB, care a avut loc pe teritoriul unei terțe părți, s-a convenit asupra următoarelor: MSN încetează orice „activitate teroristă” pe teritoriul rmn, iar MGB, la rândul său, prin organele din subordine, nu va comite nici un act de război pe teritoriul din dreapta Nistrului, îndreptat contra populației civile, militarilor etc. [11].

Autoritățile de la Tiraspol s-au implicat activ în formarea unui front comun al republicilor nerecunoscute și în sprijinirea forțelor conservative de la Moscova, care, la rândul lor, încurajau regiunile separatiste din republicile ex-sovietice. În octombrie 1993, când la Moscova s-a încercat realizarea unei lovituri de stat de către forțele antidemocratice (în frunte cu Aleksandr Ruțkoi), îndreptate împotriva lui Boris Elțin, acolo au fost trimiși 150 de luptători ai batalionului *Dnestr*, pentru a sprijini acțiunile

insurgenților. În timpul acestor evenimente, la Moscova se afla și V. Antiufeev, ministrul securității al rmn.

Potrivit declarațiilor primului viceprim-ministru al Federației Ruse, Vladimir Șumeiko, la «Casa Albă» (Casa Guvernului, unde se baricadaseră insurgenții – *n.a.*) situația a fost ținută sub control de batalionul *Dnestr* și din fostul detașament de miliție cu destinație specială din Riga. Presa moscovită confirma prezența forțelor separatiste transnistrene la Moscova, menite să-i ajute pe complotiști. Ziarul *Moskovskii Komsomoleț* din 16 octombrie 1993 scria: „Potrivit datelor Ministerului Securității al Rusiei, ale procuraturii generale și GRU, la sfârșitul lunii septembrie au venit de la Tiraspol la Moscova aproximativ 30 de persoane (din batalionul *Dnestr* și *Delta*) în frunte cu Șevțov (alias V. Antiufeev – *n.a.*) și Matveev. Armamentul era adus în cantități mari pe calea aerului. Conducerea transnistreană era alcătuită din persoane ”cu toane comuniste” și aici a intrat ea bine în belea. (...) În morgă a rămas fostul comandant de companie din *Dnestr* Pimenov, iar la televizor au fost recunoscuți și alți combatanți «transnistreni»” [12].

În legătură cu aceste relatări ale presei moscovite, sovietul suprem al rmn, la 5 octombrie 1993, a dezmințit implicarea autorităților separatiste în evenimentele de la Moscova: „Organele oficiale și persoanele cu funcții de răspundere ale RMN nu au luat decizii cu privire la trimiterea formațiunilor militare la Moscova. Subdiviziunile și militarii ministerului apărării, ministerului securității statului și ministerului afacerilor interne ale rmn nu au luat parte la rezistență și evenimentele tragice de la Moscova” [13].

În martie 1994, I. Smirnov a semnat decretul nr. 67 *Cu privire la înființarea comitetului republican al securității statului de pe lângă președinte*. Acest comitet a fost creat în scopul consolidării forțelor și mijloacelor organelor de drept ale „republicii” în lupta cu corupția, crima organizată și crimele economice. Comitetul trebuia să activeze până la oprirea ascensiunii criminalității din „republică” și era subordonat mai și mgb. Președinte al comitetului a fost numit general-maiorul V. Antiufeev, având doi locțiitori: colonelul Oleg Gudîmo și colonelul de miliție I. Fucedji.

Despre înființarea comitetului V. Antiufeev menționa următoarele: „Și în afară, și în interior sunt forțe puternice, care ar dori să distrugă republica noastră. MAI și mgb nu sunt îndeajuns de perfecționate. Principiul centralist de conducere va face să concentreze totul într-o singură mână. (...) Liderii lumii interlope niciodată nu vor conduce cu republica noastră” [14].

Motivele separatismului transnistrean V. Antiufeev le explica în felul următor: „Nu ne era clară tendința de a recunoaște ilegală aflarea Moldovei în componența URSS. Cu ideea că RSS Moldovenească era o formațiune statală artificială creată, noi eram de acord, dar că ea trebuie să iasă din componența mamei sale Rusia, nu eram de acord. Din punct de vedere istoric, Transnistria a fost rusească. Popoarele Transnistriei, care locuiesc pe străvechi pământ slav, se orientează spre Răsărit și nu-și văd viitorul în afara Rusiei. Armata rusă a adus-o aici cu 200 de ani în urmă Suvorov, și niciodată, cu excepția anilor de după revoluție (revoluția bolșevică din Rusia din 1917 – *n.a.*), ea de aici nu a plecat.

Tiraspolul este amplasat geografic pe un important loc strategic și acest loc este acel punct unde se întâlnesc două civilizații – slavă și occidentală. În zilele noastre

s-a cristalizat foarte clar poziția diverselor forțe față de Transnistria. Pe de o parte – NATO, care folosește Moldova ca pe un aliat. Pe de altă parte – însăși Rusia. Lacătul care este capabil să oprească intrarea contingentului militar NATO în Rusia din sud-vest este Transnistria. Anume Tiraspolul stă ca un os în gât pentru NATO și nu permite Alianței să încheie realizarea centurii Marea Neagră – Marea Baltică, așa-zisă „sanitară”, împrejurul Rusiei. (...) Fără să fi reușit o victorie militară asupra RMN, Moldova ne cheamă la reîntregire. Moldova este toată în datorii față de Occident, ea este gata de unire cu România, gata să intre în NATO. Unde ne cheamă pe noi? RMN este de acord cu crearea uniunii a două state, în baza confederației. În mare măsură, RMN nu-i trebuie Moldovei, căci prea diferite sunt căile pe care merg republicile. Dar Occidentului Transnistria îi este extrem de necesară. Pentru ce? Scopul NATO este de a rupe Rusia de la Balcani. Pentru aceasta sunt bune toate mijloacele” [15].

Într-o declarație dată în 2006, V. Antiufeev afirma că, în prezent, activitatea de agentură a organelor de informații ale Republicii Moldova în teritoriul transnistrean, precum și ale celor din unele state NATO, are o tendință de amplificare și activizare, menite să distrugă statalitatea „Republicii Moldovenești Nistrene”. „Aceste tentative, potrivit lui V. Antiufeev, vor fi anihilate și noi nu vom sta la discuții cu cei care vor merge pe calea realizării acestor intenții”, căci „noi nu suntem în situația în care ne aflam în anul 1992. (...) MGB este unica structură din republică care se contrapune adversarului și în timp de pace, aflându-se într-o permanentă interferență cu el. Iar adversar pentru noi sunt acele structuri și acei oameni, indiferent de apartenența lor statală, activitatea cărora este îndreptată, în primul rând, împotriva statalității rmn. Și misiunea noastră de bază este de a identifica și combate această activitate” [16].

Cea mai importantă amenințare pentru securitatea rmn, în opinia șefului securității transnistrene, o constituie activitatea de subminare desfășurată de serviciile speciale străine de pe pozițiile organizațiilor non-guvernamentale. Potrivit acestuia, tendința este de a provoca o revoluție „portocalie” prin cele 23 de organizații non-guvernamentale de pe teritoriul rmn, aflate pe orbita autorităților de la Chișinău și a serviciilor străine de spionaj. Printre structurile occidentale care desfășoară o activitate distructivă în rmn prin organizațiile non-guvernamentale, în opinia lui V. Antiufeev, sunt: Ambasada SUA, Ambasada Marii Britanii și Ambasada Poloniei de la Chișinău, misiunea OSCE în Republica Moldova, Ministerul Dezvoltării Internaționale al Marii Britanii, Agenția pentru dezvoltarea internațională a SUA, UE, FMI, Fundațiile Soros și F. Ebert etc. Aceste organizații nu urmăresc altceva decât: crearea premiselor informațional-psihologice, social-politice și economice pentru reintegrarea teritorială a Republicii Moldova; susținerea tuturor inițiativelor îndreptate spre minimalizarea influenței ruse și lichidarea prezenței militare ruse în regiune; finanțarea organizațiilor non-guvernamentale și a mass-media care desfășoară activități contra regimului transnistrean și au un vector antirusesc; asigurarea intervenției socioculturale a occidentului în spațiul geopolitic slavo-răsăritean; crearea bazei sociale pentru puciul „portocaliu” și lichidarea „statalității” rmn [17].

Odată cu activizarea mișcării separatiste din stânga Nistrului, fondurile arhivei KGB-ului RSS Moldovenești au fost transportate la secția orașenească a KGB-ului din Tiraspol. Ulterior, s-a reușit recuperarea parțială a arhivelor (dosarele personalului), însă dosarele agenturii și ale colaboratorilor serviciului operativ se mai află și astăzi

în teritoriul transnistrean al Republicii Moldova, controlat de regimul separatist de la Tiraspol [18].

Săptămânalul moscovit *Novoe vremea* scria că „arhivele KGB al Moldovei în mod misterios au nimerit la Șevțov (alias V. Antiufeev – *n.a.*). La el este adunat materialul compromițător vizându-i pe toți tiraspolenii influenți” și nu numai. Iar generalul Aleksandr Lebed', fostul comandant al Armatei a 14-a ruse, staționate în teritoriul Republicii Moldova din stânga Nistrului, spunea că „Șevțov a transformat arhiva într-un instrument de șantaj”. Acest „instrument de șantaj” era și este îndreptat, în special, împotriva clasei politice de la Chișinău. Cu toate acestea, fostul ministru al KGB al RSSM și al MSN al Republicii Moldova, Tudor Botnaru (1990–1991; 1997–1999), încercând să potolească spiritele, declara, la începutul anilor '90: „începând cu anii '60, KGB nu a lucrat cu «turnători», ci cu agenți instruiți. Din această cauză, acea parte a arhivelor KGB-ului RSSM, transportate în 1990 la Tiraspol, nu poate fi folosită pentru șantajarea persoanelor oficiale de la Chișinău” [19].

Fostul președinte al KGB-ului RSSM, Gheorghe Lavranciuc (1989–1990), într-un interviu acordat unui ziar de la Chișinău, aduce detalii în privința documentelor KGB-ului moldovenesc, dar și o explicație, puțin plauzibilă, privind transportarea unor dosare ale KGB-ului moldovenesc la Tiraspol: „O parte din dosare (ale KGB-ului RSSM) au fost păstrate mulți ani la Bălți și pe urmă a fost [luată] luată o hotărâre ca să le mutăm la Tiraspol. Atunci, republica era unită. Pur și simplu acolo era o clădire bună a Comitetului orașenesc al Securității de Stat și s-a convenit să fie păstrate la Tiraspol. Eu am plecat pe urmă din funcție și mi-au spus lucrătorii noștri că s-a închis drumul și... Dosarele se păstrau și pe duplicate. Duplicatele se păstrau la Bălți, pe urmă la Tiraspol”. Însă, potrivit lui Gh. Lavranciuc, originalele documentelor se păstrau și se păstrează la Chișinău: „Dacă s-ar fi întâmplat ceva și Comitetul Securității ar fi fost distrus, atunci dosarele s-ar fi păstrat și acolo (la Bălți și apoi la Tiraspol – *n.a.*). Angajații se puteau duce acolo să-și continue activitatea în cazul în care se întâmpla ceva la Chișinău. Era numită până și o conducere de rezervă”. Lavranciuc susține că la Tiraspol au fost duse copiile documentelor, iar originalele se păstrează și în prezent în arhiva SIS-ului de la Chișinău [20], ceea ce este infirmat de T. Botnaru și chiar de conducerea actuală a SIS [21].

După cum mărturisește T. Botnaru, cele mai valoroase documente elaborate de KGB-ul RSS Moldovenești lipsesc din arhiva SIS: „materialele cele mai de seamă, mai de preț, nu sunt prezente la noi. Ele sunt în afara republicii. La Moscova. Când s-a început mișcarea națională, o bună parte din arhivele Securității au fost transferate la Tiraspol și de acolo, cele mai importante, au fost transferate la Moscova. (...) La Chișinău au rămas dosarele personalului, ofițerilor, unele dosare referitoare la o categorie de cetățeni străini care n-au prezentat interes pentru Moscova. Altă parte, care n-a prezentat interes, a fost pur și simplu nimicită, arsă” [22].

Așadar, în 1990, la fel ca în 1924, în partea stângă a Nistrului conducerea de la Kremlin a creat o „formațiune statală”, cu rolul de a asigura prezența militară și politică rusă la hotarul cu NATO și UE, să apere și să promoveze interesele rusești în regiune și să mențină pe orbita Moscovei Republica Moldova. Toate condițiile pentru crearea rmn și posibilitățile executării misiunilor trasate au fost pregătite cu mult timp înainte:

1. în 1940, Basarabiei – teritoriu proaspăt anexat la URSS – i-a fost atașat un

teritoriu din fosta RASSM (formându-se astfel RSS Moldovenească), care avea puțin comun cu Basarabia și căruia i-a fost încredințată neoficial, misiunea de lungă durată, de menținere în sfera sovietică și rusească a teritoriului românesc dintre Prut și Nistru;

2. în stânga Nistrului a fost construit complexul industrial al RSSM, care, la nevoie, îi permitea regiunii transnistrene să supraviețuiască, iar Basarabia era lipsită de o componentă importantă a economiei, fiind dependentă și șantajabilă de către regimul de la Tiraspol;

3. dinspre regiunea transnistreană vin spre Basarabia traseele de importanță strategică de gaz și alimentare cu energie electrică (stațiile electrice de la Dubăsari și Kuciurgan), de care teritoriul dintre Nistru și Prut este dependent;

4. anume în regiunea transnistreană în permanență s-a aflat grosul Armatei sovietice dislocate în RSSM care, la nevoie, putea „calma spiritele” de la Chișinău; e vorba de Armata a 14-a rusă, care în permanență a avut posibilități sporite de acțiune, căci pe timpul sovietic era destinată să acționeze împotriva statelor NATO, pe direcția sud-est, destinație valabilă și în prezent;

5. în teritoriul transnistrean a fost menținută în permanență o echipă politică loială Moscovei care, în caz de necesitate, trebuia să intre în acțiune;

6. s-au întreprins acțiuni metodice pentru a face elita politică de la Chișinău șantajabilă și a o determina să fie loială (spre exemplu, transportarea la Tiraspol a dosarelor agenturii și a dosarelor colaboratorilor serviciului operativ, care se mai află și astăzi în teritoriul transnistrean al Republicii Moldova, controlat de regimul separatist de la Tiraspol).

Note:

1. Botnaru T., Ganenco A. *Istoria Serviciilor Secrete. [Breviar]*. Chișinău: Ed. „Museum”, 2004, pp. 100-101. Кодряну Г. *Днестровский Разлом. Приднестровский кризис и рождение ПМР: роль и место спецслужб*. http://www.olvia.idknet.com/razlom/glava_3.htm. <http://www.olvia.idknet.com/mgb002.html>.
2. Кодряну Г. *Op. cit.*
3. Unul din locuitorii lui V. Antuifeev, colonelul G. P. Rossihin, relatează despre începuturile organelor securității transnistrene următoarele: „În calea spre crearea republicii moldovenești nistrene ca stat independent, unul din locurile importante, de drept, îi aparține ministerului nostru. (...) S-a înființat ministerul nostru, ca și celelalte ministere din Republica noastră, în timpuri grele de după război, practic de la zero. În același timp, la noi s-au păstrat falnicele tradiții ale VCK-KGB.” (<http://www.olvia.idknet.com/ol15-05.html>).
4. <http://www.olvia.idknet.com/ol76-05-06.htm>.
5. <http://www.olvia.idknet.com/mgb002.html>.
6. Ibidem.
7. *Доклад министра государственной безопасности Приднестровской Молдавской Республики на торжественном собрании, посвященном 14-й годовщине образования МГБ ПМР*. <http://www.olvia.idknet.com/ol76-05-06.htm>.
8. Comandanții căzăcimii sunt numiți de ministrul apărării rmn la propunerea atamanului cazacilor. Cazacii au uniformă lor tradițională, cu semne distinctive. Educația politică revine structurilor de propagandă a rmn. Sunt dislocați în orașele Tiraspol, Dubăsari, Râbnia și Grigoriopol.

9. Кодряну Г., *Op. cit.*
10. *Ibidem.*
11. *Ibidem.*
12. *Ibidem.*
13. *Ibidem.*
14. <http://www.olvia.idknet.com/mgb002.html>.
15. Доклад министра государственной безопасности Приднестровской Молдавской Республики...
16. Informațiile ne-au fost oferite de SIS prin adresa cu nr. M-138/06 din 7 iulie 2006; Botnaru T., Ganenco A. *Istoria Serviciilor Secrete*, pp. 100-101.
17. Кодряну Г. *Op. cit.*
18. „Dosarele sunt acasă!”. Interviu cu Gh. Lavranciuc. În: *Jurnal de Chișinău*, 13 octombrie 2006.
19. Informațiile ne-au fost oferite de SIS prin adresa cu nr. M-138/06 din 7 iulie 2006.
20. Botnaru Tudor: „Numai bebelușii n-au colaborat cu KGB”. În: *Jurnal de Chișinău*, 29 septembrie 2006.

CONSIDERAȚII PRIVIND TRADIȚIILE ANGLO-SAXONĂ ȘI CONTINENTALĂ ALE CONCEPTULUI „STAT DE DREPT”

*Alexandru S. Roșca, dr. în științe politice,
Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM,
Laurențiu Turbatu, drd, Institutul de Integrare
Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

This article focuses on two main approaches to the theory of rule of law. It provides a short but (we believe) helpful exposition of the differences between the anglo-saxon concept Rule of Law and the continental Rechtsstaat against their unique historical backgrounds.

* * *

Tradiția Anglo-Americană a domniei legii

Ideea domniei legii a prins rădăcini în Anglia. Deși în 1215 *Magna Carta* a limitat puterea monarhală prin stabilirea libertăților freemanilor¹, a fost nevoie să se ajungă în secolul XVII, până ce s-a cristalizat, prin rezultatul dramatic al Glorioasei Revoluții, că regele însuși trebuie să fie supus legii. În 1607 a avut loc un precedent extraordinar din această perspectivă: Sir Edward Coke, Lordul Șef al Justiției, a respins argumentul regelui Charles I precum că acesta ar putea retrage cazuri de la puterea judiciară și pronunța sentința la propria discreție. Coke a făcut trimitere la Henry de Brackton: *Ipse autem rex, non debet esse sub homine sed sub Deo et sub lege, quia lex facit regem* – Legea produce Coroana, deci regele nu acționează ca un om la propria discreție, ci se supune Domnului și Legii. În rezultat, Coke a fost demis din funcție, însă s-a întors la legislatură, unde a jucat un rol important în pregătirea Petiției Drepturilor din 1628, care de asemenea căuta să limiteze prerogativele Coroanei.

În 1644, în lucrarea *Lex, Rex* teologul scoțian Samuel Rutherford a schițat o teorie generală a unui guvern limitat în baza principiului separării puterilor. Cartea a fost arsă, iar autorul judecat pentru trădare, decedând înainte de a fi pusă în aplicare sentința.

Pentru filosofii politici englezi și francezi ai perioadei Iluminismului nu exista o linie de demarcare între domnia legii și guvernarea propriu-zisă. Thomas Hobbes (1588–1679), așa cum aflăm din *Leviathan*, considera că legea era nimic altceva decât întruparea voinței suveranului. Se susținea că domnia legii, chiar în sensul îngust al unui guvern bazat pe un set de reguli sau principii, este în mod logic imposibilă. Pentru a fi subiect al legii, susținea Hobbes, un suveran trebuie să se supună unei puteri mai mari. Aceasta implică prezența unui alt suveran care nu se supune legii în afara cazului când este și el, la rândul-i, inferior unui alt suveran și așa mai departe.

John Locke (1632–1704) sugera că legea ar cuprinde atât regulile la care indivizii se supun prin contractul social, cât și regulile formulate de suveran, reieșind din acel contract. Evident, sursa legii în acest caz coincide cu sursa statului².

¹ *Magna Carta*. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/medieval/magframe.htm>. (accesat 31.I.2011); Pavel Cocârlă. Dicționar explicativ de istorie medievală. Vol. II. Chișinău: CEP USM, 2010, pp. 71-72.

² Vezi de ex.: John Locke. *Second treatise of government*. NY: Barnes & Noble Publishing, 2004, p. 147.

A fost nevoie de războiul civil din Anglia din 1648–1649, decapitarea lui Charles I (un lucru fără precedent în istoria țării) și exilul fiului său până a fi adoptate *Habeas Corpus* în 1679, iar apoi și celebrul *Bill of Rights* în 1689. Acesta prevedea, între altele, că alegerea membrilor Parlamentului trebuie să fie liberă, că Parlamentul, și nu regele, are autoritatea finală asupra adoptării sau respingerii legilor. Documentul, de asemenea, a reiterat „anumite drepturi și libertăți străvechi”, printre acestea numărându-se: dreptul de a înainta petiții împotriva regelui și guvernului acestuia; libertatea cuvântărilor și a dezbaterilor în Parlament; dreptul de a fi judecați de un juriu; interdicția unor cerințe de gaj excesive, amende exagerate, taxe introduse fără acceptul Parlamentului, pedepse crude etc.

Oricum, și în urma acestor legi monarhia a rămas puternică, iar instituțiile care ar trebui să sprijine domnia legii – lipsite de influență. De exemplu, siguranța dreptului de proprietate asupra locuinței a fost oferită judecătorilor doar în 1701. Deprivarea de dreptul la judecată a fost un abuz citat în Declarația de Independență din 1776. Un tip de acte precum *Bill of Attainder* (act legislativ conform căruia o persoană sau un grup de persoane puteau fi declarate vinovate de o oarecare crimă și pedepsite în lipsa unui proces) a fost abolit doar în 1870. Primele victime ale sale au fost, în 1321, ducele de Winchester și ducele de Gloucester, și ultima – în 1798, Lordul Edward Fitzgerald, pentru conducerea rebeliunii irlandeze din 1798.

Participarea politică a rămas în Anglia una defectă pe tot parcursul secolului XIX. Un pas enorm spre depășirea situației date a fost *Reform Act* din 1832, cel care a introdus schimbări considerabile ale sistemul electoral al Regatului Unit. Oricum, votul nu a devenit universal decât în 1928.

Paternitatea expresiei propriu-zise „domnia legii” (engl.: rule of law) este atribuită savantului constituțional englez Albert V. Dicey. Nu este tocmai adevărat, din moment ce Dicey însuși în paginile introductive ale operei sale se referă la William Edward Hearn, care a propus termenul în anul 1867. În 1885, în lucrarea sa *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Dicey descrie domnia legii ca o „trăsătură” a instituțiilor politice din Anglia, ce poate fi percepută în trei modalități posibile: (1) „nimeni poate fi pedepsit sau supus legal unei suferințe, corporale sau materiale, decât în cazul unei explicite încălcări a legii¹”; (2) „nimeni nu este mai presus de lege (...) fiecare, indiferent de rangul sau condiția sa, face obiectul legii ordinare și se află sub jurisdicția curților ordinare², (3) în Anglia, principiile constituționale sunt un produs al domniei legii, un rezultat al deciziilor judiciare, în timp ce în alte state drepturile indivizilor se consacră reieșind din prevederile constituționale³.

Cele trei aspecte ale domniei legii după Dicey – *reglementarea puterii guvernamentale, egalitatea în fața legii și privilegierea procesului judiciar* – sunt deseori considerate o primă încercare de a prezenta o definiție **formală** a domniei legii (la acest gen de definiții, precum și definițiile **substantive** ne vom opri în cele ce urmează).

Un mare aport al lui Dicey la teoria statului de drept a fost și faptul că el a stăruit asupra activității normale a organelor de judecată la fel de mult, precum a insistat pe

¹ Albert Venn Dicey. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. Elibron.com, 2000, p. 183.

² Ibidem, p. 189.

³ Ibidem, p. 191.

caracteristicile normelor de drept, pe care acestea ar trebui să le promoveze, astfel oferind o viziune procedurală a fenomenului. Domnia legii este violată atunci când instituțiile menite să întruchipeze protecția ordinii procedurale sunt fie subminate, fie că în activitatea lor normală se intervine abuziv. Pentru a preveni o astfel de stare anormală a lucrurilor, domnia legii a devenit asociată cu idealuri ca *separarea puterilor* și *independența ramurii judiciare*.

b. Tradiția continental-europeană a *Rechtsstaat*-ului

Juriștii Europei continentale au recurs la o altă interpretare a rolului pe care legile îl joacă în societate. Accentul a fost mai puțin pus pe procesul judiciar și mai mult pe natura statului, ceea ce se reflectă și în termenii folosiți – *Rechtsstaat*, *État de droit*, *stato di diritto*, *estado de derecho*, *правовое государство* etc. O importantă distincție substantivă este rolul constituționalismului: în timp ce Anglia nu a avut nicicând o constituție scrisă, elaborarea în Europa continentală a unei legi fundamentale ce ar constrânge guvernul a devenit o chestiune axiomatică.

Această distincție își găsește rădăcinile în interpretarea legală diferită: „domnia legii” se bazează pe argumentul legii comune bazat pe precedent, pe când „statul de drept” – pe analiza doctrinală a legii civile. Distincția se alimentează și din ponderea relativă acordată drepturilor fundamentale în legea civilă în opoziție cu legea ordinară. De obicei, se consideră că originile teoretice ale *Rechtsstaat*-ului se găsesc la Kant: așa o face, de exemplu, F.Hayek în *Constituția libertății*. Teoria *Rechtsstaat*-ului a fost formulată de Kant în Prusia secolului XVIII, țara fiind o monarhie absolută (în timp ce Anglia era deja o monarhie constituțională). Este o teorie a unui guvern limitat, unde „legitimarea unui stat constituțional are drept premise niște aspecte ale mediului legal prin care este exercitată puterea politică, anume structura de reguli abstracte ale statutelor legale, autonomia puterii judiciare, precum și faptul că administrația este restrânsă de lege și are o construcție „rațională”¹. Robert von Mohl a fost savantul care pentru prima dată a folosit termenul propriu-zis de *Rechtsstaat* în opera sa *Die Deutsche Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates* (1832-1834), unde l-a contrastat cu statul polițienesc aristocratic. Pentru Hans Kelsen, unul dintre cei mai influenți reprezentanți ai pozitivismului legal ai secolului XX, termenii de „domnie a legii” și „stat” erau, practic, sinonime. Gradul în care conceptul de *Rechtsstaat* sincronizează atât aspecte substantive (precum cerința ca administrația să se bazeze pe principii „raționale”), cât și unele formale, ținând de legalitate, este uneori în măsură să ridice semne serioase de întrebare. Este, de exemplu, cazul Germaniei naziste, unde *Rechtsstaat*-ul servea unor scopuri abjecte. Hayek o spune în *Lege, legislație și libertate*: „După ce au fost convinși să accepte o definiție a legii conform căreia orice stat este un stat de drept, gardienii dreptului nu au avut decât să acționeze urmând punctul de vedere retrospectiv al lui Kelsen, acela că „din punctul de vedere al științei legale, legea (*Recht*) guvernului Nazi era lege (*Recht*). Putem să o regretăm, dar nu putem să o negăm”². În general, menționează Hayek, aserțiunea că fiecare stat este un stat de

¹ Richard A. Posner. *The Problematics of Moral and Legal Theory*. Cambridge: Harvard University Press, 2002, p. 100.

² Friedrich Hayek. *Law, Legislation and Liberty*. London: Routledge & Keagan Paul, 1998, p. 56.

drept (Rechtsstaat) și că domnia legii în mod necesar prevalează în orice stat este o idee reiterată în operele lui Kelsen¹.

În Germania, Rechtsstaat-ul a semnat compromisul atins între doctrina liberală, susținută de burghezie, și ideologia autoritară, susținută de forțele conservatoare (mai ales monarhia, aristocrația rurală, birocracia militară de rang superior). Conceptul a reelaborat, în termenii jurisprudenței pozitive, elementele-cheie ale gândirii liberale clasice: protecția publică a drepturilor și separarea puterilor:

1. Pentru teoria Rechtsstaat-ului sursa drepturilor individuale nu este suveranitatea populară, ci puterea legislativă a statului-națiune, care exprimă identitatea spirituală a poporului.
2. Legile adoptate de Parlament trebuie respectate întocmai de puterile executivă și judecătorească.

Conceptul francez *État de droit* a fost inițial derivat din Rechtsstaat-ul german, deși multe din ideile centrale ale conceptului se găsesc, așa cum este bine știut, în operele unor gânditori francezi, dintre care în prim-plan se impune Charles Montesquieu cu lucrarea *Despre spiritul legilor* (1748), operă care a promovat ideea de constituționalism, separare a puterilor în stat și libertățile civile de bază. Montesquieu însă nu deosebea între principiile guvernării și principiile legilor. Se poate afirma că nu putem vorbi despre „concepțiile despre domnia legii” ale majorității filosofilor politici notorii, care se plasează pe un segment al dezvoltării gândirii politice cuprins, aproximativ, între Machiavelli și Burke, decât cu o aproximare oarecum forțată. Or, pentru aceștia, legea era, practic, inseparabilă de figura suveranului.

Prima încercare merituosă de a contesta contopirea Legii și a Suveranului se datorează lui Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), care a mers până la a afirma că un sistem politic decent reclamă abolirea monarhiei și înlocuirea acesteia cu un sistem parlamentar de guvernare. În calitate de contrabalans pentru guvernarea parlamentară urma să fie aplicat un set de legi obligatorii. Rousseau afirma că doar „statul legal”, în care este asigurată supremația legii, poate asigura libertatea și echitatea în condițiile puterii delegate parlamentului. Această revendicare teoretică a lui Rousseau a fost sesizată de personalități ca Payne, Hamilton, Madison și transpusă în constituțiile postrevoluționare din America (1787) și Franța (1791).

Astfel, în 1789, *Declarația Drepturilor Omului și a Cetățeanului* a pus un fundament crucial pentru apariția unor drepturi mai generale ale omului. Totuși, doar la 16 iulie 1971, printr-o decizie simbolică, Curtea Constituțională din Franța a invalidat un statut propus de Parlament, pe motivul încălcării acestor drepturi, anume a dreptului de liberă asociere.

Consiliul Constituțional și-a bazat judecata pe faptul că statutul a fost contrar „unui principiu fundamental recunoscut de legile Republicii”, acela de libertate de a stabili asociații. Nu a fost citat nici un articol specific al Constituției, nici chiar articolul 4 cu privire la libertatea partidelor politice. Revizia constituțională a cuprins, așa cum s-a remarcat, „drepturile fundamentale”, moștenite din 1789 și fortificate în 1946.

Începând cu iulie 1971, imaginea Curții Constituționale franceze s-a schimbat – opinia publică, națiunea în general, a conștientizat faptul că judecătorii sunt capabili

---

¹ Ibidem, p. 172.

să le apere libertățile fundamentale. Rapid, Curtea Constituțională a început a fi reprezentată ca un gardian al „statului de drept”¹.

Se cere accentuat faptul că, „deși în Europa expresiile „domnia legii”, „Rechtsstaat” și alți termeni continentali sunt folosiți uneori de o egală măsură, echivalența lor conceptuală este mai mult decât neunivocă”².

Definirea termenilor de *Rechtsstaat* și *rule of law* într-un mod absolut riguros și clar a devenit, practic, imposibilă. Acest lucru este mai ales adevărat cu privire la categoria „rule of law”, ale cărei caracteristici sunt deosebit de complicate pentru precizare, dată fiind ubicuitatea termenului atât în limbajul științific, cât și acela mai puțin academic.

Mai mult, se poate spune că „Rechtsstaat, în esență, a fost mereu un ideal, o viziune, un complex de principii, mai degrabă decât o realitate concretă. Astfel, semnificația lui variată și, deseori, imprecisă [...] nu este surprinzătoare. Dezvoltarea conceptului de Rechtsstaat din momentul apariției sale este un exemplu clasic de abordare, purificare, adaptare și complicare aproape lipsite de limite ale unei mari noțiuni filosofice, ca răspuns la schimbări istorice dramatice”³.

Conceptul de Rechtsstaat a fost elaborat în perioada liberalismului, având, în calitate de surse teoretice, operele unor filosofi ca Immanuel Kant și Alexander von Humboldt. Ideea principală, ce se poate regăsi la ambii autori, este că acțiunea Statului este limitată de valoarea protecției libertății individului. Totuși, identificarea cronologică strictă a lansării termenului Rechtsstaat în circuitul științific este complicată și neunivocă. Astfel, Katharina Sobota consideră că primele utilizări ale acestuia par să dateze cu 1813 și 1824, în cadrul lucrărilor juridico-filosofice ale lui Carl Theodor Welcker și, respectiv, Johann Christoph Freiherr von Aretin⁴. La aceeași idee subscrie și Ernst-Wolfgang Böckenförde⁵. Luc Heuschling prezintă și o altă versiune referitor la subiect, conform căreia prima utilizare a termenului de Rechtsstaat datează cu 1798, și aparține lui Johan Wilhelm Placidus, în lucrarea acestuia *Litteratur der Staatslehre. Ein Versuch*⁶. Oricum, pentru toți autorii este comună ideea că neologismul Rechtsstaat a fost introdus, ca termen important pentru dezbateri politice și juridice, și popularizat de juristul și politicianul german Robert von Mohl în anul 1829. După Mohl, obiectivul principal al Rechtsstaat-ului este „organizarea conviețuirii oamenilor în așa mod, încât fiecare membru al societății să fie susținut și stimulat, la cel mai înalt grad posibil, în cadrul unui liber și cuprinzător exercițiu al puterilor sale”⁷.

Inițial, statul de drept (Rechtsstaat) dezvăluie trei trăsături esențiale.

- scopul care îl legitimează este susținerea scopurilor vitale ale cetățenilor. Aspecte ca moralitatea sau religia sunt în afara preocupărilor statului de drept

¹ Vezi: Didier Maus. The Birth of Judicial Review of Legislation in France, in: Eivind Smith. Constitutional Justice Under Old Constitutions. Hague: Kluwer Law International, 1995, p. 142.

² Pietro Costa, Danilo Zolo, Emilio Santoro. The Rule of Law: History, Theory and Criticism. Berlin: Springer, 2007, p.3.

³ Katharina Sobota. Das Prinzip Rechtsstat. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997, p. 263.

⁴ Katharina Sobota, op.cit. p.145.

⁵ Ernst-Wolfgang Böckenförde. State, Society and Liberty: Studies in Political Theory and Constitutional Law. Oxford: Berg Pub Ltd, 1991, p. 155.

⁶ Luc Heuschling. État de droit, Rechtsstaat, Rule of Law. Paris: Dalloz, 2002, p.32.

⁷ Robert von Mohl. Die Polizeiwissenschaft nach dem Grundsätzen des Rechtsstaates. Boston: Adamant Media Corporation, Band I, 2000, p.8.

- pentru a asigura libertatea personală și a face posibilă autorealizarea, Rechtsstaat-ul poate să depășească protecția prin lege a indivizilor – în acest caz, manifestă niște funcții pe care Böckenförde le numește „Polizeiaufgaben”, deci „funcții polițiste”. Astfel de funcții sunt securitatea militară, protecția integrității corporale, ba chiar furnizarea bunăstării sociale
- statul trebuie să fie organizat în conformitate cu niște principii raționale. Acestea își găsesc sursa, în particular, într-o cetățenie autentică, caracterizată prin libertăți civice, egalitate în fața legii, reprezentare și participare în cadrul organelor legislative, independența justiției și supremația legii. De multe ori, acest al treilea aspect al Rechtsstaat-ului este numit, generic, „constituționalism”¹. La acest moment putem să atragem atenția asupra faptului că „supremația legii” (în varianta germană „Herrschaft der Gesetze”), ultima pe lista atributelor unei cetățenii autentice, ar putea fi, în mod justificat, contopită cu „rule of law”. Ultimul concept, din această perspectivă, se înfățișează ca un component al Rechtsstaat-ului.

Este foarte important să menționăm aici că, deși este un produs al respingerii absolutismului și tiraniei, rezultate din cucerirea terenului de către liberalism cu tendințele sale democratizatoare, ideea de Rechtsstaat se fundamentează, în principiu, pe puterea statului emanată de la autoritatea politică centrală, ceea ce nu este surprinzător dacă se ține cont de rădăcinile germane ale termenului. Separarea puterilor, în varianta montesquieuiană, era văzută ca oportună numai în contextul în care ajută la stabilirea unui organ legislativ independent, și totuși subordonat, în ultima instanță, statului².

Conceptul „rule of law” este unul adânc înrădăcinat în gândirea politică occidentală, dar mai ales cea engleză și anglo-saxonă în general. Așa cum am arătat deja, la Dicey se pot delimita trei concepții înrudite integrale la ceea ce a fost numit de el „domnia, predominarea sau supremația legii”:

- puterea nu poate să fie arbitrară
- orice individ, fără excepție, face subiectul legii și jurisdicției tribunalelor ordinare
- structura de bază a unei *politia* trebuie să fie dată de „decizii judecătorești determinând drepturile persoanelor, aduse în fața judecătorilor”.

Odată cu trecerea timpului, această noțiune abstractă a început să fie tratată ca un concept mai larg: „În primul rând, în cadrul unei comunități, domnia legii exprimă preferința pentru lege și ordine, opuse stării de anarhie, război și antagonism. În acest sens, ea este o viziune filosofică asupra societății, legată de noțiuni democratice de bază. În al doilea rând, domnia legii exprimă o doctrină juridică de importanță fundamentală, anume că guvernul trebuie să fie condus în conformitate cu spiritul legii, și că, în cazuri disputate, voința legii este pronunțată printr-o decizie juridică. În al treilea rând, domnia legii trebuie să manifeste atât aspecte de substanță (de ex., dacă guvernul are dreptul să rețină cetățenii fără judecată), cât și de procedură (de ex., prezumția de nevinovăție în procedura penală, independența justiției etc.)³”

¹ Vezi: Hiroshi Oda. *The Emergence of Pravovoe Gosudarstvo (Rechtsstaat) in Russia*. În „Review of Central and Eastern European Law”, 1999, p.432.

² Ernst Wolfgang Böckenförde. *Op. cit.* p. 169.

³ Anthony W. Bradley, Keith D. Ewing. *Constitutional and Administrative Law*, London: Longman, 1997, p.105.

Cerința primordială a Rechtsstaat-ului o constituie domnia dreptului, domnia supremă a legilor, a normelor de drept. Orice atingere adusă principiului supremației legii pune sub semnul îndoielii însăși existența liberă a națiunii, a poporului, acțiunea unui principiu fundamental, juridic și democratic: *“Vox populi, vox dei”*.

Sintetizând cele spuse până acum, putem face o încercare de a prezenta o definiție generală, ce s-ar compune din trei piloni.

Puterea în stat nu poate fi exercitată arbitrar. Aceasta cuprinde respingerea „domniei oamenilor”. Legile trebuie să fie prospective, accesibile și clare.

În al doilea rând, legea este aplicată în egală măsură și conducătorilor statului și instituțiilor acestuia, în condițiile existenței unei puteri judiciare independente, care să urmărească aplicarea legii la cazuri specifice. Aceasta implică o distincție de la „domnia legislatorilor”¹.

În al treilea rând, legea se aplică indivizilor în mod egal, oferind protecție egală fără discriminare prejudecată. Legea se caracterizează prin aplicare generală și implementare consistentă. Astfel, legea este mai mult decât „legea din cărți”, „legea pe hârtie”, principiile ei găsindu-și aplicare în practică.

Aceste elemente ale definiției put fi sumate ca: (1) guvernarea legilor; (2) supremația legii; și (3) egalitatea în fața legii.

Referințe:

1. Böckenförde, Ernst-Wolfgang. *State, Society and Liberty: Studies in Political Theory and Constitutional Law*. Oxford: Berg Pub Ltd, 1991.
2. Bradley, A.W., Ewing K. D. *Constitutional and Administrative Law*, London: Longman, 1997.
3. Costa P., Zolo D., Santoro E. *The Rule of Law: History, Theory and Criticism*. Berlin: Springer, 2007.
4. Dicey, Albert Venn. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. Elibron.com, 2000.
5. Hayek, Friedrich. *Law, Legislation and Liberty*. London: Routledge & Keagan Paul, 1998.
6. Heuschling, Luc. *État de droit, Rechtsstaat, Rule of Law*. Paris: Dalloz, 2002.
7. Locke, John. *Second treatise of government*. New York: Barnes & Noble Publishing, 2004.
8. Maus, Didier. *The Birth of Judicial Review of Legislation in France*, in: Eivind Smith. *Constitutional Justice Under Old Constitutions*. Hague: Kluwer Law International, 1995.
9. Mohl, Robert von. *Die Polizeiwissenschaft nach dem Grundsätzen des Rechtsstaates*. Boston: Adamant Media Corporation, Band I, 2000.
10. Oda, Hiroshi. *The Emergence of Pravovoe Gosudarstvo (Rechtsstaat) in Russia*. În „Review of Central and Eastern European Law”, 1999.
11. Posner, Richard A.. *The Problematics of Moral and Legal Theory*. Cambridge: Harvard University Press, 2002.
12. Sobota, Katharina. *Das Prinzip Rechtsstat*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997.

¹ Vezi: Walter K. Olson. *The Rule of Lawyers*. St. Martin's Press, 2004.

SECURITATEA ECOLOGICĂ ÎN CONTEXT NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL

Vlad Galin-Corini, conf. dr. ing.,
Universitatea „Apollonia”, Iași, România

Summary

In the article is revealed the necessity to respect basic conditions, specified in many international agreements and conventions, to assure global ecological security, which is represented by a totality of local and regional policies, regulations, standards, instructions, procedures, concepts applied early as possible, in the stage of projects and preconception, related to any type of common activity and human actions with important rate of real or potential risk for environment, directed to assure high level of management organizing, control and supervising for prevention and limiting of consequences of environmental accidents, natural disasters and any acts of environmental terrorism, to sustain equilibrium and equity of ecosystems of planet Earth and maintain the quality of life. The author examines environmental policies worldwide in the context of complex international cooperation. Importance of coordination of national environmental strategies with regional and international policies is considered to be crucial for assuring ecological security as a fundamental component of global sustainable development.

Abordarea problemei politicilor și strategiilor statelor naționale în domeniul securității ecologice implică recunoașterea existenței unor diferențe de la țară la țară, în funcție de o seamă de criterii care le influențează. În România, conceptul de “securitate ecologică” a fost enunțat politic pentru prima dată în Platforma Program a Forumului Ecologic în 1996, dar a rămas până în prezent insuficient detaliat și aplicat în practică prin acte legislative.

Specialiștii în domeniu au indicat asupra faptului că securitatea ecologică “poate fi reprezentată printr-un pachet de politici locale sau regionale, reglementări, măsuri, standarde, instrucțiuni, proceduri, concepte ș.a., aplicate încă din fazele de preconcepție și de proiectare, ca parte integrantă a oricăror proiecte sau activități comune, cu risc semnificativ de mediu, real sau potențial, menite să asigure organizarea, managementul, desfășurarea, supravegherea și controlul oricăror activități sau evenimente în deplină siguranță de funcționare sau desfășurare pentru personalul tehnic, populația din zonele înconjurătoare și mediul ambiant să preîntâmpine și să limiteze consecințe ale accidentelor de mediu, catastrofelor naturale sau ale actelor de terorism ecologic, al perturbării echilibrului și calității ecosistemelor Terrei, să asigure menținerea calității vieții” [1].

Toate acestea determină, de fapt, specificul național al politicii și strategiei fiecărui stat în parte, datorat atât particularităților istorice, economice, sociale și spirituale ale fiecărei țări, precum și dimensiunii pe care deteriorarea mediului ambiant o are pe aria respectivă de acoperire.

Aplicarea criteriului economic care generează, însă, de cele mai multe ori, acțiunile statelor implicate în stoparea sau diminuarea deteriorării mediului, arată că încă de

la încercarea de a declanșa acțiuni la nivel global, pentru oprirea distrugerii mediului ambiant, țările dezvoltate din punct de vedere economic, dar și o seamă de țări în curs de dezvoltare, interesate de o creștere accelerată a propriilor industrii, se opun, fiecare din proprii motive, aplicării unor măsuri obligatorii de stopare a poluării. Tocmai această poziție, în care unii se mențin cu consecvență, a determinat ca la Summitul Pământului de la Rio de Janeiro din 1992, unde s-a adoptat Convenția cadru a Națiunilor Unite privind schimbările climatice (CNFCCC), să nu fie stabilite limitări și nici un mecanism practic de aplicare, totul menținându-se în sfera declarațiilor de principii și a enunțurilor unor adevăruri generale.

Este suficientă amintirea în acest context a efectelor reale avute de Protocolul de la Kyoto, prin care pentru prima oară în cadrul unui Summit global s-a considerat necesară stabilirea unor măsuri obligatorii de protecție parțială a mediului, și referința aici e la obiectivul: “limitarea cantitativă și reducerea emisiilor antropice de gaze cu efect de seră exprimate în bioxid de carbon echivalent” – măsură care urma să aibă drept efect “reducerea emisiilor globale de astfel de gaze cu cel puțin 5% față de nivelul anului 1990 în perioada de angajare 2008–2012” [2].

Cu toate că încălzirea globală acționează asupra securității ecologice a fiecărei țări în parte, deși 191 de state au semnat Protocolul, totuși cei mai mari poluatori au refuzat să o facă. Aserțiunea vizează, în primul rând, Statele Unite ale Americii, care, deși parte a Convenției cadru, este cel mai important non-participant la Protocol, cu toate că la data încheierii acestuia era responsabil pentru 36,1% din nivelul emisiunilor din 1990.

Pe de altă parte, țări în curs de dezvoltare, precum China, India și Brazilia, sunt încă non-participanți, acest lucru făcându-le să nu aibă niciun fel de obligații pentru limitarea emisiilor de CO₂.

Refuzul acestor țări de a semna Protocolul este “justificat” prin aceea că acceptarea măsurilor impuse pot aduce daune competitivității naționale. Or, de la Summitul de la Kyoto, China a avut un curs ascendent al economiei sale, ajungând astăzi să ocupe al doilea sau, după unii economiști, chiar primul loc în economia mondială.

Sigur, măsurile stabilite prin Protocol, care permit mai multe mecanisme flexibile, cum ar fi comercializarea emisiilor ori dezvoltarea curată, nu sunt apreciate, ele implicând cheltuieli materiale suplimentare din partea marilor poluatori, cheltuieli care nu convin agenților economici.

Înscriindu-se pe aceeași linie a refuzului de a accepta măsuri severe în vederea diminuării gradului de poluare, aceiași dintre participanții de la Kyoto au avut poziții similare la Convenția de la Copenhaga din decembrie 2009 asupra climei. Deși a 15-a Conferință de la încheierea Convenției-cadru a Națiunilor Unite s-a bucurat de participarea a 192 de țări, atât China, cât și Statele Unite au contribuit din plin ca și această Conferință să fie caracterizată drept un eșec.

Având o atitudine marcată de lipsă de preocupare față de viitorul mediului planetar, în activitatea acestor state au apărut o seamă de angajamente care, dacă nu ar fi fost deosebit de grave, se mențineau în zona hilarului. Astfel, Canada s-a declarat dispusă să-și reducă emisiile de carbon față de 2006 abia în 2020, ceea ce ar echivala cu 3% față de nivelul din 1990, cu mult sub obiectivele propuse la Kyoto. China a avansat un angajament la fel de “atractiv”, dar cu consecințe incerte, și anume – diminuarea a 40-45%

a emisiilor de CO₂ în 2020 față de 2005. Statele Unite ale Americii, prin Președintele Obama, au atacat pe cei care reclamă încălzirea globală ca efect al gravei poluări cauzate de economiile dezvoltate, numindu-i “climatosceptici” [3].

Din nou, nici un obiectiv cantitativ de reducere a emisiilor de gaz nu a fost însușit în acordul încheiat între 26 de țări puternic industrializate, precum SUA, China, India, Brazilia și Africa de Sud, acceptându-se doar o declarație calificată drept “acord”.

Ajutoarele financiare adresate statelor sărace au fost împinse, în general, după anul 2020, până atunci ajutorul anual fiind estimat prin acord la circa 70 miliarde de euro anual, o sumă infimă față de nevoile imediate. Și acest lucru se întâmplă în contextul în care numai bugetul de cheltuieli militare al SUA reprezintă peste 40% din cheltuielile militare mondiale, fiind pentru 2011 de 548,2 miliarde dolari, la care se adaugă 158,7 miliarde pentru cheltuielile produse de conflictele din Irak și Afganistan. În același timp, atât China, cât și India sunt de asemenea puteri militare care înscriu în bugetul lor, la acest capitol, sume importante.

Apare firească, așadar, constatarea că Copenhaga nu a fost un succes, cel puțin, așa cum au considerat toți partizanii măsurilor ferme pentru stoparea încălzirii globale. Dacă în context multinațional cele prezentate mai sus nu pot decât să susțină o stare de insecuritate ecologică, există la nivel național în diferite țări ale lumii încercări de stopare a gradului de poluare care contribuie la încălzirea globală.

În această ordine de idei, prezintă interes modul în care problemele de mediu sunt privite în România și în Republica Moldova.

Dat fiind că din ce în ce mai multe țări înțeleg că ignorarea specificului național în procesul de programare și implementare a acțiunilor de protecție și conservare a mediului ambiant poate avea consecințe deosebit de grave, în aceste condiții trebuie să se plece de la ideea că securitatea ecologică la nivel planetar nu se poate realiza decât prin acțiunile fiecărui stat în parte, conectate între ele ca într-un puzzle ce conduce la diminuarea încălzirii globale și evitarea altor riscuri rezultate dintr-o poluare lăsată să acționeze necontrolat cu efecte negative asupra securității mediului înconjurător.

O activitate corectă pentru protejarea mediului nu se poate desfășura fără ca știința în diferite domenii, inclusiv în cel al ecologiei globale, să evolueze permanent. Or, o cercetare de vârf nu poate fi realizată decât cu mijloace materiale de care dispun în principal țările dezvoltate din punct de vedere economic, aceasta impunând o strânsă cooperare internațională și o renunțare din partea celor bogați la transformarea tehnologiilor și a soluțiilor descoperite în surse de câștiguri suplimentare în dauna țărilor în curs de dezvoltare.

Analiza punctuală a situației în România indică asupra faptului că în condițiile în care criza ecologică se manifestă pregnant în țară prin degradarea biodiversității, suprafețe întinse de păduri fiind, din 1990, defrișate fără să fie înlocuite cu alte suprafețe împădurite, procentul suprafețelor plantate față de cel al tăierilor nedepășind 15-20%.

Pe lângă creșterea efectelor de seră, datorate distrugerii plămânului verde, defrișările necontrolate au avut și continuă să aibă efecte catastrofale prin apariția alunecărilor de teren și a inundațiilor, soldate cu pierderi de vieți omenești și de bunuri materiale.

O problemă cu implicații importante în protecția și conservarea mediului o constituie, pentru România, protejarea resurselor de apă, care nu sunt îndeplătore compabil cu situația altor țări europene [4].

O pledoarie profund argumentată, competentă pentru raționalizarea și protecția resurselor de apă din România (o problemă, de altfel, de dimensiuni mondiale), este ilustrată de lucrările lui Ion Iliescu, fost președinte al României, fost ministru al apelor. Un exemplu care susține gravitatea situației îl constituie starea amenajărilor pentru irigații din Arabia Saudită, unde după câțiva ani de exploatare a apelor subterane prin furaaje executate în acest scop, rezerva de apă în prezent fiind epuizată, țara redevenind din producător un importator de cereale. Conform declarației unor oameni de știință, specialiști în hidrologie, există la nivel planetar riscul declanșării chiar a unor războaie pentru apă, pentru asigurarea acestui element vital existenței umane. Acest risc devine tot mai mare tocmai în condițiile accentuării crizei ecologice mondiale, a poluării mediului, dar și a creșterii populației planetei în progresie aritmetică. Recent, agenția Reuters transmitea următoarea declarație a profesorului scandinav Whilliam Mitsch: "Am avut deja războaie pentru petrol. Războaiele pentru apă sunt și ele posibile". Iată de ce este oportun ca Guvernul și Parlamentul României să declare protecția mediului ca prioritate de stat și să ia măsuri practice urgente în acest sens.

În prezent, când România, alături de multe alte țări, cunoaște o perioadă de criză economică, nu se poate renunța la măsurile de revigorare a economiei naționale ce se impun, care însă trebuie să fie compatibile cu politica de mediu și, din această cauză, trebuie perfectat sistemul legislativ național și dublat de o asistență financiară adecvată pentru sectorul economic public din partea statului.

În noile condiții, conservarea naturii nu este numai obligațiunea autorităților de mediu. Toate instituțiile de stat, implicit organizațiile obștești, agenții economici privați, întreaga societate trebuie să-și asume responsabilitatea față de starea mediului, desigur, nu în mod simbolic, platonice, ci real, direct, efectiv și eficient[5]. Optimizarea raportului dintre om și natură trebuie să devină o componentă indispensabilă a politicii de dezvoltare durabilă a țării, de promovare a progresului economic. Mediul nu poate fi protejat fără concursul întregii societăți civile[6]. De aceea, dezvoltarea conștiinței ecologice a populației, educația ecologică a cetățenilor de toate vârstele trebuie să devină o preocupare permanentă a autorităților de mediu, a instituțiilor de cercetare științifică și de instruire a tineretului și adulților, instituțiilor educațional-formative, ale statului, precum și a mass-media.

Asistența țărilor dezvoltate, în materie de protecție a mediului și de dezvoltare tehnologică, este foarte importantă pentru țările lumii a treia. Oricum, nu poate fi acceptată așteptarea ca totul să vină din afară. Călăuză, și în această problemă, trebuie să fie celebrul postulat liberal: „Prin noi înșine”. Astfel, deși promovarea progresului economic va rămâne una din prioritățile politicii naționale a fiecărui stat în curs de dezvoltare, asigurarea protecției ecologice a mediului din aceste țări depinde, pe de o parte, de calitatea mijloacelor de producție și a tehnologiilor livrate de marile puteri industrializate, dar nu trebuie neglijate nici eforturile fiecărei țări.

Proporțiile poluării mediului au crescut atât de mult, s-au extins și diversificat într-o astfel de măsură, încât mulți savanți vorbesc despre iminența unei "catastrofe ecologice" care va afecta nu numai fauna și flora, dar și viitorul Omenirii.

"Ceea ce numim criza mediului înconjurător", sublinia Rene Maheu, director general al UNESCO, este un element major al unei crize a civilizației. Alarma pe care o

trezește comportarea omului față de natură și alterațiile mediului înconjurător pe care omul însuși le-a creat este mai puternică decât orice teamă, chiar decât aceea pe care o putem resimți, de acum înainte, în ceea ce privește supraviețuirea speciei”.

În pofida acestui semnal de alarmă de o excepțională gravitate, societatea trebuie să rămână totuși optimistă, insistând asupra speranței în raționalitatea și înțelepciunea omului contemporan, în posibilitățile sale de a depăși această criză, pornind de la imperativul care a devenit deviza Conferinței Națiunilor Unite asupra mediului înconjurător (Stokholm, 1972), și anume: „Avem un singur pământ și trebuie să-l apărăm”.

Reuniunea Mondială de la Johannesburg din anul 2002, care a avut ca deviză “Dezvoltarea durabilă și echilibrată, pe plan mondial”, a impus noi direcții și imperative pentru organismele statale, guvernamentale și neguvernamentale în ceea ce privește conjugarea eforturilor pentru salvagardarea Naturii, pentru însănătoșirea mediului ambiant.

Este regretabil însă că unele state mari, puternice, printre care cel mai mare poluator, SUA, au absentat de la acest Forum, tocmai pentru a se eschiva și a nu-și asuma răspunderi în ceea ce privește limitarea producției poluante sau acordarea de fonduri pentru programele mondiale de protecție a mediului.

De reținut faptul că din 1972 până în 2009, când a avut loc Conferința de la Copenhaga, au existat 15 mari acțiuni (Conferințe, Reuniuni mondiale) privind situația mediului pe glob. Cu toate acestea, o singură dată la Kyoto, prin Protocolul semnat de 191 de state, a fost posibil de a stabili măsuri cu caracter obligatoriu. În rest, la toate celelalte întruniri participante s-au limitat la poziții declarative.

În tratatele anilor '50 ai secolului trecut, politica mediului nu era menționată, dar la începutul anilor '70, când gravitatea problemelor ecologice a început să fie recunoscută, Comisia Europeană și statele membre s-au decis să facă câțiva pași comuni. Din acest motiv, au fost adoptate programe de acțiune pe perioade de cinci ani. Aceste programe conțin scopurile politicii CE și prioritățile de pregătire a legislației ecologice. Primul program ecologic a fost demarat în anul 1973.

Opiniile despre aplicarea legislației UE sunt împărțite, depinzând de situația concretă din fiecare țară. Mișcările ecologice din Olanda, Danemarca și Germania privesc UE ca un factor de încetinire a dezvoltării propriilor țări. În alte țări, legislația UE este privită ca un mijloc de a exercita presiune asupra guvernelor naționale.

De remarcat, politica UE în probleme legate de mediu s-a concretizat, până în prezent, în mai mult de nouăzeci de Directive și câteva Decrete, Decizii și Reglementări. La acestea se adaugă 110 Directive care încearcă să le adapteze pe cele precedente conform noilor progrese tehnice și creșterii în importanță a problemelor actualității.

Directivele UE acoperă arii largi, cum ar fi poluarea datorită automobilelor, marilor platforme industriale, principalelor ramuri industriale și fermelor. Aceste directive obligă guvernele naționale să utilizeze evaluarea impactului asupra mediului și să permită accesul la informațiile legate de mediu. Ele furnizează regulile directoare ale UE privind ambalarea produselor, utilizarea produselor chimice toxice, protecția păsărilor etc.

Tendința de creștere economică provoacă temeri ecologilor, deoarece aceasta va avea considerabile efecte negative asupra mediului. Actualmente, țările membre ale UE dezvoltă și consolidează cooperarea lor în domeniul mediului înconjurător. De ase-

menea, se implementează Convenția de la Espoo privind evaluarea impactului asupra mediului înconjurător în context internațional etc. Cooperarea se referă și la cooperarea la nivel regional, inclusiv în cadrul Agenției Europene a Mediului înconjurător, și la nivel internațional.

Odată cu intrarea în Uniunea Europeană a României, pe lângă obligațiile de mediu impuse de reglementările comunitare îi revin și o seamă de drepturi, în principal, în ceea ce privește sprijinul financiar pentru o mai bună aplicare a măsurilor de mediu.

Receptivitatea parlamentului european a fost tesată, de exemplu, atunci când un reprezentant al României a acuzat ideea folosirii cianurilor în proiectul Roșia Montană, iar parlamentul a adoptat o hotărâre vizând întreaga Uniune sub denumirea de “Europa fără cianuri”.

Cu toate progresele în vederea protecției mediului, înregistrate în domeniul colaborării internaționale, reuniunile care au avut loc în ultimii zece ani și documentele adoptate de acestea n-au determinat mutații semnificative, menite să reducă consecințele crizei ecologice mondiale. Chiar Summitul Pământului sau Summitul Mondial pentru Dezvoltare Durabilă de la Johannesburg, care a avut loc în vara anului 2002, contrar așteptărilor, a produs mai puține satisfacții în legătură cu afirmarea unor acțiuni consacrate salvării de urgență a Planetei. „Deși s-a desfășurat pe fondul unor deviații climatice și dezechilibre naturale dintre cele mai îngrijorătoare, forumul de la Johannesburg a fost întâmpinat și privit cu un scepticism aproape dezolant de către opinia publică în general. Acordurile și planurile de acțiune adoptate în scopul îmbunătățirii mediului și ajutorului acordat țărilor sărace etc. riscă să rămână în domeniul intențiilor generoase”, remarca într-un amplu studiu, consacrat rezultatelor reuniunii, analistul politic Dumitru Avram [7].

La propunerea Secretarului General al ONU de atunci, Kofi Annan, Reuniunea de la Johannesburg s-a concentrat asupra dezbaterii a cinci subiecte: apa; energia; sănătatea; agricultura; biodiversitatea [8].

Unul dintre motivele pentru care clima nu a figurat pe agenda reuniunii de la Johannesburg l-au constituit tocmai divergențele dintre SUA și Europa privind ratificarea Protocolului de la Kyoto, iar cele cinci proiecte distincte prezentate de delegația americană, legate de accesul la sursele de apă, dezvoltare durabilă, energie, lupta împotriva foametei din Africa, problemelor SIDA și tuberculozei, protejarea pădurilor din Bazinul Congo etc. au fost suspectate ca servind mai degrabă marilor afaceriști decât celor din lumea a treia. De notat, că suma totală pe care o adunau aceste proiecte reprezenta cam a zecea parte din costul cheltuielilor americane pentru susținerea campaniei militare antiteroriste din Afganistan.

Este evident că strategia mondială în domeniul ecologic, fundamentată de organisme internaționale abilitate, urmărește îndeplinirea următoarelor obiective esențiale care ar trebui să se regăsească, în bună măsură, în toate Programele naționale de protecție a mediului, aparținând statelor membre ale Comunităților Europene, întrucât procesele de integrare europeană și globalizarea impun în mod fortuit, imperios necesar, această conduită: 1. menținerea, conservarea proceselor ecologice și a sistemelor de care depinde viața; 2. conservarea genofondului biosferei, de care depinde funcționarea majorității proceselor și ritmurilor biologice; 3. utilizarea durabilă a spe-

ciilor și ecosistemelor, deci, a resurselor oferite de faună, păduri, pășuni, implicând menținerea capacităților productive în limite ecologice [9]; 4. prioritatea scopurilor și activității de protecție a mediului în cadrul promovării activităților de ordin economic și social-uman, atât în condițiile actuale, cât și în viitor; 5. obligativitatea aplicării riguroase a legislației cu privire la protecția mediului, a standardelor, a normativelor și a limitelor admisibile de folosire a resurselor naturale, a energiei și de poluare a mediului [10]; 6. responsabilitatea tuturor persoanelor fizice și juridice pentru prejudiciul cauzat mediului; prevenirea, limitarea, combaterea poluării, cât și recuperarea pagubei cauzate mediului și componentilor lui [11]; 7. proiectarea și punerea în funcție a obiectivelor social-economice, realizarea programelor și activităților care presupun schimbări ale mediului natural numai în baza avizului pozitiv al expertizei ecologice de stat și cu acordul populației din zona amplasării obiectivelor respective; 8. folosirea resurselor naturale numai sub formă de plată, de contravaloare; perceperea de taxe și aplicarea de amenzi pentru încălcarea legislației de protecție a mediului; folosirea în exclusivitate a sumelor încasate pentru combaterea poluării mediului și regenerarea resurselor naturale; 9. acordarea de înlesniri fiscale, mergând până la eliminarea impozitelor, pentru mijloacele financiare alocate protecției mediului, inclusiv, stimularea aplicării tehnologiilor de economisire a resurselor etc.; 10. educația ecologică, formarea conștiinței ecologice a demosului [12], prin cultivarea dragostei față de natură, a respectului față de mediul înconjurător [13]; 11. respectarea strictă a principiilor Dreptului mediului, precum și a tratatelor și a acordurilor interstatuale și internaționale care au fost ratificate de parlamentele naționale [14]; sincronizarea legislației fiecărei țări cu privire la protecția mediului cu principiile legislative și normele Comunității europene și mondiale [15].

Respectiv, se impune cu stringență conștientizarea din partea guvernării asupra necesității ocrotirii naturii, o problemă complexă, de importanță primordială, dar și de mare răspundere, atât pentru fiecare stat în parte, cât și pentru întreaga comunitate internațională. Ocrotirea și conservarea naturii trebuie să se realizeze, mai ales, prin anticiparea și prevenirea efectelor nefaste ale civilizației industriale mercantile, în caz contrar, există riscul pentru societate de a deveni victima unui veritabil dezastru, holocaust ecologic, la scară planetară.

Protecția mediului asigură nu numai ocrotirea sănătății omului, capitalul cel mai valoros al societății contemporane, ci și securitatea națională, statală, întrucât poluarea aerului, solului, apelor, defrișarea pădurilor, exploatarea nerațională a bogățiilor are la bază o concepție retrogradă și pierdantă pentru valorile civilizației umane.

Desigur, ansamblul de măsuri adoptate pentru promovarea unei securități ecologice viabile, eficace trebuie să pornească de la experiența internațională, de la Programele Comunității Europene, dar acestea trebuie aplicate în mod creator la particularitățile naționale ecologice.

Un domeniu care a fost mai puțin abordat în literatura ecologică și chiar în legislația de profil din România este acela al construcțiilor de locuințe care să respecte condițiile de mediu. Este cunoscut faptul că în ultimii 15 ani se asistă la derularea unui ritm susținut de construcții de locuințe individuale, familiale, dar fără să se țină seama, ca în Uniunea Europeană, de respectarea condițiilor de mediu. S-a construit și se constru-

iește mult, mai ales în mediul urban, dar, deseori, inestetic și, mai ales, fără respectarea normelor de protecție a mediului.

În statele Comunității Europene s-a reușit “crearea unui cadru legislativ ce stimulează dezvoltarea și aplicarea unor soluții care să asigure echilibrul cel mai bun între constrângerile și cerințele de armonizare cu mediul înconjurător” [16]. Relevant, în această ordine de idei, este faptul că la nivel internațional există organisme care se preocupă de problemele de construcții ori de alte probleme în raport cu ecologia, unul dintre acestea fiind Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare. În Franța, bunăoară, există Agenția pentru Mediu și Gestiunea Energiei. Normele legislației franceze în acest domeniu definesc calitatea construcțiilor ca fiind capacitatea acestora de a proteja resursele naturale și de a satisface exigențele de confort, de sănătate și de calitatea vieții locatarilor [17]. În toate statele cu o civilizație dezvoltată, reglementarea juridică privind construcția de locuințe, după norme ecologice, are în vedere, în primul rând, cerințele dezvoltării durabile a societății umane, cu toate exigențele și recomandările forurilor abilitate naționale și internaționale. De exemplu, în Finlanda, derularea activităților de construcții a avut loc, întotdeauna, pe baza respectului față de natură. Astfel, Programul Național al Finlandei, intitulat “Tehnologie Ecologică Pentru Construcții”, urmărește scopurile edificării de locuințe în raport cu mediul și vizează următoarele obiective: 1. minimalizarea consumului de energie și a emisiilor nocive mediului și sănătății în procesul de execuție a lucrărilor; 2. impactul asupra mediului, a produselor și proceselor de construcții; 3. utilizarea soluțiilor ce conduc la reducerea consumului de energie și a emisiilor nocive pe întreaga durată de viață a construcțiilor.

Notabil este și faptul că, atât în Europa, cât și în SUA, pe lângă condițiile de protecție a mediului, construcțiile de locuințe urmăresc, drept un obiectiv major, asigurarea acestora pentru eventualele seisme de care nu sunt scutite în ultimele decenii statele din diverse zone ale planetei.

Aspectele evidențiate ar putea să constituie repere și pentru organele statale abilitate ale României și Republicii Moldova, care ar trebui să elaboreze o legislație adecvată, destul de riguroasă, severă și punitivă, menită să reglementeze în mod judicios domeniul, să promoveze programe naționale în domeniul construcțiilor civile și industriale, protejând mediul ambiant și, în felul acesta, sănătatea și confortul cetățenilor.

În concluzie, între securitatea ecologică și securitatea națională, între aceasta din urmă și securitatea planetară există o relație indisolubilă, de feed-bek, de care trebuie să se țină seamă în procesul adoptării și aplicării programelor, a strategiilor de protecție a mediului. Ar fi o iluzie închipuirea că poluarea din plan intern rămâne fără repercusiuni externe, cel puțin pentru statele vecine, și invers, poluarea, degradarea mediului, pe plan extern, provocată de marile societăți transnaționale, nu rămâne fără implicații în sfera ecologică a statelor din zona de emanație. Dovada cea mai elocventă o constituie dezastrul ecologic de la Cernobâl, cu atâtea consecințe, implicații nocive nu numai în Ucraina, ci în întreaga Europă. De aici se desprinde inevitabil necesitatea cooperării multiforme și multivalente, pentru prevenirea unor asemenea dezastre ecologice, dintre organismele guvernamentale și neguvernamentale interne, naționale și internaționale.

Note:

1. Dr. Ing. Nicolae Herdea: Considerații asupra conceptului de securitate ecologică. <http://www.nhn.ro/articole-stiintifice/articol2.htm>. Accesat 23.12.2010.
2. Protocolul de la Kyoto la Convenția-cadru a Națiunilor Unite asupra schimbărilor climatice, art.3, al. 1.
3. Where countries stand on Copenhagen. British Broadcasting Corporation, emisiunea din 28 noiembrie 2009.
4. Război pentru apă. În: Libertatea, 2004, 23 august.
5. Marinescu Constantin Gh. Considerațiuni privind relația dintre Ecologie și Politologie. În: Analele Facultății de Drept și Administrație Publică, 2004, Nr. 9-10, pp.137-154; Costachi Gheorghe, Cușmir Vitalie. Probleme ale statului de drept și administrării democratice. Chișinău, 2001.
6. Roșca Al. Mișcarea ecologistă și societatea civilă. În: Ecologie și Drept. Buletin științific. Iași: Academia Ecologică din România, 2001, N 7.
7. Stătescu Florian, Măcărescu Bogdan. Elemente ale complexului ecologic din sol. București: SUM.SON'S Edition, 1997.
8. World Summit on Sustainable Development. Johannesburg, South Africa, 2002. New York: UN, 2002.
9. Stătescu Florian, Măcărescu Bogdan. Op. cit.
10. Cartea Verde a Moldovei. Chișinău: Știința, 2003.
11. Marinescu Daniela. Dreptul mediului. București: Editura Șansa, 1993.
12. Marinescu Constantin Gh. Ecologizarea conștiinței, un imperativ al societății contemporane. Iași: Vasiliana, 2003.
13. Ecologia, Etica, Morala. Chișinău, 2002.
14. Capcelea Arcadie. Dreptul ecologic. Chișinău: Știința, 2000; Bobică Neculai. Elemente de ecologie și dreptul mediului înconjurător. Iași: Chemarea, 1994; Bran Florina, Ildiko-Ioan. Globalizarea și mediul. București: Editura Universitară, 2009.
15. Iancu Gheorghe. Drepturile fundamentale și protecția mediului. București: Regia Autonomă Monitorul Oficial, 1998.
16. Tașcă Radu. Construcții de locuințe în contextul respectării condițiilor de mediu. În: Ecologie și Drept. Buletin științific. Iași: Academia Ecologică din România, 2004, N 1.
17. Ibidem.

FUNDAMENTAREA TEORIILOR RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE PRIN „MARILE DEZBATERI”

Victor JUC, doctor în filosofie, conf. univ.,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The theoretical foundation of international relations was realized through the “Great Debates” of competing scientific schools and currents. The problems of epistemology, methodology and ontology were reflected in these four debates, which contributed to the development of this scientific step. The debates didn’t elaborate a general accepted theory, or a meta-theory, but formed a theoretical and methodological pluralism.

Actualitatea investigațiilor este determinată de necesitatea de a supune analizei procesele de fundamentare a teoriilor relațiilor internaționale, cercetarea fiind realizată în dinamică, prin dialogul, chiar dacă uneori indirect, dintre diferite elaborări științifice. Ținem să precizăm că subscriem la tendințele generale de a rezuma teoria prin școli și paradigme, conceptualizări și modele. În accepția lui P. Țîgankov, teoria relațiilor internaționale cuprinde „totalitatea generalizărilor conceptuale reprezentate de mai multe școli teoretice aflate în polemică, ele formează cîmpul tematic al unei discipline relativ autonome”[1]. Conform aserțiunii lui P. de Senarclens, teoria relațiilor internaționale poate fi definită ca „cercetare a cadrelor conceptuale care permit de a organiza investigațiile și orientează formularea ipotezelor pertinente despre explicarea fenomenelor și proceselor studiate, ameliorînd înțelegerea lor”[2]. Cît despre problemele și fragmentările care afectează Relațiile Internaționale ca domeniu de investigație, asupra cărora insistă St.Hoffmann și alți cercetători, analistul francez exprimă părerea că analiza politicii internaționale nu prezintă în esență un caz deosebit, ci se confruntă cu dificultăți identice procesului de investigație a oricărui alt obiect complex de studiu al științelor sociale: „Cercetătorul depune eforturi pentru a defini cu precizia cea mai posibilă particularitățile relațiilor internaționale, conceptele care permit de a identifica fenomenele și procesele ce formează însușirile și structurile principale care le marchează evoluția. Prin construcția conceptual -teoretică fundamentată el de asemenea definește variabilele ce trebuie luate în calcul și ierarhiile stabilite între ele, urmărind să prezinte în acest context instrumente riguroase de măsură”[3].

K.Goldmann din contra, propunînd identificarea și explorarea unor subiecte relevante din cadrul Relațiilor Internaționale, cum ar fi locul și rolul statului-națiune în contextul transformărilor globale sau încheierea războiului rece, este de părere că „definirea domeniului ca unul opunînd „școli” concurente ... s-a dovedit a fi puțin utilă”[4] din cauza că imaginea lui se asociază mai degrabă cu o „competiție oligopolică între conglomerate conduse de americani”, ale căror idei trebuie fie acceptate, fie respinse în totalitate. K.Goldmann se înscrie și în lista susținătorilor concluziei lui S.Hoffmann cu privire la proveniența și caracterul științei relațiilor internaționa-

le, afirmând fără drept de apel că aceasta este „subjugată intereselor Statelor Unite, mai ales celor de securitate, care în ultimă instanță i-a imprimat mai multe particularități provenite în urma dominației americane, alături de dificultățile rezultate din însăși natura domeniului. Din altă perspectivă, a rolului științei în societate, abordat în aspect social-util și de moment, considerăm că se dovedește a fi de o extraordinară încărcătură de conținut aserțiunea lui St. Hoffmann, care, luând ca bază oportunitățile deschise pentru realizarea investigațiilor în domeniu precum și realitățile din mediul analitic american, a determinat și a anunțat o formă deosebită a unei probleme cardinale ce se află mereu în fața științelor socioumane: tensiunea permanentă dintre exigențele cercetărilor fundamentale, care ridică cele mai generale și mai pătrunzătoare întrebări provenite din natura activității studiate și cerințele de răspunsuri rapide la solicitările celor care finanțează, comandă sau orientează investigațiile[5].

Referindu-se la configurația teoretică a Relațiilor Internaționale, K. Goldmann a remarcat că „imaginea disciplinei” este a „unui domeniu caracterizat de clivaje fundamentale generând „dezbateri” recurente de maximă importanță”. A.Celeadinski, Y.Ferguson și R.Mansboch, dar nu numai ei, exprimă părerea că aceste demersuri se află în concurență în majoritatea cazurilor, iar câteodată se completează reciproc: potrivit cercetătorilor americani, multe școli contestă, dar puține comunică între ele cu adevărat. M.Ebata și B.Neufeld afirmă în același context de idei, ei susțin că studiul Relațiilor Internaționale se caracterizează prin dezbateri permanente de factură teoretică și metodologică, iar S.Smith și K.Booth definesc trei direcții care pot genera polemică în teoria relațiilor internaționale: metodologia, epistemologia și ontologia.

Prin urmare, începutul procesului de fundamentare teoretică a Relațiilor Internaționale s-a exprimat prin tentative sporadice de a defini conținutul obiectului de studiu, care inițial includea problemele războiului și păcii, ca mai apoi să fie diversificat și extins prin adăugarea altor componente.Însă după cea de-a doua conflagrație mondială, fiind pus în fața riscului de a deveni o componentă internațională a altor discipline și de a fi absorbit de alte științe sociale, discursul relațiilor internaționale a avut nevoie de legitimitate științifică, care a fost oferită de realismul politic, chiar dacă S. Guzzini, J.Vasquez, dar nu numai ei, consideră că el începe cu idealismul politic. Asociindu-se primele două decenii postbelice cu Relațiile Internaționale, realismul politic, care, potrivit lui Ch.Brown, „a oferit o modalitate de înțelegere a lumii”, s-a fundamentat și prin dezbaterile indirecte cu idealismul politic, prevederile utopiste ale căruia au fost dezavuate și invalidate de izbucnirea conflagrației mondiale la sfârșitul anilor '30, dar totodată servind și în calitate de fundamente ce trebuiau negate, insistându-se că este oportun de a elabora altele, de conținut calitativ nou. Considerăm absolut justificată cercetarea procesului de fundamentare teoretică a Relațiilor Internaționale prin elucidarea „Marilor dezbateri”, chiar dacă, mai ales în cazul celei de-a patra ediții a polemicii, nu primim cunoștințe exhaustive despre conținutul tuturor teoriilor și despre configurația lor în cadrul științei din cauza că nu toate demersurile s-au antrenat în discuție datorită diversității lor, ancorării pe un segment îngust de explorare și necoincidenței pozițiilor asupra unui obiect în jurul căruia s-ar desfășura disputa academică. Nu împărtășim asumția exprimată de Ch.Brown, conform căreia „Marile dezbateri” între „pozițiile metateoretice, realism și idealism sau pozitivism și constructivism nu contribuie la caracterizarea trecutului disciplinei și nu asigură cla-

ritate în înțelegerea”[6] Relațiilor Internaționale, deoarece prin metoda „fotografierii” acestea sînt abordate static, nu în dinamica ce le este proprie.

„Marile dezbateri” se încadrează cronologic în perioada postbelică, fiind extinse mai tîrziu pînă în ultimul deceniu al secolului XX, evidentă fiind ancorarea lor cu precădere pe contemporaneitate și probleme actuale. Însă considerăm necesar de a face o paranteză prin a preciza că reprezentanții școlii engleze a Relațiilor Internaționale au formulat trei direcții clasice în politica internațională, aflate în polemică sau în competiție încă din secolele XVII și XVIII. Fără a acorda înțietate unei direcții, M.Wight definește politica internațională în termenii dezbaterii între interpretarea realistă sau machiavelică, ce scoate în evidență conflictul dintre state, interpretarea raționalistă sau grotiană, care pune accentul pe cooperarea sau raporturile între state și interpretarea revoluționară sau kantiană, care pune în evidență unitatea și solidaritatea omenirii [7]. Luînd ca bază această divizare, H.Bull susține că în decursul istoriei sistemului modern de state s-au aflat în competiție trei tradiții de gîndire: hobbesiană sau realistă, care privește politica internațională ca pe o stare de război; kantiană sau universalistă, care vede funcționînd în politica internațională o comunitate potențială a omenirii, și cea grotiană sau internaționalistă, care consideră că politica internațională se desfășoară în cadrul societății internaționale[8]. În acest sens, M. Wight este de părere că adevărul trebuie căutat în argumentele și disputa dintre cele trei interpretări, pe cînd H. Bull consideră că fiecare dintre ele încorporează o mare varietate de doctrine, însă între ele există doar o legătură slabă. Trebuie de remarcat totuși că primul și-a propus să identifice, iar al doilea să dezvolte interpretarea grotiană: urmărind să fundamenteze esența și totodată particularitățile școlii engleze în domeniu și luînd act de falimentul idealismului politic, intens promovată de mai mulți analiști din Marea Britanie, cum ar fi N.Angell sau J.Hobson, ei nu puteau accepta nici revoluționarismul, în special M. Wight, nici în totalitate realismul, mai puțin același M. Wight, căutînd bază de continuitate pentru conceptul de societate internațională, mai cu seamă H.Bull. Însă M. Wight practic nu reușește să definească raționalismul, iar conform supoziției lui H. Bull, ideea de societate internațională s-a aflat mereu în defensivă. E.Keene, supunînd analizei aserțiunea lui H.Bull, ajunge la concluzia la care subscriem că aceasta nu reprezintă prin esența ei altceva decît un concept artificial fundamentat, necesar pentru a identifica un exponent al „tradiției grotiene” în concepțiile teoretice contemporane[9].

Practic este general acceptată opinia că prima „dezbateră mare” s-a produs între idealismul politic și realismul politic, ea a vizat diferite abordări și interpretări ale Relațiilor Internaționale, polemica indirectă, dar de principiu fiind ancorată pe subiecte de epistemologie, obiectul de studiu al științei în formare și de metodologie, realității invocînd indispensabilitatea înlocuirii abordării normative cu cea pozitivistă în cercetarea Relațiilor Internaționale, iar ca rezultat, potrivit lui M.J.Smith sau S.Guzzini, a avut loc „reorientarea domeniului în mai multe direcții practice și științifice”. Realității au supus criticii descalificante pentru acel moment mai multe asumptions ale filosofiei promovate de idealismul politic, printre care: războiul și anarhia internațională nu sînt inevitabile, frecvența războaielor poate fi redusă prin consolidarea aranjamentelor internaționale, încurajîndu-se în asemenea manieră dispariția lor; războiul poate fi evitat prin democratizarea politicii, guvernele nedemocratice fiind una dintre cauze-

le declanșării lor; natura umană nu este reductibilă la motivații egoiste și necesități materiale, popoarele sînt capabile să coopereze mutual datorită rațiunii și educației inspirate din etică, existînd în această bază o armonie potențială de interese etc. La subiectul primei ediții a „Marilor dezbateri” mai trebuie de adăugat că elaborarea realismului este rezultat al necesității de a propune o nouă construcție teoretică de abordare științifică a Relațiilor Internaționale, iar evaluarea critică a filosofiei politice de factură iluministă promovată de idealism n-a servit decît în calitate de fond de referință și de respingere prin comparație, imprimînd pe această cale un grad mai înalt de relevanță științifică și totodată aplicativă discursului în plin proces de fundamentare.

Cît despre dezbaterile următoare, cu excepția celei de-a doua ediții, care de asemenea în linii mari a întrunit o unanimitate relativă de opinii, atestăm serioase divergențe ce se referă la limitele cronologice de desfășurare și la protagoniștii antrenați în polemica științifică. Astfel, K.Goldmann deosebește „trei mari dezbateri”: idealismul originar al disciplinei și provocarea lansată de realism; abordarea științifică și abordarea tradițională; neorealism și alții, adică toți cei care, potrivit precizării lui R.Brown, au încercat să se opună „contraatacului realist la adresa interdependenței și altor preocupări substatale sau transnaționale”. Însă „contra-contraatacul lor (al neorealiștilor – n.n.), conform expresiei plastice a lui K. Goldmann, dar care în linii mari corect reflectă realitățile teoretice de la sfîrșitul anilor '70 – prima jumătate a anilor '80, a fost unul intens”[10]. Y. Lapid de asemenea a definit „trei dezbateri” în cadrul Relațiilor Internaționale: realism și idealism; istorie și știință; pozitivism și postpozitivism, ultimul fiind consecință a „prăbușirii promisiunilor empiriste și pozitiviste”[11]. O. Waever susține că teoria relațiilor internaționale poate fi rezumată ca istorie a patru dezbateri succesive: realism și idealism; tradiționalism și behaviorism; neorealism și neoliberalism instituțional; raționalism și reflectivism [12], iar H. Alker și T. Biersteker identifică „prezența continuă și simultană în teoria relațiilor internaționale” a mai multor direcții, precum realism și idealism, scientism și tradiționalism, realism, pluralism și structuralism, dar care nu s-au aflat în polemică, ci în condițiile „cunoașterii cumulative ca rezultat al dialogului”[13].

A doua „mare dezbateră” a întrunit în calitate de protagoniști, pe de o parte, exegeții „demersului clasic”, avîndu-l în ipostaza de lider pe H.Bull, iar pe de alta, promotorii „demersului științific” în frunte cu M.Kaplan, care, de fapt, este considerat inițiator al discuțiilor, iar obiectul polemicii s-a exprimat prin diferența pozițiilor cu privire la cercetarea și evaluarea Relațiilor Internaționale. Tradiționalismul a inclus reprezentanți ai idealismului politic, realismului politic și ai școlii engleze în materie, ei fiind culpabilizați de oponenti că aplică metode tradiționale de investigație, intuiția, judecata prin analogie, interpretarea teoretică și, deci, veridicitatea rezultatelor obținute este îndoielnică. Este important de precizat însă că divergențele se dovedesc a fi cu precădere de caracter metodologic, în timp ce în plan epistemologic atestăm unele similitudini. Astfel, realiștii au însușit unele idei pozitivistice din teoria organicistă a lui H.Spencer, precum și unele asumptions neopozitivistice din teoria deciziei raționale a lui R.Carnap, iar behavioriștii se aflau sub incidența unor elaborări filosofice atît ale lui H. Spencer, cît și ale lui K.Popper. Subliniem că în SUA pozitivismul s-a înrădăcinat mai ales în forma filosofiei lui H.Spencer, care aseamănă societatea cu organismul viu, viața ei fiind bazată nemijlocit pe diferențierea și coordonarea funcțiilor. Sugestivă

este în acest sens observația lui M. Merle, care precizează că în știința relațiilor internaționale idei de acest conținut au fost dezvoltate, pe de o parte, de către behavioriști, ancorați pe cercetarea comportamentului actorilor, iar pe de alta, de funcționaliști și adepții abordării sistematice, orientați cu predilecție spre analiza modalităților de articulare a tipurilor diferite de comportament. „Reprezentanții curentelor provenite din pozitivism sau empirism”, utilizând termenul lui P. de Senarclens, include promotorii ai „direcției moderniste sau științifice”, potrivit catalogării lui M. Kaplan, sau adepții ai „metodelor cantitative”, conform aprecierii lui St. Hoffmann. În opinia noastră, „demersul științific” nu se dovedește a fi prin componentă o direcție omogenă, ci cuprinde mai multe conceptualizări teoretice și abordări metodologice, incluzând teoria sistemică a lui M. Kaplan, teoria cibernetică a lui K. Deutsch, teoria jocurilor elaborată de O. Morgenstern și acomodată de Th. Shelling, teoria adoptării deciziilor a lui R. Snyder ș.a., numitorul lor comun fiind denumirea de behaviorism. Obiectivul prioritar urmărit de protagoniștii acestui demers a fost de a imprima studiului Relațiilor Internaționale „un statut cu adevărat științific” prin aplicarea „metodelor rigurose științifice” pentru a contribui atât la dezvoltarea „teoriei cumulative a politicii internaționale”, cât și la formularea „identității științifice a domeniului”.

Pronunțându-se lapidar și într-un cadru mai general asupra celei de-a doua „mare dezbateri”, P. de Senarclens afirmă că „teoria relațiilor internaționale a fost partajată de opoziția dintre adepții curentelor provenite din pozitivism sau empirism și partizanii demersului politologic clasic, marcat de tradiția filosofiei, hermeneuticii weberiene sau dialecticii marxiste” [14]. Trebuie de specificat însă că, supunând analizei succinte subiectul dezbaterilor teoretice și chiar „reușind” să comită unele inexactități, cum ar fi catalogarea lui K. Deutsch ca fiind reprezentant al demersului clasic, pe când în realitate acesta este modernist, indirect el mai urmărește alt obiectiv, unul de factură apologetică – a justifica autonomia școlii franceze în domeniu în raport cu „știința socială americană”. Fără îndoială, școala franceză nu se caracterizează prin omogenitate, M. Merle identificând trei direcții, însă nici una dintre ele, în opinia noastră, n-a fost alternativă reală sau concurent serios celor două demersuri: nici marxismul și apologetii săi de la Școala din Nancy și Reims, nici abordarea empirist-descriptivă și nici chiar sociologia relațiilor internaționale cu cele două direcții – polemologia, fundamentată pe sociologia deterministă a lui E. Durkheim, și sociologia (propriu-zisă a relațiilor internaționale), care nu este alta, conform lui J.-P. Derriennic, decât sociologia acțiunii fondată pe elaborările lui M. Weber. În plus, opoziția empirism – antiempirism (nu raționalism) se referă atât la tradiționalismul școlii engleze, axată pe „preocupări pentru filosofia politică”, cât și la diferențele dintre mediile de cercetare european și american: deși a produs mai multe teorii ale „biologizării” socialului, tradiția europeană a păstrat mult timp o distanță esențială între științele sociale și cele reale, pe când implementarea ideilor pozitivistice de sorginte europeană în spațiul american de investigație a favorizat interacțiunea lor profundă.

Urmărind ca obiectiv definirea unor parametri și legitați de comportament, behavioriștii afirmă că știința trebuie să cerceteze fapte reale și să evite probleme de caracter speculativ ideologic, etic sau doctrinar, negînd abordarea normativă și insistă că principiile fundamentale care determină caracterul științific al teoriei sînt verificarea experimentală și explicitatea operațională a categoriilor și concepțiilor utilizate. În

acest sens, chiar dacă valorile și evaluările pot figura în calitate de obiecte de cercetare, „o propoziție de tip normativ nu este una științifică, specifică P. de Senarclens, care pune în lumină logica exigențelor behavioriste, deoarece nu se supune testării empirice”: adepții acestui demers, respingând „speculațiile metafizice”, acordă credit metodelor, mijloacelor și procedeele empirice, cantitativiste și matematice. La rândul lor, potrivit lui St.Hoffmann, realiștii ridiculizează „călculele rafinate care nu spun nimic despre cauze și analizează în grup diferite tipuri ale unui fenomen (spre exemplu, războaiele) și interacțiunile nesfârșite între variabile scoase din contextul lor”, insistând că știința nu constă în „acumularea coeficienților de corelație” „fără a se întreba care sînt teoriile ce îl fac pe cercetător să se aștepte la un anumit tip de legătură între anumite variabile”.

Prin urmare, colectarea și analiza faptelor, conform behavioriștilor, servesc în calitate de indicatori ai proceselor reale ce se produc în cadrul Relațiilor Internaționale. Protagonistii „revoltei behavioriste”, utilizînd catalogarea lui J.Vasquez, consideră de caracter științific numai concepțiile empirico-analitice definite și fundamentate pe fapte concrete și ipoteze supuse verificării experimentale, adică se urmărește realizarea conexiunii directe a inovațiilor științifico-tehnologice cu modelele construite ale Relațiilor Internaționale. Incontestabil, cuantificarea fenomenelor oferă posibilități largi de utilizare a metodelor matematice și sociologice în cercetarea Relațiilor Internaționale, însă merită a fi apreciate ideile de tipul celor expuse de J.Rosenau, care a exprimat convingerea că problema principală în domeniu nu este insuficiența materialului empiric, ci absența unei teorii de M. Merle, conform căruia, în pofida tradiției empirice solide, nu este posibil de a se lipsi de o ipoteză explicativă globală, iar M.Nicholson susține în aceeași ordine de idei că „prin dezvoltarea teoriilor noi facem ca lumea să fie înțeleasă prin formularea conceptelor de stat, putere sau globalizare”[15]. Considerăm important să subliniem că, deși moderniștii n-au reușit să evite subiectivismul, rezultatele lor fiind ridiculizate de unii cercetători de altă factură ca fiind ne semnificative și modeste (cum ar fi aprecierea peiorativă de către P. de Senarclens a unor rezultate „științifice” obținute de D.Singer), meritul lor incontestabil constă mai ales în abordarea interdisciplinară și implementarea metodelor și mijloacelor contemporane de investigație prin utilizarea pe larg a tehnologiei computerizate, contribuind la îmbogățirea cantitativă și calitativă a științei. În general, behaviorismul a tins către idealul matematic de perfecțiune, acest demers susținînd subsumarea teoretică a explicațiilor științifice.

„Adepții demersului științific” se regăsesc, conform unor estimări, și printre protagoniștii ediției următoare a „Marilor dezbateri”, însă atestăm diferențe la capitolul opinii cu privire la tabelele în care sînt incluși. Astfel, St.Hoffmann îi numește „transnaționaliști”, în timp ce D.Snaider – „neoliberalii”: chiar dacă R.Keohane a reușit să demonstreze continuitatea dintre behaviorism și neoliberalism, sus-menționatele poziționări au la bază solicitările acestuia privind necesitatea supunerii tezelor neoliberale „unor examene empirice mai explicite”. Trebuie de specificat însă, că obiectivul urmărit de R.Keohane a fost de a contribui la fundamentarea concepției „realismului concepțional” prin eliberarea ei de teoria jocurilor, folosită, de altfel, și de promotorii realismului ca modalitate de reformulare a problemei securității internaționale, și, deci, el s-a situat pe poziții antimoderniste, iar în paralel reanimează unele postulate

ale idealismului politic. O.Waever din contra, îi consideră „neorealiști”, cu atât mai multe că el însuși fiind, potrivit lui K.Goldmann, unul dintre protagoniștii dezbaterilor care au antrenat neorealismul și neoliberalismul. Într-adevăr, fondatorul neorealismului K.Waltz a remarcat necesitatea îmbogățirii abordării realiste prin verificarea empirică a concluziilor, însă această exigență nu reprezintă nicidecum „victoria programului behaviorist”, ci modernizarea realismului politic, care, potrivit lui M.Banks, „nu era mort, dispăruse doar de la suprafață”. Tangențele dintre neorealiști și behavioriști vizează, în opinia noastră, proprietățile structurii sistemului internațional. Însă trebuie de precizat că behavioriștii puntează asupra indispensabilității aplicării tratamentului matematic, luând ca bază, spre exemplu, comportamentul electoral din interior și analizând, conform lui St.Hoffmann, „relațiile nesfârșite între variabile de diferite tipuri scoase din contextul lor”, pe când structura sistemului internațional prezentată de neorealiști „nu se reduce la o sumă simplă de acțiuni reciproce”, dar rezultă numai din relațiile dintre supraputeri, fiind, în același timp, un fenomen de sine stătător, pe măsură să impună statelor unele restricții sau avantaje pe arena mondială. Urmărind să modernizeze tradiția realistă și ținând cont de noile împrejurări internaționale, neorealiștii susțin că sursa principală a politicii de putere și a conflictelor internaționale trebuie identificată nu în comportamentul statelor și în tendințele lor firești către supraviețuire și dominație, ci în „acțiunea rigidă a limitărilor structurale de reținere din cadrul sistemului internațional”, statele aflându-se, în ordinea de idei reliefată, în procesul de balansare ca replică la amenințările la adresa securității lor.

În opinia noastră, nici unul dintre sus-numiții cercetători n-a fost explicit în a demonstra trecerea behavioriștilor în cadrul altor categorii de analiști, însă incontestabil este că cele mai esențiale tangențe le atestăm în raport cu neorealiștii datorită rolului atribuit structurii sistemului internațional. Considerăm în același timp că behavioriștii nu se mai regăsesc în ediția a treia a „Marilor dezbateri” din cauza că ei și-au canalizat investigațiile pe probleme de nuanță metodologică, pe când protagoniștii discuției următoare s-au axat pe problematici de altă factură, epistemologică și ontologică, mai precis, extinderea statutului actorilor internaționali care fac obiectul de studiu și, implicit, schimbarea caracterului relațiilor internaționale.

Considerăm că ediția a treia a „Marilor dezbateri” a cuprins nu o singură etapă, după cum s-a încetățenit în investigațiile în domeniu, ci două:

1. realism-transnaționalism: s-a desfășurat la începutul anilor '70 și a vizat caracterul relațiilor internaționale, avînd ca suport mai multe transformări cardinale aflate în proces de consolidare pe arena mondială. J.Rosenau, R.Keohane și J.Nye urmăresc să acrediteze ideea că statul a pierdut caracterul de actor monopolist al relațiilor internaționale din cauza că acestea au părăsit cadrul îngust al interacțiunilor dintre state, bazate pe interese naționale și pe raporturi de putere. Pe arena mondială, comunicarea este extinsă și diversificată de actorii nestatali, mai ales de corporațiile transnaționale, ea se modifică din „internațională”, adică interstatală în „transnațională”, care se desfășoară fără prezența sau nu numai cu participarea statelor. În ordinea de idei reliefată, concepția etatistă nu mai corespunde caracterului și tendințelor în schimbare ale relațiilor internaționale și se impunea imperios de „a gândi în termenii relațiilor transnaționale”, îl citează V.Kulaghin pe J.Rosenau, în sensul că „se mărește interdependența lumii și se micșorează rolul forței”[16], relațiile internaționale cedînd

locul politicii mondiale, acestor mecanisme de interacțiune mai democratică și mai cosmopolită a comunității mondiale noi. Dat fiind că paradigma realistă nu oferă explicație adecvată a schimbărilor ce se desfășoară pe arena mondială, transnaționaliștii se pronunță pentru elaborarea unei abordări noi, pluraliste de cercetare a relațiilor internaționale, ele transformându-se din strict „politice” în „multiaspectuale”. Demersul analitic al „relațiilor transnaționale” a pus sub semnul întrebării asumția realistă de bază potrivit căreia statele sînt unicul actor important și cu pondere pe scena globală. Concepția „interdependenței complexe” elaborată de R.Keohane și J.Nye prevede, printre altele, că „societățile multinaționale și băncile transnaționale sînt importante nu numai datorită activității lor de urmărire a propriilor interese, dar mai ales din cauza că interacțiunile transnaționale fac politicile guvernamentale din diferite țări să fie mai sensibile unele față de altele”[17]. În acest context de idei, interdependența transnațională reprezintă prin esența ei o alternativă serioasă arealismului, deoarece „a devenit clar, potrivit asumției lui O.Holsti, că erodarea controlului suveran al statelor se află în plin proces de desfășurare” și, deci, teoria relațiilor internaționale trebuie să facă bilanțul stat-centrismului. R.Keohane și J.Nye și-au propus să fundamenteze o paradigmă nouă a politicii internaționale, însă teoria lor, în ultimă instanță, potrivit lui S.Guzzini, n-a reprezentat altceva decît lărgirea agendei Relațiilor Internaționale, ei înțelegînd cadrul disciplinei într-un sens mai larg decît realității. Urmărind să completeze înțelegerea realistă a schimbării și propunînd în acest scop „concepția interdependenței complexe”, R.Keohane și J.Nye „nu sînt parte a paradigmei pluraliste, ei nu resping realismul, ci îl dezvoltă”. Considerăm că S.Guzzini demonstrează elocvent apropierea dintre cele două demersuri și ilustrează tendința care se prefigura de a plasa problemele ontologice în cadrul celor epistemologice în abordarea Relațiilor Internaționale;

2. neorealism-neoliberalism, sau ceea ce J.Vasquez numește „sinteza neo-neo”, date fiind unele similitudini de poziții între protagoniști, cuprinde perioada de la sfîrșitul anilor '70 și se extinde pînă la sfîrșitul anilor '80 sau chiar începutul anilor '90, fiind inițiată de neoliberali, care au punctat asupra unor transformări în structura actorilor și unor procese din cadrul relațiilor internaționale, iar în context au supus analizei modernizarea neorealistă realizată de K.Waltz. Polemica a fost axată pe problema caracterului relațiilor internaționale, date fiind extinderea numărului actorilor pe contul instituțiilor, abordate ca mecanisme de cooperare precum și apariția unor fenomene sub formă de norme și procese, cum ar fi regimurile internaționale. R.Keohane și R.Axelrod acceptă categoriile de bază ale realismului, anarhia internațională și egoismul rațional al statelor, dar urmăresc să demonstreze, aplicînd teoria alegerii raționale, posibilitatea cooperării, chiar dacă este susceptibilă de a fi fragilă în condițiile predominării acestor stări ale mediului internațional și interese. Neoliberalismul a reiterat ponderea în creșterea guvernării democratice, opiniei publice și educației în masă, controlului asupra proliferării armamentului și dezarmării, securității colective și diplomației multilaterale, comerțului liber, dreptului internațional și instituțiilor internaționale, fiind susținute și promovate, conform lui A.Moravcsik, acele idei și idealuri de conduită internațională care au fost înghețate în timpul războiului rece. În această ordine de idei, instituțiile și regimurile internaționale dețin o pondere în

creștere în politica mondială, menirea lor principală fiind angajarea cooperării și asigurarea securității.

Ținem să precizăm succint că în cadrul neorealismului anarhia rămîne cea mai importantă și mai durabilă proprietate a structurii sistemului internațional, iar statele – principalul actor, poziția lor în sistem depinzînd de capacitățile de care dispun. Conceptul de putere de asemenea se dovedește a fi esențial, statele urmărind să-și fortifice potențialul atît prin eforturi interne, cît și externe în vederea asigurării supraviețuirii lor, important fiind pentru înțelegerea vieții politice internaționale numărul marilor puteri existente la moment și, implicit, al instituțiilor, dar cărora le revine un rol marginal în politica internațională: insecuritatea este condiția care acționează împotriva cooperării interstatale, alimentînd frica de dependența mutuală.

Altă tipologie a „dezbaterilor interparadigmale” care s-au desfășurat în anii '70-80 ai secolului XX, potrivit lui M.Banks sau M.Neufeld, dar și a altor cercetători, însușează realismul, pluralismul și structuralismul. Trebuie de precizat însă, că, referindu-se la cadrul general al acestei dispute, S.Smith și J. Vasquez remarcă nu fără temeii că nu este pe deplin clar contextul „ediției a treia a dezbaterilor” și participanții. Într-adevăr, atestăm divergențe și confuzii vizînd componența protagoniștilor, în special cu referire la prima și a treia grupare de cercetători. Astfel, M. Nicholson se limitează numai la trecerea în revistă a unor teze fundamentale promovate de fiecare direcție, dar fără a veni cu nominalizări concrete. M.Banks se dovedește a fi mai explicit prin definirea actorilor și domeniilor de studiu care despart cele trei direcții: realismul consideră statele unicul actor, pluralismul mai adaugă și alți participanți, iar structuralismul indică asupra claselor (marxismul) și economiei (neomarxismul); realismul cercetează relațiile interstatale, pluralismul – relațiile dintre toți actorii precum și dintre piețe, iar structuralismul se canalizează pe studierea totalității relațiilor sociale și a modurilor de producție. În acest sens, pluraliștii nu se dovedesc a fi alții decît adepții ideilor interdependenței complexe, activitatea internațională, în accepția lor, nu este numai subiect al comportamentului statelor, dar și al altor actori, structuraliștii sînt promotorii supozițiilor ce vizează rolul determinat al structurii în explicarea și înțelegerea sistemului internațional, realismul structural fiind una dintre componentele lor, în timp ce realiștii sînt partizanii demersului clasic, ancorați pe stat-centrism și conceptul de putere, aceasta fiind inherentă naturii umane. Considerăm însă neconvingătoare și de suprafață tentativele de a identifica dezbaterile pe axa realism neotraditionalist – realism structural, primul, potrivit lui Ch.Kegley-jr. și E.Wittkopf, punînd accentul pe deciziile de politică externă adoptate de statele lidere, iar al doilea – pe influența structurii globale de putere asupra comportamentului statelor[18]. Pluralismul a atacat asumțiile realiste în totalitatea lor, fără a ține cont de variante și, deci, nu este cazul de a-l dispersa, cu atît mai mult că K.Waltz prin lucrarea *Teoria politicii internaționale* i-a eclipsat pe ceilalți reprezentanți ai discursului realist.

Demersul pluralist, sau altfel zis neoliberalismul, se caracterizează prin definiție printr-un grad mai mare sau mai restrîns de neomogenitate. Astfel, Ch.Kegley-jr. și E.Wittkopf au identificat trei concepții: instituționalismul neoliberal elaborat de J.Grieco, neoidealismul formulat de Ch.Kegley-jr. și idealismul wilsonian fundamentat de F.Fukuyama. În aceeași ordine de idei, E.Stepanova deosebește trei școli de factură neoliberală, care prin critica postulatelor neorealiste „explică în mod diferit

influența instituțiilor internaționale asupra comportamentului statelor pe arena mondială”: instituționalismul – în opinia lui R.Keohane, J.Nye și R.Axelrod, cooperarea internațională, mai ales în domeniul economic, deține o pondere esențială în politica mondială, contribuind la menținerea stabilității internaționale și realizându-se cu precădere prin activitatea instituțiilor, adică organizațiile internaționale guvernamentale; școala „securității colective” – Ch.Kupchan și Cl.Kupchan, acreditează ideea că amenințarea militară poate fi minimizată prin refuzul statelor de a folosi forța militară pentru a modifica status-quo-ul stabilit, un rol important revenind „statelor responsabile” în atenuarea pericolelor din partea țărilor agresoare; constructivismul – F.Kratochwil, D.Lamdaine și A.Wendt, exprimă părerea că structurile de bază ale relațiilor internaționale sînt de caracter subiectiv-social, difuzarea ideilor despre cooperarea interstatală face posibilă în principiu instaurarea stabilității și păcii durabile pe arena mondială[19].

La rîndul lor, teoriile neomarxiste sînt canalizate pe cercetarea critică a relațiilor internaționale, unele dintre proprietățile lor definitorii fiind considerate generatoare de raporturi de dependență în cadrul sistemului internațional, marcat de asimetrie și tendințe hegemonice din partea unor actori: dezvoltarea transnațională și instituțiile economice mondiale sînt factori care, interacționînd, generează hegemonia globală și inegalitățile de putere. Neomarxismul a extins prevederile marxiste asupra vieții internaționale contemporane, imprimînd teoriei valorii adăugate o dimensiune internațională ancorată pe compartimentul statelor, – statele industrializate extragînd-o de la cele subdezvoltate.

De altfel, pronunțîndu-se asupra totalurilor ediției a treia a „Marilor dezbateri”, în cadrul căreia au figurat neorealismul și neoliberalismul, E.Stepanova identifică unele transformări conceptuale cardinale, exprimînd părerea că în anii '70-80 au fost revizuite trei fundamente realiste: statul nu mai este unicul actor al politicii mondiale; putereamilitară a încetat de a fi cel mai eficient mecanism al politicii; în cadrul proceselor internaționale accentul a fost permutat de la aspectele militaro-politice ale asigurării securității internaționale spre dimensiunea ei social-economică. J.Grieco se dovedește a fi mai rezervat în opinii, această apreciere a opțiunilor pe care le împărtășește nu este întîmplătoare, Ch. Kegley-jr. și E. Wittkopf îl consideră „neoliberal”, iar Ch.Brown – „neorealist”. Luînd ca punct de pornire caracterul anarhic al sistemului internațional compus din „state autointeresate și maximizatoare de interes”, el a urmărit să identifice „limitele cooperării” prin degajarea „dezacordurilor între cele două tabere”: Fiind de părere că „neorealismul a elaborat un model mai bun de analiză a problemelor militare și de securitate, iar neoliberalismul a oferit o expunere mai utilă a relațiilor interstatale în sfera politico-economică”, J. Grieco acreditează ideea că ambele grupări consideră că statele sînt interesate de a obține beneficii de pe urma cooperării, dar totodată precizează că neoliberalii mizează pe cîștiguri absolute pentru toți actorii statali, în timp ce neorealiștii – pe cîștiguri relative pentru fiecare în parte. Evident este de asemenea, după cum am remarcat mai sus, că n-au lipsit nici critici dezaprobante ale rezultatelor dezbaterilor pe filiera neorealism–neoliberalism, cum ar fi cele postpozitiviste, care se canalizau pe subestimarea discursului politic sau de sorginte feministă pentru nerecunoașterea că obiectivul acestor teorii constă doar în justificarea structurii existente de putere.

Prin urmare, o totalizare preliminară a rezultatelor celor trei „Mari dezbateri” denotă că amploarea investigațiilor științifice provenită din diversificarea conținutului obiectului de studiu și extinderea instrumentarului de cercetare, fundamentarea mai multor construcții teoretice în domeniu și, în plus, solicitările din partea factorilor de decizie în asigurarea științifică a cursului de politică externă promovat au contribuit în mod esențial la dezvoltarea științei relațiilor internaționale în primele decenii post-belice, problemele abordate dovedindu-se a fi de semnificație majoră atât sub aspect academic, cât și în plan aplicativ. N.Kosolapov, dînd dovadă de o doză consistentă de optimism, contrar mai multor medii occidentale de cercetare, consideră că de la începutul anilor '60 această știință primește dreptul de a se numi „teorie a relațiilor internaționale”, fiindcă orice teorie apare numai atunci cînd știința dispune de posibilități obiective de a-și verifica elaborările permanent și sistematic în practică [20]. Este de precizat că afirmațiile analistului rus sînt precedate de convingerile unor cercetători în domeniu, care deja la începutul anilor '70 au manifestat încredere în posibilitatea elaborării unei teorii generale a relațiilor internaționale – K.Waltz prin explicarea structurală a comportamentului statelor ancorat pe balanța amenințărilor potențiale și modelat microeconomic, iar D.Zinnes prin dezvoltarea unui studiu științific al politicii internaționale fondat pe colectarea sistematică de date și definirea unor modele și relații între variabile care ar putea asigura testarea ipotezelor despre comportamentul conflictual din politica externă a statelor. Potrivit estimărilor lui N.Kosolapov, în anii '70 se declanșează două procese relevante pentru consolidarea domeniului: secularizarea de cercurile politice prin fortificarea centrelor de investigație și diversificarea actorilor internaționali; atenuarea poziției stricte și absolutizante între concepțiile concurențe, recunoscîndu-se egalitatea și operaționalitatea fiecărei școli și abordări. El susține că în „jumătatea a doua a anilor '70, teoria relațiilor internaționale se maturizează ca știință, devenind o totalitate de direcții și școli specializate ce se bazează pe principii filosofice și mai ales teoretico-metodologice comune, dar care se deosebesc prin obiectul fundamentat de studiu și prin metodele de investigație”[21].

Însă majoritatea absolută a cercetătorilor în domeniu n-au împărtășit și nu împărtășesc stările de spirit optimiste referitoare la probabilitatea elaborării unei teorii generale a relațiilor internaționale, unii pun sub semnul întrebării însuși caracterul științific al Relațiilor Internaționale, alții declară iluzorii șansele și așteptările creării unei metateorii din cauza lipsei consensului asupra temelor fundamentale de cercetare și modului de a le teoretiza. Referindu-se la absența consensului intelectual, K.Holsti exprimă părerea că incorporarea actorilor și temelor noi de investigație „a aruncat disciplina într-o stare de contuzie teoretică”, Y.Lapid atenționează că nu trebuie de urmărit descoperirea unei metode științifice universale precum și nici „obținerea unui adevăr valid în mod obiectiv despre politica mondială”, iar Y.Ferguson și R.Mansbach se dovedesc a fi mai categorici, chemînd cercetătorii din științele sociale să recunoască faptul că în „disciplina lor adevărul suprem va rămîne o veșnică necunoscută”, înseși Relațiile Internaționale fiind „stăpînite de dezordine”, în timp ce R.Smoke este cu mult mai tranșant, avertizînd încă la mijlocul anilor '70 că teoria nu este capabilă să țină pasul cu lumea în schimbare.

Investigațiile științifice în domeniu au fost extinse prin diversificare și aprofundare, dezbaterile interparadigmale contribuind atât la îmbogățirea fiecărui demers teore-

tic în parte, cât și a științei relațiilor internaționale în ansamblu, chiar dacă în ultimă instanță nu s-a reușit elaborarea unei teorii generale, diferențele exprimându-se în definirea cadrelor conceptuale și sistemelor abordate. Disputele n-au convins comunitatea academică în supremația unei teorii în raport cu altele, acceptarea generală sau aproape generală a indispensabilității elaborării și fundamentării unui sau mai multor subiecte esențiale nu presupune expres și inevitabil identitatea conținutului rezultatelor și metodelor de investigație, date fiind reexaminările frecvente ale prezumțiilor fundamentale ale teoriei relațiilor internaționale și opțiunilor în favoarea pluralismului teoretic. Tentativele de tranșare a impasului metodologic rezultat din spulberarea așteptărilor și încercărilor de a fundamenta o teorie generală a politicii internaționale s-au materializat cu prefigurarea a două supoziții, prima practic neîntrunind aderenți, probabil din cauza eșecului în pronosticarea sfârșitului războiului rece în maniera în care s-a produs, iar a doua devenind în mare măsură acceptată, dar cu diferite rezerve și specificări:

1. necesitatea abandonării prezentului: K. Waltz este unul dintre primii cercetători care se pronunță pentru respectarea acestei condiții, fiind secondat de apelurile lui St.Hoffmann sau H. Bull de a ancora investigațiile cu predilecție pe filosofia politică tradițională și „a se întoarce în trecut”. În același context se înscrie și indispensabilitatea de „a se îndepărta de perspectivele unei supraputeri”, adică a înceta de a fi „o știință socială americană”;

2. opțiunea în favoarea pluralismului: K. Holsti susține că pluralismul teoretic este singurul răspuns la realitățile diverse ale lumii complexe; „orice tentativă de a introduce un singur punct de vedere sau o metodologie specială nu va conduce decât spre simplificare exorbitantă sau chiar micșorare a șanselor în asigurarea progresului cunoașterii”[22]. În aceeași ordine de idei se pronunță Y.Lapid și Th.Biersteker: primul optează pentru „promovarea unui mediu intelectual mai reflexiv, în cadrul căruia dezbaterile, criticile și ineditul să poată circula liber”[23], iar al doilea consideră că teoria relațiilor internaționale necesită un pluralism critic, capabil „să genereze o analiză critică a discursului dominant ... și să asigure o bază consistentă pentru conceptualizări alternative”[24]. A.Tickner de asemenea militează în favoarea pluralismului, dar din perspectivă ontologică, susținând că elaborările teoretice vizează realitățile globale în ansamblu, dar totodată precizează că atestăm o diferență de spații academice. K.Wight, din contra, exprimă părerea că pluralismul teoretic alimentează criza de identitate a domeniului, iar M.Nicholson consideră Relațiile Internaționale „o disciplină slab dezvoltată” datorită numărului mare de abordări.

În opinia noastră, pluralismul teoretico-metodologic stabilit în Relațiile Internaționale corespunde plener exigențelor dictate de științele postneclasice, fiind îndreptățit eclectismul și, implicit, extinderea câmpului de aplicare a metodelor și procedeele de cercetare proprii elaborărilor științifice înrudite sau chiar mai îndepărtate. „Marile dezbateri” practic au încetățenit pluralismul teoretic și metodologic, ediția a treia, indiferent de componența și perioadele în care s-a realizat, au demonstrat elocvent că tentativele de a fundamenta sau identifica o paradigmă unică acceptată nu s-au încununat de succes, deoarece, conform lui S.Guzzini, „au prevalat valorile incompatibile ale cercetătorilor”, fiecare fiind concentrat pe proiecte proprii de investigație,

dar totodată reflectînd în linii mari „distanța anglo-americană a ideologiilor politice – conservatism, liberalism și radicalism”[25]. O.Safronova se pronunță în același context de idei, susținînd că în știința relațiilor internaționale s-a încetățenit opinia de a evidenția trei direcții de bază de cercetare: realistă, liberal-idealistică și neomarxistă. În acest context, teoria Relațiilor Internaționale este concepută ca totalitate de cunoștințe științifice acumulate în limitele sus-menționate „paradigme”, iar direcțiile radicale se dovedesc a fi numai de „relevanță marginală”, chiar dacă au contribuit în diferită măsură la îmbogățirea conceptuală a disciplinei. Însă această schemă devine tot mai puțin adecvată diversității conceptuale caracteristice teoriei contemporane a Relațiilor Internaționale, „multiplicitate care permite mai bine de a determina perspectivele concepțiilor noi”[26]. S.Guzzini pune la îndoială însuși caracterul operațional al paradigmei în condițiile postneclasice ale dezvoltării științei, propunînd în schimb matricea metateoretică, care nu este altceva decît o construcție metodologică prin intermediul căreia urmărește „detronarea ortodoxiei epistemologice a celor trei ideologii”: matricea „aprofundează critica teoretică și ilustrează (în același timp – n.n.) apropieri teoretice”. Însă neajunsurile matricei constau în imposibilitatea de a clasifica toate teoriile din cauza că este dificil de a grupa toate elaborările teoretice datorită diversității lor.

Dezbaterile metateoretice de la sfîrșitul secolului XX, avînd ca obiective abordarea teoretică a problemelor metodologice în epistemologie și, implicit, identificarea mai completă a cadrului intelectual pentru a înțelege mai bine natura politicii mondiale, reflectă, potrivit lui S.Guzzini, tendința de a crea mereu noi dihotomii. Ele au avut relevanță redusă și n-au întrunit mulți protagoniști, chiar dacă inițiatorii lor, R.Keohane și Y.Lapid, au încercat să argumenteze că demersurile pe care le prezintă, raționalismul și, respectiv, postpozitivismul nu prezintă prin esența și caracterul lor altceva decît „un program empiric de investigație”, conform primului cercetător, fie „o confluență a tendințelor filosofice și sociologice antipozitiviste”, în opinia celui de-al doilea. Deja am menționat că R.Keohane a definit dezbaterile dintre raționalism și reflectism, tratată ca prelungire a subiectului precedent al instituțiilor, dar, subliniem, permutînd accentul de la aspectele de ontologie la cele de epistemologie, iar Y.Lapid a formulat altă dispută, dintre pozitivism și postpozitivism, numită de S.Guzzini „foarte personală și adesea caustică”. La aceste două se mai adaugă aserțiunea teoretică a lui M.Hollis și S.Smith despre „distanța dintre explicare și înțelegere în Relațiile Internaționale”, care „s-a diluat” pe filiera pozitivism – postpozitivism în problema cu privire la originea cauzalității. Realizînd o succintă sinteză a celor „trei direcții”, C.Wight a identificat două „complexe teoretice”, primul incluzînd explicarea, pozitivismul și raționalismul, iar al doilea – înțelegerea, postpozitivismul și reflectivismul.

Urmărind să prezinte „un tip ideal de cercetare” edificat pe epistemologia empirică și remarcînd oportunitatea de „a extinde orizontul ontologic al investigației”, R.Keohane deosebește, pe de o parte, „aria” raționalistă, incluzînd neorealismul și neo-instituționalismul, care a dezvoltat un asemenea „program de cercetare”, iar pe de altă parte, „aria” reflectivistă, care nu contează ca veritabil concurent, deoarece n-a fost în măsură să elaboreze un program similar de investigație, reunind promotorii ai hermeneuticii critice în sociologia istorică (F.Cardoso), ai epistemologiei realiste științifice (D.Dessler), epistemologiei constructiviste (N.Onuf) și poststructuralismului (J.Der

Derian, M.Shapiro). În ultimă instanță, raționalismul se axează pe explicații cauzale universaliste, anistorice și decontextualizate, în timp ce reflectivismul accentuează importanța „înțelegerii intersubiective și a contextului istoric”. Reflectiviștii, la rândul lor (R.Ashley), susțin că raționalismul este o teorie obscură din cauza că nu clarifică sursele alegerilor politice ale statelor și nu specifică nimic referitor la valorile pe care le promovează instituțiile: reflectivismul este ancorat pe imaginea de sine, pe identitate, remarcând prezența unei fisuri între concepte și realitate, deoarece cunoașterea realului este supusă medierii de către conștiință și numai „hermeneutica cazurilor unice”, potrivit lui R.Morrow, care de asemenea este o metodă interpretativă, poate să contribuie la animarea cercetărilor. În plus, unii protagoniști ai discursului reflectivist precum R.Ashley și J.Der Derian, au denunțat caracterul științific al teoriei relațiilor internaționale, exprimând adeviziunea la asumțiile lui M.Wight, care consideră că asemenea știință nu se dovedește a fi altceva decât „o prezentare mecanică” din cauza posibilității de a ignora „convingerile și motivația umană” în politica internațională.

Dihotomia raționalism – reflectivism, potrivit lui S.Smith, se află în strânsă conexiune cu două teorii, pe care le fundamentează în baza distincției dintre explicare și înțelegere, adică teoria explicativă și teoria constitutivă, prima fiind în esență de orientare pozitivistă și caută „să ofere explicații ale Relațiilor Internaționale”, pe când cea de-a doua – de nuanță pozitivistă și se referă la „cum realitatea (socială – n.n.) este construită”. Însă C.Wight remarcă pe bună dreptate că este dificil de a realiza interpretarea acestei distincții, iar A.Wendt urmărește să argumenteze că ambele teorii „transcend partajarea științei în real și social”, contrar supoziției lui S.Smith, care le consideră viziuni aflate în competiție asupra lumii sociale. Considerăm că diferența ontologică anunțată de S.Smith se înscrie pe filiera pozitivism – postpozitivism sau, în alți termeni, știință – antiștiință.

Anunțând „perspectivele epocii postpozitivistă”, Y.Lapid susține că dezbateră inițiată reprezintă prin conținut o continuare a celor din trecut, care au avut ca subiect „relevanța filosofiei științei asupra Relațiilor Internaționale”. Într-adevăr, disputa a urmărit să legitimizeze analiza și extinderea cadrului de cunoaștere a lumii sociale prin definirea factorilor materiali sau ideali pe care se sprijină demersurile antrenate în polemică, criticile fiind îndreptate cu precădere împotriva „ortodoxiei pozitvistă”. Teoria pozitivistă este asociată unei ontologii tributare realismului, care se canalizează pe realitatea faptelor empirice, independent de conștiința noastră și, deci, conceptele științifice derivate din această teorie corespund realităților factuale. Conform pozitiviștilor, lumea există obiectiv și imaginile formate în conștiința omului reprezintă realitatea prin observare, pe când postpozitiviștii resping înțelegerea imaginilor ca fiind corespondenți reali. Trebuie de specificat însă, că termenul „postpozitivism” se dovedește a fi ambiguu și insuficient fundamentat prin conținut pentru a fi în măsură să contracareze eficient concepția pozitivistă asupra științelor sociale și s-o reformuleze prin dezvoltarea unui edificiu nou, cu atât mai mult că prin componența sa discursul postpozitivist se distinge prin diversitate, întrunind poststructuraliști, postmoderniști și reprezentanți ai realismului științific, dar nu numai, care, în pofida diferențelor inevitabile, sînt reuniți nu numai prin aserțiunile antipozitivistă, ci în special prin tentativele de a prezenta relatări ample asupra structurilor sociale complexe și, implicit, pentru înțelegerea Relațiilor Internaționale. Mai precizăm că postpozitivismul a

urmărit în mod direct „deconstruirea” Relațiilor Internaționale tradiționale prin reexaminarea prezumțiilor fundamentale ale acestora, dat fiind că sînt edificate, potrivit lui J.Vasquez, pe idealurile „proiectului raționalist” de sorginte iluministă, în accepția postmoderniștilor realitatea este o construcție socială, „produs al alegerii umane de alternativă”. F. Chernoff susține însă că A. Wendt prin lucrarea sa *Teoria Socială a Politicii Internaționale* a fundamentat nu atît constructivismul, cît realismul științific, „o metateorie comprehensivă” menită să asigure „studiul Relațiilor Internaționale în baza unei structuri explicite” prin respingerea pozitivismului logic de caracter empirist și elaborarea a trei principii definitorii a căror esență se reduce în ultimă instanță la următoarele: lumea este independentă de părerea și limbajul observatorilor individuali și, deci, există structuri independente de observarea lor, în sensul că „există ceea ce conceptualizăm”. Această supoziție se deosebește și de postmodernism (J.George), care se axează cu precădere pe ideea că nu pot exista structuri independente de discursurile noastre, deoarece toată cunoașterea socială este creată discursiv. Realismul științific, care, de altfel, n-are nimic comun nici cu realismul politic, nici cu neorealismul, fiind prin esență și caracter un discurs în cadrul filosofiei științelor sociale, se pronunță în favoarea pluralismului metodologic, dar își promovează concluziile, potrivit lui F. Chernoff, „prin necaracterizarea dezbaterilor din cadrul acestei filosofii”[27].

Referindu-se mai cu seamă la disputa raționalism – reflectivism, dar și la alte polemici din cadrul ediției a patra, J.George este de părere că dezbaterile teoretice a fost redusă în principiu „la distincția dintre valoare și fapt”, proprie cercetării empiriste, o consecință fiind pluralismul teoretic predefinit. În aceeași ordine de idei, S.Guzzini exprimă opinia că „furia epistemologică” a devastat disciplina relațiilor internaționale în anii '80 și '90, ridicînd-o la nivelul dezbaterilor metateoretice începute prin disputa paradigmelor, dar în același timp a încetățenit decisiv pluralismul teoretic și metodologic, devenit un fapt științific și un standard al investigațiilor în domeniu.

Rerefînțe bibliografice:

1. Цыганков П. Международные отношения. Москва: Новая школа, 1996, p.11.
2. Senarclens de Pierre. La politique internaționale. Paris: Armand Colin, 1992, p. 14.
3. Hoffmann Stanley. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale, Chișinău: Știința, 1999, p.10.
4. Goldmann Kjell. Relațiile Internaționale: o perspectivă de ansamblu. În: Manual de știință politică. Iași: Polirom, 2005, p.355.
5. Hoffmann Stanley. Op.cit., p.19.
6. Brown Chris. Understanding International Relations. New-York: Palgrave, 2001, p.23.
7. Wight Martin. Politica de putere. Chișinău: ARC, 1998, p.27.
8. Bull Hedley. Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială. Chișinău: Știința, 1998, p.22.
9. Keene Eduard. The Development of the Concept of International Society: An Essay on Political Argument in International Relations. New-York: St. Martin's Press, 2000, p.23.
10. Goldmann Kjell. Op.cit., p.354.

11. Lapid Y. The third debate: on the prospects of international theory in a post-positivist era. În: *International Studies Quarterly*, 1989, nr.33(3), p.326.
12. Wight Martin. *Op.cit.*, p.10.
13. Alker H. Biersteker T. The Dialectics of World Order: Notes for a future Archeologist of International Savoir Faire. În: *International Studies Quarterly*, 1984, nr.28(2), p.138-139.
14. Senarclens de Pierre. *Op.cit.*, p11.
15. Nicholson Michael. *International Relations. A Concise Introduction*. New-York: Palgrave, 2002, p.107.
16. Кулагин Владимир. Современные теории международных отношений. În: *Международная жизнь*, 1998, nr.1, p.86.
17. Kegley-jr. Charles. Wittkopf Eugene. *World politics. Trend and Transformation*. New-York: St. Martin's Press, 2001, p.41.
18. *Ibidem*, p.35.
19. Степанова Е. Современные концепции изучения международных отношений. În: *Введение в теорию международных отношений / Отв. ред. Маныкин А. Москва: МГУ, 2001, p.98-99.*
20. Косолапов Николай. Теоретические исследования международных отношений. În: *Мировая Экономика и Международные Отношения*, 1998, nr.2, p.67.
21. *Ibidem*.
22. Holsti K. Mirror, mirror on the wall, which are the fairest theories of all? În: *International Studies Quarterly*, 1998, nr.33(3), p.257.
23. Lapid Y. The third debate: on the prospects of international theory in a post-positivist era. În: *International Studies Quarterly*, 1998, nr.33(3), p.250.
24. Biersteker T. Critical reflections on post-positivism in international relations. În: *International Studies Quarterly*, 1998, nr.33(3), p.264.
25. Guzzini Stefano. *Realism și relații internaționale*. Iași: Institutul European, 2000, p.229-230.
26. Сафронова О. К вопросу о генеалогии конструктивизма в теории международных отношений. În: *Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. Серия «Международные отношения, Политология, Регионоведение»*. Выпуск 1(2), 2004, p.96.
27. Chernoff Fred. Scientific Realism as a Meta-Theory of International Politics. In: *International Studies Quarterly*, 2002, nr.2, p.189.

PROVOCAREA KOSOVO: SEPARATISMUL CA GENERATOR AL TENSIONĂRII INTERNAȚIONALE

*Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

During 2008, Kosovo independence moved the question of separatism once again to the top of the international agenda. In that sense, this article attempts to decipher the case of Kosovo, by analyzing the theories of secession, statehood and recognition under international law. Particular emphasis is placed upon the following question: the secession of Kosovo may establish a precedent for other separatist conflicts and contribute to the destabilization of south-east Europe. In Moldova, the question of separatism is seen as crucial also, that why the case of Kosovo could be examined as illustrative. However, due to factors such as the scale of international investment, security commitments, and great power tutelage and recognition, Kosovo just can not be considered as a model for other separatist movements, including the case of Transnistria.

Cazul Kosovo, pe parcursul mai multor ani, revine destul de des în atenția comunității internaționale, influențând puternic asupra stabilității și securității regionale [1]. Un nou impuls tensionării situației în jurul Kosovo a fost determinat de declararea unilaterală a independenței provinciei în februarie 2008. Astfel, polemicile, care pentru un timp s-au plasat în sfera juridică, au obținut din nou o rezonanță și pondere politică. Recentele evoluții ale problemei, în special, examinarea cazului în Curtea Internațională de Justiție (ICJ) și verdictul acesteia din iulie 2010 au ilustrat plenar potențialitatea conflictuală în context internațional a problemei Kosovo, stimulând o polarizare a pozițiilor și, totodată, ce-i mai periculos, exploatarea neîntârziată a precedentului în cazul conflictelor ”înghețate”, demonstrată, de exemplu, de liderii separatiști din regiunea transnistreană [2].

Avizul consultativ al Curții Internaționale de Justiție privind „Conformitatea cu dreptul internațional a declarației unilaterale de independență a Kosovo” nu este aplicabil circumstanțelor care vizează conflictul transnistrean. Și acest lucru derivă din însăși decizia luată la Haga în ziua de 22 iulie 2010. În primul rând, de notat drept amănunt de ordin principial, că ICJ a oferit o apreciere propriu-zis doar Declarației, menționând că nu și-a propus examinarea pe plan mai larg a dreptului Kosovo de separare unilaterală de Serbia.

În concluziile sale, ICJ nu s-a exprimat asupra consecințelor adoptării documentului respectiv, în particular, nu a formulat, în ce măsură Kosovo reprezintă un stat sau nu. De asemenea, nu a fost expusă nici opinia privind legitimitatea recunoașterii statului autoproclamat de către o serie de state. Judecătorii ICJ s-au limitat, în cazul Kosovo, la o definiție foarte sumară, indicând că se referă la un caz particular de eliberare a poporului (a albanezilor kosovari), victimă a regimului autoritar al lui Slobodan Milošević.

Or, evidențierea faptului că provincia Kosovo este un caz unic comportă tratarea acestuia din perspectiva, așa cum arată experții, ”argumentării politice, și nu a celei juridice” [3]. De constatat, astfel, că declarația unilaterală de independență a provinciei Kosovo nu poate să producă și nici nu produce efecte juridice. ICJ a abordat problema doar sub aspectul aprecierii legalității actului propriu-zis de declarare a independenței, fără a se referi la consecințele juridice ale acestui act, adică a constituționalității pretențiilor pentru formarea unui stat nou. ICJ nu s-a axat pe examinarea problemei dacă adoptarea declarației de independență constituie un mijloc legitim de formare a statului, și nici nu s-a expus tranșant în privința faptului dacă normele dreptului internațional oferă regiunii Kosovo dreptul la independență sau secesiune. Principala instanță de judecată a ONU, așadar, nu a stabilit în baza căror norme de drept internațional a fost proclamată această independență, și nici n-a constatat, la modul concret, gradul de corespundere a acestei proclamări normelor existente de drept internațional. Simpla constatare că decizia unilaterală a provinciei Kosovo ”nu este o încălcare a normelor” n-a avut suficientă argumentare pentru a justifica cele întâmplate.

A fost evidentă, în acest caz, devierea de la normele fundamentale ale sistemului juridico-internațional contemporan, promovate de *Statutul ONU* (interzicerea aplicării forței în scopul de subminare a integrității teritoriale a statelor), *Declarația principiilor de drept internațional* (principiul integrității teritoriale), *Actul final de la Helsinki* (principiul inviolabilității hotarelor) ș. a. Nu întâmplător, poziția judecătorilor ICJ n-a fost unanimă (cinci dintre judecătorii ICJ contra la nouă au votat împotriva deciziei de formulare a Avizului consultativ, iar acceptarea declarației kosovare a fost votată cu zece voturi contra patru). Procesul examinării cazului la Haga a fost marcat de multiple divergențe și interpretări în contradictoriu. În viziunea susținătorilor acțiunii kosovare, proclamarea independenței a fost un pas logic și legitim, o soluție viabilă întru asigurarea stabilității în această zonă a Balcanilor. Oponenții acestui punct de vedere au insistat asupra inadvertenței și ilegalității deciziei adoptate de ICJ, au indicat eventualele consecințe nefaste ale acceptării demersului separatist. Vulnerabilitatea poziției adoptate de ICJ a fost recunoscută în cercul experților: ”a considera legală secesiunea unei regiuni dintr-un stat poate avea implicații în alte contexte” [4]. În această ordine de idei, ”cutia Pandorei” a fost sintagma vehiculată destul de des în comentariile specialiștilor. De fapt, opiniile s-au polarizat: de rând cu încercările de a justifica, pe de o parte, gestul albanezilor kosovari, a fost remarcat, pe de altă parte, faptul că instituțiile de autoadministrare interimară ale Kosovo și-au depășit atribuțiile, că a fost neglijată Rezoluția 1244 din 10 iunie 1999 a Consiliului Securității al ONU, care lansa cadrul oficial de trecere a provinciei sub administrarea internațională a ONU, instituția Misiunea de administrare interimară a Națiunilor Unite în Kosovo (UNMIK) și autoriza autoguvernarea provinciei în cadrul teritorial al Serbiei, căreia îi confirma astfel suveranitatea și integritatea teritorială.

Respectiv, decizia în cauză a ICJ a provocat reacții neunivoce, iar unii experți au calificat-o drept ”amputare a dreptului internațional” [5].

Fenomenul separatismului – definit de politologul Donald Horowitz ca ieșire a unei comunități de sub jurisdicția unui stat, a cărui parte componentă este – nu reprezintă un fenomen nou în istoria omenirii. Semnificativă este însă o trăsătură a separatismului, evidențiată de cercetătorul nord-american: actul separatist ”convertește conflictul

domestic într-un conflict internațional mai periculos” [6], implicațiile separatismului denotând proporții și rezonanță mult mai mare decât pare la prima vedere.

Pe parcursul anilor, manifestările separatismului au avut diferite particularități, în funcție de diverse epoci și conjuncturi. Pentru Europa medievală, de exemplu, era caracteristică fărâmițarea feudală, când numărul principatelor autonome ajungea la cinci sute. Cu trecerea timpului, actorii principali de pe arena politică își consolidau puterea și teritoriile, alipindu-i pe cei mai slabi. În consecință, către începutul Primului Război Mondial în Europa rămăsese circa douăzeci de state suverane, inclusiv astfel de puteri ca Rusia, Austro-Ungaria, Germania, Marea Britanie și Franța, cu reale și vădite ambiții imperiale. Pe parcursul secolului trecut, Europa, dimpotrivă, a cunoscut tendințele unui proces de dezagregare. La momentul semnării Actului de la Helsinki din 1975 cu privire la inviolabilitatea frontierelor, în spațiul vechiului continent existau 35 de state. Astăzi, numărul acestora a sporit, fapt determinat de evenimentele tumultuoase de la hotarul dintre milenii, de aproape 1,5 ori [7].

Spre sfârșitul secolului al XX-lea, falimentul sistemului mondial al socialismului, destrămarea unor state din fostul lagăr socialist (de exemplu, Iugoslavia), a generat o acutizare bruscă a contradicțiilor de ordin politic, economic, social, etnic, însoțite de sporirea instabilității politice și manifestarea plenară a elementului conflictogen în acest spațiu. În primul rând, acest lucru a fost propriu pentru acele țări și regiuni caracterizate prin prezența trăsăturilor poli-etnice în componența populației, și, mai ales, devenite un punct de întâlnire a intereselor geopolitice, economice și de altă natură, manifestate de actorii regionali, dar și supraregionali.

Tocmai aceste circumstanțe au determinat tensiunea politică mereu crescândă – ”primatul politicii” în dinamismul separatismului este, în opinia specialiștilor, mai mult decât evident [8] – și avântul mișcărilor separatiste (prezența cărora în lume este estimată de experți în prezent în număr de circa 200 pe planetă [9] – ”lumea este plină de popoare care doresc să se scuture de regula inacceptabilă și să devină state independente” [10]) și, implicit, permanentizarea și actualizarea unor ”conflicte înghețate”, de tipul celui din Kosovo.

Modul de soluționare a acestui conflict este marcat însă de un șir de vulnerabilități, exprimat cel mai elocvent prin poziția diferită a statelor în raport cu declarația de independență, autoproclamată de autoritățile de la Kosovo. Reacția la decizia Adunării de la Kosovo (17 februarie 2008), precum și la hotărârea IJC (22 iulie 2010) a fost neunivocă. Susținerea, practic, necondiționată din partea SUA și a unui șir de țări europene a determinat unele state (Polonia, Ungaria, Letonia, Estonia ș. a.) să accepte noua formațiune cu pretenții de statalitate destul de rapid. Altele (România, Slovacia, Spania, Georgia, Armenia, Cipru, Grecia ș. a.) și-au exprimat direct dezacordul în raport cu independența autoproclamată. O serie de țări continuă să manifeste o ezitare în această privință. Este evident că acest spectru de atitudini evidențiază receptarea evenimentului în cauză drept unul marcat de dubii și cu potențial de precedent – un precedent calificat deseori drept unul ”teribil” sau de-a dreptul ”periculos” [11]. În mod firesc, fiecare dintre țările care au contestat cazul are probleme de ordin teritorial, propriile particularități regionale și raportează evenimentele din Kosovo la realitățile autohtone. Într-o astfel de atitudine este prezentă, de fapt, suspiciunea în fața suveranității, obținute prin violență.

Totuși, faptul că din cele 192 de state membre ale ONU doar aproximativ o treime (75 până în februarie 2011, majoritatea – în 2008, și doar 11 state care s-au pronunțat favorabil în perioada 2010-2011) au declarat acceptarea mișcării separatiste din Kosovo, ceea ce ridică mari probleme cu privire la legitimitatea trendului exprimat de acest caz. Chiar și recunoașterea Kosovo de către 22 din cele 27 de state membre ale Uniunii Europene încă nu semnifică substanțialitatea și viitorul statului Kosovo: Consiliul de Securitate al ONU nu va putea – prin poziția categorică, de exemplu, a Rusiei (care a declarat, prin reprezentantul său permanent în Consiliul de Securitate al ONU, că Rusia a susținut și va continua susținerea integrității teritoriale a Republicii Serbia, insistând asupra necesității respectării stricte a Rezoluției Consiliului de Securitate N 1244, care-și păstrează plener obligativitatea și constituie în continuare baza juridico-internațională a reglementării situației din Kosovo și a asigurării securității în regiune [12]), dar și a Chinei, state cu drept de veto în Consiliul de Securitate, să accepte auto-proclamarea independenței Republicii Kosovo.

În momentul în care studiile de evaluare a situației politice și a democrației din Kosovo apreciază că ”organismele principale ale Uniunii Europene care operează în teritoriu, cuantificate cu realizări modeste, au eșuat” [13], nici la trei ani după declararea independenței, după cum arată analiștii, provincia Kosovo ca stat nu poate fi considerată drept fapt împlinit. Una din dovezile elocvente ale acestei constatări poate constitui și faptul că și în continuare, în conformitate cu Rezoluția 1244, administrația Kosovo, ca și mai înainte, rămâne reprezentată pe arena internațională de misiunea ONU. Aplicabilitatea Rezoluției 1244 a fost confirmată la una din ședințele Consiliului de Securitate de Reprezentantul special al Secretarului General al ONU în Kosovo, șeful Misiunii UNMIK, Lamberto Zannier, care a declarat că Avizul consultativ al IJC nu are nici un impact asupra statutului UNMIK sau asupra politicii de neutralitate în ceea ce privește statutul regiunii Kosovo. Verdictul Curții confirmă faptul că Rezoluția 1244 rămâne în vigoare [14]. Și acest lucru semnifică în mod netăgăduit că obiectivul principal al separatiștilor – de a-și afirma statul – nu a fost atins [15].

Și dacă Kosovo, cu un sprijin atât de masiv din partea aliaților săi, nu reușește să-și afirme statul, cu atât mai mult acest lucru devine de nerealizat pentru alte separatisme, inclusiv pentru cel manifestat de regimul de la Tiraspol. De fapt, așa-numita republică nistreană, ca și alte entități autoprocimate în mod similar, a apărut în urma destrămării URSS.

De notat, că din punctul de vedere al legitimității, raioanele de est ale Republicii Moldova nu au cum să corespundă criteriilor clare: ele și-au autoprocimat independența în momentul în care URSS [16], formal, încă exista, fiind dizolvată de Sovietul Suprem doar la 26 decembrie 1991, în condițiile în care constituția sovietică din anul 1977, prin art. 72 garanta dreptul la ieșire din URSS numai republicilor unionale și nu entităților autoprocimate în raioanele de est. Prin urmare, declarația de independență a regimului instaurat la Tiraspol trebuie considerată nelegitimă, cu toate consecințele ce decurg din acest fapt. N-a fost recunoscut de nimeni nici referendumul de independență a Transnistriei, desfășurat în anul 2006, deși peste 94% din votanți s-au pronunțat împotriva unificării cu Republica Moldova, considerând rezonabil pentru teritoriu un viitor diferit de cel al Republicii Moldova.

Tiraspolul depune eforturi constante și considerabile pentru a-și fortifica demersul

separatist, pentru a-și adjudeca pretinsa legitimitate, în acest scop fiind mobilizat întregul arsenal propagandistic al regimului, declanșat cu o nouă putere în urma evenimentelor ce țin de situația din Kosovo. De remarcat, în context, aparenta intenție anunțată cu privire la ”depunerea unei cereri oficiale la ONU privind recunoașterea independenței Transnistriei” [17]. Firește, elucubrațiile propagandistice, bazate pe utilizarea forțată a situației din Kosovo, pot avea un anumit efect în interiorul regiunii. Presa, de exemplu, semnaleză: ”Multe orașe din Transnistria, precum Tiraspol, Bender și Râbnici, speră ca recunoașterea independenței Kosovo să ajute la recunoașterea Republicii Moldovenești Pridnestrovskaia (Transnistria)” [18], însă pretențiile separatiste, în contextul actual, rămân iluzorii. Și unul din factorii, practic, unanim recunoscut, rămâne faptul că orientările strategice ale Federației Ruse continuă să se axeze pe menținerea fostelor republici sovietice în zona sa de influență prin intermediul conflictelor de ordin separatist, ”fără a recurge la recunoașterea lor internațională” [19]. Și, spre deosebire de Kosovo, regimul de la Tiraspol nu dispune de suficientă susținere internațională. De altfel, nici Moscova n-a procedat, pe parcurs, la recunoașterea oficială a independenței regimului din raioanele de est ale Republicii Moldova.

Problema statalității, a căutării răspunsului la întrebarea dacă unei provincii, parte a unui stat unitar, i se poate acorda privilegiul de a se transforma ea însăși într-un stat, a revenit în ultimul timp în centrul atenției cercetărilor politologice, fiind stimulate, mai ales, de cazul Kosovo.

În conformitate cu un important document al dreptului internațional – Convenția de la Montevideo cu privire la drepturile și îndatoririle statelor, semnată în anul 1933, inițial de SUA și 18 țări din America Latină, definiția ”statului”, așa cum a fost formulată în Articolul 1 al Convenției, arată că statul reprezintă un subiect de drept internațional cu condiția corespunderii următoarelor criterii: a) populație permanentă, b) un teritoriu determinat, c) existența guvernului, d) capacitatea de a intra în relații cu alte state [20]. Potrivit teoriei constituționaliste a statului, spre deosebire de cea declarativă, statutul de subiect al dreptului internațional rezidă tocmai în recunoașterea acestuia de către alte state în calitatea respectivă. Respectiv, Kosovo, teritoriul, altădată sârbesc, nu întrunește însemnele unui stat veritabil, întrucât nu exercită, efectiv și în mod independent, propria putere asupra unei comunități teritoriale.

Și atunci, Kosovo reprezintă un proiect politic, lansat în baza unei declarații de autoproclamare a independenței, dar, la nivel politic, cu exercitare limitată a suveranității, la nivel economic, cu puternică dependență de finanțări din afară, la nivel juridic, vulnerabil sub aspectul legitimității, la nivel internațional, cu o poziție ambiguă și incertă. Se constată aici lipsa instituțiilor eficiente și transparente, lipsa securității și a stabilității, nivelul precar al economiei locale [21].

Istoria a fost cruntă cu provincia Kosovo – locul cu cea mai mare densitate de biserici creștine de pe pământ – aproape 1.400 pe o suprafață de 10.800 km² – s-a dovedit a fi depopulat de sârbi, în virtutea unor circumstanțe destul de complicate, și azi populația este reprezentată de 93,5% de kosovari albanezi și doar de un mic segment de locuitori de etnie sârbă: din cele peste două milioane de locuitori ai provinciei, sârbii reprezintă aproximativ 6% din populație, concentrate în nordul zonei cu centrul în orașelul Mitrovica. Începând cu anul 1999, în urma conflictelor etnice dintre sârbi și separatiștii albanezi, provincia a fost abandonată de mai mult de 200 000 de sârbi.

Pretenția de a avea un stat se bazează, în știința politică, pe conceptele de *statehood* și *stateness*. Prima noțiune se referă la funcția primară a statului, la statutul entității, cea de-a doua vizează capacitatea entității de a corespunde statutului său. Din această optică, o regiune ca autoproclamata Republică Kosovo nu rezistă: Kosovo nu a fost niciodată stat, nici sub Imperiul Otoman, nici sub Imperiul Austro-Ungar, nici sub dinastia Karagheorghević, și nici sub regimul Tito.

Tocmai de aceea este problematică adjudecarea de către albanezi a acestui teritoriu, precum și potențialul Kosovo de a obține credibilitate. În acest context, este importantă aserțiunea lui Francise Fukuyama: ”capacitatea statului, mai întâi de toate” [22]. Numai în acest caz poate fi vorba de o accepție a respectivei formațiuni în familia democratică.

În cazul Kosovo, ca și în alte cazuri de separatism, se manifestă o coliziune a dreptului internațional: contradicția dintre dreptul națiunilor la autodeterminare și principiul suveranității, inviolabilității hotarelor, integrității teritoriale a țării. Separatismul își caută justificare în dreptul la autodeterminare (deși în cazul Kosovo nu este vorba de autodeterminare etnică: kosovar este o determinare de ordin geografic, adică locuitor al provinciei Kosovo). Autodeterminarea însă își are limitele sale, ca și principiul libertății. Separarea, secesiunea poate lua forme civilizate numai în cazul înțelegerii cu privire la principiile acestui proces, exprimate de ”părțile” participante. Exemple de soluționare civilizată a problemelor existente poate servi Canada. Rezultatele referendumului aici au demonstrat că populația francofonă a țării manifestă încredere față de statul istoric în care se află [23]. Atunci când procesul de autodeterminare și, implicit, de secesiune, se desfășoară cu acordul guvernului central (este un element esențial al problemei), și astfel de cazuri există, acest proces devine legitim din punctul de vedere al dreptului internațional. Acolo însă unde are loc conflictul intern dintre centru și provincie, în lipsa circumstanțelor gen discriminare, context colonial, exploatare, victimizare a periferiei, un conflict, în plus, cu intervenția factorilor externi, sorți de izbândă pentru recunoaștere plenară nu există. În fond, soluția cea mai potrivită pentru societățile divizate, așa cum arată practica, este, bineînțeles, ”nu încurajarea tendințelor secesioniste, ci eficientizarea activității instituțiilor pentru a spori satisfacția grupurilor minoritare în componența statelor existente” [24], încrederea reciprocă. Iar separatismul nu constituie cheie pentru soluționarea conflictelor, ci reprezintă o sursă de continuă tensiune.

Kosovo și regimul de la Tiraspol reprezintă două cazuri de manifestare a separatismului în Europa de Est, care au mai multe elemente comune, dar, denotând, totodată, multiple diferențe. Diferențele vizează aspectul confesional, gradul de internaționalizare a conflictului, mecanismele de stimulare a tensiunii, modul de gestionare a crizei. Ținând cont de particularitățile cazului Kosovo, modelul respectiv nu poate prezenta un precedent pentru alte separatisme, inclusiv pentru cel manifestat de regimul de la Tiraspol.

Ca și în cazul Kosovo, teritoriul controlat de regimul de la Tiraspol nu poate fi definit drept ”stat”, întrucât trăsăturile ce caracterizează funcționarea acestei entități contravin normelor de drept internațional. Tocmai de aceea, pretențiile liderilor tiraspoleni pentru promovarea autodeterminării și autoproclamarea statalității, stimulate de evenimentele din Kosovo, nu pot fi justificate și acceptate.

Note:

1. Cf.: Maurice Vaïsse (coord.). *Dicționar de relații internaționale*. Iași: Polirom, 2008, pp. 191-192.
2. <http://www.jurnal.md/ro/news/smirnov-e-suficient-sa-fim-recunoscuti-de-rusia-ucraina-i-belarus-191988/>. Accesat 10.09.2010.
3. Austin Bay. *Pandoran Wars: Living with the Kosovo Precedent*. – http://www.strategypage.com/on_point/2010081022332.aspx; <http://inosmi.ru/caucasus/20100811/162032656.html>. Accesat 22.02.2011.
4. Angela Manganaro. *E come aver aperto un vaso di Pandora*. Intervista con generale Carlo Jean. În: *Il Sole 24 ore*, 2010, 23 luglio.
5. Александр Мезяев. *Международный Суд ООН и Косово: ампутация международного права*. – http://news.km.ru/mezhdunarodnyj_sud_oon_i_kosovo_. Accesat 21.02.2011.
6. Donald L. Horowitz. *The Cracked Foundations of the Right to Secede*. În: *Journal of Democracy*, 1993, Vol. 14, N 2, p. 5.
7. Константин Сыроежкин. *Сепаратизм: право силы и авантюризм вместо логики и здравого смысла*. – <http://www.baiterek.kz/index.php?journal=33&page=546>. Accesat 22.02.2011.
8. Katharine Boyle, Pierre Engelbert. *The Primacy of Politics in Separatist Dynamics*. Paper presented at the Annual Meeting of the International Studies Association, San Diego, 2006, March. – www.sscnet.ucla.edu/polisci/wgape/papers/10_Engelbert.pdf. Accesat 12.01.2011.
9. Олег Неменский. *Региональные и сепаратистские движения в странах Центральной Европы*. <http://www.peoples-rights.info/2010/03/regionalnye-i-separatistskie-dvizheniya-v-stranax-centralnoj-evropy/>. Accesat 12.01.2011.
10. Ilana Bet-El. *Why Kosovo matters in Georgia*. În: *Guardian*, 2008, 4 September.
11. Anna Matveeva. *Suspicious minds*. În: *Guardian*, 2008, 13 September.; Ilana Bet-El. *Why Kosovo matters in Georgia*. În: *Guardian*, 2008, 4 September.
12. Михаил Васильев. *Россия не признает Косово и не пустит его в ООН*. – http://news.km.ru/rossiya_ne_priznaet_kosovo_i_ne_. Accesat 22.02.2011.
13. Viorella Manolache. *Kosovo, o manifestare a glocalizării*. În: *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, 2010, N 1, p. 125.
14. Михаил Васильев. *Op. cit.*
15. Петр Искендеров. *Косово: три года международного позора*. – <http://www.fondsk.ru/news/2011/02/17/kosovo-tri-goda-mezhdunarodnogo-pozora.html>. Accesat 19.02.2011.
16. *O istorie a regiunii transnistrene*. Chișinău: Civitas, 2007, p. 407.
17. <http://www.tanase.md/2010/08/02/independenta-provinciei-kosovo-%E2%80%93-un-precedent-pentru-transnistria/>. Accesat 3.09.2010.
18. <http://www.aluzii.ro/2008/02/15/putin-kosovo-si-transnistria/>. Accesat 3.09.2010.
19. Igor Boțan. *Transnistria și strategia gen matrioșka*. În: *Jurnal de Chișinău*, 2010, 31 august.
20. Cf.: Gérard Krejze. *State failure, sovereignty and effectiveness*. Lieden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, p. 110.
21. Myryam Pennazzato. *Kosmet o Kosova? Un caso di alchimia internazionale*. – <http://www.balcanicaucaso.org/tesi-e-ricerche/Kosmet-o-Kosova-Un-caso-di-alchimia-internazionale>. Accesat 23.02.2011.
22. Francice Fukuyama. *«Stateness» first*. În: *Journal of Democracy*, 2005, Vol.16, N 1, p. 84.
23. Cf.: *Россия в глобальной политике*, 2006, N 5.
24. Donald L. Horowitz. *Op. cit.*, p. 8.

APLICAREA TEHNICILOR DE *BENCHMARKING* DE CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA ÎN UTILIZAREA INSTRUMENTELOR STRUCTURALE

*Gabriela Marchis, doctor,
Universitatea Danubius, Galați, România*

Summary

Benchmarking is a management technique that enables the discovery of best practices and their assimilation in order to improve performance. The essence of benchmarking is to borrow ideas and adapt them to get bigger benefits. Using benchmarking techniques for spending structural instruments is synonymous with searching the best methods for improving performance and achieving a high level of convergence.

An important advantage of the benchmarking process is that involves more imitation and adaptation than pure invention, which results in saving time and financial resources. The advantages of this technique consist both in the assimilation of “best practices” and in elimination of potential losses, which can be identified and adapted in time, and therefore by applying the model of “do not”.

A retrospective review over the four states' experience in spending structural instruments, traditionally known under the generic name of “cohesion countries”, shows significant differences on the impact over real convergence at European level, which confirms the direct and causal connection between the effects, resulted from the use of community assistance, and the strategies and national policies. The success or the failure of cohesion policy depends on many factors and especially on their synergistic effect.

In an environment where changes are on the daily agenda, the behavior of Moldavia Republic in using benchmarking techniques in order to improve performance through Community assistance, must be characterized by discipline, regularity and continuous adaptability.

Conceptul de benchmarking

Benchmarking-ul este o tehnică de management ce permite descoperirea celor mai bune practici și asimilarea lor în vederea îmbunătățirii performanțelor. O definiție mult mai elaborată este oferită de „American Productivity & Quality Centre”: procesul de identificare, înțelegere și adaptare a practicilor și proceselor remarcabile ce se desfășoară în cadrul celorlalte organizații internaționale, cu scopul îmbunătățirii performanțelor.

Conceptul de benchmarking provine din expresia engleză „benchmark”, care înseamnă „cotă de nivel”, „referință” și constă în a compara propriile performanțe cu cele identificate, pe plan mondial, ca fiind „de referință” într-un anumit domeniu și în a ne inspira din experiența acestora în vederea apropiării nivelurilor de performanță.

Esența benchmarking-ului constă în a împrumuta idei și a le adapta pentru a obține avantaje cât mai mari. Altfel spus, este un instrument utilizat pentru o îmbunătățire continuă.

A practica benchmarking-ul în utilizarea instrumentelor structurale este sinonim cu a merge în căutarea celor mai bune metode, în vederea ameliorării performanțelor și a obținerii unui nivel de convergență ridicat.

Comparativ cu metodele tradiționale de extrapolare a obiectivelor viitoare pe baza realizărilor trecute, *benchmarking*-ul permite stabilirea „țintelor de atins” pe baza experienței externe. În acest context este greu de argumentat faptul că anumite niveluri de performanță sunt greu de realizat, atât timp cât este ușor de dovedit că o altă țară le-a atins deja.

Un avantaj al procesului de *benchmarking* constă în faptul că implică mai mult imitare și adaptare decât pură invenție, fapt ce conduce la economisirea resurselor financiare și de timp. *Benchmarking*-ul constă practic în scanarea constantă a mediului extern în vederea adoptării și implementării unui model de eficiență. Avantajele acestei tehnici constau deopotrivă în asimilarea „celor mai bune practici”, dar și în eliminarea potențialelor pierderi, care pot fi localizate și adaptate din timp, deci și prin aplicarea modelului „așa nu”.

Fiind un proces de management care se manifestă prin autoîmbunătățire, *benchmarking*-ul trebuie să fie realizat în mod continuu pentru a-și dovedi eficiența, mai ales în contextul utilizării fondurilor europene, unde prioritățile comunitare sunt caracterizate de un grad ridicat de dinamică, practicile se modifică în mod constant, iar liderii devin din ce în ce mai puternici, nivelul de convergență fiind din ce în ce mai greu de atins.

Așadar, într-un mediu în care schimbarea este la ordinea zilei, conduita Republicii Moldova în utilizarea procesului de *benchmarking* cu scopul îmbunătățirii performanțelor folosirii instrumentelor structurale trebuie să fie caracterizată de disciplină, ritmicitate și adaptabilitate continuă¹.

***Benchmarking*-ul în utilizarea instrumentelor structurale**

Procesul generic de *benchmarking* în utilizarea *Fondurilor Structurale și de Coeziune* impune parcurgerea următoarelor etape: stabilirea normelor de referință, identificarea celor mai bune practici (a statelor cu randament ridicat în utilizarea asistenței comunitare²), constatarea diferențelor, studierea posibilităților ameliorării acestor diferențe sub diferite aspecte, inclusiv adaptabilitatea acestora la specificul național și implementarea acelor procese care să genereze asimilarea celor mai bune practici în vederea obținerii unor performanțe superioare.

Privind retrospectiv către statele ce au beneficiat de instrumentele politicii de coeziune, am putea învăța din experiențele acestora vizavi de utilizarea *Fondurilor Structurale și de Coeziune*. Trebuie amintit însă că există o multitudine de probleme asociate cu evaluarea impactului economic al politicii de coeziune și mai ales al rolului *Fondurilor Structurale și de Coeziune* asupra dezvoltării regionale. Astfel, fondurile au fost cheltuite în felurite moduri, de-a lungul diferitelor perioade de programare, în funcție de obiectivele specifice și de domeniile de interes, iar statele membre au avut o libertate de acțiune destul de ridicată în privința folosirii asistenței financiare comunitare.

Realizând o incursiune în „istoria comunitară” a țărilor de coeziune, putem spune că departe Irlanda este un exemplu de „bună practică” în utilizarea asistenței comunitare. Astfel, politica regională a Uniunii Europene a jucat un rol esențial în transforma-

¹ Un alt aspect important ce asigură succesul procesului de *benchmarking* se referă la nevoia de adaptare continuă a acestuia astfel încât să fie cât mai compatibil cu realitățile interne, cu nevoile culturii proprii.

² Grad mare de absorbție, eficiență și eficacitate în utilizarea *Fondurilor Structurale și de Coeziune*.

rea economiei irlandeze, de la aderarea sa în 1973 și până în prezent contribuția comunitară prin intermediul *Fondurilor Structurale și de Coeziune* însumând aproximativ 17 miliarde euro.

Însă, asistența financiară comunitară nu poate fi privită izolat de ceilalți factori specifici naționali care au contribuit sinergic înspre atingerea convergenței: consolidarea bugetară, reforma fiscală, politica de moderare salarială a cărei succes a fost asigurat de parteneriatul social etc. Toți acești factori, corelați cu finanțarea europeană, au contribuit la creșterea competitivității economiei irlandeze pe plan internațional și au condus la atragerea investițiilor străine directe. De asemenea, reforma macroeconomică a fost complementată de asistența structurală, în special în domeniul educației și formării profesionale, iar reformele din sistemul protecției sociale au facilitat crearea unui capital uman bine instruit în conformitate cu cerințele pieței. Prin urmare, succesul utilizării *Fondurilor Structurale și de Coeziune* de către Irlanda a fost asigurat de promovarea unei politici macroeconomice stabile, coerente și puternic susținută de societatea civilă. Deci, lecția oferită de Irlanda se referă la faptul că rolul *Fondurilor Structurale și de Coeziune* în realizarea convergenței economice și sociale este potențat de existența unor strategii și politici regionale durabile, proiectate și acceptate de societatea civilă. Evoluția utilizării asistenței comunitare în Irlanda în cele trei perioade de programare încheiate este redată în Tabelul următor:

Tabelul 1. Fondurile Structurale și de Coeziune în Irlanda (mil. euro)

Perioada de programare:		1989 – 1993	1994 – 1999	2000 – 2006
1	Planul Național de Dezvoltare (Total)	12.275	16.800	57.111
2	(din care) Co-finanțare prin intermediul investițiilor	8.339	10.383	7.680
3	(din care) Fondurile Structurale și de Coeziune	3.672	6.921	3.739
4	(2) ca % din (1)	67,93%	61,80%	13,45%
5	(3) ca % din (1)	29,91%	41,20%	6,55%

Sursa datelor: <http://www.iro.ie/EU-structural-funds.html> (01.10.2010).

Prioritatea strategică a perioadei de programare 1989–1993 a constat în promovarea dezvoltării la nivel național, obiectiv a cărui îndeplinire a fost facilitată și de faptul că începând cu 1975, data creării *Fondului European de Dezvoltare Regională*, Irlanda se constituia într-o singură regiune *NUTS II*.

Strategia de dezvoltare la nivel național a fost continuată și în următoarea perioadă de programare, realizările primei perioade de programare fiind consolidate prin noile documente programatice: *Planul Național de Dezvoltare și Cadrul de Sprijin Comunitar*.

Conform Institutului de Cercetare Economică și Socială din Irlanda, în perioada de programare 1994-1999 investițiile realizate din fondurile europene au condus la o creștere a PNB-ului irlandez cu 2%, iar impactul asupra ocupării forței de muncă a fost de asemenea pozitiv. Perioada 1994–1999 a adus anumite modificări vizavi de configurarea politicii de dezvoltare regională. Astfel, au fost înființate opt Autorități

Regionale care să asigure implementarea programelor de dezvoltare regională la nivelul regiunilor *NUTS III*. Studiile realizate asupra politicii regionale irlandeze din acea perioadă relevă creșterea disparităților între regiunile *NUTS III* ale Irlandei ca urmare a reformei implementării strategiilor și politicilor regionale. Ca repercusiune, descentralizarea s-a soldat cu evoluții diferențiate ale regiunilor și a generat apariția discrepanțelor de dezvoltare între acestea. Ritmul inegal de evoluție economică-socială a regiunilor irlandeze a fost determinat de înzestrarea inițială a acestora cu factori de producție și de gradul de prosperitate existent. Ca urmare, regiunile din partea de est și cele din sudul Irlandei, fiind mai prospere în momentul reformei politicii regionale, au pornit cu un avantaj în startul spre dezvoltare, la polul opus fiind regiunile situate în partea centrală, de vest și nord-vest.

În consecință, în perioada 2000–2006, prioritățile *Planului Național de Dezvoltare* s-au concentrat asupra diminuării dezechilibrelor de dezvoltare. Pentru a facilita acest lucru, politica de dezvoltare regională a fost redefinită și guvernul irlandez a înaintat Comisiei propunerea de reconfigurare regională. Au fost astfel retrasate granițele regiunilor, iar teritoriul Irlandei a fost împărțit în două regiuni *NUTS II*, conduse fiecare de către o Autoritate Regională. Acest proces a fost însoțit și de noi reglementări privind modul de administrare și de management al finanțării europene.

Prin urmare, politica de coeziune a avut o influență extrem de pozitivă în cazul Irlandei. Prin intermediul *Fondurilor Structurale și de Coeziune*, Irlanda a reușit performanța redresării economice și mai ales a înregistrării unui ritm susținut de creștere economică și a unui grad ridicat de ocupare a forței de muncă.

Utilizarea *benchmarking*-ului în cazul Irlandei ne conduce către următoarele concluzii vizavi de utilizarea cu succes a asistenței comunitare de către Republica Moldova:

- ✓ *Fondurile Structurale și de Coeziune* trebuie folosite într-un cadru politic național coerent¹;
- ✓ Timpul este un factor extrem de important – creșterea substanțială a plăților din *Fondurile Structurale și de Coeziune* poate determina atingerea unui punct critic în mediul economic, moment în care este necesară continuarea și sprijinirea investițiilor în detrimentul reducerii anumitor taxe și cheltuieli.
- ✓ Stabilirea investițiilor prioritare în funcție de particularitățile identificate – în cazul Irlandei acestea s-au concentrat asupra resurselor umane (aproximativ 35% din fondurile europene au fost destinate educării și instruirii factorului uman, comparativ cu 25%, media înregistrată în celelalte state de coeziune), fapt ce a determinat atragerea investițiilor străine directe.
- ✓ Implementarea acquis-ului comunitar a avut efecte benefice asupra dezvoltării administrației publice în domenii precum monitorizarea și evaluarea, programarea multi-anuală, crearea parteneriatelor, implicarea societății civile, creându-se astfel premisele unui nou stil de a gândi și acționa la nivel global și regional.

Un alt caz de succes în utilizarea asistenței comunitare este reprezentat de *Spania*, care de la aderarea sa în 1986 și până în 2006 a beneficiat de 97 miliarde euro¹.

Cele două mecanisme de reducere a inegalităților economice regionale – *Fondurile Structurale* (84 miliarde euro) și *Fondul de Coeziune* (13 miliarde euro) au fost folosite

¹ Pentru detalii a se consulta și *Cel de-al doilea Raport privind Coeziunea*.

de Spania pentru dezvoltarea infrastructurii (51%), a capitalului uman (31,6%) precum și pentru sprijinirea mediului de afaceri (17,4%).

Tablul 2. Fondurile Structurale și de Coeziune în Spania (mil. euro)

<i>Perioada de programare:</i>		<i>1989–1993</i>	<i>1994–1999</i>	<i>2000–2006</i>	<i>TOTAL 1989-2006</i>
1	Infrastructură	1.382	3.136	3.436	49.779
2	Capitalul uman	1.110	2.049	1.856	30.840
3	Mediul de afaceri	501	836	1.369	17.103
4	TOTAL	2.993	6.021	6.662	97.721

Sursa datelor: <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/lisbon07/papers/Noferini.pdf> (01.10.2010).

Beneficiile utilizării *Fondurilor Structurale și de Coeziune* se observă în modernizarea infrastructurii, îmbunătățirea productivității muncii, creșterea PIB-ului pe locuitor și în dezvoltarea economică. Asistența financiară comunitară a fost folosită cu succes și pentru a aplana efectele negative generate de modificările structurale din economia spaniolă, cum ar fi liberalizarea pieței muncii și privatizarea întreprinderilor de stat.

Lecțiile oferite de Portugalia și Grecia în utilizarea *Fondurilor Structurale și de Coeziune* sunt situate la extrema cealaltă.

Procesul de *catching-up* în cazul Portugaliei s-a desfășurat într-un ritm mai lent. În primii ani de la aderare, economia Portugaliei a traversat o perioadă de revigorare economică, ca urmare a promovării exporturilor și a investițiilor în infrastructură. De asemenea, finanțarea educației a condus la creșterea stocului de capital uman calificat. Cu toate acestea, modificările în structura economiei portugheze au determinat reducerea productivității factorului muncă, cu efecte negative asupra creșterii economice.

Portugalia a concentrat asistența financiară europeană înspre expansiunea economică în detrimentul modernizării acesteia, fapt ce a determinat pertractarea unor probleme precum: sistemul public inadecvat exigențelor prezentului, creșterea deficitului bugetar, evaziunea fiscală, sistemul educațional ineficient etc.

De asemenea, presiunile politice exercitate de anumite rețele influente din micile orașe asupra factorilor decizionali au condus la concentrarea fondurilor europene înspre proiecte de dezvoltare a infrastructurii în zonele rurale, în detrimentul investițiilor în proiecte de infrastructură de mare amploare, realizate în marile orașe, proiecte care ar fi generat ulterior un flux de capital, bunuri, forță de muncă și investiții străine.

În același timp, în categoria exemplelor „așa nu”, Portugalia se înscrie și prin disputele interne între autoritățile regionale privind alocarea și repartizarea *Fondurilor Structurale și de Coeziune* pe regiuni, fapt ce determină mari întârzieri în cheltuirea acestora.

Economiștii portughezi apreciază că asistența financiară comunitară a fost folosită în Portugalia ca un instrument de amânare a deciziilor de restructurare economică, contribuind astfel la agravarea problemelor economice. Spre exemplu, Sebastian Royo apreciază că „pe măsură ce economia portugheză a cunoscut un avânt economic, în

¹ În prețurile anului 2004.

special spre sfârșitul anilor '90 ai secolului trecut, sectorul public a devenit o formă de patronaj absolut". Odată cu aderarea la zona euro, Portugalia, în repetate rânduri, a fost muștrată de Comisia Europeană pentru nivelul ridicat al deficitului bugetar, spre deosebire de Spania, care a fost dată ca exemplu de bună practică.

Diferite studii comparative între cele două state iberice arată că, deși acestea au pornit pe calea integrării europene în același moment (1986), de la aceleași premise istorice, geografice, economice, culturale etc., ele reprezintă deopotrivă exemple de „bună practică” (Spania), respectiv „practică nepotrivită” (Portugalia) în managementul *Fondurilor Structurale și de Coeziune*.

Ambele state au folosit fondurile europene pentru dezvoltarea infrastructurii. Portugalia a alocat cam 90% din totalul fondurilor europene către construcția și modernizarea infrastructurii de transport, în timp ce Spania doar 70%, dar rezultatele sunt complet diferite.

Străzile și autostrăzile spaniole nu sunt doar moderne, ci sunt și bine proiectate în sensul că asigură conexiunea dintre regiunile mai sărace (Andalucia) și regiunile puternic dezvoltate (Madrid). Acest fapt a determinat apariția și dezvoltarea activităților productive în regiunile mai sărace, unde costurile de producție erau mult mai mici, ceea ce a condus la atragerea investitorilor, mărirea capacităților de producție și extinderea pieței de desfacere dincolo de piața locală, precum și la reducerea șomajului în regiunile sărace.

În Portugalia nu există o rețea care să faciliteze conectarea regiunilor dezvoltate cu cele mai slab dezvoltate, astfel că șansele de dezvoltare economică a celor din urmă sunt cu mult reduse. De asemenea, infrastructura de transport a Portugaliei nu e conectată cu cea a Spaniei, fapt ce determină izolarea Portugaliei în raport cu comerțul european. „Infrastructura de transport portugheză nu numai că nu este bine proiectată, dar este și de proastă calitate. Privind în jur, te întrebi “unde au fost cheltuiți banii?” (Sebastian Royo).

Oficiali portughezi resping orice acuzație de corupție, deși admit că fondurile europene puteau fi cheltuite mult mai eficient. Prin urmare, succesul utilizării *Fondurilor Structurale și de Coeziune* depinde în principal de compatibilitatea dintre strategia de dezvoltare națională și cea comunitară.

Un alt exemplu în acest sens este oferit de Grecia, care între 1995 și 2005, ca urmare a asistenței europene, a recuperat din decalajul față de UE-27, înregistrând o creștere a PIB-ului *per* locuitor de la 74% la 88% din media comunitară. Dar, rezultatele Greciei puteau fi la o cotă mult mai ridicată dacă asistența europeană nu ar fi fost disipată pe proiecte mici, în multe situații fiind identificate și cazuri de corupție. Experiența Greciei în domeniul utilizării *Fondurilor Structurale și de Coeziune* poate fi relevantă pentru Republica Moldova din următoarele motive:

- ✓ Administrația publică elenă a trebuit să facă un salt important pentru a se adapta presiunilor exercitate de Uniunea Europeană în contextul existenței unor diferențe importante între condițiile autohtone și cerințele comunitare. Absența unui model de urmat și lipsa unui mecanism comunitar de implementare au generat modificări instituționale după bunul plac al factorilor politici și în interesul imediat al acestora, fapt ce a determinat rezultatele modeste în utilizarea asistenței europene.
- ✓ Un alt aspect important este legat de proiectarea instituțională de „sus în jos”. Spre deosebire de Irlanda, care a dezvoltat noi departamente în cadrul vechilor

instituții și a utilizat și o parte din forța de muncă existentă, care era deja calificată și avea experiență, Grecia a optat pentru redefinire instituțională. Astfel, apariția unor noi instituții, stabilirea procedurilor de funcționare, pregătirea personalului și repartizarea responsabilităților, precum și stabilirea raporturilor interinstituționale au condus la pierderi importante de timp, fapt ce a întârziat accesul la asistența comunitară. Lecția oferită de Grecia este că descentralizarea nu este un panaceu, mai ales în contextul în care este realizată „forțat” doar din necesitatea de a utiliza *Fondurile Structurale și de Coeziune*.

- ✓ Cazul Greciei atrage atenția asupra necesității creării unor structuri de management simple, între care să existe coordonare, indiferent dacă acestea acționează la nivel central sau regional. De asemenea, este deosebit de important ca serviciile administrației publice să fie de calitate și să existe mecanisme de transfer al bunelor practici și a *know-how*-ului între toate instituțiile implicate în procesul de implementare a politicii de coeziune.
- ✓ Rezultatele contradictorii înregistrate de economia elenă în urma utilizării asistenței comunitare, în special în primele două perioade de programare, ne arată că trebuie să existe o strânsă legătură între politica de coeziune europeană și reformele structurale autohtone pentru a obține performanță.

Concluzii

Privind situația celor patru state cunoscute tradițional sub denumirea generică de „țări de coeziune”, se observă diferențe importante privind impactul *Fondurilor Structurale și de Coeziune* în realizarea convergenței reale la nivel european, fapt ce confirmă legătura directă, causală, între efectele obținute din utilizarea asistenței comunitare și strategiile și politicile naționale.

Succesul sau eșecul politicii de coeziune depinde de o multitudine de factori și mai ales de efectul sinergic al acestora. Literatura de specialitate, deși oferă semnale convingătoare privind impactul politicii de coeziune asupra convergenței reale¹, identifică ca premise esențiale ale utilizării eficiente a *Fondurilor Structurale și de Coeziune*: *existența unor politici naționale solide și coerente*: politici macroeconomice, politici regionale, politici administrative; *concentrarea spațială a resurselor financiare*: în special înspre statele și regiunile mai puțin dezvoltate, iar, în cadrul acestora, asistența comunitară trebuie focalizată asupra creșterii economice per ansamblu, prin promovarea polilor de creștere economică și nu asupra egalizării nivelului de trai între regiuni sau asupra dispersării activității economice; *orientarea strategiilor de dezvoltare înspre creștere economică și creșterea ocupării forței de muncă*: programele finanțate din *Fondurile Structurale și de Coeziune* trebuie să permită concentrarea resurselor financiare asupra măsurilor care conduc la diminuarea șomajului și la intensificarea și diversificarea activităților economice.

¹ Unii autori manifestă îndoială vizavi de impactul Fondurilor Structurale asupra convergenței reale, arătând că acesta, în cazul în care există, este doar marginal [Boldrin și Canova (2001); Basile și Kostoris Padoa Schioppa (2002); Ederveen și Gorter (2002); Midelfart (2004)], în timp ce, alți autori identifică un efect pozitiv al politicii de coeziune în atingerea convergenței reale, atât la nivel național, în cazul unor state [Garcia Solanes și Maria-Dolores (2002); Beugelsdijk și Eijffinger (2003)], cât și la nivel comunitar, între regiunile UE [Fayolle și Lecuyer (2000); Fuente (2003)].

Bibliografie:

1. Angelis A. V., Gaki E., Antivachis N. Regions, Regional Problems and Regional Policy in the Enlarged EU. În: Shaping EU Regional Policy: Economic, Social and Political Pressures, Conference Leuven, Belgium, 2006, 8th-9th June.
2. Bachtler J. Reflections on the Reform of the Structural Funds”. În: Evaluation and EU Regional Policy: New Questions and New Challenges, RSA International Conference, Aix en Provence, 2002, 31st May and 1st June.
3. Bahr C. How does sub-national autonomy affect the effectiveness of Structural Funds? În: 46th Congress of the European Regional Science Association, Volos, Greece, 2006, August 30 – September 3.
4. Bailey D., De Propris L. EU Structural Funds, Regional Capabilities and Enlargement”. În: Evaluation and EU Regional Policy: New Questions and New Challenges. /RSA International Conference, Aix en Provence, 2002, 31st May and 1st June.
5. Băleanu A. Impactul fondurilor structurale. În: Working Paper, No.20 /Institutul European din România, București, 2007.
6. Ciupagea C., Atanasiu I., Câmpeanu V., Țurlea G. Analiza și evaluarea evoluțiilor în plan economic, social, legislativ și instituțional în cazul noilor state membre ale Uniunii Europene. În: Studii de impact III /Institutul European din România. București, 2006.
7. De la Fuente A. Does cohesion policy work? Some general considerations and evidence from Spain. UFAE and IAE. În: Working Papers 563, Instituto de Analisis Economico, 2002.
8. De la Fuente A. The Effects of Structural Fund Spending on the Spanish Regions: an Assessment of the 1994-99. Objective 1 CSF. În: Working Papers, Instituto de Analisis Economico, 2002.
9. De la Fuente A., Vives X. Infrastructure and Education as Instruments of Economic Policy: Evidence from Spain. În: Economic Policy, 1995
10. Gripaios P. Growth in European Countries and Regions 1995-2003: Some lessons to be learned for the Lisbon Agenda? În: Paper presented at European Regional Studies Conference, Lisbon, 2007, 1st-6th April.
11. Marchis G. Cohesion policy perspective in the context of European integration. Benchmarks for Romania. În: The Sixth International Symposium of the Romanian Regional Science Association „The Impact of Romania’s Accession to the EU on Regional Structures”, the Romanian Regional Science Association and the „1 Decembrie 1918” University of Alba-Iulia, the Research Centre for Territorial Development and Regional Development Agency Alba, 2007, 8-9 June; <http://www.rrsa.ro> (citat 01.10.2010).
12. Marchis G. Analiza fondurilor europene pre și post aderare în România. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2009. 295 p.
13. Marchis G. Impactul extinderii Uniunii Europene asupra strategiilor și politicilor *regionale*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2009. 183 p.
14. Profiroiu M., Ionescu V.R., Constantin D.L., Marchis G. Between Do’s and Don’ts in the catching-up process – lessons for Romania from the EU-15 cohesion countries. În: Transilvanian Review of Administrative Sciences, No. 26E/June/2009, p.139; <http://www.rtsa.ro/en/99,marius-profiroiu-victor-romeo-ionescu-daniela-lumini-355;a-constantin-gabriela-marchi-350;-between-do%E2%80%99s-and-don%E2%80%99ts-in-the-catching-up-process-%E2%80%93-lessons-for-romania-from-the-eu-15-cohesion-countries.html> (citat 13.01.2010).
15. <http://www.iro.ie/EU-structural-funds.html> (citat 23.05.2010).
16. <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/lisbon07/papers/Noferini.pdf> (citat 23.05.2010).

**PUBLICITATEA POLITICĂ: STANDARDE ȘI PRACTICI
INTERNAȚIONALE ȘI NAȚIONALE. RECLAMA NEGATIVĂ ÎN
CAMPANIILE ELECTORALE**

*Aurelia Peru-Balan, doctor în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

This article contains an advertising evolution study on international and national scale. It is spoken widely about negative advertising naration and the argument in negative message. Advertising's prices make up 70% of the company's budget, election and it often changes the rational dialogue to a emotional one.

Publicitatea politică reprezintă o componentă distinctă a marketingului politic. Rolul acesteia în campaniile electorale este multiplu. În primul rând, publicitatea politică diseminează informația despre partid, candidat, despre programul politic. Desigur, ea nu se limitează numai la funcția de a informa. Publicitatea are și menirea de a convinge, lucru ce aduce avantaje clare subiectului politic, or, publicitatea este singurul mijloc de comunicare în masă asupra construcției căruia politicianul deține un control deplin[1]. Publicitatea politică, în sens strict, se referă la achiziționarea și întrebuințarea spațiului de reclamă, plătit la prețul pieței, cu scopul de a transmite mesaje politice unui public de mase [2].

În timpul campaniilor electorale publicitatea politică (electorală) consumă aproximativ 70 % din bugetul de campanie. Importanța fundamentală a publicității electorale reiese și din exemplul următor, elocvent pentru modul în care se cheltuiesc banii pe piața publicității: în Primul Război Mondial, Guvernul Statelor Unite pierdea aproximativ 10.000 de dolari pe minut; în Războiul din Vietnam, Guvernul Statelor Unite pierdea aproximativ 25.000 de dolari pe minut; în anii '90, un minut de publicitate în pauza manifestării SuperBowl costa câteva milioane de dolari.

Actualmente, campaniile prezidențiale americane sunt finanțate, în principal, de băncile de pe Wall Street. Conform unui studiu publicat de Grupul de monitorizare politică Center for Responsive Politics, în fruntea clasamentului celor mai mari donatori se află banca de investiții Goldman Sachs. În 2008, 70% din suma oferită, de 1,7 milioane dolari (la momentul studiului), candidaților la președinție le-a revenit democraților Barack Obama și Hillary Clinton. Grupul de monitorizare politică a anunțat că firmele de investiții și valori mobiliare au donat cca 33 milioane dolari către candidații la președinție, mai mult decât oricare alt sector economic american, în afară de avocați. După Goldman Sachs, în clasamentul donatorilor de pe Wall Street urmează grupurile Citigroup, Morgan Stanley, Lehman Brothers, Merrill Lynch și JPMorgan Chase. Într-o perioadă în care criza creditelor se extindea, băncile de pe Wall Street, care susțineau în mod tradițional republicanii, au încercat să-și îmbunătățească legăturile cu democrații. Peste 60% din contribuții venite din partea grupurilor Citigroup, Morgan Stanley, Lehman Brothers, JPMorgan și UBS AG s-au îndreptat către democrați, în

timp ce republicanii au primit donații în principal de la Merrill Lynch și Credit Suisse. Obama, senator din Illinois, a primit donații de 6,7 milioane dolari de la firmele de investiții și valori mobiliare, în timp ce Hillary Clinton, senator de New York, a primit 6,6 milioane dolari [3].

Miza pentru eficiența produsului de publicitate este mare și din considerentul că mesajele adresate alegătorului în campaniile electorale sunt transmise, în mare, prin intermediul reclamei politice și mai puțin prin platformele electorale ale candidaților. Discuțiile despre cheltuielile financiare enorme pentru produsul publicitar însoțesc toate campaniile electorale, dar nici un candidat serios nu economisește la acest compartiment al competiției electorale. Până la urmă, o campanie publicitară costisitoare și profesionistă este o confirmare a virilității politice a candidatului – fie unul independent, fie un partid sau bloc politic.

După campania prezidențială din anul 1952 a lui Eisenhower, politicienii s-au conștientizat de puterea magnifică a televiziunii în campaniile electorale.

Tipologia publicității

Analizând spoturile politice din campaniile prezidențiale americane, Patrick L. Devlin propune 8 tipuri de *publicitate politică*: [4] publicitatea „primitivă”, talking head („capul vorbitor”), reclama conceptuală, *cinema-verité*, reportajul neutru, „candidatul în acțiune” sau „managementul itinerant”, reclama negativă.

Reclamele primitive au fost primele spoturi televizate elaborate în campania lui Eisenhower cu genericul „Eisenhower răspunde Americii”.

Talking head – candidatul este înregistrat în studioul postului respectiv de televiziune sau în incinta staffului electoral. În acest caz, în imagine apar doar capul și umerii vorbitorului. Vorbitorul (candidatul) încearcă astfel să focalizeze atenția electoratului asupra unei teme de dezbateră. Astfel, candidatul are ocazia de a transmite pe cale vizuală impresia că poate rezolva problemele și poate face față provocărilor [5]. În studiul lui Devlin, un exemplu clasic în această privință l-a constituit discursul ținut de Richard Nixon, în 1956, în fața națiunii și difuzat la televiziune, intitulat „Checkers”, prin care vorbitorul, vicepreședinte în funcție în echipa lui Eisenhower și, totodată, contracandidat al acestuia la funcția de președinte, caută să respingă acuzațiile de corupție. În 1992, Ross Perot s-a folosit de acest format pentru a aborda în fața poporului american diverse probleme de natură economică.

Astăzi, spotul *talking head* este unul dintre tipurile cele mai solicitate de publicitate în sisteme politice în care factorul leadership-ului politic este determinant. În Marea Britanie, credem, un astfel de gen de publicitate ar avea un impact simbolic, insignifiant. Iată, de exemplu, ce deducții face Brendan Bruce, fostul consilier pe probleme mediatice al Partidului Conservator, promovată de Margaret Thatcher, sintetizând rezultatele activității sale:

1. întrucât în Marea Britanie nu există sistem prezidențial, partidele joacă un rol mai important decât liderii;
2. un lider popular în fruntea unui partid nepopular, de regulă, pierde;
3. un lider nepopular în fruntea unui partid popular, mai curând, va învinge;
4. un specialist de imagine poate face multe cu imaginea liderului, dar nu pe contul priorităților politicii promovate de partid;

5. nu este necesar de exagerat rolul factorilor secundari (muzică, lumini, filmări, montaj), alegătorii fac alegerea în baza realității promisiunilor.

Lupta politică în Anglia este una mai specifică, deosebită de ciocnirile electorale de pe continent. Diferența de bază: lipsește spectacolul. Campaniile englezești sunt competiții pragmatice și severe, în care cifrele joacă un rol formidabil, iar temele sunt legate de câteva puncte fixe: nivelul impozitelor, prețul caselor, prețul școlarizării, prețul serviciilor locale și îngrijirea medicală, altfel spus, prețul asigurărilor sociale. Campaniile sunt decise de o evaluare acerbă a costurilor pe care le propune un partid sau altul. De aici, caracterul foarte corect, foarte substanțial, dar și tehnic al campaniilor. Afișajul și mitingurile joacă un rol modest [6].

În Republica Moldova, practica ultimelor alegeri demonstrează predilecția pentru „capete vorbitoare”. Unul dintre cele mai reușite, originale chiar, spoturi de publicitate „capul vorbitor” a fost realizat de echipa Filat în alegerile parlamentare din 28 noiembrie 2010.

În imagine – premierul Filat, meditănd cu capul sprijinit pe brațe. Apoi se ridică cu o foaie în mână, iar cu alta ține o ceașcă de cafea din care soarbe. Vocea operatorului apare într-un plan secund. Un schimb de replici între cei de pe platou: – *Este ultimul clip. E cel mai important. Vă concentrați la mesajul final.* – *Sigur.* – *Ești gata?* – *Filmează.*

Filat în plan mediu: „*Colegii îmi spun că acesta este cel mai important clip. Pentru mine, însă, cel mai important lucru este să ieșiți cu toții la vot. Suntem mai aproape ca niciodată de a obține un rezultat istoric. Ne vedem, duminică, la vot, pentru că împreună suntem puternici*” [7].

Spotul a mizat pe impactul psihologic asupra percepției mesajului de către electorat. În primul rând, acesta conține clar motivația participării la vot. În al doilea rând, acțiunea vorbitorului – până la adresarea către alegători și mesajul propriu-zis – pune accentul pe sinceritatea subiectului electoral și seriozitatea cu care acesta a tratat competiția politică.

Reclama conceptuală. Publicitatea conceptuală are menirea de a comunica „idei importante în legătură cu candidații”. Reclamele conceptuale evită să dea campaniei o amprentă prea personală, străduindu-se, în schimb, să proiecteze „ideea majoră”, despre un candidat [8]. Bunăoară, „Conceptul Reagan” s-a conturat deseori sub forma ideii de „îndepărtare a guvernului din viața oamenilor” sau de „intransigență față de comuniști”. Conceptul lui George Bush-tatăl a fost tradus în termeni de „experiență” și „siguranță”, iar Bill Clinton – „vremea pentru schimbare” și aluzia implicită că el o va întruhipa a fost folosită cu succes în anul 1992, Obama – schimbarea.

Ronald Reagan a fost primul președinte american care a folosit la maxim mijloacele de comunicare puse la dispoziție de televiziune și radio. Pentru ca discursurile sale să aibă un impact mai puternic, a apelat la teleprompter. Impactul a fost covârșitor asupra americanilor, care au rămas cu impresia că președintele vorbește liber, fără să aibă nevoie de clasicele hârtii. A rămas în istorie drept președintele care a vorbit la radio mai mult decât oricare alt președinte american de la Roosevelt încoace. De aceea a fost supranumit “The Great Communicator” și “Teflon President” (nici una dintre problemele din timpul administrației sale nu a părut “a se lipi” de imaginea sa). În campania prezidențială din anul 1980 a propus imaginea unui președinte în stare să aducă înapoi

vremurile glorioase de odinioară ale Americii. Asta după ce administrația Carter fusese confruntată cu numeroase scandaluri în care erau implicați unii membri ai echipei, criza petrolului, rata crescută a inflației, criza ostaticilor din Iran. De aceea, sloganul campaniei lui Reagan a fost „*Let's make America great again*”.

Considerăm un model relevant de spot *conceptual* cel lansat de stafful electoral al republicanilor în campania din anul 1984. Spotul publicitar s-a numit „*Its morning in America again*” („Zori pentru America”). Acesta conține o serie de imagini pașnice, de la valori sociale (cineva „prinde” un taxi, cineva duce un covor pe umeri, o căsătorie, discuții pe banchetă) până la un puternic simbolism politic – edificiul Capitoliului, arborarea drapelului american, iar în final – imaginea candidatului Ronald Reagan. Spotul are o energetică pozitivă debordândă și poate constitui tezaurul de aur al publicității politice pe arena internațională. După cum afirma Brendan Bruce, anume exploatarea valorilor sociale în vederea organizării campaniilor lui Reagan „reprezintă cel mai important pas înainte înregistrat în comunicarea politică din ultimele două decenii” [9].

Reclama cinema-verité. În spoturile de acest tip, candidații sunt înfățișați interacționând cu oamenii în situații din viața reală. Deseori se folosesc imagini din arhivă, la care recurge candidații aflați în funcție pentru a se prezenta în ipostaze „prezidențiale”, „gubernatoriale” etc. Procedul cinema-verité poate fi utilizat și în situații mai puțin formale, precum plimbările candidatului în mijlocul oamenilor sau în prezentarea unor scene cu candidatul la locul de muncă ori acasă. De exemplu, în 1976, James Carter era înfățișat muncind la ferma sa de alune din Georgia, propunând în mass-media imaginea unui fermier din Georgia, venit să-i salveze pe americani de „diavoli” de la Washington. Senzația de familiaritate și de „om simplu, din popor” este întreținută și de schimbarea cu rezultate spectaculoase a numelui sau în mai popularul *Jimmy*.

Tehnica dată a fost abil utilizată de echipa Filat, atunci când s-a dorit scoaterea în evidență a întâlnirilor de lucru ale premierului în exercițiu cu mari personalități politice notorii de talie internațională, precum Hillary Clinton, Angela Merkel, Jose Manuel Barroso, Silvio Berlusconi.

Reclama mărturie personală (testimonială). L. Patrick Devlin identifică două tipuri de publicitate bazate pe ceea ce Kathleen Jamieson numește „mărturie personală” (1986), în care, în scopul susținerii candidatului, unor persoane li se solicită să-și exprime punctul de vedere – *vox populi*. De cele mai multe ori, însă, protagoniștii reclamelor testimoniale sunt personalități celebre și respectate din lumea politicii, a artelor, sportului etc. (la asemenea spoturi apelează și reclamele comerciale). Prin astfel de reclame se urmărește ca autoritatea și statutul celui care mărturisește să fie transferate asupra candidatului / produsului. Testimoniile de acest gen pot servi și imagini statice pentru afișe și bildbolduri. Relevant în acest sens este afișul politic al candidatului la președinția SUA din partea republicanilor, Bush seniorul, alături de președintele în exercițiu republican, aflat la finalul celui de-al doilea mandat, Ronald Reagan.

Din practica autohtonă am remarca testimonialul în formula sa clasică elaborat de stafful AMN în alegerile parlamentare din anul 2005. În postură de persoană care „face recomandare” pentru a fi votat Soarele apare președintele Uniunii Scriitorilor, acad. Mihai Cimpoi: „*Tot ce s-a făcut în ultimul timp în domeniul culturii s-a făcut datorită lui Serafim Urechean. Dacă tot suntem pe „Aleea clasicilor”, să ne amintim de o frază a lui Ion Creangă: „Uite, nici măcar tu nu vezi cum vine soarele de după deal*”

și noi stăm pe loc!” Să nu stăm nici noi pe loc, dragi compatrioți! Să urmăm Soarele! Să votăm Soarele!”

„Candidatul în acțiune” sau „managementul itinerant” (surprinde candidatul în mediul electoral, adică în mijlocul alegătorilor, în anumite circumstanțe) – întâlniri în teritoriu cu alegătorii, vizite la diferite instituții, întreprinderi, asociații de producție, luări de cuvânt în timpul mitingurilor de protest etc. Spotul urmărește drept obiectiv scoaterea în evidență a caracterului comunicativ al concurentului electoral, proliferarea imaginii „omului care se contopește cu masele” și cărora le poate oferi o alternativă socială, o perspectivă mai sigură, mai frumoasă. Este unul dintre cele mai utilizate spoturi, mai cu seamă în țările unde alegerile sunt mai spectacularizate, precum ar fi în SUA.

Reporterul neutru. Este concepția lansată de Kathleen Jamieson. Acest tip de reclamă inserează o seamă de afirmații aparent adevărate cu privire la candidat (ori adversarul acestuia), telespectatorul fiind invitat să-și formeze o opinie. Impresia intenționată este însă cea de neutralitate.

Reclama negativă. Tipul de publicitate politică care se axează pe laturile vulnerabile ale contracandidaților. La acest compartiment ne vom opri mai detaliat.

Reclama negativă

Reclama negativă se construiește conform unei scheme cunoscute și al cărei principal element psihologic îl constituie *frica*:

- provocarea sau stimularea din tezaurul de amintiri a sentimentului de frică;
- asocierea acestui sentiment cu oponentul politic;
- identificarea Salvatorului în fața confruntării cu sentimentul fricii [10].

S-a constatat, de altfel, că pe fundalul sentimentului de frică se amplifică atenția, în schimb, sunt suprimate alte forme de comportament și capacități individuale, cum ar fi, bunăoară, capacitatea de a analiza circumstanțele create. În contextul fricii, gândirea creativă, practic, dispare, iar individul este dominat de un comportament simplist. Aname în astfel de ambianță psihologică se formează dispoziția alegătorilor și modul de percepere a informației în felul în care dorește autorul reclamei.

Publicitatea negativă în sfera politică folosește principiul contrastului ca fiind fundamental. Contrastul se află la baza designului psihologic al mesajului publicitar: alb-negru, amintiri, culori, sunete etc.

A devenit evident faptul că în campania electorală concurentului X i se atribuie toate calitățile ce reies din valorile umanității, dar menținerea sau spulberarea acestor calități în ochii electoratului depind în mod direct de calitățile cu care este dotat oponentul politic. Prin urmare, în publicitatea negativă sunt utilizate două tipuri de contrast:

1. *contrastul dintre candidați;*
2. *contrastul dintre valorile pentru care optează aceștia.*

Contrastul dintre candidați – anume în acest context oponentului politic i se incriminează cele mai mari cusururi sau păcate, iar impactul mesajului din reclama negativă este cel așteptat, dacă se ține cont și de mentalitatea electoratului. Astfel, ceea ce poate

fi condamnat în SUA, poate fi acceptabil în spațiul postsovietic. De exemplu, dacă adulterul pentru americani este un păcat, pentru ruși este, mai degrabă, un „atribut” al virilității bărbătești. În schimb, în spațiul postsovietic, homosexualitatea, acceptată în Occident, fie și tacit, constituie un mare păcat.

Tradițiile campaniilor negative din SUA sunt vechi, semnalate încă de pe timpurile confruntărilor dintre John Adams și Thomas Jefferson din anul 1800. Atunci, pentru prima dată, republicanii au utilizat posterele, afișele și pamfletele pentru a-și promova candidatul. Atacurile dure duse de ambele partide în presă au determinat denumirea acestei perioade ca fiind “epoca neagră a jurnalismului american”. Deși acest tip de campanie este criticabil, trebuie, totuși, recunoscut faptul ca el a adus presa scrisă mai aproape de electorat, transformând-o într-o adevărată instituție.

În SUA, de regulă, staffurile republicane sunt cele care recurg cel mai des la publicitatea negativă. În anul 1950, republicanul Richard Nixon, care a candidat împotriva lui Helen Douglas pentru un loc în Senatul SUA, a reușit să-și eticheteze oponenta drept simpatizantă a comunismului, afirmând despre ea că poartă „lenjerie roz”. Nixon promisese să evite atacurile la persoană, dar și-a încălcat promisiunea, câștigându-și astfel porecla de „Dick cel Șiret”. Era adeptul combinației între o retorică strălucită și loviturile sub centură .

Reclama negativă în SUA s-a conturat pe deplin în anii '60 ai sec.XX. Cel mai controversat spot electoral al tuturor timpurilor este cunoscut cu numele *Margareta*, realizat în 1964 de Tony Schwartz și agenția de publicitate Doyle Dane Bernbach pentru președintele Lyndon B. Johnson [11].

Conform unei teorii în domeniul propagandei, lansate de Garth Jowett și Victoria O'Donnell, impactul mesajului propagandistic presupune identificarea predispozițiilor publicului. În celebrul spot *Daisy (Margareta)* au fost folosite tehnici verbale și non-verbale, audio, dar și video, care rezonau perfect în societate, aceasta având o anumită stare de spirit specifică anului 1964, când a fost difuzat. Spotul înfățișa o fetiță urcând pe un deal plin cu flori, aceasta rupea petalele de la o margaretă, numărând până la zece. Când ajungea la zece, imaginea îngheța, camera apropia fața, apoi ochii copilei, iar pe fundalul sonor se auzea „numărătoarea inversă” a unei voci masculine înaintea unei explozii nucleare. Finalul spotului prezenta însăși explozia și norul uriaș în formă de ciupercă, care cuprindea tot ecranul. Vocea de după cadru spunea: „*Votați pentru președintele Johnson pe 4 noiembrie – Miza este prea mare pentru a vă permite să ratați ocazia!*” Acest spot dorea să sugereze că Barry Goldwater, contracandidatul lui Johnson, va împinge țara spre un dezastru nuclear. Electoratul demonstrase deja că se teme de un posibil război nuclear, iar spotul plusa pe această predispoziție, pentru a-i convinge pe americani să renunțe la Barry Goldwater, înfățișat drept „fan” al armelor nucleare. Spotul a fost difuzat doar o singură dată.

În context, ni se pare semnificativ comentariul din 1992 al lui Jowett și O'Donnell: „Propagandistul se folosește de credință pentru a produce credință, unind și întărind înclinațiile publicului pentru a face mai puternică filozofia propagandistică... În loc să modifice simpatii politice, atitudini rasiale și religioase ori alte crezuri mult prea profunde, propagandistul dă glas sentimentelor publicului față de toate acestea [12].

Totuși, cea mai murdară campanie electorală a tuturor timpurilor este considerată cea din anul 1988, care i-a avut drept candidați pe republicanul George Bush și de-

mocratul Michael Dukakis. Această campanie electorală a devenit un exemplu clasic al felului în care consilierii politici folosesc mass-media pentru a schimba percepția publicului și a crea o imagine pozitivă nouă în mai puțin de trei luni. În luna iulie, când și-a anunțat candidatura, Dukakis era primul în clasamentul sondajelor de opinie. Bush a reușit să răstoarne situația în favoarea sa și să câștige alegerile datorită unei serii de spoturi numite *Willie Horton*. Willie Horton era un negru condamnat pe viață, în 1974, pentru viol și crimă. Cu toate acestea, Horton a beneficiat de un program pentru deținuți cu permisiu la sfârșit de săptămână, timp în care a violat din nou o femeie albă. Deși programul a fost propus de un predecesor republican al lui Dukakis, vina pentru incident a căzut asupra acestuia [13].

Prin folosirea acestor tehnici, republicanul Lee Atwater a perfecționat, în anii '80 ai sec. XX, *politica fricii*.

Alegerile parlamentare parțiale din anul 2006, de asemenea, au fost marcate pregnant de publicitate negativă. Unii analiști le consideră ca fiind cele mai murdare din istoria contemporană a americanilor. Calul de bătaie al campaniei a fost conflictul din Irak. Americanii continuau să se decepționeze de politica Bush în problema irakiană. De la începutul operației de intervenție militară a armatei aliaților în Irak murise 1814 soldați americani.

Cel mai scandalos exemplu de publicitate negativă agresivă s-a produs, însă, în statul Missouri, unde actorul Michael J. Fox, care suferea de Parkinson, s-a implicat în susținerea democratei Claire McCaskill. Fox a apărut într-un clip în care îl critică dur pe republicanul Jim Talent, care declarase că va bloca alocarea de fonduri pentru cercetările în domeniul celulelor primordiale, menite să identifice un remediu pentru bolnavii ca Michael J. Fox. În timp ce actorul vorbește, se observa cum capul său se bălăbănea incontrolabil, fapt ce l-a făcut pe un celebru comentator radio republican să râdă de Fox și să spună că acesta „ori se preface, ori a uitat să-și ia medicamentele”.

În alegerile prezidențiale-2008 din SUA, stafful lui John McCain a lansat super-mediatizat și scandalos spot „Obama-vedetă”. Este un spot cu mesaj negativ, mai mult prin aluzii, decât acuzații directe. În acest caz, republicanii au „jucat” și „cartea” rasială, lucru pe care l-a perceput echipa lui Obama, determinându-i să pregătească mesajul de contraofensivă – unul cu impact mare asupra americanilor.

La 24 iulie 2008, după turneul din Orientul Mijlociu și Europa, în care s-a întâlnit cu lideri străini și, în general, a impresionat presa din America și cea internațională, Obama a vorbit la Berlin în fața unei mulțimi impresionante. Obama a refuzat inițiativa consilierilor săi de a ține un discurs la Porțile Brandenburg, în apropierea locului unde, în ultimele zile ale Războiului Rece, Ronald Reagan i-a provocat pe sovietici să dărâme zidul. Nu dorea să pară „înfumurat”. Totuși, a ajuns să vorbească de pe o platformă înălțată în fața Coloanei Victoriei, nu departe de Porțile Brandenburg, iar efectul a fost deopotrivă – și dramatic și grandios.

Stafful lui McCain și-a propus să-l facă pe Obama „să zboare și mai sus, până când alegătorii vor realiza că nu este altceva decât un balon cu aer cald”. Miza republicanilor vizavi de perceperea spotului în mediul electoral a fost următoarea: „Un băiat care se comportă ca o vedetă, or, doar vedetele și președinții atrag 200.000 de oameni, dar el nu este președinte... În acest caz trebuie să ne punem întrebarea: „Oare vrem ca o vedetă să ne conducă țara?””.

Spotul „Obama-vedetă” a apărut la 30 iulie 2008, fiind prezentat rapid în toată țara, la emisiunile de știri, dar și pe You Tube. „Este cea mai mare vedetă din lume!” – declara un comentator cu voce afectată, în timp ce imagini de la discursul lui Obama din Berlin rula pe ecran alături de poze ale lui Paris Hilton sau Britney Spears.

Acest spot a fost catalogat de cei mai mulți ca fiind trivial și ieftin, dominând ciclul știrilor timp de câteva zile, ceea ce McCain nu mai reușise să facă de luni întregi.

Aceasta a fost, de fapt, una dintre tacticile utilizate de republicani de denigrare a imaginii candidatului democrat. Trebuia inoculată ideea că Obama nu ar fi demn de încredere și că el, într-un fel, este „diferit” de electoratul de bază, în special față de alții mai în vârstă din clasa de mijloc.

În Springfield, statul Missouri, la 30 iulie, în *aceeași zi în care spotul „cu vedeta” a fost difuzat prima dată, Obama s-a adresat mulțimii: „Nimeni nu crede cu adevărat că Bush sau McCain dețin răspunsurile la probleme cu care ne confruntăm, astfel că vor încerca doar să vă facă să vă temeți de mine. Vor spune că nu sunt destul de patriot. Că am un nume străniu. Că nu arăt ca toți ceilalți președinți de pe bancnotele naționale. Că reprezintă un factor de risc”*. Obama a repetat acest mesaj și cu alte două ocazii în timpul campaniei electorale [14].

Marea Britanie. Deși englezii au campanii electorale sobre, putem totuși selecta pagini din istoria publicității politice britanice ce confirmă și pasiunea pentru reclame electorale negative. Alegerile parlamentare din 1997, care au adus victoria laburiștilor în Marea Britanie, ne oferă un exemplu relevant în acest sens. Conservatorii au căutat totdeauna să exploateze politica relativ proeuropeană a laburiștilor. În acest caz au utilizat un afiș publicitar, care îl înfățișa pe Tony Blair stând, ca o marionetă, pe genunchiul cancelarului de atunci al Germaniei, Helmut Kohl. Afișul a intrat în istorie cu denumirea „Blair – păpușa lui Kohl”.

Un alt afiș politic, elaborat de Partidul Conservator, îl înfățișa pe liderul laburiștilor, Tony Blair, cu ochi de diavol – „Ochii de diavol”. Deși au avut o campanie publicitară agresivă la adresa oponentilor lor politici, ambele afișe au demonstrat că în mediul politic conservatorii și-au pierdut sprijinul electoratului britanic, de aceea acuzele grosolane la adresa laburiștilor nu mai puteau găsi un public receptor [15].

Narațiunea în publicitatea politică negativă. Mesajul negativ trebuie să reflecte o microistorie – narațiunea. Important este ca în astfel de istorii să fie oferite soluții pentru problemele existente, să fie arătat cum Binele poate înfrânge Răul. La fel de important este ca eroii – pozitivi și negativi – să fie ușor identificabili. Procesul de identificare se face prin diverse metode, între care și așa-numita identificare personală, adică atunci când un candidat se asociază cu un personaj politic premergător sau cu o personalitate politică istorică. De exemplu: Saddam Hussein – Hitler, Lebed’ – Pinochet etc.

Să ne amintim de campania prezidențială din Republica Moldova din anul 2005, când într-un film de contrareclamă politică, cu durata de 5 minute, Iurie Roșca este prezentat ca un lider extremist, care provoacă haos în societate și este chiar comparat – prin montaj de imagini video – cu teroristul islamic Osama Bin Laden [16].

Argumentul în reclama negativă. În reclama negativă, ca și în cea pozitivă, de altfel, se utilizează inducția și deducția logică. Există, totuși, un element caracteristic doar pentru publicitatea negativă – argumentul *ad hominem*, adică argumentul împo-

triva personalității candidatului (atacul la persoană). Experții olandezi Van Eemeren și Rob Grootendorst afirmă: „Atacul la persoană reprezintă o tentativă de lichidare a unui concurent serios în discuție. Arătându-ți contracandidatul prost, omul care nu inspiră încredere, lipsit de consecvență, poți într-adevăr să-l faci să tacă pe restul duratei campaniei. Aceste atacuri își ating scopul final doar atunci când personajul vizat își pierde încrederea în mediul electoral”. Eemeren și Grootendorst disting trei tipuri de *argumente ad hominem*:

1. Sunt contestate competența, onestitatea, inteligența, calitățile (caracterul) candidatului. Acest gen de argumente se numesc *ad hominem ofensă*.

2. Se provoacă dubii, incertitudine față de anumite motivații, valori, principii la care face referință oponentul: „Dacă insistă asupra acestei motivații, este, deci, interesat de ceva....” În acest context, are loc atacul la persoană indirect. Acest model se numește *ad hominem de circumstanță* (de context).

3. Se caută contradicții între vorbe și acțiuni concrete ale contracandidatului. Un om inconsecvent în acțiunile și opțiunile sale nu poate fi unul cu dreptate [17].

Cercetătorul rus Aleksandr Ivin identifică încă un tip de argument în reclama negativă – ignoranța. Aceasta pentru a demonstra că oponentul nu este bine informat asupra unor probleme legate de realitate, este superficial în tratarea acestora, utilizează statistici eronate sau date învechite [18].

Așadar, în evoluția sa istorică, publicitatea electorală (spoturile electorale) au cunoscut un amplu diapazon tematic. De la spoturile primitive în campania lui Eisenhower până la spoturi cu... organism.

SUA. În timpul campaniei din 7 noiembrie 2006, pentru alegerile în cele două Camere ale Parlamentului american, spoturile cu subiecte „sexuale” au luat locul programelor electorale. Astfel, unul dintre clipurile plătite și lansate de republicanul Vernon Robinson la adresa adversarului său democrat din statul Carolina de Nord, Brad Miller, titrează: „Brad Miller a cheltuit banii publici pentru a studia masturbarea la bătrâni”. Clipul susține că, în timp ce se preocupa de sex, Miller nu a fost de acord cu achiziționarea echipamentului pentru soldații din Irak. În realitate, așa-zisa *preocupare pentru sex* a democratului se rezuma la dezbaterile din Congres privind acordarea de fonduri pentru astfel de studii. De asemenea, republicanii au mizat pe reticențele publicului față de căsătoriile mixte, difuzând obsesiv un clip în care o blondă voluptuoasă îi propune o întâlnire candidatului democrat de culoare Harold Ford. Democratul, care spera să devină primul senator de culoare, ales în sudul conservator al Statelor Unite, a protestat, iar republicanii au retras clipul. În aceeași categorie se înscrie și un spot difuzat de democrați în Pennsylvania, în care candidatul republican Don Sherwood este acuzat că ar fi încercat să-și sufoce amanta în toiul unei partide de sex. Sherwood recunoaște faptul că are o amantă, neagă însă că ar fi încercat s-o omoare.

Spania. Spotul „cu orgasm” – anume astfel și-a elaborat Partidul Socialist, în regiunea Catalonia, spotul său de campanie în alegerile locale din noiembrie 2010. Sloganul spotului – „Să votezi reprezintă punctul culminant”. Spotul prezintă o tânără care este atât de bucuroasă că are ocazia să voteze, încât ajunge la orgasm, chiar în momentul în care introduce buletinul de vot în urnă.

Prin această campanie, Partidul Socialist încearcă să aducă la urne tinerii alegători, care până acum nu s-au arătat interesați de votul din Peninsula Iberică. Indignate, frac-

țiunile conservatoare din Spania au atacat videoclipul Partidului Socialist, spunând că acesta nu face decât să degradeze femeia și tot ceea ce înseamnă puritatea ei. Campania „murdară” a socialistilor le-a adus însă acestora ceea la ce râvneau: mai multă atenție îndreptată asupra lor [19].

Republica Moldova. Mesajele de mobilizare a tineretului au devenit distincte și în campania pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 din Republica Moldova. Miza pe votul „inteligent” al tineretului a fost atât de mare, încât Consiliul Național al Tineretului din Moldova a lansat și o campanie de Educație Civică a Tinerilor – *Votetz, deci, contez!* Pentru mobilizarea electoratului, în special a generației tinere, au fost create patru spoturi: “Valera Votează”, “Bătrânii Decid”, “Șeful a spus”, “Spot final” – cu genericul comun: *Viitorul tău e în mâinile tale. Nu-i lăsa să aleagă în locul tău.*

Spotul care s-a bucurat de o mare rezonanță în societate a fost cel de-al treilea din ciclul enunțat, cel intitulat “*Valera Votează*” (stilistica textului este conformă vorbirii actorilor din spot):

Spot 3:

– *Iaca eu cu Valera... Valera, unde-i Valera? Ia vino-n-coa! Iaca noi cu Valera numaidecât a sî ni dușim la alegeri. Așă-i, Valera?*

– *Ni dușim!*

– *Noi a sî fașim tăt sî șibî ghini!*

– *Fașim!*

– *Voi să stați acasă!*

– *Stați!*

– *Vedeți voi mîinile iestea? Valera, ian artă mîinile! (murdare, pline de negreață – n.a.) Viitorul îi în mîinile noastre. Așă-i, Valera?*

– *Ni dușim!”*

Viitorul tău e în mâinile tale. Nu-i lăsa să aleagă în locul tău [20].

În ultimul copartiment al articolului aș dori să abordez un element specific al comunicării publicitare negative în spațiul politic autohton din ultimele campanii electorale. Acestea sunt filmele cu un conținut propagandistic și agresiv la adresa oponentilor politici: „Атака на Молдову: Как это было” („Atac asupra Moldovei”), lansat după evenimentele din 7 aprilie 2009 de echipa comuniștilor. Cel de-al doilea – „Trădați de vii”, o producția a agenției de știri „Omega”, care aparținea, de asemenea, staffului comuniștilor și a fost promovat de postul privat de televiziune NIT.

Atât în primul, cât și în cel de-al doilea film a fost exploatat mitul politic conspiraționist. În „Atac asupra Moldovei” este sugerată ideea că a fost un complot gestionat de forțe de la București. Iar în filmul „Trădați de vii” – că guvernul a negociat cu administrația de la București costul pentru spargerea premeditată a digului de pe Prut.

„Atac asupra Moldovei”

Autorii au selectat argumente care nu pot fi contestate, pentru a ajunge mai apoi la deducțiile cu tentă propagandistică. Bunăoară, aceștia constată că „potrivit sondajelor de opinie realizate în ajunul scrutinului, favorit al campaniei electorale era PRCM. Dreapta pierdea. Atunci partidele democrat-liberale au gândit planul B de acțiuni – protestele în masă.

„Despre acțiunea premeditată a evenimentului din 7 aprilie vorbește și organizarea de către PLDM a marșurilor zilnice cu genericul «Numărătoarea inversă»”. “Până la plecarea comuniștilor au mai rămas 75 de zile”. 75 de zile – comentează autorul filmului – nu se implineau, însă, la 5 aprilie, ci la 7 aprilie... Aceasta nu a fost o greșeală, ci un act programat”.

„Anume așa potențialii protestarari au însușit bine traiectoria marșului decisiv din 7 aprilie.

Concomitent, opinia publică a fost pregătită pentru faptul că „rezultatele alegerilor vor fi falsificate”.

Urmează declarația liderului PLDM în piață: „Cei care beau șampanie – whisky știu că nu mai beau – e prea devreme. Cei care se consideră mari învingători, vor fi curând marii învinși”.

Atestăm încă o tehnică a persuadării propagandistice care trebuie să convingă destinatarii filmului – sunt aduse și mărturiile unor înalți demnitari din stat. Printre aceștia, procurorul general Valeriu Gurbulea: „A fost o acțiune din timp pregătită”.

Urmează cadre din fața parlamentului: mulțimea scandează „Jos dictatura! Trăiască și înflorească Moldova, Ardealul și Țara Românească!”.

Autorii filmului mai aduc un argument plauzibil – ziarul *Timpul de dimineață* din 7 aprilie 2009, în care editorialistul Pavel Păduraru scrie: „*Dacă va muri unul dintre noi, se vor ridica mii*”.

„Emisarii partidelor liberale umblau prin școli. S-au plătit liderii și provocatorii. Prin universități s-au dat câte 600 lei. Au fost folosite tehnologii de provocare a maseilor. În piață se aflau elevi, cei care nu aveau vârsta pentru vot”.

Este inserată și mărturia președintelui țării de atunci, Vladimir Voronin:

„*Aceste acțiuni nu se pregătesc în 2–3 zile. E nevoie de bani. Se vede logistica mișcării. Sunt împărțiți în grupuri de către lideri. Fiecare are sarcina sa. Înainte merg copiii de 12–14 ani. Se folosesc tehnologii de gestionare a maseilor, care să provoace stihia*”.

Filmul a fost amplu mediatizat, prin diferite canale, în ajunul alegerilor parlamentare anticipate din 29 iulie 2009 și a avut drept scop compromiterea liberal-democrațiilor, asociindu-i cu „trădători de țară, simulanți, generatori de haos și dușmani ai suveranității țării”.

„Trădați de vii!”

La 7 iulie 2010 s-a produs o mare tragedie, din cauza ploilor și a puhoaielor de ape, a cedat digul de protecție de pe râul Prut în zona satului Cotul Morii. Localitatea Cotul Morii, dar și satul Nemțeni s-au pomenit sub ape. Ideea fundamentală lansată de autorii filmului este că „fără o intervenție umană digul nu s-ar fi spart”. Ca și în filmul precedent, vorbesc “martorii”. Aceștia sunt – bătrâni și copii (!)

Povestește o bătrânică, așezată pe o bancă la drum: „Am 76 de ani. Am văzut multe în viață... S-a auzit o bubuitură... Nu s-a rupt de la sine”.

O altă categorie de martori – copiii: „S-a auzit o dată tare: Bu-u-bu!”

După care urmează comentariile de după cadru: „Ruptura s-a produs la indicația guvernanților de la Chișinău, pentru a salva de inundații orașul Galați. Viața vecinilor le este mai de preț”.

Conform tehnicilor de manipulare, este adus și argumentul plauzibil sau factorul

incontestabil, precum că „cu două zile înainte de ruptură, teritoriul în cauză a fost survolat de un elicopter al aviației române”.

„(...) Guvernul român a făcut o donație de 25 mln Euro pentru ajutorarea sinistralților. Dar cine va reda viața celor doi tineri?, (...) Care este suma pentru care premierul Vladimir Filat a lăsat peste 600 de copii fără acoperiș deasupra capului? (...) Cine va purta răspundere pentru acest genocid?”.

Și textul de final al filmului:

„În urma inundațiilor organizate:

- 2 persoane au decedat;
- 3800 ha de teren inundate;
- 1293 familii fără adăpost;
- Peste 3100 persoane evacuate;
- Au suferit 614 copii;
- Peste 993 mln lei – prejudiciu total”.

În cadrul emisiunii de dezbateri *Fabrika* de la Publika TV, premierul Filat a catalogat filmul drept minciună: „Trebuie să avem o reacție promptă. O astfel de minciună trebuie sancționată” [21].

Concluzii

În campaniile electorale, publicitatea politică devine factorul determinant care dramatizează produsul – candidatul, ideea sau ideologia unui public, invitându-i pe alegători să participe la desfășurarea ori la atingerea scopurilor lor.

Referindu-ne la rolul publicității electorale în comunicarea politică, putem concluziona următoarele :

- publicitatea sporește numărul susținătorilor subiectului electoral sau a unei idei politice;
- publicitatea evită dezinformarea preconcepută din partea oponentilor politici;
- asigură impactul factorului cognitiv-informațional al mesajului publicitar și ridică nivelul de cultură politică a maselor electorale;
- socializează mediul electoral și creează anumite valori sociale și politice;
- inspiră și încurajează echipa concurentului electoral, lăsând impresia de „prezență” pe piața politică;

Prin urmare, rolul publicității politice este de a izbuti să vândă electoratului nu ideea propriu-zisă a alegerilor, ci un concurent electoral concret.

Încercând să conturăm un tablou al principalelor tendințe în comunicarea electorală, putem constata traiectoria acțiunii retoricii publicitare în mediul electoral, ea fiind în concordanță cu următorul algoritm al comunicării electorale / **AIDA**:

- atenționarea electoratului **A**
- stimularea interesului față de eveniment sau persoană **I**
- stimularea procesului de determinare a deciziei de vot **D**
- stimularea acțiunii propriu-zise, adică prezența la urnele de vot **A**.

Sintetizând tezele și ipotezele lansate, vom menționa că, cu cât comunicarea electorală, publicitatea politică, în temei, este mai dinamică, cu o retorică mai „violentă” la adresa oponentilor politici, cu atât este mai mare miza ce se pune pe actorii politici ai

unei competiții electorale. Și viceversa, publicitatea cu o intensitate redusă, de proastă calitate, pur informațională, dezbate din dinamica competiției, imprimându-i un caracter stagnant, imperfect, pierdant. Or, oamenii politici au ce spune și au ce-și reproșa reciproc. Totodată, dacă reclama negativă depășește 40% din retorica unui partid politic, aceasta poate avea un impact negativ asupra percepției actorului politic respectiv în mediul electoral, dar și asupra spectacolului politic în ansamblu.

Bibliografie:

1. McNair B. *Introducere în comunicarea politică*. Iași: Polirom, 2007, p. 127.
2. Bolland E. J., *Advertising vs Public Relations* în *Public Relations Quarterly*, vol.34, 1989, nr. 3, pp. 10-12.
3. <http://www.ziare.com/media/mass-media/nou-pe-ziare-com-cele-mai-importante-stiri-in-cel-mult-10-minute-pe-telefonul-mobil-976034>
4. Devlin L. *An Analysis of Presidential Television Commercials 1952–1984*, în Kaid et al. *New Perspectives of Political Advertising*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1986, pp. 21-54.
5. *Ibidem*. p. 26.
6. Ungureanu Traian. *Declanșarea campaniei electorale în Anglia* pe <http://www.europa-libera.org/content/article/1924421.html>
7. http://pldm.md/index.php?option=com_content&view=article&id=3099:alegeri-2010-&catid=16:galerii-media&Itemid=52
8. Jamieson K. *The Evolution of Political Advertising in America*, în Kaid et al.(ed.), *New Perspectives in Political Advertising*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1986, pp.1-20.
9. Bruce B. *Image of Power*. Londra: Kogan Page, 1992, p. 87.
10. Коваленко А. *Психология политической рекламы*. Ростов-на-Дону: „Феникс”, 2005, p.55
11. <http://restlesscapital.net/2010/07/nasty-not-new-in-political-advertising/>
12. Larson Ch. *PERSUASIUNEA. Receptare și responsabilitate*. Iași: Polirom, 2003, p. 407
13. Diamond E., Bates S. *The Spot* (ediția I: 1984) Cambridge: MIT Press, Massachusetts, 1986.
14. Thomas E. *Barak Obama. O alegere istorică*. București: Editura „Litera Internațional”, 2009, pp. 68-73.
15. Brian McNair. *Introducere în comunicarea politică*. Iași: Polirom, 2007, p. 153.
16. Peru A. *Comunicarea electorală în spațiul public al Republicii Moldova (studiu de caz: Electorală-2005)*, MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 4 (XXXI). Chișinău: USM, 2005, p. 105
17. Van Eemeren & Grootendorst. *A systematic theory of argumentation. The pragma-dialectical approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
18. Ивин А. *Основы теории аргументации*. Москва, 1996.
19. <http://www.ziare.com/europa/spania/campanie-electorala-cu-orgasm-in-spania-video-1057515>
20. http://vreaucetatenie.eu/news/cela_mai_tare_spot_publicitar_facut_vreodat_in_moldova_valera_voteaza/2010-11-12-165
21. http://www.publika.md/desi-nu-a-vazut-filmul-tradati-de-vii-premierul-sustine-ca-a-cesta-este-bazat-pe-minciuna_130981.html

INFLUENȚA POLITICO-MEDIATICĂ: VIZIUNI ȘI INTERPRETĂRI CONTEMPORANE

*Victoria Bulicanu, lector superior,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova*

Summary

Since its beginning, about five decades ago, the massmedia have been intertwined with political processes of every type, ranging from coverage of major political events and institutions, to effects on campaigns and elections. This article reviews existing theories of media – political relation, in particular, how the media influence the political climate and the democratic process in modern democracies. We will explore the power of the media over the political process and argue that the media create the rules and set the agendas for coverage of politics. The paper also examines the role of the media for the public: the media are central for the public – people have come to treat television, radio, newspapers, magazines and Internet as the basis on which to think and act in the world.

Multiplele transformări în domeniul social-politic, care au caracterizat societatea în ultimii douăzeci de ani, înaintează noi sarcini de ordin conceptualizator în fața cercetătorilor din domeniul științelor politice, care, în efortul lor conjugat, încearcă să determine gradul de pătrundere, rolul și importanța politicii în viața de zi cu zi a cetățeanului – elementul central de absorbție a deciziilor politicianilor. O societate democratică dictează, incontestabil, condiția de antrenare a cetățeanului în viața politică, pentru care este imposibil astăzi să existe în afara proceselor politice care impulsionează dezvoltarea unei societăți. Trebuie să recunoaștem, în această ordine de idei, că rolul central în „politizarea” conștiinței sociale revine mijloacelor de comunicare de masă, care, odată cu dezvoltarea noilor tehnologii informaționale, sunt tot mai diverse, mai accesibile și mai prezente în viața consumatorilor de informații. În aceste condiții devine imperios necesară determinarea nivelului de influență politică operată de mass-media asupra conștiinței publicului larg și a consecințelor pe care le suportă ambele părți în urma procesului de mediatizare a politicii, această necesitate contribuind la stabilirea hotarului între utilitate și nocivitate cu care mass-media acționează asupra conștiinței sociale.

Majoritatea specialiștilor autohtoni –cercetători ai domeniului mass-media, s-au referit, în lucrările lor, la necesitatea alinierii acestui sector și principiilor de activitate în presa moldovenească la valorile occidentale consacrate, devenite axiomatice pentru țările în curs de dezvoltare. Studiarea realizărilor în acest sector pe parcursul ultimelor două decenii ar putea stabili nivelul de corelare a presei din țara noastră la cele mai importante principii promovate în această sferă în Occident: libertatea presei, concordanța legislației cu aplicările ei practice, implicarea mass-mediei în procesele decizionale etc. În această ordine de idei, un interes aparte prezintă examinarea fenomenului de influență politică a mass-mediei, aflat la confluența mai multor domenii de cercetare – politologic, sociologic, psihologic, imagologic și, evident, jurnalistic. Având în vedere caracterul complex și interdisciplinar al investigațiilor politologice și medialogice, cercetătorii nu au ezitat în expunerea, argumentarea și demonstrarea

numeroaselor ipoteze cu privire la evoluția interconexiunii sferelor respective. Modalitățile în care mass-media reușește să influențeze opinia publică vizavi de procesele politice ce au loc în societate și atenția sporită pe care o manifestă politicienii în raport cu perspectivele dezvoltării politicului prin intermediul media au constituit baza abordării și analizei fenomenului în mai multe lucrări științifice de peste hotare și nemijlocit din Republica Moldova.

Varietatea de procedee utilizate în cadrul exercitării oricărei influențe, în cazul nostru, de ordin politic, asupra conștiinței publicului larg, a determinat diversitatea abordărilor medialogice, sociologice, psihologice și comunicaționale ale fenomenului respectiv în contextul teoretic actual. De notat însă că majoritatea abordărilor se axează pe examinarea potențialului global pe care îl comportă fenomenul influenței politice a mass-mediei, a similitudinilor și deosebirilor manifestării acestuia, a posibilelor consecințe imediate sau moderate, generate de fenomenul în cauză asupra deciziilor politice la nivel de societate.

Luând în considerare caracterul complex, echivoc și supus multiplelor critici, al acțiunii de influență politică prin intermediul mijloacelor de comunicare de masă, studiile la această temă sunt în aceeași măsură eterogene, variate și chiar divergente în formularea concluziilor. Interpretările de ordin general vizând fenomenul influenței politice a mass-mediei se rezumă la complexul de acțiuni mediatice în vederea promovării conceptelor politice ale unei persoane sau grupului de persoane, pentru a forma, prelucra și modifica comportamentele politice ale unor indivizi, grupuri sociale sau societăți în ansamblu. De menționat că în politologia clasică (H. A. Simon, K. I. Friedrich, H. D. Lasswell) termenul de „influență” este raportat, în mod tradițional, la conceptul puterii [1].

Cercetătorul britanic Ralph Negrine urmărește să stabilească limitele de relație între sfera politică și mass-media în condițiile unei creșteri spectaculoase a numărului dezbaterilor publice și interesului publicului pentru astfel de informații, notând că „influența politică exercitată de presă reprezintă un control extrem de subtil al minților votanților în vederea realizării „alegerii corecte” [2]. Cercetătorul înaintează opinia că domeniile mass-mediei și cel al politicii nu s-au dezvoltat uniform pe parcursul ultimului secol, iar întrepătrunderea celor două nu s-a desfășurat liber și autonom, ci, mai degrabă, puterea guvernamentală a reușit, cu multă „finețe” și „subtilitate”, să acționeze asupra presei în vederea focalizării atenției și interesului acesteia asupra evoluției proceselor politice din societate, cu intervențiile de rigoare ale politicului în activitatea instituțiilor de presă.

Politologia contemporană, atât cea din Europa Occidentală, cât și cea din Europa Centrală și Orientală, urmărind aplicarea instrumentelor utilitare de realizare a influenței politice de către presă, identifică, printre cele mai răspândite, propaganda, manipularea, dar și seducția. Toate aceste instrumente se bazează pe încercarea de a formula argumente, dar și promisiuni, pentru a obține acordul cetățenilor în cadrul promovării anumitor politici. În același context, există și poziții mai radicale vizavi de capacitatea de influențare a publicului de către presă, caracterizând orice influență de natură politică asupra publicului ca fiind numai și numai manipulare, care poate lua forma campaniilor electorale, zvonurilor, discuțiilor, dialogurilor, mediatizate de către sursele de comunicare de masă [3].

În accepția general recunoscută, modificarea conștientizată a intereselor politice,

opțiunilor sau obiectivelor politice este greu imaginabilă în afara impactului mass-media. Analiza relațiilor *mass-media – public* a stabilit că procesul de influență a presei asupra conștiinței sociale decurge în felul următor: mass-media, interacționând cu publicul, influențează modul de a gândi, procesul de determinare a necesităților, nevoilor, intereselor indivizilor. Odată format, acest sistem de interese, inclusiv, politice, începe să influențeze, la rândul său, modul de alegere a sursei mediatică din care persoana se va informa în continuare pentru a-și satisface necesitățile și interesele [4].

Cercetările întreprinse în diverse țări atestă faptul implicării politice tot mai pronunțate a mass-mediei, care își asumă rolul, ademenitor pentru ea, de actor politic, imprimându-i pe parcurs diferite nuanțe și autopostându-se într-o continuă oscilare între diverse ipostaze, fie de actor politic, fie de arbitru, fie de mentor, fie de coordonator al opiniei publice. Consecința cea mai relevantă a acestei noi situații este politizarea considerabilă a mass-mediei, a conținutului publicațiilor, în primul rând [5]. De fapt, s-a constatat: nu atât politizarea propriu-zisă ar putea trezi obiecții, cât politizarea excesivă, care comportă riscurile degradării într-un partizanat politic. Opinia publică, în acest sens, ar avea de suportat consecințe, într-adevăr, grave pentru capacitatea de absorbție a pluralismului politic. Autorul american Peter Gross observă, în această ordine de idei, că politizarea și partizanatul politic trebuie studiate în calitate de fenomene diferite și nu trebuie confundate. În viziunea lui, dinamica democrației este strâns legată de practicile de comunicare, iar comunicarea societală se desfășoară tot mai mult în cadrul mass-mediei [6]. Se confirmă, în urma cercetărilor întreprinse, că din cauza partizanatelor politice ale mass-mediei, audiența, de obicei, se fragmentează pe criterii politice și de partid. Astfel, mass-media formulează și direcționează, structurează și evaluează interesele sociale, politice, economice, culturale ale cetățenilor.

Cercetările curente în domeniu converg, de obicei, în înclinarea de a examina fenomenul influenței politice, pe care o comportă presa, din perspective complexe și multilaterale, în dependență de specificul dominantelor în activitatea mijloacelor de comunicare în diverse state ale lumii.

Puterea mass-mediei în societate este examinată în cercetările curente din perspectiva a câtorva direcții în care aceasta își exercită forța și capacitatea de presiune asupra societății: economică, simbolică, coercitivă, politică. Astfel, se observă o extindere a competențelor de acțiune a presei asupra mecanismelor de funcționare a societății în ansamblu. S-ar putea ca datorită acestui fapt, inclusiv, nivelul de încredere al populației în forțele politice la nivel global să se reducă, grație rolului presei de iluminator și divulgator în raport cu procesele politice și de altă natură, și relațiile dintre aceste procese înseși. Se consideră, astfel, că, la nivel simbolic, „mass – media pot fi considerate drept principalul factor de propagare a ideilor, cea mai puternică forță integratoare din societate, singura care poate să socializeze indivizii” [7]. Analiza pragmatică a situației presei la etapa contemporană atestă faptul că mass-media, în sens pozitiv, devine purtătoare a valorilor democratice și educă cetățenii în spirit civic, pe când competența negativă majoră a acesteia rămâne dependența față de interesele finanțelor globale. În acest context, sintagma ”influență politică” trebuie substituită prin ”presiune politică”.

Cunoscuta cercetătoare americană Doris Graber, analizând influența mijloacelor de comunicare de masă din perspectiva naturii criticilor și ale măsurii în care mijloacele de comunicare prezintă viața politică, conchide: „mass-media a devenit atât de puternică în politica americană numai pentru că noi i-am permis acest lucru. Dacă ameri-

canilor nu le place rolul jucat de presă, nu trebuie să căutăm motivele numai în cadrul organismelor de informare, ci și în noi înșine” [8]. Reflectând asupra factorilor care au provocat puterea media în politica americană, cercetătoarea le-a calificat extrem de complexe și dificil de interpretat. Totuși, unele dintre aceste cauze provin din particularitățile sistemului politic al țării, care au stimulat și au accentuat puterea mijloacelor de informare, printre care se numără, conform D. Graber: declinul partidelor politice, care și-au pierdut puterea de legătură între oficialii aleși și cetățeni, și acest vid a fost umplut de presă; naționalizarea politicii, prin faptul că o mare parte a puterii statale și locale a ajuns să graviteze în jurul Washingtonului, iar presa a contribuit și a beneficiat de pe urma tendinței centralizatoare din politica americană; democratizarea politicii, care semnifică referirea constantă la opinia publică ca element de ghidare a oficialităților aflate în funcție.

Studiile realizate în cadrul Columbia University din SUA asupra efectelor mediatică asupra cetățeanului și asupra alegerilor sale individuale denotă faptul că impactul politic al mass-mediei poate apărea și atenuat, datorită unei serii de motive, precum: atenția insuficientă a cetățeanului, acordată mesajului mediatic, pentru ca cel din urmă să-l afecteze; contradicțiile și intermitențele mesajelor, care au tendința să se anuleze reciproc; atenția selectivă și memorarea bazate pe predispoziții politice preexistente, care tind să distorsioneze mesajele mediatică [9].

Acest lucru nu minimalizează însă importanța presei în constituirea reprezentărilor în societate despre fenomenele politice și diriguitorii acestora: prin intermediul presei pot fi create la public reacții de identificare, respingere sau indiferență, în urma decodificării subiective a mesajului. Acestea din urmă sunt extrem de diferite de la receptor la receptor, în funcție de mai multe criterii, printre care: cultură generală, pregătirea profesională, temperamentul, inteligența, dar și opiniile familiei și ale prietenilor, dispoziții de moment, cultura de consumator etc.

Or, influența mediatică nu înseamnă doar a spune oamenilor cum să voteze, ci este mai degrabă o influență asupra percepțiilor cetățenilor despre importanța pe care o au diferite probleme. Ideea este că subiectele care se regăsesc în relațiile mediatică ajung să fie considerate importante și, astfel, legătura între peisajul politic real și percepțiile oamenilor asupra acestui peisaj depinde, în mare măsură, de ceea ce este relatat în mass-media.

Examinând manifestările actuale ale mediatizării politicii, cercetătorii Gianpietro Mazzoleni și Winfried Schulz se arată extrem de îngrijorați vizavi de „intruziunea mediilor de informare în domeniul politicii” și care „vor uzurpa într-un final funcțiile instituțiilor politice în statele liberale”. Autorii critică dur efectele de distorsionare a proceselor politice de către presă prin intermediul transformării politicii într-o piață, care „umilește demnitatea și drepturile cetățenilor și ridiculizează cuvintele și faptele liderilor politici” [10]. Tot aici se regăsește ideea că politica statelor occidentale s-ar fi transformat într-o ramură foarte profitabilă a showbiz-ului, bazată mai mult pe bătălii de imagine, pe conflicte între personaje și, evident, pe marketing. În condițiile în care autorii determină politica drept comunicare, nu putem să nu vedem relația de influență pe care o are orice act de comunicare asupra unui individ. Respectiv, se poate afirma, cu certitudine, că presa exercită în mod semnificativ acțiunea de influență asupra opțiunilor politice ale cetățenilor în perioada în care tehnologiile informaționale au depășit deja mult limitele de extensiune.

Ideea transformării de către mijloacele de comunicare a arenei politice într-o prezentare de showbiz se întâlnește la diverși autori, care aduc, în acest sens, cazuri clasice, precum campania electorală din 1960, unde în calitate de candidați la alegerile prezidențiale ale SUA au participat J.F. Kennedy și R. Nixon, fiind remarcată influența pe care a avut-o televiziunea în procesul de luare a deciziilor electorale în favoarea lui J.F. Kennedy. Televiziunea a reușit atunci să influențeze telespectatorii/electorii, prezentând mai puțin calitatea de politician a celui din urmă, ci mai mult, calitatea de posibilă vedetă politică. Este incontestabil că bazele procesului de transformare a arenei politice într-un spectacol politico-mediatic au fost puse anume în perioada ce a coincis cu afirmarea potențialului spectacularizant al mijloacelor de comunicare de masă.

Autorul englez James Stanyer analizează ștergerea oricăror hotare și diferențe între modalitățile de prezentare de către mass-media a noutăților în materie de sport sau divertisment și cele din domeniul politic, când „cohorta de președinți de state, prim-miniștri și miniștri se alătură perfect numerosului grup de celebrități. Ei sunt astăzi niște actori media, care ies în scenă regulat, ceea ce și determină recunoașterea lor imediată de către publicul larg, un lucru aproape imposibil un secol în urmă” [11]. Cel mai grav însă, arată cercetătorul, este că interesul, manifestat de către publicul larg în raport cu personalitățile politice este cu atât mai mare cu cât presa oferă material nu atât despre aspectele domeniului politic, ci, preferențial, știri din viața lor privată și chiar intimă, iar calitatea și conținutul acestora din urmă tind să influențeze decizia alegătorului despre posibilitatea politicianului de a se afla la cârma societății. În concluzie, sistemele de comunicare politică tradiționale și limitate în posibilitățile lor, cu modele stabile de difuzare de informații, care au caracterizat cea mai mare parte a secolului XX, au cedat în favoarea sistemelor, care sunt cu o ordine mai puțin prescristă, și, în același timp, deosebit de imprezvizibile. În viziunea cercetătorilor, anume guvernele și partidele politice au instituit și reglementat funcționarea instituțiilor media pentru controlarea audienței și, nicidecum, invers.

Interesul tot mai mare pentru informații de ordin senzațional despre politicieni, difuzate cu regularitate de către presă [12], conduce inevitabil spre scăderea constantă a încrederii populației în puterea politică. Respectiv, în atenția cercetătorilor, un loc aparte îl ocupă fenomenul dezinformării publicului și lipsa de încredere a acestuia în mijloacele de comunicare. O contribuție semnificativă la studierea acestui fenomen este investigația întreprinsă de William J. Cromie. Analizând relația dintre puterea federală americană și populația consumatoare de informații, autorul ajunge la concluzia că procentul mare de încredere a populației în puterea politică de la mijlocul anilor '70 ai sec. XX a reușit să ajungă la unul minim către sfârșitul aceluiași secol. Printre motive enumerate de către autor se numără modalitățile de livrare a informației, dar și calitatea accentelor acesteia vizavi de personalitățile politice [13].

Unul dintre cele mai răspândite tipuri de studii la scară largă asupra interferenței dintre media și politică implică elaborarea unor așa-numite tipologii ale legăturii dintre cele două domenii. Astfel, cercetătorii Werner J. Severin și James W. Tankard leagă dezvoltarea mass-mediei din orice societate de sistemul politic și economic în care funcționează aceasta. Constatările cercetătorilor derivă din convingerea împărtășită că în toate sistemele de presă media sunt un agent al indivizilor care exercită puterea politică și economică: „...ziarele, revistele și emisiunile nu sunt actori independenți, deși au potențialul de a exercita puterea independent”. Diferențele de influență a mass-

mediei în cadrul modelelor examinate (cu excepția celui totalitarist-sovietic) asupra opiniilor politice ale cetățenilor, sunt izbitoare și deloc încurajatoare: „Istoria presei demonstrează că ziarele și variantele mai moderne ale presei au tins să servească interesele egoiste ale stăpânilor care le plăteau, afișând în același timp imaginea unei prese care acționează în serviciul consumatorilor de știri. Să ne așteptăm ca media care prezintă știri să facă un viraj dramatic și să își sfideze stăpânii ar însemna să ne angajăm în cel mai sălbatic tip de fantezii utopice” [14]. Altfel spus, autorii consideră irealizabilă în orice țară, indiferent de gradul de democrație al acesteia, ideea prezentării de către mass-media a unor informații (în cazul nostru, politice) în manieră obiectivă și echidistantă.

Gradul actual de înțelegere și interpretare a tendințelor și particularităților sistemelor de presă în democrațiile consacrate este ilustrat de astfel de studii ca cel, cu un titlu extrem de sugestiv, „How the American media sell wars, spin elections and destroy democracy”, aparținând cercetătorilor americani John Nicols și Robert W. McChesney. În urma unei analize minuțioase a activității media contemporane, autorii ajung la concluzia că discursurile politice din presa scrisă și electronică au devenit extrem de goale, sărace și lipsite de orice context semasiologic, iar presa nu întreprinde nimic pentru a da în vileag lipsa totală de calități profesionale ale politicienilor din SUA [15]. Dramatismul situației constă, în opinia autorilor, în faptul că presa este actualmente unul dintre instrumentele cele mai viabile de subordonare și influențare a opiniei publice, inclusiv în societatea americană.

Unica modalitate prin care un regim democratic poate fi menținut în societate, este, așa cum constată un alt autor american, Douglas Kellner, „asumarea de către fluxul media a funcției sale inițiale de critică a activității politicienilor și oferire a multiplelor puncte de vedere în cadrul dezbaterilor publice prin intermediul dezvoltării surselor media alternative. Aceasta ar fi o unică posibilitate de „check again” și înfruntare a puterii excesive guvernamentale și corporative pentru salvarea intereselor publicului larg, care în ultimul timp sunt sacrificate nerușinat” [16].

Conceptiile actuale ale cercetătorilor vizând influența politică a mass-mediei derivă, așa cum atestă studiile importante în domeniu, din teoriile clasice ale comunicării mediatice (Dennis McQuail, Maxwell McCombs, Donald Shaw ș.a.). Din această perspectivă, implicarea politicului în preocupările media este observată și în statele occidentale cu tradiții democratice vechi, și în statele aflate în proces de democratizare. În acest context, este importantă determinarea clară a limitelor posibile de implicare a forțelor politice în activitatea media, evaluarea consecințelor acestor practici, dezvoltarea mecanismelor de manipulare a mediei de către instituțiile politice, de cercurile financiare, de grupurile de interese, dar și evidențierea modalităților de influențare de către media a audienței sale. Cercetarea circumstanțelor în care se realizează fenomenul de influență politică, în general, și cu referire la mass-media, în particular, rezultă din interesul sporit al savanților de a dezvălui în detalii mecanismele de realizare a puterii politice într-un stat. De notat însă că cercetările care ar viza aspectele de influență politico-mediatică prin prisma analizei comparative a situației în diferite țări încă nu și-au găsit o aplicare semnificativă.

Referințe:

1. Cf.: Enciu Nicolae. Politologie. Chișinău: Civitas, 2005.
2. Negrine Ralph. Politics and the mass-media in Britain. London and New-York: Routledge, 1994, p. 2.
3. Cf.: Желтов В. В. Политология. Ростов-на-Дону: Феникс, 2004, p. 117.
4. Țurcanu Dumitru. „Supermarketul mediatic” și opțiunile publicului. În: Victor Moraru (coord). Politica și comunicarea în tranziție. Chișinău: ULIM, 2006, p. 17.
5. Moraru Victor. Mass–media vs politica. Chișinău: CEP USM, 2001, p. 110.
6. Gross Peter. Mass–media și democrația în țările Europei de Est. Iași: Polirom, 2004, p. 45.
7. Pop Doru. Mass–media și democrația. Iași: Polirom, 2001, p. 129.
8. Graber Doris. Politica și mass-media. În: Doru Pop. Mass–media și democrația. Iași: Polirom, 2001, p. 133.
9. Cf.: Strategies for success in a competitive market. Paris: World Association of newspapers, 1998, p. 13.
10. Mazzoleni, Gianpietro, Schulz Winfried. Political communication. London: Taylor and Francis, 1999, p. 3.
11. Stanyer James. Modern Political Communication. Cambridge: Polity Press, 2007, p. 72.
12. Moraru Victor. Spectacularizarea politicii și securitatea. În: Impact strategic, București, 2006, N 2, p. 60.
13. Cf.: Bennett W. L. The uncivic culture: Communication, identity and the rise of lifestyle politics. În: The political science and politics, 1998, N 31, p. 741.
14. Severin Werner J., Tankard James W. Perspective asupra teoriilor comunicării de masă. Iași: Polirom, 2004, p. 329.
15. Nicols John, McChesney Robert W. The Death and Life of American Journalism. Illinois: Nation Books, 2010, p. 5.
16. Kellner Douglas. Cultura media. Iași: Institutul European, 2001, p. 183.

COPIII RĂMAȘI SINGURI ACASĂ ÎN URMA MIGRAȚIEI PĂRINȚILOR: RISCURI ȘI REALITĂȚI

*Mariana Buciuceanu-Vrabie, doctor în sociologie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

A direct consequence of migration on future generations of our country is the increasing number of children whose parents are working abroad. What is the impact of the lack of parents on children's growth and development? How we react against this phenomenon and what immediate and long-term solutions are required? The article below comes to examine and answer these questions briefly.

Migrația, fiind deseori văzută ca o cale de a scăpa de sărăcie, are, de regulă, o determinare economică. Plecarea unor membri ai familiei către piețele externe ale muncii și existența din sursele câștigate de aceștia a devenit un mod normal de viață pentru multe familii de moldoveni. Amploarea și creșterea în intensitate a fenomenului în Republica Moldova scoate tot mai evident consecințele negative provocate atât la nivel micro-social, cât și macro-social. Piața autohtonă a muncii resimte deja lipsa persoanelor calificate, iar lipsa de acasă a unuia dintre soți este factorul cel mai important în destrămarea familiilor. O consecință cu riscuri de lungă durată pentru viitoarea generație este creșterea numărului de minori ai căror părinți pleacă la muncă în străinătate. În ce măsură este aceasta o problemă? Care este impactul asupra dezvoltării copiilor? Ce soluții se impun?

În Republica Moldova, fenomenul copiilor separați de unul sau ambii părinți plecați la muncă în străinătate a atins unul dintre cele mai înalte niveluri din Europa. Deși estimări viabile privind numărul general de copii în vârstă de 0-18 ani afectați de fenomenul în cauză lipsesc, datele oficiale prezentate de instituțiile de resort permit conștientizarea problemei ca fiind alarmantă.

Preluând datele cercetării statistice a Biroului Național de Statistică (BNS) *Migrația forței de muncă* realizat în jumătatea a doua a anului 2008, se arată că din totalul persoanelor estimate ca fiind la muncă peste hotare (318,3 mii) în ultimele 12 luni premergătoare studiului peste 18% aveau cel puțin un copil de vârstă preșcolară.

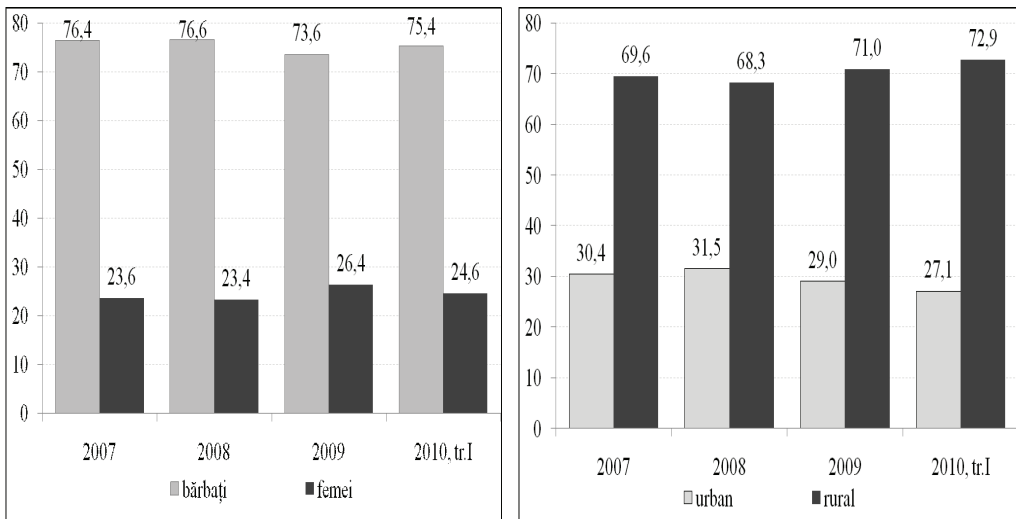
Analiza comparativă a rezultatelor Anchetei Forței de Muncă pentru ultimii trei ani și a datelor disponibile prezentate de BNS evidențiază efectivul mare al migranților de muncă în vârstă de 20-49 ani – circa 243,5 mii (pentru 2010, tr.I), dintre care 20% constituie ponderea persoanelor care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară. Menționăm că, deși de-a lungul anilor 2007-2010 se indică o relativă descreștere a efectivului migranților în vârstă de 20-49 ani, ponderea celor care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară a crescut din 2007 cu 3,1p.p, constituind 20,7% în 2008 și variind nesemnificativ în ultimii ani (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Persoane în vârstă de 20–49 ani declarate plecate la lucru peste hotare, care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară, anii 2007–2010 (mii persoane)

	2007	2008	2009	2010, tr.I
TOTAL (mii persoane)	335,6	268	250	243,5
Persoane care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară (mii persoane), dintre care:	58,9	55,6	48,9	48,7
bărbați	45	42,6	36	36,7
femei	13,9	13	12,9	12
urban	17,9	17,5	14,2	13,2
bărbați	14,3	13,8	11,3	11,5
femei	3,6	3,8	2,9	1,6
rural	41	38	34,7	35,5
bărbați	30,7	28,8	24,7	25,1
femei	10,3	9,2	10	10,4

Sursa: datele Biroului Național de Statistică // *Forța de muncă și șomajul în Republica Moldova*. BNS, Chișinău, 2008; 2009; 2010.

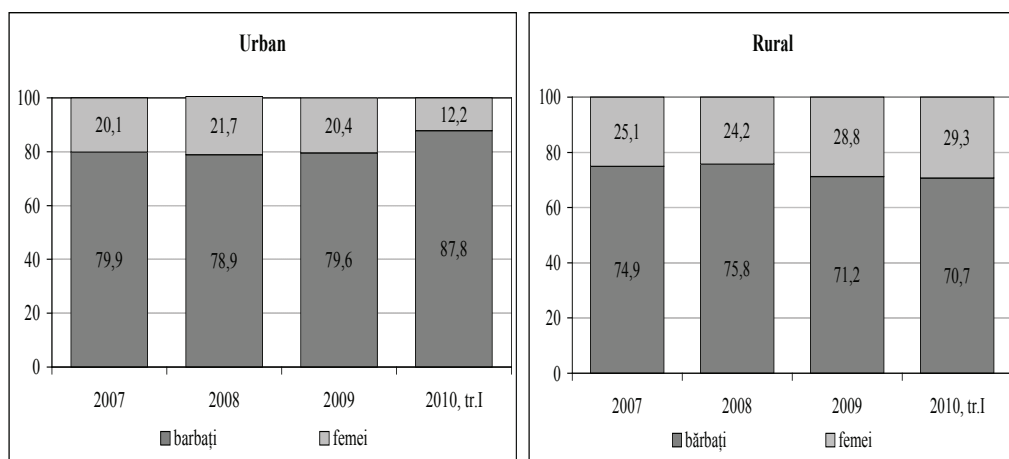
În termeni de caracteristici sociodemografice se evidențiază că emigrarea la muncă peste hotare a bărbaților care au în familie cel puțin un copil de vârstă preșcolară este mult mai răspândită decât în cazul femeilor (Fig. 1 și 2). Astfel, în mediu pe anii indicați, 3/4 din această categorie de migranți o constituie bărbații și o pătrime femeile. Situația diferă mult și în funcție de mediul de reședință: circa 1/3 din migranți sunt din mediul urban, iar 2/3 din mediul rural.

Fig. 1. Migranții de muncă în vârstă de 20–49 ani care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară, pe sexe și medii (în %)

Sursa: calculat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică // *Forța de muncă și șomajul în Republica Moldova*. BNS, Chișinău, 2008; 2009; 2010 tr.I.

În acest context, delimităm că incidența migrației femeilor care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară este mai mare în sate decât în orașe. Mai mult, de-a lungul ultimilor ani, aceasta este într-o creștere continuă în mediul rural, atingând 29,3% în 2010 tr.I, pe când în mediul urban evidențiază o descreștere semnificativă – de la 20,1% în 2007 la 12,2% în 2010, tr.I (Fig.2). Trebuie să menționăm că, indiferent de reședință sau sex, marea majoritate a migranților de muncă care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară, practic 99 la sută, conform stării civile, sunt persoane căsătorite, adică au întemeiată o familie.

Fig. 2. Migranții de muncă în vârstă de 20-49 ani care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară, pe medii de reședință (în %)

Sursa: calculat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică // *Forța de muncă și șomajul în Republica Moldova*. BNS, Chișinău, 2008; 2009; 2010 tr.I.

Dacă migrația pentru muncă este direct afectată de cauzele imediate (dorința părinților de a obține venituri mai bune pentru ameliorarea statusului material și economic al familiei), fenomenul „copiilor singuri acasă” este mai degrabă influențat de cauzele subiacente, care se referă, pe de o parte, la serviciile sociale de bază, iar pe de altă parte, la cunoștințele vagi, atitudinile și practicile atât ale familiilor, cât și ale comunității cu privire la fenomen și la drepturile copiilor.

Tabelul 2. Copii de vârstă școlară (7-18 ani) ai căror părinți sunt plecați la muncă peste hotare

	2005	2006	2007	2008	2010, tr.I
copii de vârstă școlară părinții cărora sunt plecați la muncă peste hotare, <i>mii persoane</i>	110,0	94,1	99,5	110,5	84,2
coraportul dintre numărul acestor copii și numărul total de elevi, %	20,1	18,2	20,3	24	-

Sursa: datele Ministerului Educației Republicii Moldova și a Biroului Național de Statistică

La scară națională, conform datelor Ministerului Educației și ale Consiliilor pentru protecția drepturilor copilului, dinamica numărului copiilor de vârstă școlară (7-18 ani)

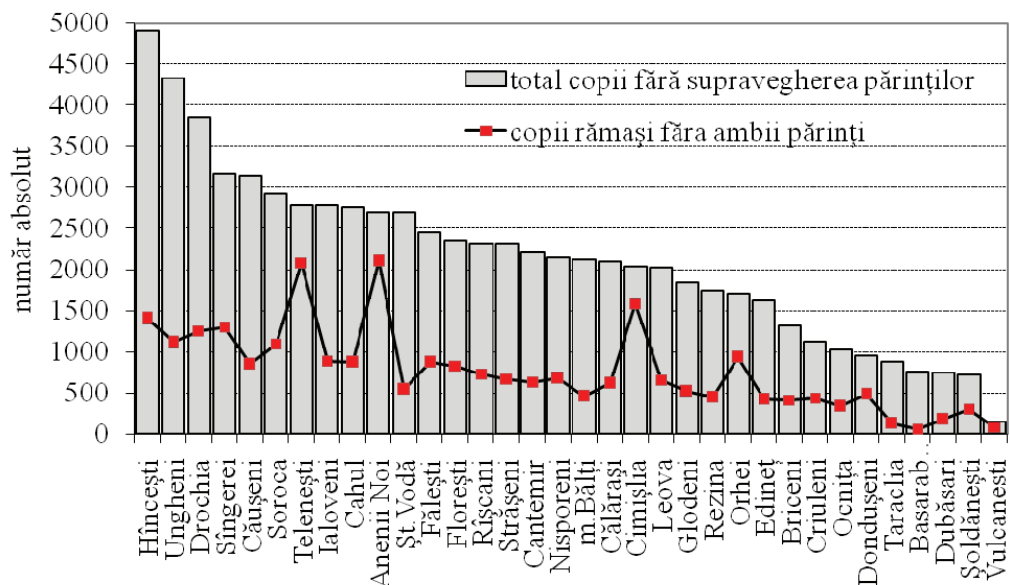
afecțați de migrația părinților a variat în ultimii cinci ani, înregistrând o valoare mai înaltă în anul 2008 – 110,5 mii copii, iar la data de 01.04.2010 estimările arătau că din numărul total de copii de vârstă școlară (7-18 ani) circa 84.207 copii erau fără supravegherea părinților (*Tabelul 2*). Dintre aceștia, circa 66 la sută sunt copiii ce au cel puțin un părinte plecat, iar în cazul a 34% dintre ei – ambii părinți sunt migranți de muncă în afara țării.

Evident, numărul oficial al copiilor aflați în această situație este subevaluat. Dificultatea analizei și estimării complexe și reale a fenomenului este dublată de lipsa datelor viabile și recente, fapt ce este determinat de mecanisme de monitorizare slab dezvoltate în special la nivel local. Or, în procesul de identificare a „copiilor singuri acasă”, atât părinții, cât și autoritățile au anumite responsabilități. De obicei, în lipsa cunoștințelor necesare, părinții, deseori, nu declară intenția lor de a emigra nici autorităților sociale locale, nici altor instituții, cum ar fi școala, iar autoritățile la rândul său duc lipsă de mecanisme necesare pentru asigurarea informării și furnizării de date.

O estimare a numărului copiilor afectați de migrație este oferită de înregistrările efectuate de școli la începutul anului academic, când se întocmesc listele copiilor, care au cel puțin un părinte ce muncește peste hotare. Astfel, pentru comparație, evaluările făcute de către societatea civilă prezintă o realitate mult mai critică pentru Republica Moldova. Aceasta atestă că un elev din patru este subiect al fenomenului abordat, indicând că în 2006 numărul copiilor care aveau cel puțin un părinte plecat la muncă în afara țării a ajuns la 177 mii și la peste 200 mii în 2007 (*Alianța ONG-urilor Active în Protecția Socială a Copilului și Familiei, 2008*) [1, p.11].

Evaluarea teritorială a fenomenului migrației de muncă a părinților scoate în evidență faptul că, deși fenomenul „copiilor singuri acasă” este prezent de-a lungul ultimilor ani pe întregul teritoriu al republicii afectând toate raioanele, municipiul Chișinău înregistrează cele mai mici valori, circa 3% din copii rămânând cel puțin fără supravegherea unui părinte. Situația este însă dramatică la nivelul unităților administrativ teritoriale (*Fig.3*). Conform datelor oferite de Ministerul Educației, la 01.04.2010 raportul dintre numărul total de copii de vârstă școlară și numărul copiilor de această vârstă rămași fără supravegherea părinților în rezultatul migrației de muncă arată că, la nivel regional, amploarea fenomenului este mai mare în centrul republicii, circa 41,5%, comparativ cu nordul – 35,8% și sudul republicii – 22,7%. Media estimată pe republică arată că 12,2% din totalul copiilor au rămas fără supravegherea părinților. Cele mai afectate raioane sunt: Nisporeni cu 20,7%, ponderea copiilor rămași fără supraveghere, Ștefan Vodă cu 19,2% din totalul copiilor, Drochia – 19,1%, Cimișlia – 18,5%, Rîșcani – 17,4%, Telenești – 17,2% ș.a. Doar în 10 raioane din 34 indicate ponderea copiilor rămași fără supravegherea părinților este mai jos de 10%: Briceni, Taraclia, Strășeni, Cahul, Edineț, Dubăsari, Orhei, Șoldănești, m.Bălți, Criuleni și Vulcănești.

Evaluarea succintă a datelor existente evidențiază situația deloc prielnică pentru dezvoltarea atât a unei familii sănătoase, cât și a copilului. Și dacă în majoritatea localităților un sprijin sociopsihologic pentru copii este faptul că rămân în supravegherea cel puțin a unui părinte, o analiză mai complexă determină un semnal de alarmă în evoluția fenomenului migrației de muncă a persoanelor cu copii și a riscurilor pe care le provoacă. Or, la nivelul multor raioane, astăzi se constată ponderea înaltă a copiilor rămași fără supravegherea ambilor părinți. Astfel, situația este pe o notă maximă

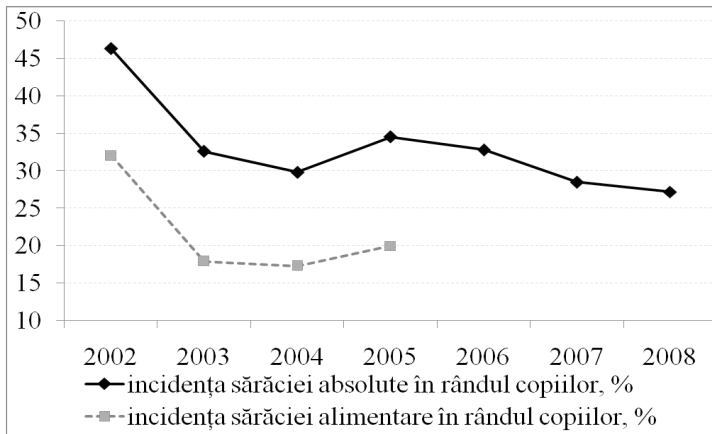
Fig. 3. Ponderea copiilor de vîrstă școlară rămași fără supravegherea părinților în profil teritorial la data de 01.04.2010

Sursa: Calculele efectuate în baza datelor oficiale ale Ministerului Educației RM.

de îngrijorare în centrul și sudul republicii – Anenii Noi, Cimișlia și Telenești, unde peste trei pătrimi din copii au rămas fără supravegherea ambilor părinți în rezultatul migrației de muncă. Un alt grup de localități, precum Orhei, Dondușeni, Șoldănești și Sîngerei, înregistrează fiecare, în mediu, o cotă de 50% din totalul copiilor rămași fără îngrijirea cel puțin a unui părinte. În 14 unități administrative, efectivul copiilor rămași fără ambii părinți oscilează între 30%-40%.

Până în prezent, condițiile de viață ale copiilor rămași fără îngrijire părintească rămân sub semn de întrebare, cu toate că primele date referitoare la situația acestora au fost colectate la nivel național în anii 2004-2005. De regulă, copiii sunt lăsați în grija rudelor apropiate, în special bunici, sau a vecinilor, ceea ce nu compensează dragostea, afecțiunea și sprijinul necesar în dezvoltarea, socializarea și integrarea lor. De altfel, studiile autohtone recente (HelpAge International, 2010) relevă rolul extrem de important al persoanelor în etate în suplینirea părinților plecați temporar peste hotare, a responsabilităților și obligațiilor acestora. Cercetările denotă că pe întregul sub-eșantion al gospodăriilor cu multe generații (GMG) cu membri ai familiei plecați la lucru peste hotare, în 45,1% dintre cazuri copiii sunt în grija părintelui rămas în țară, iar în 51,3% copiii rămân în grija unei persoane în etate (bunică/bunel). Surprinzător este faptul că și în cazul când unul dintre părinți este prezent, destul de mare este numărul gospodăriilor în care copiii rămân sub responsabilitatea bunelor și nu a părintelui aflat în țară – 35,6%. Ca regulă, aceasta ține de situația când peste hotare este plecată mama copiilor. În nouă din zece cazuri (91%), persoanele în etate suplinesc funcțiile în lipsa ambilor părinți plecați. Substituirea părinților de către bunele are loc inclusiv și de jure, preluând tutela sau curatela asupra copiilor în 34,7% din gospodării afectate de migrațiune [2].

Deși în perceperea generală a populației se crede că situația acestor copii se îmbunătățește semnificativ odată cu transferul banilor acasă de către părinți, studiile autohtone realizate nu certifică creșterea considerabilă a nivelului de trai al copiilor. Evident, remitențele trimise acasă de către lucrătorii migranți au devenit una dintre cele mai importante surse de venit pentru multe gospodării din Moldova și pentru economie în ansamblu (33%-37% din PIB¹). Estimările pe baza CBGC 2006-2008 [3] arată că ponderea gospodăriilor cu migranți aflate sub pragul sărăciei absolute este în descreștere, dar și semnificativ mai mică decât a gospodăriilor fără migranți, în anul 2008 această diferență depășind 13p.p (*Tabelul 3*). Cu toate acestea, consecințele pentru copiii lăsați acasă în grija unui singur părinte, a familiei extinse sau buneilor, care și așa o duc rău, nu pot să compenseze costurile emoționale și riscurile sociale pe care le generează despărțirea copiilor de părinții plecați peste hotare. Mai mult, raportându-ne la date obiective, deși se atestă îmbunătățirea standardelor de viață în cadrul gospodăriilor dependente de emigranți, în particular în localitățile rurale, indicatorii care descriu sărăcia copiilor arată că creșterea economică înregistrată în perioada ultimilor zece ani nu a avut un impact pozitiv deosebit asupra lor.

Fig. 4. Dinamica indicilor sărăciei în rândul copiilor (0–17 ani) din Republica Moldova

Sursa: * datele Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice, Biroul Național de Statistică (2002–2005)

** *Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice*. BNS, Chișinău, 2010

Studiile în domeniu arată că schimbările din ultimii ani în sărăcia familiilor cu copii sunt îngrijorătoare. În anul 2008, conform estimărilor bazate pe Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice (CBGC), copiii reprezentau 27,2% din totalul persoanelor aflate în situație de sărăcie absolută (*Fig.4*). Deși se află în descreștere comparativ cu anul 2005, incidența sărăciei absolute și alimentare a copiilor este relativ mai mare decât sărăcia populației generale. Cei mai mulți copii săraci locuiesc la sate, deținând o pondere de 80 la sută din totalul copiilor afectați de acest fenomen. Riscul de sărăcie generală și, evident, riscul de sărăcie al copiilor crește proporțional cu numărul de copii din familia dată (*Tabelul 3*).

¹ Datele BNM din anii 2005-2010, http://bnm.md/md/external_operations_via_banc_system

Tabelul 3. Incidența indicilor sărăciei în gospodăriile cu copii de până la 18 ani (în %)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Ponderea gospodăriilor sub pragul sărăciei absolute</i>							
Gospodării cu 1 copil până la 18 ani	36,5	27,0	22,9	26,0	25,1	22,9	22,4
Gospodării cu 2 copii până la 18 ani	45,2	31,4	30,2	32,1	31,7	26,1	25,6
Gospodării cu 3 copii până la 18 ani	57,3	41,6	39,6	44,0	52,8	43,1	42,3
Gospodării cu migranți					20,8	18,6	15,3
Gospodării fără migranți					31,9	27,2	28,6
<i>Deficitul median al resurselor copiilor sub 18 ani</i>					24,21	16,45	23,44
<i>Ponderea gospodăriilor supuse riscului de sărăcie persistent (BNS, calcule doar pentru 2 ani, 2007–2008)</i>							
Gospodării cu 1 copil până la 18 ani							16,1
Gospodării cu 2 copii până la 18 ani							15,3
Gospodării cu 3 copii până la 18 ani							36,4

Sursa: *Biroul Național de Statistică, calcule pe baza Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice (CBGC), 2002-2005.

**Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice. BNS, Chișinău, 2010.

Cercetările calitative arată că copiii rămași „singuri acasă” din cauza migrației părinților suferă de sărăcie emoțională, performanțele lor școlare sunt ceva mai inferioare, iar viitorul lor ei și-l văd mai degrabă peste hotare [2; 4; 5]. Schimbările ce se produc în dezvoltarea emoțională și socială a acestor copii au un impact enorm asupra cursului vieții și asupra situației lor psihologice. Circa două treimi din copiii cu părinți migranți, intervievați în cadrul cercetărilor, evidențiază că simt acut lipsa dragostei părintești, precum și comunicarea/discuțiile cu părinții. Absența ambilor părinți sau doar a mamei este legată de frecvența simptoamelor de deprimare în rândul copiilor. Conform rezultatelor studiilor [6], aceste schimbări complexe pot fi atât de scurtă durată, cât și de lungă durată, fiind determinate de o multitudine de factori – de la perioada despărțirii de părinți, pregătirea copilului pentru viața independentă și relația cu îngrijitorii până la atitudinea membrilor comunității vizavi de copiii rămași fără îngrijire părintească.

Diverse date neoficiale arată că în multe cazuri acești copii sunt expuși la violență, trafic, comportament parazitar, delincvență, absențe nemotivate și abandon școlar. Totodată, lipsa unor servicii eficiente la nivel de instituție și comunitate care i-ar ajuta pe copii să evite aceste pericole devine un catalizator în agravarea situației. Ca un semnal de alarmă asupra gravității acestui fenomen este și comportamentul deviant extrem al copiilor rămași fără supravegherea părinților, or relatările oficiale constată că circa 55-60% din delicturile juvenile sunt comise de tineri lăsați fără supraveghere părintească. De altfel, monitorizările naționale ale instituțiilor penitenciare ale Republicii Moldova unde sunt minori au stabilit că la rubrica „Familia de proveniență” – 18% din deținuți au părinți plecați la muncă peste hotare. Menționăm că, deși statistica oficială atestă o

ușoară tendință de descreștere a numărului de infracțiuni comise de minori, se evidențiază însă o creștere a complexității și gravității actelor comise prin gradul sporit de violență, agresivitate, brutalitate.

O altă realitate cu privire la riscurile migrației părinților este că aceasta devine și o cauză a instituționalizării copiilor, or conform datelor UNICEF, în anul 2007 circa 800 de copii, subiecți ai fenomenului abordat, au fost instituționalizați. Totodată, fără control parental (al unuia sau al ambilor părinți), copiii migranților sunt afectați în termeni de supraîncărcare cu sarcini neadecvate vârstei, insuficienta dezvoltare a abilităților de viață independentă, însușirea deficitară a normelor etico-morale, debutul precoce al vieții sexuale în lipsa unei educații adecvate în domeniu etc. Cât privește munca acestor copii, tendința generală este aceea a preluării unor responsabilități în muncile de acasă. În funcție de părintele plecat, acestea variază de la activități de menaj (gătitul, curățenia), realizate de obicei de fete, până la activități specifice gospodăriei, cum ar fi cumpărăturile. Este îngrijorător că o parte din copiii de vârstă mică (între 7 și 13 ani) trebuie să lucreze în activități agricole sau creșterea animalelor.

Complexitatea implicațiilor, consecințelor și dinamica riscurilor la care sunt expuși copiii lăsați acasă de părinți în rezultatul migrației cer soluții coordonate și eficiente. Aceasta devine o provocare nu doar pentru autorități, dar și pentru societatea civilă, reprezentată de ansamblu de organizații neguvernamentale implicate într-un fel sau altul în analiza fenomenului sau în intervenții directe în sprijinul copiilor afectați. Pe agenda publică internațională, această categorie de copii a fost semnalată destul de târziu, abia în anul 2009 de Raportorul Special al Națiunilor Unite privind Drepturile Migranților. La nivel național, prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 450 din 2 iunie 2010 a fost aprobat *Planul național de acțiuni cu privire la protecția copiilor rămași fără îngrijirea părinților pentru anii 2010–2011*, care prevede dezvoltarea, implementarea și monitorizarea diverselor măsuri de identificare și de protecție a acestei categorii de copii în scopul asigurării respectării drepturilor lor, intensificării măsurilor de prevenire a fenomenului, asigurării condițiilor optime pentru dezvoltarea multilaterală a copiilor.

Menționăm însă că, până în prezent, acțiunile în domeniu sunt sporadice sau constau, în cea mai mare parte, în colectarea datelor statistice și efectuarea studiilor analitice asupra fenomenului. Este vizibil faptul că statul nu posedă încă nici de date complete și nici de mecanisme viabile locale prin care să monitorizeze și să evalueze fenomenul.

De regulă, instituțiile comunitare nu sunt preocupate de situația copiilor care au părinți plecați peste hotare, iar serviciile educaționale oferite de școală și cele de timp liber sunt puținele care se adresează în special copiilor, indiferent de situația familială. Pe lângă măsurile speciale necesare privind securitatea socială a acestor copii, cât și națională în ideea prevenirii anumitor efecte care pot dăuna dezvoltării armonioase a noilor generații, este indicat ca toți actorii – autorități publice, organizații ale societății civile, educatori și profesori, vecini, rude, grup de prieteni – să fie incluși în aceste soluții. Nu mai puțin important e ca cei care interacționează direct cu copiii „rămași singuri acasă” (în primul rând educatorii, profesorii și asistenții sociali) să posede abilități și cunoștințe adecvate pentru a-i putea asista.

În prezent, familia pare a fi îndreptățită să aleagă un comportament migratoriu și să se separe de copiii săi, fie unul sau ambii părinți, statul neputând interveni în această decizie. Astfel, prevenirea separării copilului de familie și efectele migrației părinților asupra copilului aflat în situație de vulnerabilitate trebuie să devină scopul imperativ al politicilor sociale și în special din domeniul protecției copilului.

Referințe bibliografice:

1. Evaluarea reformei sistemului de îngrijire a copilului și asistență tehnică pentru consultarea subregională – Moldova. Chișinău, 2009.
2. Studiul privind impactul migrației și al remitențelor asupra situației copiilor și persoanelor în etate din gospodăriile cu multe generații. Raport HelpAge International. Chișinău, 2010.
3. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice. BNS, Chișinău, 2010.
4. Sărăcia copiilor în Republica Moldova. Raport Expert-Grup. Chișinău, 2006.
5. Situația copiilor rămași fără îngrijirea părintescă în urma migrației. Raport de studiu. – UNICEF, CIDDC, Chișinău, 2006.
6. Servicii sociale oferite copiilor singuri acasă. Studiu comparativ Iași și Chișinău 2009. Iași, 2009.
7. Consolidarea legăturii dintre migrație și dezvoltare în Moldova. Chișinău, 2010.

МНОГОДЕТНЫЕ СЕМЬИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Людмила Рустанович, научный сотрудник,
Институт Европейской Интеграции и Политических Наук АНМ

Summary

The article analyzed the problem of large families in context of social and economical conditions. In the last 20 years, the number of large families (with 3 and more children) in Moldova is diminishing. Currently the large families constitute a very small proportion of the total number of households (11,5%) according to the census of the Republic of Moldova in 2004. In modern conditions of life this type of families has many economical and social problems.

В условиях всеобъемлющей трансформации нашего общества наиболее уязвимыми и незащищенными оказались многодетные семьи, дети и подростки. Более того, сам институт современной семьи оказался во многом дисфункциональным, что наиболее отчетливо проявилось в сложившейся социально-демографической ситуации (высокое количество разводов, низкая рождаемость, увеличение социального сиротства и др.). На сегодняшний день многодетные семьи попали в категорию социально-дезадаптированных, то есть не обеспечивающих прожиточного минимума своим членам; ее количественная структура является «отклоняющейся от нормы», по мнению социального окружения; члены семьи не удовлетворяют своих базовых, соответствующих возрасту, потребностей.

Положение многодетных семей, их проблемы в современных условиях изучали многие исследователи. Так, проблемами оказания социальной помощи многодетным семьям занимались Г.И. Осадчая, Н.Н. Зырялова; положением многодетных семей в обществе Е.Ф. Альпидеева, А.Б. Спельников, А.И. Антонов, Т.А. Бодрова; разработкой форм и методов работы с многодетной семьей – Г.Н. Дмитриев, Е.А. Караева; А.Н. Антонова, В.И. Медков – исследованием социальных проблем многодетной семьи; Н.В. Понкратова, Е.В. Берева исследовали экономическое положение многодетных семей.

Внимание к многодетным семьям в настоящее время объясняется и тем, что в условиях углубляющегося социально-экономического кризиса они занимают одно из первых мест среди других травмируемых категорий. Сейчас, как и прежде многодетной семьей, считалась семья, в которой воспитывалось трое и более детей. Если раньше многодетные семьи были достаточно распространены во всех слоях общества от беднейшего крестьянства до дворян, то в настоящее время многодетные семьи составляют весьма незначительную долю от общего количества семей (11,5%) по данным переписи населения Республики Молдова 2004 года [1]. Раньше, также, в обществе всегда было устойчивое позитивное отношение к многодетной семье. В многодетной семье было легче выжить.

Сегодня, несмотря на наличие общих проблем, все многодетные семьи отличаются друг от друга. Многодетные семьи могут быть распределены на следующие категории:

– *сознательная многодетность* – семьи, многодетность в которых запланирована (например, в связи с национальными традициями, религиозными пред-

писаниями, культурно-идеологическими позициями, традициями семьи). Такие семьи испытывают много трудностей, обусловленных малообеспеченностью, плохими жилищными условиями, загруженностью родителей (особенно матери), состоянием их здоровья, но у родителей есть мотивация к воспитанию детей;

- *незапланированная многодетность*, а случайная (рождение близнецов);
- *рождение общего ребенка при повторном браке* – семьи, образовавшиеся в результате второго и последующих браков матери (реже отца), в которых рождаются новые дети. Такие семьи могут быть вполне благополучными. Эта категория многодетной семьи имеет зачатки «неполной» в воспитании детей.

Эти три категории вполне благополучны. Сознательная многодетность имеет, как правило, крепкие семейные традиции, четкую внутреннюю структуру, достаточно прочную защиту, традиционно-уважительное отношение к старшим. В таких семьях легче решаются проблемы и конфликты, у родителей не бывает одинокой старости. Психологическая атмосфера семьи – взаимопонимание, одинаковое видение проблем и способов их решения обоими супругами.

Четвертая категория это *неблагополучные многодетные семьи*, образующиеся в результате безответственного поведения родителей, иногда на фоне алкоголизма, асоциального образа жизни. Дети из таких многодетных семей особенно часто нуждаются в помощи, страдают от болезней, недоразвития. В таких семьях дети часто являются средством для получения материальной и натуральной помощи. Родители в таких семьях имеют более низкий образовательный уровень и социальный статус. В случае лишения родительских прав судьбу таких детей особенно трудно устроить, так как семейное законодательство не позволяет разделять детей из одной семьи. Усыновить 3-5 детей разного возраста и разной степени социальной дезадаптации не всегда возможно.

Многодетные семьи всех типов имеют общую социальную проблему, специфически связанную с многодетностью. Дети из таких семей в сравнении со сверстниками из малодетных семей чаще имеют заниженную самооценку, им присущи неадекватные представления о собственной значимости. Малые интервалы в рождении детей, которые характерны для многодетных семей, приводят к постоянному окружению малолетними братьями и сестрами и снижают социальный возраст старших. Это объективная закономерность имеет место в различных типах многодетных семей, не зависимо от имущественного и образовательного статуса родителей.

По данным переписи населения 2004 года в Молдове насчитывалось 59,4 тысяч домохозяйств, которые имели от трех до пяти и более детей до 18 лет, что составляет 11,5% от общего количества домохозяйств с детьми до 18 лет. Вместе с тем уровень многодетности весьма существенно различается по районам страны.

Результаты таблицы 1 показывают, что диапазон доли семей с 3-мя детьми и более (от общего числа домохозяйств, исключая неполные семьи) по районам республики Молдова достаточно велик: от 10,1% в Кантемирском районе (юг республики) до 2,1% в Окницком районе (север республики). Уровень многодетности варьирует не только на уровне зон (юг, север, центр), но и внутри каждой зоны.

**Таблица 1. Многодетные семьи по числу детей до 18 лет в %
(кроме неполных семей)**

Районы	ВСЕГО			ГОРОД			СЕЛО		
	3-е детей	4-о детей	5-о детей	3-е детей	4-о детей	5-о детей	3-е детей	4-о детей	5-о детей
<i>Южные районы</i>									
Кантемир	7,4	1,9	0,8	1,9	0,5	0,2	7,9	2,0	0,9
Чимишлия	5,6	1,4	0,5	3,1	0,7	0,3	6,4	1,4	0,5
Леово	5,4	1,2	0,2	2,3	0,5	0,1	6,8	1,4	0,3
Штефан-Водэ	5,0	1,3	0,7	1,9	0,5	0,1	5,4	1,4	0,7
Каушаны	4,6	1,0	0,4	3,0	0,6	0,3	5,2	1,1	0,4
Кагул	4,3	1,1	0,5	1,3	0,3	0,1	5,8	1,5	0,7
Тараклия	4,0	0,9	0,4	3,4	0,5	0,4	4,2	1,0	0,4
Бесарабка	3,9	1,1	0,5	1,7	0,6	0,4	5,5	1,5	0,5
<i>Центральные районы</i>									
Ниспорены	6,3	1,6	0,5	3,1	0,8	0,2	7,1	1,8	0,6
Теленешты	6,2	1,5	0,5	2,6	0,5	0,2	6,7	1,6	0,6
Хынчешты	6,2	1,7	0,6	2,5	0,4	0,2	6,7	1,9	0,7
Яловены	5,2	1,1	0,4	2,3	0,4	0,1	5,8	1,2	0,4
Унгены	4,8	1,2	0,6	2,2	0,4	0,2	6,1	1,5	0,7
Криуляны	4,6	1,0	0,3	2,0	0,1	0,1	4,9	1,1	0,3
Страшены	4,6	1,0	0,4	2,8	0,7	0,4	5,1	1,1	0,4
Шолданешты	4,5	1,0	0,8	2,9	0,6	0,4	5,6	1,7	0,9
Калараш	4,3	0,8	0,3	2,4	0,3	0,1	4,7	1,0	0,4
Оргеев	4,1	0,8	0,2	1,7	0,4	0,1	4,9	1,0	0,2
Новые Анены	3,6	0,7	0,3	1,3	0,2	0,2	4,0	0,8	0,3
Резина	4,6	1,1	0,4	1,1	0,5	0,1	5,5	1,3	0,5
<i>Северные районы</i>									
Сынжерея	5,1	1,5	0,8	2,9	0,6	0,4	5,6	1,7	0,9
Фалешты	3,8	0,9	0,3	3,0	0,5	0,2	4,7	1,1	0,3
Глодяны	3,6	0,8	0,2	2,0	0,4	0,1	3,9	0,9	0,3
Рышканы	2,8	0,5	0,3	1,7	0,5	0,1	3,0	0,5	0,3
Флорешты	2,8	0,5	0,2	1,5	0,3	0,1	3,1	0,5	0,2
Сороки	2,7	0,6	0,2	1,4	0,2	0,1	3,2	0,7	0,2
Дрокия	2,7	0,5	0,2	1,3	0,2	0,1	3,0	0,5	0,2
Бричаны	2,2	0,6	0,4	1,3	0,3	0,1	2,4	0,6	0,5
Единцы	2,2	0,4	0,2	1,5	0,2	0,1	2,5	0,5	0,3
Дондюшаны	1,9	0,4	0,2	0,8	0,1	0,2	2,2	0,4	0,3
Окница	1,6	0,3	0,2	2,0	0,5	0,5	1,4	0,3	0,1

Источник: Перепись населения. Национальное Бюро Статистики, Кишинев, 2007, Том 3, с. 106–141.

В южных районах нашей страны многодетная семья всегда была стандартом демографической семейной модели, поэтому и в настоящее время эта тенденция сохранилась (в среднем 6,8% семей с 3-мя детьми и более). В частности в южной зоне самое большое количество семей с 3-мя и более детьми проживает в Кантемирском районе – 10,1%, далее следуют районы Чимишлийский – 7,5%, Штефан-Водэ – 7%, Леовский – 6,8%. В Каушанский район – 6%, Кагульский – 5,9%, Бесарабский – 5,5% а в Тараклийском районе проживает – 5,3% многодетных семей.

Второе место по количеству многодетных семей занимает центральная зона – в среднем 6,5% семей с 3-мя детьми и более. Здесь наибольшее количество семей с 3-мя и более детьми проживает в Хынчешском районе – 8,5%, Ниспоренском – 8,4%, в Теленештах – 8,2%. Следуют районы Яловены – 6,7%, Унгены – 6,6%, Шолданешты – 6,3%, Резина – 6,1%. Страшены – 6% и другие. Самая низкая доля многодетных семей в центральной зоне примичается в Ново-Аненском районе – 4,6%.

Третье место по численности многодетных семей принадлежит северной зоне – в среднем 3,8% семей с 3-мя и более детьми. Самый высокий уровень семей с 3-мя и более детьми в Сынжерейском районе, здесь проживает 7,4% семей. В убывающем порядке следуют: Фалештский район – 5%, Глодянский – 4,6%, Рышканский – 3,6%, в Флорештском и Сорокском районе по 3,5%, Дрокиевском – 3,4%, Бричанском – 3,2%, Еденецком – 2,8%, Дондюшанском – 2,5% и в Окницком районе проживает – 2,1% многодетных семей.

Распределение многодетных семей по числу детей показывает, что преобладают трехдетные семьи, которые составляют – 74,4%. С точки зрения демографической классификации, это скорее «среднедетность», чем «многодетность». Четырехдетные семьи составляют – 18%, а семьи, в которых воспитывается пятеро детей и более – 7,6%. Обращает на себя внимание тот факт, что в сельской местности количество многодетных семей намного больше, чем в городе. В сельской местности семьи, в которых воспитывается трое детей, составляют – 59,1% от всех многодетных семей в стране; семьи с четырьмя детьми и более составляют – 19,9%. В городе, семьи с тремя детьми почти в четыре раза меньше чем в сельской местности – они составляют 15%, а многодетные семьи с четырьмя детьми и более – 5,7%, это в три с половиной раза меньше, чем в сельской местности. В большинстве случаев многодетная семья – это семья с двумя родителями (86,4% от общего количества многодетных семей), неполные многодетные семьи составляют – 13,6% от всех многодетных семей (4,6% в городе и 9% в сельской местности) [1, с. 23].

С экономической точки зрения многодетная семья – это ячейка, где предельная экономическая полезность каждого нового ребенка ниже предельных затрат на него. Иначе говоря, рождение еще одного ребенка ухудшает материальное положение семьи и ее членов.

Больше всего страдают от бедности домохозяйства с четырьмя и более детьми, среди которых уровень абсолютной бедности равен – 65,4%. При этом экстремальная бедность наиболее ярко выражена именно среди этого типа домохозяйств и достигает – 14,8%, что на 10 п.п. выше, чем в среднем по стране (источник: на основании данных ОБДХ за 2006 г.).

Многодетные семьи попадают в группу бедных не только вследствие детской иждивенческой нагрузки, но и в связи с низкой заработной платой работающих членов семьи. У многодетных семей заработная плата является основным источником денежных поступлений. Большое число детей в семье – это зачастую ограниченные возможности занятости женщин-матерей: получение высшего образования, повышения профессиональной квалификации, высокооплачиваемой работы, что, в свою очередь, усугубляет материальное положение семьи. Одновременно действуют несколько факторов бедности. В связи с этим можно сделать вывод, что именно группы низкодоходных (т.е. многодетных) семей не справляются с задачами адаптации к новым условиям.

Содержание жилищно-коммунального комплекса является в настоящее время непосильным бременем для потребителей жилищно-коммунальных услуг. Кризис экономики привел к росту цен и тарифов на энергоресурсы и жилищно-коммунальные услуги, и как следствие, к резкому снижению платежеспособности населения, особенно социально-уязвимых слоев, в том числе, семей с низким уровнем доходов и многодетных семей. Снижение платежеспособности привело к уменьшению доступности жилья для определенной категории семей и в первую очередь семей с тремя и более детьми. Так, показатель доступности жилья по мун. Кишинэу, рассчитанный как отношение цены земли к годовому совокупному доходу, получаемому средним домохозяйством из всех источников, составил 13. Это означает, что кишиневской семье со средним годовым доходом понадобится более 13 лет, чтобы накопить средства, для покупки жилья, полностью исключив при этом удовлетворение других жизненно важных потребностей, а социально-уязвимым слоям населения (многодетным семьям) понадобится около 20 лет [2]. Очевидно, что многодетным семьям не справиться со своими жилищными проблемами самостоятельно, и в этом случае потребуются дополнительные меры социальной защиты.

Для улучшения сложного материального положения лиц из социально-уязвимых слоев общества (семей с тремя и более детьми) в республике действуют Республиканский фонд, фонды муниципии Кишинэу, Бэлць, а также и 32 местных фонда социальной поддержки населения в рамках районных отделов социальной помощи и защиты семьи. Единовременная материальная помощь осуществляется по месту жительства заявителя на основании положения, утвержденного Постановлением Правительства №1083 от 26 октября 2000 г. Такая единовременная (один раз в год) материальная помощь семьям с 4-мя и более детьми была оказана в 2008 г. в размере 377,18 лей на оплату коммунальных услуг, только тем, кто подал заявление на оказание данной материальной помощи. Также семьям с 4-мя и более детьми в возрасте до 18 лет выплачиваются ежемесячные адресные компенсации в размере 134 леев на семью для оплаты коммунальных услуг (Постановление Правительства №141 от 13.02.2008 г. и №941 от 05.08.2008 г.), взамен назначенных ранее льгот.

В то же время следует отметить, что важнейшее место в комплексе мер по социальной помощи многодетным семьям должны занимать те, которые способствуют адаптации семей к новой экономической ситуации, повышению их социальной и экономической активности, активизации собственных сил, интеллектуального потенциала родителей и детей. Речь идет о помощи со стороны го-

сударства и общества многодетной семье в получении образования, повышении квалификации, оптимального трудоустройства и карьерного роста. Многодетная мать не должна быть обречена на рутинный домашний труд. Современная техника и развитая сфера услуг, способны освободить женщину от львиной доли бытовых проблем. Правда такое «раскрепощение» доступно не всем и тем более не многодетным матерям.

Согласно данным обследования домохозяйств Республики Молдова, где материальный достаток является средним или выше среднего, соотношение семей с одним ребенком, двумя, тремя и более детей в процентном соотношении практически одинаково (10,2%; 10,4%; 11,1%). Домохозяйства с высоким уровнем материального благосостояния состоят в основном из семей без детей (15,5%), с одним ребенком (11,4%), с двумя детьми (6,3%). По данным Национального бюро статистики к домохозяйствам с самым низким материальным достатком относятся семьи с тремя и более детьми (27,7%) [3, с. 22]. Так, в 2009 году самый высокий процент бедности был определен в семьях с 3-мя и более детьми, а самый маленький процент бедности в семьях с одним ребенком – 19,2% [4, с. 127]. Таким образом, количество детей в семье является одним из факторов риска и попадания семьи в группу социально-уязвимых.

Многодетная семья в современном обществе имеет множество проблем, которые не в состоянии решить самостоятельно и которые должны решаться на уровне правительства. Расширение и совершенствование норм социальной поддержки многодетных семей крайне необходимо. С переходом от преимущественно бесплатного предоставления различным категориям граждан жилья, медицинского обслуживания, образования к коммерциализации этих услуг происходят соответствующие изменения в экономическом содержании социальной защиты семей. Поэтому сегодня, на этапе становления рыночной экономики, многодетным семьям необходима поддержка, ориентированная не только на помощь в приобретении продуктов питания, одежды, обуви, но и лекарственных, гигиенических средств, платного медицинского обслуживания в поликлиниках и стационарах, санатория, в оздоровительных лагерях. При существующих формах социальной поддержки многодетные семьи обречены на социальную деградацию в условиях углубления социально-экономических трудностей.

Примечания:

1. Перепись населения. Том 3. Кишинев, 2006.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, №73-75 din 18 aprilie 2003.
3. Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2007. B: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău: Statistica, 2008.
4. Raport social anual, 2009. Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova. Chișinău, 2010.
5. Ачильдиева Е. Городская многодетная семья. В: Социологические исследования, 1990, № 9, с. 72.

SECURITATEA EUROPEI DE SUD-EST ÎN CONTEXTUL NOILOR TRANSFORMĂRI GEOPOLITICE

*Rodica Nichifor, doctorandă, cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

This article is about the South-Eastern Europe security in the context of the new geopolitical transformation. It is analyzed the common tangents of the states from the region and its integration perspectives in euro atlantic space. This region is characterized by a high degree of insecurity which is caused of its conflicts. The Balkan's experience reflected the necessity to develop new mechanisms to prevent the conflicts and to integrate the states in the European Union.

Analizînd trecutul istoric și starea actuală a țărilor sud-est europene, avem temeiul să remarcăm particularitățile comune ale situației lor geopolitice și tendințele asemănătoare în dezvoltarea social-economică. Această regiune creează cele mai mari probleme pentru Europa contemporană – conflictele din Balcani și regiunea de Est a Republicii Moldova, dificultățile economice, problemele dezvoltării democratice și relațiile complicate ale țărilor date cu Rusia care promovează interesele sale geopolitice în regiune.

În ansamblu, aceste probleme se reduc la una esențială – în ce mod și în ce măsură țările Europei de Sud-Est pot să fie integrate în arealul comun european. Fără soluționarea acestei probleme destul de importante pentru viitorul Europei, securitatea și dezvoltarea dinamică a continentului în continuare par a fi îndoielnice.

În perspectivă poate fi așteptată o creștere a eforturilor europenilor îndreptate spre o mai mare angajare a Occidentului față de procesele care au loc în Europa de Sud-Est. Dacă și este posibilă pronosticarea apariției unor amenințări serioase pentru securitatea europeană, acestea pot apărea doar în această regiune. Obiectivul strategic al UE constă în crearea unui sistem nou de securitate regională care ar răspunde provocărilor și amenințărilor din prezent.

Procesele de extindere ale UE pe seama statelor din Europa de Sud-Est într-o mare măsură schimbă sistemul de relații internaționale în arealul balcanic, ordine care va imprima valoare adăugată stabilității și securității din acest spațiu.

O posibilă strategie social-democrată menită a permite transformarea Balcanilor de Vest într-o zonă de pace, stabilitate și securitate, precum și de a deschide calea integrării lor în UE ar putea fi concepută pe baza anumitor schimbări cum ar fi transformarea organizării societale tradiționale bazate pe familie într-o organizare societală de tip național modern, trecându-se de la stadiul statului național construit pe baze etnice, direct la nivelul statului civic multicultural, care într-un final să fie integrată în națiunea cosmopolită europeană [1].

Formatul de membru asociat al UE este forma de bază a participării legitime la

procesul de integrare europeană. Membrul asociat este privit ca un obiect al politicii interne a UE. Un număr de țări au înaintat cererea de aderare la UE încă în anii 1994–95 și cu toate că multe din ele nu corespundeau standardelor necesare, cererile au fost acceptate spre examinare, ceea ce le-a dat posibilitatea să dobândească, pe parcurs, statutul de țară candidat și să înceapă negocierile de aderare la UE.

În general, putem confirma că procesele de extindere ale UE pe seama statelor din Europa de Sud-Est într-o mare măsură schimbă sistemul de relații internaționale în arealul balcanic. În final, ele tind spre formarea unui așa sistem de relații care pot fi examinate mai degrabă în contextul politicii interne a Europei Unite, decât în cadrul interacțiunilor de politică externă.

În același timp, procesele de integrare europeană în cadrul unei regiuni se complică din cauza proceselor de transformări socioeconomice, care în diferite țări au loc cu diferite tempouri și sunt însoțite de un șir de conflicte interne [2]. Anume fragilitatea statului, creșterea criminalității, corupției, nivelul jos de securitate a cetățenilor prezintă cel mai mare pericol în regiunea dată. Totodată, amenințările militare din exterior își pierd din importanță.

Experiențele din Balcani au reflectat necesitatea unei voințe politice în construirea stabilității pe termen lung și necesitatea de a dezvolta mecanisme noi pentru prevenirea conflictelor. Acordul de pace pentru Bosnia a fost mai mult o victorie a diplomației decât o victorie a forței militare. Faptul că pacea ar fi fost realizabilă fără folosirea forței este discutabil, dar nici nu se poate afirma că ea ar fi fost posibilă numai prin folosirea forței fără ajutorul unei noi abordări politice. Inovația diplomatică esențială a fost acordul Statelor Unite pentru acceptarea câtorva cerințe esențiale ale sârbilor bosniaci, cerințe care anterior fuseseră refuzate de americani. În particular, sârbii bosniaci au cerut cu insistență menținerea unei Republici Separate Srpska în cadrul statului Bosnia. Când această cerință esențială a fost acceptată ca parte a noii inițiative americane, la începutul lui septembrie 1995, drumul a fost pavat pentru selectarea problemelor teritoriale rămase și începerea unui proces care s-a bazat, pe termen scurt, pe acceptarea realităților de pe teren [3].

Secolul XX s-a încheiat cu conflictul din Balcani, conflict în care au fost implicate majoritatea puterilor sistemului internațional, într-o manieră aproape la fel cu cea în care a început. Încă o dată a fost demonstrat faptul că aspectele nerezolvate ale ordinii politice în această parte a Europei poate atrage în conflict și război implicarea majorității puterilor. În mod clar conflictul din Kosovo a reprezentat un eșec major atât din punct de vedere diplomatic, cât și din punct de vedere militar

De la sfârșitul anului 1997, în special în februarie 1998, a apărut pericolul unei insurecții armate împotriva liderului sârb, rapid contracarat de forțele de securitate sârbe și care a avut ca efect chiar înrolarea albanezilor moderați în nou înființata Armată de eliberare a regiunii Kosovo. În fața crizei iugoslave UE a decis să-și reformeze radical Politica Externă și de Securitate Comună, începând să operaționalizeze „misiunile tip Petersberg” [4] privitoare la managementul crizelor. Putem constata că în această perioadă UE a recurs la o serie de acțiuni pentru a formaliza și a introduce o anumită ordine în relațiile cu statele din Sud-Estul Europei, printre acestea se poate menționa adoptarea la 10 mai 1999 a Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est.

Faza de prevenire a conflictului din Kosovo a fost dominată de tentativele Uniunii

Europene, adesea asociate, de a preveni escaladarea violenței în provincia sârbă. UE a încercat să soluționeze conflictul într-o manieră pașnică, pornind de la atributele unei puteri civile, implicându-se diplomatic în intervalul în care era posibilă prevenirea escaladării crizei și recurgerea la intervenția militară. Incapacitatea de a acționa, în fața necesității de a impune pacea unor părți aflate în conflict, a pus în lumină o caracteristică nesatisfăcătoare a naturii consensuale și civile a UE.

Eșecul operațiunii „Forța Aliată” de a produce o capitulare rapidă a sârbilor a contribuit la exacerbara responsabilității morale a UE pentru crimele comise pe bătrânul continent și la redeschiderea dezbaterii asupra a ceea ce ar trebui să facă UE pentru a-și restaura credibilitatea în calitate de actor internațional.

Conflictul din Kosovo a oferit o oportunitate pentru UE în privința creării unei Politici Europene de Securitate și Apărare semnificative și operative [5]. Totodată, dacă în plan instituțional, criza kosovară a deschis dezbateră care a condus la instituirea PESA prin Tratatul de la Nisa în privința politicii regionale, UE a fost nevoită să-și asume rolul de finanțator al procesului de reconstrucție a Europei de Sud-Est prin Pactul de Stabilitate. Pact care are drept scop ajutorarea economiilor din regiune și deschide o nouă perspectivă. Ideea esențială este găsirea acelor strategii de intrare a regiunii în grupările europene. Capacitatea statelor de a colabora a fost o condiție absolută pentru reușita Pactului, dar și un semnal important pentru inițiatorii acestui proces din punctul de vedere al maturității politice a statelor beneficiare.

Privind retrospectiv misiunile asumate de UE în decursul a mai bine de un deceniu, reconstrucția postconflictuală sau construirea păcii în Europa de Sud-Est pare a fi cel mai mare succes, dacă nu singurul. UE a dovedit că nu era pregătită să participe la pacificarea zonelor conflictuale din proximitatea frontierelor sale. Ca urmare, a convenit tacit cu NATO și ONU asupra unei repartizări a forțelor. NATO urma să abordeze aspectele militare, iar UE să trateze problemele politico-economice.

Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est a înlocuit intervenționismul reactiv cu o strategie comprehensivă pe termen lung de prevenire a conflictului. Pactul dat reprezintă un pas important în realizarea politicii acestei organizații privind Europa de Sud-Est. Pentru prima oară UE a realizat o prospecțiune reală a posibilităților de integrare în Uniune a statelor din Balcani, proces care va rămâne doar la nivelul intenției dacă nu va fi elaborată o strategie corespunzătoare pentru aceasta și, deocamdată, realitatea sugerează că progresele realizate sunt ne semnificative. După eșecul din anii '90 UE și-a întărit considerabil angajamentul în restabilirea situației din Balcanii de Vest. A ajutat la stabilizarea situației din Serbia sudică și a facilitat aranjamente constituționale între Serbia și Muntenegru. Odată cu Procesul de Stabilizare și Asociere, UE a creat un cadru eficient pentru reforme și pentru progresul acestei regiuni spre Europa.

Odată cu retragerea forțelor de securitate iugoslave din Kosovo și cu inaugurarea Pactului de Stabilitate al Uniunii Europene încheiat la Summitul de la Sarajevo [6] și luarea în considerare a unei eventuale acceptări a statelor din zonă ca viitoare membre ale UE, opinia publică vest-europeană a devenit conștientă de faptul că a fost deschisă calea către rezolvarea crizei din Balcani, criză care dura de un deceniu. Baza pentru instaurarea stabilității pe termen lung și consolidarea securității în Europa de Sud-Est este dată de rezolvarea problemelor economice, domeniu în care actuala situație este destul de dificilă.

În Albania și Macedonia, efectele economice ale crizei din Kosovo au întrerupt progresele realizate în reforma economică și au pus în pericol rata creșterii economice și stabilitatea politică. Un declin serios înregistrat în ajutorul extern acordat Bosniei pune în pericol reformele destinate creării locurilor de muncă. Fără o solidă bază privind locurile de muncă, creșterea economică și îmbunătățirea condițiilor de viață, partea de sud-est a Europei ar fi persistat în haos și chiar în acutizarea crizelor.

UE s-a angajat în acordarea sprijinului pentru reconstrucția regiunii balcanice și îmbunătățirea condițiilor de trai ale populației, ea este interesată de rezolvarea în ansamblu a crizei, punând condiția statelor din zonă să implementeze reforma propriilor sisteme și ulterior să se înceapă discuții pentru integrarea în UE. Reforma este punctul vital al întregului proces de rezolvare a crizei și de integrare în UE.

Originile crizei iugoslave se găsesc în colapsul eforturilor de reformă care s-au datorat vacuumului politic, economic și de securitate apărut imediat după încetarea Războiului Rece. Procesul de integrare în UE a alimentat tendințele de dezintegrare în zona sud-est europeană. Națiuni, cum ar fi slovenii și croații, au luptat pentru detașarea lor față de regiune și recâștigarea locului în Europa. Atâta timp cât vest-europenii continuă să considere criza doar ca efect al conflictelor naționaliste endemice și al urii de rasă și neluând în considerare eșecul propriei politici, progresele în realizarea reformei nu vor fi realizabile. Balcanii sunt la o răscruce de drumuri, de aceea se simte nevoia formulării și implementării unei strategii care să sprijine mai consistent reformele din zonă. În regiunea dată este nevoie de acel mecanism care poate fi realizat doar prin satisfacerea singurei aspirații comune regionale reprezentată de europenizare.

Sfârșitul războiului rece în Europa ar fi trebuit să fie urmat de extinderea pieței economice sud-est europene și încorporarea graduală a acestei zone într-un sistem economic și de securitate european stabil. În pofida acestui fapt, condițiile stabilite de UE pentru încorporarea a noi membri a încurajat o nouă diviziune a Europei bazată pe disparitățile economice. Rezultatul îl reprezintă o înăsprire a regimului de frontieră – tarife ridicate, furturi, crimă organizată și suspiciune mutuală în locul unui comerț și a unor investiții libere. Actorii externi privesc integrarea Balcanilor în comunitatea internațională ca o măsură de contracarare a acestor tendințe, dar toate eforturile făcute de către aceasta sunt sortite eșecului, dacă persistă insecuritatea locală și reticența regimurilor politice din zonă.

În practică, europenizarea înseamnă extinderea granițelor în care operează aranjamentele monetare, comerciale și de investiții care deja funcționează în cadrul UE. După integrarea în UE fiecare stat trebuie să elimine barierele economice cu statele vecine care sunt deja membre ale Uniunii.

Primele efecte ale integrării în regimul economic liberal european vor fi încurajarea dezvoltării sectorului privat, reducerea rolului statului în economie, supremația legii și creșterea beneficiilor ca urmare a evitării conflictelor violente.

În final, putem menționa că noua agendă a integrării europene ar trebui să elimine bariera monetară, care în prezent separă vestul Europei de periferia sa sud-estică. UE ar putea să contribuie la consolidarea stabilității prin extinderea monedei unice europene în regiune înainte ca statele să devină membre. Aceasta ar duce la câștigarea sprijinului opiniei publice locale și ar constitui cea mai palpabilă evidență privind angajarea UE de a unifica continentul și de a nu marginaliza Balcanii. Stabilitatea macroeconomică

este vitală atât pentru realizarea reformei politice, cât și pentru creșterea economică. Fără aceasta, un stat ar putea să întâmpine aceeași situație cu cea a Indoneziei, unde sistemul politic și economia au fost subminate de colapsul regimului ratei de schimb. Mai mult decât atât, asistența străină pentru dezvoltarea sectorului economic va fi ineficientă dacă stabilitatea macroeconomică nu va fi realizată.

UE a conceput un mecanism esențial pentru promovarea reformelor în regiune numit Proces de Stabilizare și Asociere în vederea aderării graduale a statelor din sud-estul Europei. Prin Procesul de Stabilizare și Asociere UE își asumă anumite obligații politice și economice pe termen lung în fața Europei de Sud-Est. Cu acest scop, UE a elaborat un set de raționamente ambițioase care urmau să definească politica regională a UE și anume:

- Principalul mobil pentru reforme în statele din regiune ar fi o relație cu UE în care s-ar pune perspectiva colaborării doar cu acest organism;
- Necesitatea statelor din regiune de a stabili relații bilaterale care ar permite o dezvoltare economică și o stabilizare politică a Europei de Sud-Est.

Noua abordare europeană a regiunii Balcanilor ar trebui să stabilească în primul rând o arie a comerțului liber modelată în conformitate cu politica Asociației Comerțului Liber European care ar urma să anuleze toate taxele interne [7]. În al doilea rând aceasta ar trebui urmată de o uniune fiscală construită după modelul actualelor acorduri ale UE cu Turcia și Cipru și care să ducă la armonizarea tarifelor externe cu țările care nu sunt membre ale UE. Aceste două acțiuni ar trebui finalizate cu o piață comună unică europeană, care să garanteze piața liberă a muncii și capitalului. Procesul de consolidare a stabilității și securității este influențat substanțial de problema reîntoarcerii în zonă a refugiaților.

Obstacolul actual care încetinește reîntoarcerea refugiaților în zonele natale nu este reprezentat de insecuritate, ci de aspectele economice, notabil în acest sens fiind lipsa locurilor de muncă și a caselor. O piață comună europeană ar putea oferi condiții favorabile guvernului croat pentru sprijinirea întoarcerii sârbilor din Bosnia. Orice strategie care vizează încheierea crizei balcanice este sortită pieirii dacă nu include și centrul regiunii – Serbia. Europa vestică este în măsură să pună în practică o politică realistă cu privire la Serbia ca o parte normală la această regiune [8].

Eforturile comunității internaționale pentru dezvoltarea poliției de frontieră din Bosnia și a sistemului fiscal au contribuit la liberalizarea economiei, la reducerea corupției și a controverselor politice asupra resurselor economice. Menținerea controlului frontierelor și continuarea luptei pentru autonomie locală favorizează furtul, criminalitatea, traficul de persoane și de substanțe interzise și de aceea acestea trebuie să constituie obiective de primă importanță pentru UE.

UE trebuie să-și mențină prezența în sud-estul Europei pentru a contribui la realizarea unui mediu stabil în vederea realizării reformelor. Mai mult decât atât asigurarea securității temporare în zonă trebuie să-și îndrepte eforturile în mod clar pentru realizarea europenizării.

Este prematur să credem că ajutorul financiar și comerțul liber va pune capăt crizei balcanice, dar acestea sunt esențiale în ridicarea nivelului de trai și corectarea tendințelor negative ale politicianilor naționaliști. Până se va întâmpla aceasta, problemele

de frontieră, suveranitatea și ordinea politică vor rămâne nerezolvate și vulnerabile. Riscurile și amenințările la adresa securității statelor se pot amplifica din cauza unor disfuncționalități care sunt generate de anumite personalități și preocupări bolnave, de aceea UE și-a propus angajarea societății civile în dezbateră și soluționarea problemelor de securitate, ceea ce ar genera ulterior încadrarea spațiului sud-est european în arealul euroatlantic.

Bibliografie:

1. Bild Cari, *Forța și diplomația (Experiența Balcanilor)*. http://cssas.unap.ro/ro/pdf_carti/sesiune_aprilie_2006.pdf
2. An interim plan for south-east Europe: customs union with the eu and a regional schengen for the free movement of people. <http://www.ceps.eu/book/interim-plan-south-east-europe-customs-union-eu-and-regional-schengen-free-movement-people>
3. Hatipoğlu M.,Murat,Pace și securitate, Evoluții din Balcani. <http://www.trt.net.tr/trtinernational/ro/newsDetail.aspx?HaberKodu=3ad4e7f6-5c8d-412e-913f-077e0eb1aee8>
4. Popa, V., Dolghin N., NATO și UE Determinări și finalități.București: 2004 Editura Universității Naționale de Apărare. http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/nato_%20si_ue_-_determinari%20si%20finalitati.pdf .
5. Hehir J.,Bryan.- *Kosovo: un război al valorilor și valorile războiului*, http://cssas.unap.ro/ro/pdf_carti/sesiune_aprilie_2006.pdf
6. Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. <http://www.seap.usv.ro/annals/ojs/index.php/annals/article/viewFile/138/141>
7. Steil, Susan B., L.Woodward, *O nouă abordare europeană pentru Balcani*. http://cssas.unap.ro/ro/pdf_carti/sesiune_aprilie_2006.pdf
8. The Western Balkans: the path to European integration. [http://www.iss.europa.eu/nc/actualites/analysisbooks/article/the-western-balkans-the-path-to-europeanintegration/?tx_ttnews\[pS\]=1262300400&tx_ttnews\[pL\]=31535999&tx_ttnews\[arc\]=1&cHash=37260d220f](http://www.iss.europa.eu/nc/actualites/analysisbooks/article/the-western-balkans-the-path-to-europeanintegration/?tx_ttnews[pS]=1262300400&tx_ttnews[pL]=31535999&tx_ttnews[arc]=1&cHash=37260d220f)

ASPECTE FILOSOFICE PRIVIND MODELUL SOCIAL

drd Elena Albot,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In this paper the author try to identify philosophical aspects concerning social model. How much social model depends to the synchronic and historical levels of the society development. Typological configuration of social model. Rather this is ideal generalizations constructs in relation to the particularities of a specific human community. Typological configuration of a cultures social model bearing in chip footprint necessary to develop the national framework in contemporary societies. This frame is encoded in the structures of material, spiritual, theoretical and symbolic.

Perindarea comunităților umane pe cupola civilizațională nu arareori este luată drept un dat și mai puțin modelul în care s-au înveșmântat. De ce ar fi necesar o atare abordare? Deoarece contextul modelului, pilonii valorici ai acestuia devin sursă de informare asupra perpetuării lumii/societății date. Semnificația modelului social suplinese nu numai schimbările intracomunitare, dar și contextul/impactul extrasocietal. Se facilitează obținerea de date mult mai complexe legate de activitățile socioeconomice, sociopolitice și cultural spirituale manifeste în societate. În schimb, demersul normativ nu poate fi adecvat, cel mult poate fi luat în considerare pentru comparații cu ceea ce cred oamenii, cu ceea ce așteaptă colectivitățile în care trăiesc și acționează. Astfel, evaluările, stările de satisfacție sau insatisfacție nu conduc la schimbarea valorii stărilor de fapt, dar prin ele se canalizează semnificația lor societală. Se perpetuă o perspectivă distinctă și relevantă asupra stării socialului, care depășește raportarea la criteriile și normative introduse din exterior, dar și trăirile subiective sau cele de opinie publică.[6]

În contextul dat se va încerca o trecere în revistă a conceptelor reprezentative legate de modelul social abordate atât în filosofia modernă, cât și în cea contemporană, printre care se numără și teoria lui J-J Rousseau [10, p. 109] asupra omului ca ființă socială, considerând că dependența de social a fost dobândită în evoluția sa și independentă de mediul comunitar. Astfel, autorul deduce că omul în atare condiții devine inteligent, social, sociabil și, nu în ultimul rând, egocentrist. Cu toate că omul în starea sa naturală chiar dacă rămâne în izolare, datorită raportului monologic care ține exclusiv de propria lui persoană, nu exclude tendința spre social.

Revoluția gândirii și a ideilor fundamentale despre natura acestora în societățile incipiente de rând cu aprofundarea inegalităților au condus la multiplicarea societăților. Are loc adoptarea de norme care reglementează conviețuirea societală, instituțiile de resort, inclusiv cele ale credințelor și fricii naturale. Iar prin pierderea libertății, la fel ca și inegalitățile, normele sunt dobândite în societate.

Un interes substanțial în analiza modelului social îl prezintă elaborările întreprinse la școala de la Frankfurt, în special reperele teoretice ale demersului istoric realizat de A. Honneth [6, pp.134]. Cu atât mai mult cu cât interpretarea respectivă ne apropie

între-un fel și de teoria critică asupra tezei hegeliene, conform căreia în societate se desfășoară o formă a raționalității. De exemplu, imanența raționalității în câmpul societății ia oblicitatea instituțiilor, în caz contrar acțiunile întreprinse conduc la devieri și fracturarea socialului/comunitarului. Atare patologii, explică A. Honneth, se datorează faptului că manifestările raționalității au loc doar la nivel de societate/comunitate. În timp ce M. Horkheimer pedalează pe o „organizare irațională” a socialului, de o „lume administrată” la Th. Adorno [1, pp. 96], de o „societate unidimensională” la H. Marcuse [8, p. 203] sau de o colonizare a lumii la J. Habermas [pp. 104, 105]. Analiza negativă (patologie, anomalie, alienare) a societății *nolens volens* devine problema modului „vindecării” acesteia. Evident că răspunsurile sunt multiple – de la J. Habermas, pentru care comunicarea în societate are loc prin intermediul limbajului [pp. 158, 159]. În timp ce înțelegerii i se atribuie calitatea de liant în formarea unei societăți reușite. Astfel, fiecărui om i se deschid posibilități de a ajunge la autoîmplinire, doar atunci când intră în contact (când comunică) cu ceilalți actori sociali. Ruperea, blocarea acestor rețele de comunicare nu poate avea decât efecte negative pentru fiecare persoană în parte.

Această perspectivă asupra socialului este contestată de A. Honneth, deoarece a privilegiat dimensiunea langajieră a comunicării (după Habermas) nu acoperă palierul socialului. Desigur, interacțiunile prelangajiere (între mamă/copil – dezvoltarea conștiinței de sine și a statutului psihosocial după M. И. Лисина [14, pp. 3–23]) sunt de o importanță majoră, iar teoria habermasiană continuă să fie contestată. A. Honneth se distanțează de J. Habermas, accentuând lupta pentru recunoaștință a membrilor unei societăți drept factor determinant al practicii sociale. Este vorba de paradigmă, pe care A. Honneth o introduce în filosofia socială. Așadar, autoîmplinirea este un proces care nu poate avea loc dacă se neglijează recunoașterea valorii, statutului sau rolului fiecărui actor social, iar societatea, per ansamblu, fiind o țesătură complexă a raporturilor (deseori sub forma unor lupte) de recunoaștere.

În acest sens, J.-J. Rousseau explică motivele inegalităților dintre oameni, care conduc la perpetuarea procesului de autoalienare a fiecăruia dintre subiecți. Or, dacă starea naturală a omului este singurătatea, izolarea, atunci orice raport cu ceilalți nu ne poate decât dăuna, antrenându-ne într-un conflict al inegalităților. Sub acest aspect, societatea, socializarea poate fi (în continuarea gândirii căruia se referă A. Honneth) investigată recurgându-se la semnificația patologiei, alienării sau chiar a bolii. Noțiuni care țin de domeniul medicinei și folosirea lor nu este deloc întâmplătoare, deoarece și în medicină diagnosticarea unui bolnav se raportează la starea normală de sănătate a omului. În timp ce în filosofia socială diagnosticarea maladiilor societății are loc în baza principiilor care reflectă starea acesteia. Astfel, istoria filosofiei sociale pe care A. Honneth încearcă s-o reperi, începând cu J.-J. Rousseau, se bazează pe principii în virtutea cărora diverși autori susțin fie o „societate reușită”, fie de „viață bună” și, prin contrast, de patologiiile societății sau de procesul de alienare a omului.

În omul natural, filosoful sesizează trei aspecte esențiale : aspectul fizic (organizarea și aspirația de socializare a omului natural ca exponent suprem al lumii animale pentru subjugarea și împlânzirea unui mediu ostil), aspectul metafizic (diferența față de restul regnului animal nu e considerată a fi în mod necesar inteligență, cât calitatea omului de “agent liber” și perfectibilitatea intergenerației – adică transmiterea cunoștințelor și specializarea omului ca ființă inteligentă, sociabilă / socială și capabilă de

muncă), aspectul moral (simțul autoconservării naște un egocentrism – egoism instincțiv și inocent, iar mila față de aproapele aflat în nevoie este un sentiment ce devansează rațiunea).

Astfel, omul natural/ primitiv este pur, bun și fericit, viața sa este echilibrată și integrată mediului natural, iar existența sa se află la treapta inferioară a socializării. Declarând drept firesc buna natură umană, J.-J. Rousseau consideră că privarea omului de independența sa naturală și trecerea la starea socială a declanșat prin cultură și socializare o exacerbare regresivă a egocentrismului prin interacțiunea cu alte ființe umane. Iar odată cu trecerea la faza instituționalizării proprietății a distrus bunătața nativă a omului și a generat modelul impunerii față de semenii prin forță și violență. Instituția proprietății, deși permite la dezvoltarea socială și motivează progresul tehnologic, contribuie simultan la adâncirea profundă a inegalităților.

După Th.Hobbes [5], natura umană este fundamental egoistă și rea, considerând că asocierea oamenilor nu se realizează decât datorită interesului. Teama oamenilor unor față de alții determină crearea societăților și instaurarea pactului social prin renunțarea voluntară la dorințele și drepturile individuale. J.Locke însă consideră natura umană ca fiind fundamental socială, iar societatea – continuarea și întărirea legăturilor preexistente din starea naturală. Locke are o viziune diferită față de Hobbes în ceea ce privește contractul social, însă păstrează ideea centrală: oamenii din starea de natură se vor uni într-o comunitate – pentru a reuși să-și conserve viața, proprietatea și libertatea. Cele două viziuni sunt diferite, deoarece pornesc de la o idee diferită. În ceea ce-l privește pe Th.Hobbes, starea de natură coincide cu starea de război. El consideră că, datorită faptului că oamenii s-au născut egali, ei se bucură de acea egalitate a șansei de a-și atinge scopul – de regulă, propria conservare. Totuși, pentru a-și atinge acest scop, ei caută să-i distrugă și să-i supună pe ceilalți. Problema ar consta în faptul că oamenii, ființe dominate de pasiune, se lasă pradă concurenței și dorinței de glorie. De aceea, orice încercare de a se asocia este sortită eșecului. Din moment ce aceștia nu dispun de o putere comună care să-i țină la respect, continuă să se afle într-o stare de război – o luptă a fiecărui om împotriva celui alt. “Natura războiului nu constă în lupta propriuzisă, ci într-o dispoziție cunoscută pentru luptă”[5].

Astfel, oamenii trăiesc în nesiguranță, “viața omului este singuratică, sărmană, ticăloasă, crudă și scurtă”, nu cunosc nici plăcerea și nici dorința de a se împrieteni cu altcineva, deoarece oricine poate fi un posibil adversar. Ba mai mult, se folosesc de cele trei noțiuni: concurența, gloria și neîncrederea pentru a avea câștig de cauză, un anumit statut social și pentru siguranță personală.

Dreptate și nedreptate sunt termeni ce nu pot fi întâlniți în starea de natură. Astfel, în viziunea lui Hobbes, noțiunea de proprietate (privată) nu există. Fiecare deține ceea ce obține și atâta timp cât poate păstra acel obiect. Nesiguranța, dorința de a trăi o viață comodă îi face pe oameni să pună în balanță întemeierea unui contract social, tocmai pentru a limita această plăcere comună de a nu dăuna unii altora. Autorul nu neagă faptul că oamenii sunt ființe conduse de propria rațiune, ba chiar subliniază faptul că prin ea se ajunge la contract. Numai că, spre deosebire de Locke, această rațiune funcționează diferit. “Fiecare om trebuie, atâta vreme, cât are speranța de a o obține, să caute pacea; iar atunci când nu o poate obține, să caute să folosească toate resursele și avantajele războiului” [5]. Pentru Hobbes, pacea este prima lege fundamentală a naturii. Dar,

cu toate că fiecare om în parte își dorește pacea pentru a putea să-și conserve viața cât mai bine, mă văd în situația de a spune că indiferent dacă oamenii sunt de acord inițial cu prevederile păcii, vor fi mereu ghidați de aceleași pasiuni ca și înainte. Deși vor fi atrași de această idee (de pace), vor încerca mereu să își creeze condiții mult mai bune decât ceilalți și îi vor considera dușmani, îi vor privi cu o oarecare teamă și ură pe cei care înclină să aibă aceleași opțiuni ca și ei, care își doresc același lucru.

J.Locke [13. p. 60] pare să împrumute și el această idee, de egalitate naturală. Continuă prin a ne arăta că el nu consideră că omul este condus de rațiune pentru a-și crea modalități de a se apăra în starea de război. Locke are o viziune mai optimistă și vede rațiunea ca o măsură dată de Dumnezeu oamenilor pentru asigurarea securității reciproce. De altfel, vede în aceasta un fel de lege naturală, deoarece crede că oamenii nu ar trebui să-și facă rău unul altuia de vreme ce toți sunt egali și independenți. Fiecare are obligația de a se conserva pe sine, iar atunci când propria conservare nu mai este amenințată, să contribuie la conservarea celorlalți. Rațiunea, în viziunea lui Locke, garantează pacea și conservarea întregii omeniri. O altă diferență între Hobbes și Locke constă în modul în care văd starea naturală și starea de război. La J.Locke, cele două stări diferă. Nu sunt prin definiție același lucru. Avem stare de natură atunci când oamenii trăiesc împreună, conform rațiunii, în lipsa unei instanțe comune dotate cu autoritate. Forța exercitată sau intenția de forță manifestată fără niciun drept față de altcineva duce la starea de război, fie că există sau nu o instanță comună. Lipsa acesteia dă omului dreptul de a se împotrivi în fața unui agresor, deoarece fiecare om are capacitatea de a pedepsi și de a fi executorul legii naturale – aceea de a ajuta la conservarea sa și a celor din jurul său.

Locke consideră că remediul pentru toate inconvenientele stării naturale este cărmuirea civilă – prin legile imparțiale și autoritatea de care dă dovadă. Unirea oamenilor în societate ajută la evitarea stării de război. “Legile naturale obligă în mod absolut oamenii, tocmai pentru că sunt oameni și pentru faptul că nu ne suntem prin noi înșine suficienți” [13, p. 137] – aceasta ar fi cauza reunirii oamenilor în primele societăți politice.

Evident, conceptul de “model social” este de natură să atragă reacții diverse atât din cauza polisemiei termenului “model”, cât și din aceea a asocierii în care el apare în sintagma respectivă. Într-adevăr, reacțiile sunt multiple, și, cel puțin unele dintre ele, diametral opuse: de la scepticism puternic, potrivit căruia nu ar putea exista un model social românesc, la atitudini de acceptare, concretizate fie în tratarea temei în acord cu sensul tare al termenului «model», ca reprezentând o reușită, un exemplu de urmat, fie pur și simplu de luare în considerare a sensului general (slab) al termenului, de structură a unui sistem (*pattern*). În cazul dat, fiind vorba de sistemul social din societate, de viața oamenilor și relațiile dintre ei în cadrul grupurilor și colectivităților umane, de la nivel micro la cel mai general al comunității.

Pentru construirea modelului sociocultural este nevoie ca faptele să fie descrise exhaustiv și exact. Există două tipuri de modele: modelele *mecanice*, specifice societăților simple (construirea modelului căsătoriei, de exemplu, unde numărul de posibilități este limitat), și *modele statistice*, specifice societăților complexe. Odată stabilit modelul optim, acesta permite predicția formelor culturale; cu alte cuvinte, pentru antropolog nu va mai fi nimic „surprinzător” în realitatea empirică a curentului culturologic.

Un alt aspect în care modelul social este utilizat ține de cel cultural. Astfel, modelul social cultural se regăsește în cele două curente din antropologie: antropologia culturală americană și antropologia socială engleză care se apropie mai mult de sociologie prin originile sale, considerând că analiza structurilor sociale este condiția prealabilă pentru a pune în perspectivă studierea problemelor culturale în diferitele lor dimensiuni lingvistice, tehnice, psihologice și istorice. Expresia ”teoria culturalistă a personalității” a fost folosită pentru prima dată în anii 1950-1960 în legătură cu lucrările elaborate de M.Mead și R.Benedict [2, pp. 198-212] consacrate raporturilor dintre cultură și personalitate.

De asemenea, fructificarea teoriei culturaliste (crearea unei punți între științele psihologice și cele sociale) a lui F.Boas[3] și elaborările ulterioare realizate de M. Mead [12] s-a fundamentat relația dintre cultură și personalitate. Conform opiniei lui M.Mead, raportul dintre cultură și personalitate este condiționat de cultură asupra personalității și nicidecum viceversa. De asemenea, prezintă interes intenția lui M.Mead de a compara cele trei societăți din Noua Guinee, demonstrând că diferențele între sexe sunt mai puțin fondate biologic și mult mai mult pe educație. Un continuator al particularismului cultural este R.Benedict pentru care cultura reprezintă un „întreg puternic integrat și coerent». Fiind discipola lui F.Boas, R.Benedict s-a axat pe noul capitol al interogației în antropologie: raportul dintre personalitatea individului și condiționarea socioculturală. Concentrarea interesului asupra personalității, a procesului formării și modelării sale prin enculturație și a procesului creației culturale explică recursul la date ale psihologiei și ale psihiatriei. Puternic influențată de sursele ideatice ce veneau dinspre științele umanitare, a relației dintre cultură și personalitate, în concepția lui R. Benedict, cultura este „harta întinsă a personalității”, între personalitate și cultură existând un izomorfism. Tipurile de personalitate sunt determinate cultural și, la fel, culturile pot fi interpretate după o tipologie a personalității.

Cu toate acestea, concepția care s-a impus rămâne aceea în care cultura asigură o personalitate modală, lăsând loc unei anumite variații interne. Problema țintă asupra felului în care se formează personalitatea și era animată de dorința de a aplica teoriile lui Freud pe cazul altor populații. Unele dintre întrebările puse vizau chiar fundamentele teoriei psihanalitice. Benedict va caracteriza diferite societăți primitive prin *pattern*-uri distincte considerate a fi concepte ce exprimă unitar anumite tendințe-cheie ale unei culturi. Aceste *pattern*-uri sunt, în concepția lui Benedict, de factură psihologică; mai precis, ele sunt concepute ca elemente psihologice care se regăsesc în toate aspectele unei culturi. Conceptul central al teoriei lui Benedict este cel de configurație. Prin acesta se dorește punerea în evidență a faptului că în toate culturile există o tendință spre consistență în jurul unei teme psihologice familiare. Există, din acest punct de vedere, culturi mai consistente și altele mai puțin consistente. Nu toate culturile, afirmă Benedict în *Pattern of Culture*, au integrat mulțimea formelor comportării într-un model (*pattern*) echilibrat și ritmic. Sub impactul unor lecturi din Nietzsche, Benedict va utiliza pentru a numi și caracteriza în același timp diferite culturi – pe seama tipurilor diferite de personalitate – concepte de tipul „cultură dionisiacă”, „cultură apolinică”, „cultură paranoică”, constructe ce reprezintă generalizări ideale, care sintetizează trăsături ale unor culturi diferite.

În corolar, analiza conceptelor demonstrează diferențierea pe mai multe paliere a modelului social. Unul dintre aceste diferențieri ar fi istoric și sincron, care nu ține numai de nivelul de dezvoltare al societății. Un altul ar fi raportarea la particularitățile unei comunități umane determinate. Fundamentul cultural al configurației tipologice a modelului social al unei culturi poartă în chip necesar amprenta cadrului național în care se dezvoltă societățile contemporane. Acest cadru este codificat în structurile materiale și spirituale, teoretice și simbolice ale culturilor.

Bibliografie:

1. Adorno Theodor W. *Collected Works, Volume 4*, 1951, p.96.
2. Benedict Ruth. *Patterns of Culture*, 1934, p.212.
3. Boas Franz. *The Mind of Primitive Man*. (Online version of the 1938 revised edition at the Internet Archive), 1911.
4. Deliege Robert. *Une histoire de l'anthropologie*. Paris: Ed. Du Seuil, 2006, p. 108.
5. Hobbes Thomas. *Leviathanul*, cap. 13,14 – informație găsită prin accesarea linkului: <http://ebooks.adelaide.edu.au/h/hobbes/thomas/h68l/chapter13.html>.
6. Honneth Axel. *La société du mépris*, Paris: Ed. La Découverte, 2008.
7. Honneth Axel. *Les pathologies de la liberté*, Paris: Ed. La Découverte, 2008.
8. Geraud Marie-Odile, Leservoisier Olivier. *Noțiunile-cheie ale etnologiei*. Iași: Polirom, 2001, p.63.
9. Roșca D.D. *Existența tragică*, București: Editura Științifică, 1968, pag. 13.
10. Rousseau, J. J. *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, Paris: GF Flammarion, 2008, p. 109.
11. Marcuse Herbert. *Reason & Revolution*. Part II, The Rise of Social Theory, 1941, p. 203.
12. Mead M. *Growing Up in New Guinea*, 1930, pp. 56-79.
13. Locke John. *Al doilea tratat despre cărmuire*. București: Ed. Nemira, 1999, p.60.
14. Лисина М. И. *Общение ребенка с взрослым как деятельность*: în *Общение и его влияние на развитие психики ребенка*. Москва, 1974, pp. 3-23.

CONSIDERAȚII ASUPRA SITUAȚIEI COPIILOR ABANDONAȚI

*Mihaela Cernei-Băcioiu, doctorandă,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

This article discusses the phenomenon of migration and its impact on children rural areas. Here are exposed briefly some aspects of the rights of children whose parents are working abroad, treatment and their integration into society. Who are exposed and aspects of parental involvement in school life for these children.

În contextul globalizării și al fenomenelor democratizării de mare amploare, Republica Moldova a cunoscut o serie de schimbări atât în plan economic, cât și în cel social. Unul dintre factorii care afectează puternic societatea în tranziție și economia țării este cel al migrației la muncă în străinătate. În ultimii ani, tot mai mulți oameni, preponderent din păturile nerespinse ale populației, preferă să emigreze, fie motivând acest fapt prin lipsa unui loc de muncă în regiunea de rezidență, fie pentru a obține salarii mai bune. În multe dintre aceste situații sunt afectați în special copiii, iar fenomenul copiilor rămași acasă în urma plecării părinților la muncă în străinătate a atras inițial atenția presei, în special prin cazuri izolate, dar care au un impact mediatic puternic. Autoritățile din Moldova au reacționat prin intermediul unor prevederi legislative direct orientate asupra acestei probleme dificile, însă n-au izbutit să acopere complexitatea inerentă unui astfel de fenomen.

Fenomenul a devenit cunoscut ca cel al „copiilor rămași fără supravegherea părinților”. Semnificația abandonului, în cazul nostru, se aplică la un procentaj mai mic de copii rămași în urma emigrării părinților în altă țară. Dar și în această situație complexitatea fenomenului, a cauzelor și a consecințelor sale, a dinamicilor și a modului în care prevederile legislative și practicile profesioniștilor implementate efectiv în teren au constituit atâtea provocări nu doar pentru autorități, dar pentru societatea civilă. În situația creată, societatea este reprezentată de ansamblul de ONG-uri implicate în a lua atitudine în analiza fenomenului migrațional, în a interveni direct în sprijinul copiilor afectați de consecințele migrației, precum și de mass-media, de publicul larg în general.

Este de netăgăduit faptul că dinamica și complexitatea fenomenelor (migrația și copiii ramași acasă fără tutelă) care afectează familia și societatea în ansamblu sunt factorii care împiedică și reduc capacitatea de cercetare și analiză a subiectului în cauză. Prin urmare, dificultățile în studierea fenomenului sunt dublate de lipsa datelor viabile și recente din multe alte surse credibile. Situația creată determină obiective de monitorizare a fenomenelor/cu precădere la nivel local.

Datele statistice din Republica Moldova arată că fenomenul, copiii separați de unul sau ambii părinți plecați la muncă peste hotare, a atins cote maxime în rândul țărilor europene. Ancheta Forței de Muncă pentru primele trei luni ale anului 2010, realizată de Biroul Național de Statistică (BNS), arată că din totalul persoanelor în vârstă de 20-49 ani care s-au declarat plecate la lucru peste hotare, 48,7 mii sau 20% au cel puțin un copil de vârstă preșcolară. Aceștia constituie: bărbați – 36,7 mii, femei – 12

mii, majoritatea fiind din mediul rural (72,9%), și peste o pătrime – din mediul urban (27,1%). Aproape toți, practic 99 la sută, sunt persoane căsătorite, adică au întemeiată o familie. Emigrarea la muncă peste hotare a bărbaților, care au în familie cel puțin un copil de vârstă preșcolară, este mult mai răspândită decât în cazul femeilor. În primul trimestru al anului 2010, în mediul urban femeile căsătorite, care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară, înregistrează mai puține cazuri de plecare la muncă peste hotare. Ponderea acestora, în totalul femeilor urbane, este de 16,4% în anul 2008 și atestă o descreștere semnificativă față de începutul anului 2010, când, practic, nu s-au înregistrat astfel de cazuri.

În mediul rural, în același trimestru, femeile migrate cu statut marital și parental constituie 21,4%, fiind în creștere față de efectivul de 17%, înregistrat în anul 2008. Potrivit datelor statistice ale Biroului Național de Statistică la capitolul „Migrația forței de muncă” (cercetare realizată în jumătatea a doua a anului 2008) din totalul persoanelor în număr de 318,3 mii, care sunt declarate plecate la muncă peste hotare în ultimele 12 luni premergătoare studiului, 18,3% aveau cel puțin un copil de vârstă preșcolară

Conform datelor Ministerului Educației și ale Consiliilor pentru Protecția Drepturilor Copilului, la începutul lunii aprilie 2010, în rezultatul migrației de muncă, din numărul total de copii au rămas fără supravegherea părinților circa 84.207 copii de vârstă școlară (7-18 ani). Dintre aceștia, două treimi (66%) sunt copii cu un părinte plecat, iar o treime (34%) – cu ambii părinți plecați peste hotare. Comparativ cu datele prezentate de Ministerul Educației acum cinci ani, numărul copiilor aflați în astfel de situație este mai mic, la 1 septembrie 2005 ponderea lor era de 110.000 copii de vârstă școlară. Cu toate acestea, numărul oficial al copiilor aflați în această situație este subevaluat.

Atingerea acestor cote maxime se datorează unor cauze care operează la originea fenomenului și pe mai multe niveluri. Aceste niveluri de cauzalitate sunt intercondiționate și uneori se amplifică reciproc. Putem distinge principalii factori ce stau la baza fenomenului prin perspectiva următoarelor niveluri:

- Nivelul **cauzelor imediate** – care se referă la dorința/decizia părinților de a obține venituri mai bune și astfel să îmbunătățească statutul material și economic al familiilor lor;
- Nivelul **cauzelor subiacente** – care se referă, pe de o parte, la serviciile sociale de bază, iar pe de altă parte, la cunoștințele, atitudinile și practicile familiilor, cât și ale comunităților cu privire la fenomenul de abandonare și la drepturile copiilor;
- Nivelul **cauzelor profunde** – care se referă la valori și opinii cu privire la fenomenul migrației, dar și a rolurilor, a comportamentelor familiale.

Dacă migrația este direct afectată de cauzele imediate, mai ales migrația pentru muncă, fenomenul „copiilor rămași singuri acasă” este mai degrabă influențat de cauzele subiacente. În plus, cauzele profunde determină o matrice a valorilor culturale și a atitudinii față de migrație.

Cât privește cauzele profunde ale fenomenului, societatea moldovenească este în continuare influențată de „modelele tradiționale” cu privire la funcționarea familiei și a rolurilor membrilor săi, și anume „clasica” poziție a femeii care lucrează în gospo-

dărie și are grijă de copii, iar bărbatul aduce bani acasă. Pe parcursul anilor, însă, s-a produs o schimbare a acestui model, mai ales în rândul tinerilor care și-au schimbat conceptele tradiționale pe cele moderne, contribuind, astfel, la o revoluție în divizarea rolurilor în familie. Conform unui studiu efectuat în anul 2008, numai 14% de actori sociali consideră că rolul și menirea mamei este să aibă grijă de copii, iar 86% cred că amândoi părinții trebuie să se implice în aceeași măsură. Diferențele, apar doar privitor la abilitățile de a îngriji copiii.

În acest sens, se constată că cei mai mulți dintre migranți sunt bărbați. În plus, opinia publică din Republica Moldova este în general de acord cu faptul ca societatea contemporană și nevoile ei specifice determină părinții să migreze în căutarea unui loc de muncă mai bine plătit, în ciuda separării de copii, care, de obicei, sunt lăsați în îngrijirea familiei extinse.

Familia este întrutotul îndreptățită să aleagă un comportament migratoriu și să se separe de copiii săi (unul sau ambii părinți), iar stalul nu poate interveni în această decizie. Însă prevenirea separării copilului de familie și efectele migrației părinților asupra copilului care se află în situație de vulnerabilitate trebuie să constituie scopul central al politicilor din domeniul social și mai ales din domeniul protecției copilului.

Principalele consecințe asupra copilului sunt vizibile în termeni de suferință emoțională și psihologică (lucru declarat atât de părinți, cât și de copii). Acest fapt conduce la apariția ipotezei că este probabil ca situația acestor copii cu părinți migranți să fie similară cu cea a copiilor cu părinți separați (divorțați) sau părinți extrem de ocupați.

Cea mai importantă motivație a părinților de a pleca în străinătate este aceea de a îmbunătăți statutul material și economic al familiei, respectiv de a crește standardul familial de viață. Din păcate, acest lucru nu reușește întotdeauna, iar procentajele arată că în jur de o treime dintre migranți declară, conform unor date statistice publicate, că nu și-au îmbunătățit starea materială și că indicii nivelului de trai au scăzut simțitor.

O serie de efecte pozitive marchează îmbunătățirea standardului de viață al copiilor (haine, încălțăminte, jucării, telefoane mobile), dar și a condițiilor de viață în general. Este de menționat faptul că prima plecare în străinătate a părinților este uneori însoțită de declinul condițiilor economice (ca urmare a datoriilor acumulate pentru plata anumitor servicii sau proiectele de infrastructură). În ceea ce privește **dreptul copilului la sănătate**, nu s-au evidențiat diferențe între copiii din familii cu părinți migranți și copiii din familii cu părinți non-migranți. Chiar mai mult, în cazul absenței ambilor părinți, incidența accidentelor, a bolilor sau a stărilor de apatie este mai scăzută decât în cazul altor grupuri. Acest fapt ar putea fi legat de un anume „comportament protectiv” al celor în grija cărora sunt copiii și care doresc să arate că „aceștia sunt pe mâini bune”. Dar să nu uităm și de cazurile când copiii rămân în grija unor persoane incapabile de a fi supravegheați medical și apar situații când copiii „beneficiază” de tratamente populiste, ce vin în dezavantajul sănătății copilului. Influențele asupra **dreptului copilului la educație** sunt cât se poate de bivalente în ceea ce privește frecventarea școlii și rezultatele obținute. În marea sa majoritate, opinia publică consideră că absența părinților influențează negativ performanța școlară a copiilor. Drept exemplu în implicarea părinților în procesul educațional și impactul migrației asupra performanțelor școlare ale copiilor ar putea servi Liceul Teoretic “Mihai Eminescu” din satul Crihana Veche, raionul Cahul. La momentul de față sunt circa 118

copii care au părinți plecați la muncă peste hotare, dintre care 63 de copii au doar un singur părinte plecat, 55 de copii au ambii părinți plecați peste hotarele Republicii Moldova. De situația școlară a acestor 118 copii se interesează doar 10 părinți, fapt care determină direct și necondiționat implicarea și monitorizarea activității educaționale din partea părinților.

Fără controlul parental (al unuia sau a ambilor părinți), copiii migranților sunt afectați atât în termeni de **activități recreative**, cât și de prevalența **anumitor munci**. În termeni de recreare, „dorințele copiilor” și, mai puțin, cerințele adulților sunt cele care le condiționează. În paralel, comunitatea este de părere ca acești copii, datorită statutului material, sunt de obicei „spirite mai independente”. Când privește munca copiilor, tendința generală este de a prelua unele responsabilități în muncile de acasă. În funcție de părintele plecat, acestea variază de la „activități specific feminine” (pregătirea bucatelor, curățenia etc.), mai des realizate de fete sub vârstă de 14 ani, până la „activități specifice gospodăriei”, cum ar fi cumpărăturile. Cu toate acestea, este îngrijorător că o parte din copiii de vârstă între 7 și 13 ani trebuie să participe în activități agricole și de creștere a animalelor.

În concluzie, putem spune că fenomenul abandonului în Republica Moldova în contextul migrațional este o prerogativă atât pentru Guvernul RM, cât și pentru organizațiile internaționale, a cercetătorilor în domeniu și a fiecărui cetățean în parte. În mod evident este o problemă de importanță majoră și care solicită soluții imediate. Dat fiind faptul că problema abandonului migrațional rural a luat o amploare multidimensională, recomand următoarele:

- **la nivel național:** dezvoltarea unor politici exacte în privința protecției sociale a copiilor abandonați în urma procesului migrațional; completarea legislației ce se referă la protecția socială a copiilor cu unele articole, în care să fie stipulată responsabilitatea juridică a părinților față de proprii săi copii, în cazul în care pleacă la muncă peste hotarele Republicii Moldova;
- **la nivel comunitar:** sensibilizarea opiniei publice în vederea creșterii responsabilității față de proprii copii; informarea în masă despre efectele abandonului migrațional rural, dezvoltarea și menținerea formelor de protecție a copilului, a căror părinți sunt plecați la muncă peste hotarele Republicii Moldova; sensibilizarea și responsabilizarea APL în scopul monitorizării și evaluării situației copiilor rămași fără îngrijirea părintească.

Bibliografie:

1. Anghel Remus Gabriel, Horvath Istvan. Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești. Iași: Polirom, 2009.
2. Evaluarea comună pe țară. Chișinău, 2005.
3. Guvernare responsabilă pentru dezvoltarea umană. Chișinău, 2003.
4. Migrația la propriu – o retrospectivă a migrației în Republica Moldova, ASDI, OIM, Chișinău, 2007.
5. Bejan-Volc Iulia. Relațiile gender rural: un imperativ al timpului. Chișinău, 2004.
6. Пушкарева Н.Л. Материнство в новейших социологических, философских и психологических концепциях, în: Этнографическое обозрение, Москва, 1999, nr. 5.
7. Miftode Vasile. Elemente de sociologie rurală. București, 1991.

НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК СУБЪЕКТ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ГАГАУЗИИ

Хорозов Сергей, докторант,
Институт Европейской Интеграции и Политических Наук АНМ

Summary

Sociological interpretation of NGOs ATO in Gagauzia, as an independent subject of social policy, is given in the article. Essential features of NGOs are allocated, including its social status, directions and kinds of activity in social sphere. The basic problems of NGOs formation in Gagauzia, as a subject of social policy in a changing Moldavian society, are revealed on the basis of statistical data and results of empirical social research.

Неправительственные организации (НПО) представляют собой неформальные группы людей объединенные определенными социальными целями деятельности и «представительной структурой». В «Европейской конвенции о признании правосубъектности международных неправительственных организаций» определяются основные характеристики НПО. Они имеют некоммерческую общественно полезную цель международной значимости; учреждены документом, регулируемым внутренним законодательством Стороны; осуществляют свою деятельность как минимум в двух государствах; имеют зарегистрированный офис на территории Стороны и центральное управление, и контроль на территории такой Стороны или любой иной Стороны [1, с. 1]. Как видим, в данном определении смысловой акцент делается на международном характере деятельности НПО. Но неправительственные организации существуют и в рамках конкретных государств. В более узком смысле, на наш взгляд, дает определение Всемирный Банк в своей операционной директиве «О вовлечении неправительственных организаций в деятельность, поддерживаемую банком». Под термином «неправительственная организация» «понимается объединение, общество, фонд, благотворительный фонд, некоммерческая корпорация или другое юридическое лицо, которое в конкретной правовой системе не считается частью правительственной структуры и не работает ради получения прибыли, т.е. заработанная прибыль не распределяется и не может распределяться как таковая. Этот термин не распространяется на профессиональные союзы, политические партии, кооперативы с распределением прибыли и церкви» [2, с. 2]. Такой подход в определении подчеркивает прежде всего их независимость от государства, особенно в сфере идеологии.

Название общественных неправительственных организаций является дословным переводом с английского языка «non – governmental organization». В нашей стране чаще используется аббревиатура НПО, которую мы будем использовать в исследовании. Если конкретизировать признаки этих организаций в законодательном поле Молдовы, то следует подчеркнуть:

- а) организации создаются добровольно без участия государственных органов;
- б) организации не участвуют в политике и не ведут какую либо деятельность, так или иначе относящуюся к политике (экстремистско-националистического, террористического, экономическо-насильственного и др. характера);

- в) в качестве основной цели деятельности неправительственных организаций могут выступать различные проблемы социального характера, не направленные на получение коммерческой прибыли;
- г) НПО могут обладать как формальными так и неформальными структурами [3, с. 5].

В настоящее время общественные организации являются не только дополнительной, но и весьма действенной силой в жизни страны. Они выступают в качестве средства преодоления как несовершенства рынка, так и недостатков в социальной политике государства. Их отличительными особенностями является то, что они, во-первых, способны проникать в те сферы жизнедеятельности общества, которым мало или недостаточно уделяют внимание государственные структуры. Во-вторых, они обладают способностью максимально активизировать характер деятельности и поведения их членов в направлении самостоятельного решения возникающих социальных проблем. Общественные организации способствуют вовлечению индивидов в социальную деятельность, в результате чего осуществляется процесс их превращения из нуждающихся пассивных объектов, ждущих помощи извне, в активные самостоятельные субъекты социальной деятельности. Спектр их деятельности постоянно расширяется и сегодня охватывает все основные направления социальной политики, регламентированные государством, а также те области жизни общества, которые не охвачены государственными программами. [4, с. 1]

Информация о численности и динамике неправительственных организаций служит важным индикатором качества среды, в которой живет неправительственный сектор Гагаузии, а также показателям развития и зрелости гражданского общества. В территориально-автономном образовании Гагаузия зарегистрировано 306 общественных организаций, 301 из них, являются участниками социальной политики [5, с. 7].

Таблица 1. Основные сферы направленности НПО в Гагаузии

№	Сферы направленности НПО	Количество	%
1	Информация и образование	75	24,5
2	Защита прав и свобод	50	16,3
3	Развитие инфраструктуры	45	14,7
4	Спорт и здоровье	44	14,4
5	Этнос, культура, религия	36	11,8
6	Развитие демократии	25	8,2
7	Помощь социально-уязвимым слоям населения	24	7,8
8	Экология	7	2,3
	Итого	306	100

Структура формирующегося общественного сектора Гагаузии отражает наиболее сложные общественные проблемы и зоны социальной напряженности, где государство оказывается ограниченным в возможностях по их разрешению. К ним, например, можно отнести проблемы: молодежные, женские, детские, вете-

тики. Примером может служить деятельность таких НПО Гагаузии, как общественная ассоциация (ОА) «Дельфин» и НПО Детский Реабилитационный Центр для детей-инвалидов (с поражением центральной нервной системы).

Общественная ассоциация «Дельфин» был зарегистрирован в 2008 г. До этого НПО существовало как инициативная группа. Организация была создана с целью интегрировать социально-уязвимые слои населения (детей – сирот из интернатов, детей-инвалидов, жильцов домов престарелых) в общество, оказывать им материальную и моральную поддержку. Ими были реализованы различные проекты: «Пять минут счастья», «Сделано детьми», «Пасхальный свет» и др. К примеру, в рамках проекта «Пять минут счастья» были собраны игрушки, сладости, был организован праздничный концерт детям-сиротам Конгазского и Чадыр-Лунгского интернатов. Акция не была одноразовой. Так, ОА «Дельфин» уже в течение нескольких лет продолжает опекать этих детей, привозить продукты, сладости и подарки, организовывать встречи, конкурсы, утренники и экскурсии. При этом средства для организации этих акций и проектов организация собирает за счет членских взносов, поступлений от продаж и услуг (в частности: в рамках проекта «Сделано детьми» на продажу были выставлены изделия детей) и от частных (благотворительных) пожертвований отдельных лиц и организаций.

Другой способ поиска финансовых средств для осуществления деятельности избрал Детский Реабилитационный Центр для детей-инвалидов (с поражением ЦНС). В начале центр начал функционировать в рамках международного проекта, а затем, заручился финансовой поддержкой мэрии муниципия Комрат, благодаря чему продолжает успешно функционировать и сегодня.

Благотворительные организации и фонды в регионе нами не выявлены. А их создание позволило бы решать проблемы аккумуляции финансовых ресурсов и увеличения инвестиций в социальную сферу, столь необходимые региону. Роль НПО в Гагаузии заключается не только в том, что они в количественном плане пополняют ресурсную базу социальной политики, пытаясь снять определенное бремя с государственного бюджета, но и в том, что по многим направлениям социальной политики они оказываются в авангарде общественных реформ, иницируя инновационные и более эффективные методы решения проблем. Неправительственные организации автономии разрабатывают новаторские виды социальных услуг и помощи, проникая в те сферы, где государство не способно действовать в силу бюджетных ограничений или не успевает реагировать на динамично возникающие и изменяющиеся социальные проблемы (например, отношения национальных меньшинств, домашнее насилие, безнадзорность и социальное сиротство, факторы риска трафика людей и др.).

Нами выявлено, что большинство неправительственных организаций (61,2%) работают не в одном направлении деятельности, а в нескольких. В качестве примера можно привести деятельность НПО «Общественное движение многодетных матерей и женщин-предпринимателей Гагаузии». Основными направлениями работы этой НПО являются: социальная поддержка женщин, несовершеннолетних и престарелых, защита прав человека, обеспечение участия общественности в решении проблем этих социальных групп. Более 10 проектов было реализовано данной НПО в активном сотрудничестве с государственными структурами, зарубежными фондами, СМИ, бизнесом и др. Например, с ее помощью были проведены: строительство детской площадки, анализ рисков несанкционированных мусорных

свалок в муниципии Комрат, организован ежегодный детский фестиваль интерактивного общения и благотворительная акция в защиту беспризорных детей и др.

Тот факт, что организации региона работают в нескольких направлениях, является следствием их финансовой зависимости от международных фондов. НПО вынуждены разрабатывать проекты под предлагаемые направления финансирования зарубежных инвесторов, недостаточно знакомых с проблемами региона.

Однако, в Гагаузии имеются организации, которые осуществляют свою деятельность за счет собственных средств (членских взносов и платежей частных лиц, поступающих от продажи услуг и продуктов непосредственно клиентам) и частных пожертвований. Частные (благотворительные) пожертвования включают дары и пожертвования от отдельных лиц и компаний, передаваемые непосредственно или в рамках компаний по сбору средств.

Таким образом, по нашему мнению, наиболее надежная стратегия финансирования НПО предусматривает диверсификацию источников дохода, что позволяет свести к минимуму зависимость от какого-то одного источника, у которого может не оказаться средств, или у донора изменятся предпочтения. Желательно, конечно, чтобы у нас было и государственное, системное финансирование деятельности НПО, которое должно осуществляться в виде прямых субсидий, договоренностей на проведение работ, платежей государства НПО за те или иные социальные услуги или выплаты непосредственно получателям этих услуг.

Некоммерческие организации являются очень важным структурным элементом в гражданском обществе, т.к. они отражают уровень развития демократии и степень его самоуправляемости, охватывают широкий спектр социальных отношений, способствующие решению многих проблем творчеством самих народных масс. В Молдове НПО пока не заняли достойного места в структуре и политике государства. Пока они накапливают опыт. И здесь очень важно, чтобы государство способствовало развитию положительного потенциала этого опыта, активному сотрудничеству во всех сферах жизни с неправительственными организациями, которые обладают, как показывают исследования, очень большим потенциалом в социальном прогрессе страны.

Примечания:

1. См.: «Европейская конвенция о признании правосубъективности международных неправительственных организаций» // <http://www.un.org/russian/guestion/ngo-dpi/>.
2. Оперативная директива «О вовлечении неправительственных организаций в деятельность, поддерживаемую Банком» // www.icnl.org/car/laws/Pub.NgoConcept.doc.
3. Закон Република Молдова Nr. 837 от 17.05.1996 «Об общественных объединениях». Monitorul Oficial Nr. 153-156BIS; Закон АТО Гагаузия №43-XX/II «Об общественных объединениях» от 17 июля 2001 г.
4. См.: Шишкин С. В. Экономика социальной сферы: Учебное пособие. М.: ГУ ВШЭ, 2003; Пшеницы на О. В. Общественные организации как субъект социальной работы // Социологические исследования, 2000, № 6; Белокурова Е. Воздействие организаций «третьего сектора» на становление либеральной модели социальной политики в России // МЭМО, 1998, № 10.
5. Реестр общественных объединений АТО Гагаузии по данным Управления юстиции АТО Гагаузия на 16.12.2010 г.
6. Данные социологического опроса «Роль НПО в развитии социальной политики АТО Гагаузия», экспертный опрос 100 чел. 2010–2011 гг.

VASILE LAȘCU – ÎNCERCĂRI ÎN FILOSOFIE (150 ani de la naștere)

Poet, dramaturg, publicist, traducător, critic de teatru, Vasile Lașcu (numele la naștere Vasili Lașcov) s-a născut la 1 ianuarie 1861, la Chișinău, într-o familie de preoți. Și-a făcut studiile la Școala Duhovnicească și la Seminarul Teologic din Chișinău (nu l-a terminat), apoi la Școala de iuncheri din Odesa. Activează un timp în cadrul Direcției Guberniale de Jandarmi, după care contabil adjunct la Camera de Stat a Ministerului de Finanțe. Debutează în literatură, în 1878, cu piesa romantică în versuri *Naufragiu pe chei*. Între anii 1878–1888 scrie poezii, pe care le editează într-o culegere care apare la Odesa, în 1888. Acestea vor fi incluse și în cartea *Opere*, publicată la Sankt-Petersburg în 1891. Acest volum, cu care se încheie prima perioadă din activitatea de creație a tânărului Vasile Lașcu, cuprinde și câteva scrieri cu caracter filosofic. Cea de a doua perioadă este consacrată dramaturgiei. În revista moscovită "Teatralnaia biblioteka" apar piesele *Foaia agronomică* (1893),

Struldbrugii (1894), *Lebăda neagră* (1895), *Teoria* (1896), *Maimuțe literare* (1897), *Cu ocazia unei întâmplări ocazionale* (1898). În această perioadă, Vasile Lașcu, pe lângă dramaturgie, face și publicistică, publică recenzii teatrale în ziarurile locale ("Bessarabeț", "Bessarabskaia jizn"), dar și în reviste din Sankt-Petersburg și Moscova ("Vestnik Evropy", "Istoriceskii vestnik", "Drug detei", "Teatr i jizni", "Mir iskusstva" ș.a.). În 1916, Vasile Lașcu publică în paginile ziarului "Bessarabskaia jizn" un ciclu de articole sub genericul *Teatrul chișinăuean în prima jumătate a secolului al XIX-lea*.

Scriitorul și publicistul a întâmpinat cu entuziasm Revoluția Rusă din februarie 1917, dar a respins categoric lovitura bolșevică de stat din octombrie același an. În 1917, Vasile Lașcu a avut un rol important în concentrarea forțelor presei liberale basarabene în susținerea mișcării naționale, care a contribuit la formarea Sfatului Țării și proclamării independenței Republicii Democratice Moldovenești. El este ales deputat în Sfatul Țării, iar după Unire se dedă activității sociale și politice. Din august 1918 conduce Directoratul de Control din Basarabia, la alegerile pentru noua Constituantă a României întregite, din 1919 este ales senator din partea sindicatului jurnaliștilor basarabeni, avansând până la funcția de vicepreședinte al Senatului. În 1922 este director la C. F. R. din Chișinău. Ultima lucrare publicată este un volum de traduceri în limba rusă – *Antologia poeziei românești* (1928), prefațată de Ștefan Ciobanu. Moare la Chișinău la 1 iulie 1932.

Numele lui Vasile Lașcu a fost mult timp "uitat" în legătură cu activitatea sa politică, în primul rând, pentru refuzul de a accepta revoluția din octombrie 1917, iar în al doilea rând, pentru participarea în mișcarea națională, fiind ales membru al Sfatului Țării. Abia în anii '60-'70 ai secolului trecut figura lui Vasile Lașcu apare pregnant în discuțiile asupra ediției *Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova*, în care un capitol este consacrat concepțiilor filosofice și social-politice ale gândito-

rului. Autorul compartimentului respectiv, Vasile Ermuratschi, este atacat vehement pe paginile unor publicații oficiale, inclusiv în revista ”Comunistul Moldovei”. Timp de aproape două decenii au durat dezbateri în jurul moștenirii literare și filosofice a lui Vasile Lașcu, Alexandru Sturdza și alți intelectuali care nu se înscriau în cadrul ideologic promovată de autoritățile comuniste. Discuțiile s-au amplificat în legătură cu pregătirea pentru tipar a unor lucrări de sinteză consacrate istoriei literaturii, istoriei învățământului și gândirii pedagogice, istoriei gândirii filosofice și social-politice din Moldova. În anul 1987, la Academia de Științe a Moldovei a avut loc o amplă discuție științifică cu participarea specialiștilor în filosofie, istorie, știința literară etc. consacrată unor probleme apărute în legătură cu cercetarea operei și activității social-politice a lui Vasile Lașcu. Participanții au expus opinii diferite, uneori diametral opuse, dar concluzia generală a fost că Vasile Lașcu reprezintă o figură proeminentă în cultura și gândirea filosofică din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea [1]. După anul 1991, interesul pentru opera și concepțiile lui Vasile Lașcu și-a găsit reflectarea în diferite lucrări enciclopedice, articole științifice, monografii [2], lui i-au fost consacrate teze de doctorat, a fost editat un volum de scrieri ale autorului [3].

Scrierile filosofice și de critică literară în care și-au găsit reflectare concepțiile filosofice ale lui Vasile Lașcu sunt prelegerea publică *Ce este viața?* (1888), eseurile *În ce constă creația?* (1892), *Nici reci, nici fierbinți* (1898) și *Reflecții (schize, aforisme, paradoxuri)* (1991). Primele două au fost tipărite separat, în ediții speciale, iar a treia – în ziarul ”Bessarabeț”. Tezele filosofice formulate de Vasile Lașcu au un caracter evaziv și contradictoriu. Să nu uităm însă că lucrările menționate mai sus au fost elaborate la o vârstă tânără, când autorul era în proces de căutări și asimilare a informațiilor din diverse surse. De aceea nu putem fi siguri că anumite constatări în scrierile sale sunt împărtășite de autor cu fermitate, constituie o convingere proprie. Unii cercetători consideră că el s-a situat, deși cu anumite rezerve, pe poziții materialiste [4]. Gânditorul basarabean pornea de la materialismul științific naturalist, care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu putea fi decât mecanicist. Bazându-se pe datele științelor naturii, Vasile Lașcu declară că în afară de materie nu există în lume o altă substanță sau forță supranaturală. Proprietatea de bază a materiei este mișcarea în cele mai diverse forme: ”Mișcarea e de neconceput în afara existenței” [5]. Mișcarea materiei determină atât transformarea infinită a nenumăratelor și diverselor ei forme, cât și interconexiunea tuturor obiectelor și fenomenelor din natură. ”Mișcarea – menționează autorului – conduce materia în mod irezistibil spre schimbări și transformări, în urma cărora formele ei, ca imagini individuale, pier” [6]. Conform opiniei lui Lașcu, mișcarea nu se produce în mod haotic, ci după o anumită ordine și în virtutea legilor obiective ale naturii: ”Caracterul legic nu depinde de om, mai bine zis, nu depinde de faptul că oamenii s-ar fi înțeleș între ei, ci depinde de însăși natura” [7]. Lașcu menționează de mai multe ori că mișcarea materiei ”se desfășoară în timp și în spațiu” [8]. Dacă există materie, înseamnă că există și spațiu, deoarece materialul are ca atribut întinderea. Spațiul, susține Lașcu, constituie ”locul mișcării timpului”, ”locul determinării momentelor mișcării”, iar timpul constituie ”mișcarea materiei și fixează momentele mișcării” [9]. Materia, mișcarea, spațiul și timpul sunt indisolubil legate între ele. Orice corp al lumii materiale se mișcă numai în spațiu și în timp. Gânditorul recunoaște caracterul infinit al spațiului. Într-un vers din tinerețe

Lașcu exprimă ideea că este imposibil de a cuprinde cu gândul imensitatea lumilor, iar în altul vorbește despre ”revărsarea nețărmurită a spațiului”, în care ”alunecă lumi și forfotesc o puzderie de planete”[10]. Această abordare a categoriilor filosofice de materie, mișcare, spațiu și timp se înscrie în concepția științei clasice dominată de legile mecanicii lui Newton. Totodată, Lașcu nu acceptă tratarea kantiană a categoriilor spațio-temporale, exprimându-și dezacordul cu afirmația lui Kant că ”oamenii sunt ca niște păianjeni care țese timpul și spațiul”[11]. Problema centrală în studiul *Ce este viața?* o constituie apariția și dezvoltarea viului, a vieții. Fără a atinge momentul transformării materiei moarte în materie vie, Lașcu promovează ideea conform căreia materia vie a apărut din cea moartă într-o anumită etapă a istoriei Pământului și că unele organisme vii cu o structură extrem de simplă, în urma unei evoluții îndelungate, s-au transformat în ființe cu un înalt grad de organizare, printre care locul de frunte aparține omului. În *Reflecții* gânditorul basarabean menționează: ”Rațiunea omului este ochiul naturii”, ”cunoștința formelor existenței”, iar intelectul este ”logica naturii conștiente de sine”[12]. Viața a apărut după formarea planetei Pământ și va dispărea înainte de dispariția planetei noastre. Aceasta nu înseamnă însă că viața se va stinge în genere: ”Viața este eternă. Ea are totodată o limită a manifestărilor ei în fiecare din purtătorii individuali”[13]. Va veni un timp când și Pământul se va transforma într-un corp neînsuflit, ”dar va muri oare odată cu aceasta viața? Oare în Univers nu mai sunt și alte lumi, nu este și altă viață în continuare? Oare odată cu ființele pământești se va stinge în Univers toată conștiința și nimeni nu va mai număra momentele prezentului vieții sale și nu va mai bate cadența mișcării lui? Moartea Pământului va influența nu numai asupra nenumăratelor sisteme de lumi, dar chiar și asupra sistemului nostru planetar”[14]. Dacă viața are o limită în fiecare din purtătorii ei, conchide Lașcu, nu e mai puțin adevărat faptul că conștiința fiecărui om va dispărea împreună cu viața lui, deoarece „în marea vieții sufletul se ține pe ancora corpului”, care ”se nimicește odată cu moartea și se face praf”[15]. Lașcu respinge teza potrivit căreia ”Eul”, adică conștiința, gândirea umană ar crea natura. Natura constituie fundamentul existenței umane, omul este doar o parte a naturii, partea rațională și cu un înalt grad de organizare. Conștiința umană este rezultatul activității creierului, ”odată cu moartea omului vine și sfârșitul conștiinței”[16]. Prin urmare, existența constituie factorul prim, iar conștiința – factorul secund, întrucât conștiința este o funcție a creierului material.

Conform opiniei lui Lașcu, problema fundamentală a filosofiei se reduce la inevitabilul „a fi sau a nu fi”. Existența este ceva singular și de un anumit tip – prezentul, iar nonexistența este de două feluri sau, altfel spus, constă din două faze: trecutul și viitorul. Problema existenței și nonexistenței se află în interconexiune organică cu problemele vieții și ale morții. Viața este prezentul, iar tot ce a fost și va fi nu există! Moartea este o sinteză unificatoare a două faze ale nonexistenței. Viața este eternă și totodată nu este, ea este eternă în totalitatea ei și limitată în purtătorii săi. Existența necesită schimbare și conștiință. Un oarecare lucru există numai în condiția schimbării formelor de manifestare. Există două feluri de materie: materia lipsită de formă și cea care posedă forma. Materia lipsită de formă tinde să învingă materia ce posedă forma. Din care cauză viața reprezintă tendința materiei de a se revărsa în necorporal, iar moartea este victoria materiei asupra formei. Lumea, subliniază Lașcu, se divizează în două: lumea materială și lumea ideală. În lumea materială, existența este

determinată de schimbările obiectului, iar lumea ideilor depinde de conceperea ei de către subiect. Forța mișcării în natura lipsită de rațiune se manifestă în spațiu și în timp, iar în cadrul naturii conștiente – în actele voinței și în gândire. Lumea ideilor este mai perfectă și deține funcția de reglator, de controlor al vieții.

Lașcu își pune problema, dacă există ”lumea de dincolo”, judecata de apoi, și, prin urmare, gratificația divină. ”Totul fără de care nu poate exista viața pământească; acea pojghiță a vieții fizice care simțea, acționa, cugeta (nervii, sângele, mușchii, creierul, corpul întreg) odată cu moartea se distruge, se face praf, pierzând pentru totdeauna facultatea nu numai de a simți, dar și de a înțelege, a cunoaște, a gândi... Oare creierul, transformându-se în câteva dramuri de cenușă, mai poate să vadă ceva? Oare cenușa cugetă?”[17].

Un șir de teze din scrierile lui Lașcu sunt contradictorii, ceea ce i-a făcut pe unii exegeți ai operei sale să vorbească despre inconsecvența gânditorului basarabean. Astfel Lașcu, pe de o parte, declară că ”mișcarea se manifestă numai prin materie și că în ea se manifestă totul, chiar și spiritul”, pe de altă parte, afirmă că sufletul nu poate fi material, admite totodată, în spirit hegelian, că mișcarea este necesară numai acelei părți a materiei care include ”elementele spiritului”, că lumea materială nu se dezvoltă, numai rațiunea pășește înainte.[18].

În domeniul gnoseologiei, Lașcu era convins că necunoașterea prevalează asupra cunoașterii și este sursa dezvoltării celei din urmă. Aici urmărim un proces dialectic: cu cât omul cunoaște mai mult, cu atât cunoaște mai puțin și, deci, tinde să cunoască mai mult. Îndoiala, acest catalizator al gândirii, este eternă. Cunoașterea începe cu senzațiile, ele stabilesc nemijlocit legătura dintre subiect și realitatea înconjurătoare, acționează în sfera înconștientului, dar nu ne dau cunoștințe veridice. Rațiunea constituie etapa superioară a procesului cognitiv. Cunoașterea necesită unitatea senzorialului și raționalului, ea reprezintă un proces integru, căruia îi este proprie o conexiune organică.

Lașcu își exprimă în repetate rânduri convingerea că mintea omenească este capabilă să cunoască lumea și că la baza cunoașterii se află senzațiile. ”Senzațiile exterioare sunt primele instrumente ale cunoașterii”[19]. Rațiunea umană nu poate să se dezvolte fără datele organelor de simț. Omul are în mintea sa ecoul simțurilor. Acestea se pot compara cu clapele unui instrument care, în urma anumitor acțiuni asupra lor, produc un sunet, un acord, o melodie armonioasă. Dezvoltând acest gând, Lașcu menționează: ”Cu cât este mai mare numărul senzațiilor multilaterale ce apar în organismul uman, cu atât e mai rapidă prin influență și mai momentană prin manifestarea sa în organism o acțiune sau alta, cu atât este mai posibilă perfecționarea rațiunii, deoarece pentru activitatea ei interioară este furnizată o sumă tot mai mare de informații”[20]. Întrucât rațiunea nu este indispensabilă de informațiile oferite de organele de simț, procesul cunoașterii reclamă ca mintea ”să nu aibă nici un fel de divergențe cu simțul acolo, unde se cere deplinul acord”[21]. Cunoașterea necesită coerența simțurilor și a minții, unitatea momentului senzorial și a celui rațional și astfel va răsună ”muzica gândirii” [22], va fi cunoscut adevărul.

În natură, consideră gânditorul, nu există taine, ci numai fenomene, pe care mintea iscoditoare a omului le explică treptat. Însă în acest scop trebuie să studiem legile naturii. Raționamentul abstract de unul singur este insuficient, intuiția nu totdeauna ajută. În mintea omului nu există idei înnăscute, totul se produce sub influența mediului,

educației, instruirii. Nu există nici idei transmise pe cale ereditară: ”Copilul capătă numai de la mediu, de la viață, de la ființele înconjurătoare noțiuni, concepte și deprinderi, mentalitatea în genere”[23]. În problema cunoașterii Lașcu este adeptul ideii reflectării: ”Orice activitate spirituală se limitează la reproducere, întrucât noi cunoaștem numai stările interne, apărute ca rezultat al acțiunii agenților exteriori”[24]. Lașcu considera că facultatea omului de a cunoaște se formează în procesul studierii naturii și pe calea însușirii rezultatelor științei. Aceasta, declară el, constituie condiția de bază în identificarea adevărului. Constatând că adevărul pe care îl descoperă omul este relativ, gânditorul basarabean își exprimă ferma convingere în posibilitățile inepuizabile ale omului de a cunoaște realitatea: ”Se vor realiza astfel de invenții care vor răsturna lumea întreagă, se vor face astfel de descoperiri la care nici n-au visat oamenii cei mai înțelepți”[25]. Condiția principală a acestui progres o constituie, în opinia lui Lașcu, legătura strânsă între teorie și practică. Menționând faptul că ”irezolvabilul va domina mereu asupra noastră”, Lașcu observă că ”adevărul obiectiv este sesizat în mod subiectiv” de fiecare dintre noi. Totuși, când afirmă că ”se consideră pe deplin obiectiv doar ceea ce, născându-se în mod subiectiv în unul, a devenit subiectiv pentru toți și fiecare”[26], el într-un fel leagă adevărul doar de subiect, minimalizând semnificația obiectului în procesul cunoașterii. Lașcu atrage atenția asupra complexității obiectului cunoașterii și vorbește despre indestructibilitatea vieții în univers, despre dezvoltarea materiei de la simplu la complex, despre conexiunea fenomenelor etc.: ”Nici un fenomen nu poate fi pe deplin înțeles atât timp cât este rupt de legătura lui cu altele, ba chiar de legătura cu toate fenomenele lumii, această conexiune fiind un factor care imprimă fenomenului un anumit sens și îi determină adevărata importanță. Nu există în natură fenomene care să nu fie legate între ele”[27]. Diversitatea lumii este tratată de Lașcu în strânsă legătură cu procesul de continuă mișcare și transformare a materiei. Menționând că procesul cunoașterii se dezvoltă și se completează neîncetat, gânditorul basarabean declară că principala forță motrice a progresului intelectual o constituie îndoiala, insatisfacția față de rezultatele obținute. Progresul intelectual constă în creșterea cunoștințelor, iar promotorii acestuia sunt oamenii de geniu, mișcați de îndoială.

Gânditorul basarabean ia atitudine față de diferite concepții și curente filosofice dominante în epocă. Astfel, el se pronunță împotriva pozitivismului, care în acea perioadă căpătase o largă popularitate în cercurile intelectuale și științifice din Europa. Referindu-se la Auguste Comte și Herbert Spencer, Lașcu îi numește ”înțelepți nepretențioși”, care n-au descoperit niciodată vreun adevăr. Autorului basarabean îi pretează tendința pozitivismului de a izola filosofia de științele naturii și de a o declara inutilă, considerând că ”nu există nici o ramură a științei care să nu fie filosofică; orice știință, oricât n-ar fi de exactă, conține totdeauna numeroase elemente filosofice”[28]. Nu acceptă Lașcu de asemenea idealismul și misticismul în variantele lor radicale. În *Reflecții* se menționează că ”idealiștii ce seamănă celor ce cred în stafii: după cum acești din urmă sunt preocupați de fantome, tot așa primii se îndeletnicesc cu sunete, cu vorbe goale și nimic mai mult, deoarece nimic altceva nu poate să existe în lumea ideală”[29]. În același spirit se pronunță Lașcu despre misticism, care, în opinia sa, ”este o doctrină ce caută să explice cu zel ceea ce nimeni, cu toată dorința și capacitatea de a înțelege, nu va pricepe până când nu înnebunește, în schimb numai atunci totul devine clar în această complicată învățătură”[30]. Critica idealis-

mului și a misticismului îl duce pe gânditor spre problematica religioasă. Încercând să explice originea ideilor și credințelor religioase, Lașcu ajunge la convingerea că reprezentările religioase au apărut la o anumită etapă a dezvoltării societății, având drept sursă nu atât forțele supranaturale, cât neputința oamenilor de a rezista calamităților naturale. ”Omul sălbatic are nevoie de apărare și el caută ocrotire, creându-și un zeu”[31]. Problema fundamentală a oricărei religii, constată gânditorul, este cea a vieții și morții. De aceea toate credințele religioase își concentrează atenția asupra posibilei existențe eterne în lumea ”de dincolo”. Omul ține la cer atâta timp cât ține la ceva pe pământ, iar ideea divinității derivă din ”dorința fiecărui om de a avea o viață fără de moarte”[32]. Această idee a apărut datorită faptului că omul caută răspuns la întrebarea: există oare viața de apoi a individului sau nu? Omul se află în căutarea lui Dumnezeu fiindcă ”nu vrea să fie o impersonalitate”. Dar este inutil să-l cauți pe Dumnezeu în ceruri, deoarece el nu există acolo. Dumnezeu, consideră Lașcu, a fost creat de fantezia omului, iar dacă situația este de așa natură, înseamnă că speranțele în viața de apoi, nutrite de credincioși, dar și de idealști de tipul lui Kant, sunt zadarnice și iluzorii. În realitate, dincolo de mormânt ”nu există nici muncă, nici cugetări, nici cunoștințe, nici înțelepciune, nici răsplată”[33]. În spiritul lui Ludwig Feuerbach, Lașcu preconiza crearea unei noi religii care să predice iubirea omului pentru aproapele său: ”Religia trebuie să-l îndrepte pe om spre semenii săi, spre sine, și abia după aceea spre Dumnezeu”[34].

Conform lui Lașcu, în cadrul culturii arta nu este limitată în timp, ea nu poate și nu trebuie să fie exponentul timpului. Obiect al artei este omul, scopul ei se conține în tendința spre ideal, spre perfecționarea forțelor spirituale ale omului. Este inadmisibil ca arta să se acomodeze și să-și supună sarcinile cerințelor înaintate de o anumită perioadă a existenței umane, ea trebuie să exprime necesitățile tuturor și ale fiecăruia, în caz contrar, operele de artă se vor stinge concomitent sau chiar înaintea creatorilor acestora. Artă are menirea să contribuie la formarea și dezvoltarea unor calități nobile ale omului, să reflecte tendințele spre sublim a lumii sale spirituale. Artă absoarbe conținutul și valorile de la om, ea este creată de oamenii care i se dedau în întregime. Există artă creativă și artă tehnică, cea creativă se divizează în intermediară și principală, iar aceasta din urmă se împarte în plastică și tonică. La baza divizării artei în plastică (părți componente ale căreia sunt arhitectura, sculptura și pictura) și tonică (poezia și muzica) se află deosebirile între trăsăturile materialului folosit pentru exprimare. Cea mai accesibilă este artă tonică în general și poezia în particular. Specificul artei constă în procesul creației, naturalul nu este superior artificialului, sublim este numai artificialul natural.

Vasile Lașcu consideră că societatea este mișcată înainte numai datorită progresului intelectual, purtători ai căruia sunt oamenii geniali, personalitățile marcante, generatoare de idei, asimilate apoi de mase. Îndoiala oamenilor iluștri constituie forța motrice a societății. Progresul și regresul în societate pot fi reprezentate printr-o linie frântă. Progresul are nevoie de credință, iar regresul de convingere, ele se mișcă în timp și se succed reciproc. În procesul evoluției lumea nu se află într-o mișcare ascendentă atâta timp cât nu există, din cauza absenței condițiilor necesare, premise pentru o ascensiune.

Gheorghe Bobână, dr.hab. în filosofie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Bibliografie:

1. Materialele discuției au fost reflectate în câteva materiale publicate în presa periodică și cea științifică: Бобынэ Г.Е. *В. Лашков - мыслитель и общественный деятель*. (Научная дискуссия. Отдел Философии и Права АН МССР, 25 марта 1987 г.). În: Известия Академии Наук МССР. Общественные науки, 1988, № 1, p.79-81; Бобынэ Г.Е. *Кто такой В.Л.Лашков?* În: «Штинца», 1987, 5 септември, p. 2-4.
2. Chișinău. *Enciclopedie*. Chișinău: Editura *Museum*, 1997. Cimpoi, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău: Editura *ARC*, 1997, ediția a II-a; Colesnic, Iurie. *Sfatul Țării. Enciclopedie*. Chișinău: Editura *Muzeum*, 1998; Chiriac, Alexandru. *Membrii Sfatului Țării. 1917-1918. Dicționar*. București, Editura *Fundației Culturale Române*, 2001; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească*. Alcătuitori Gh.Bobâna și L.Troianowski. Chișinău: Editura *Civitas*, 2007; Juc Victor, *Viața și opera lui Vasile Lașcu // Cugetul*, 1999, nr.1-2; Pânzaru Sava. *Umberto Eco anticipat de ...Vasile Lașcov (în jurul operei deschise)*. În: Pânzaru Sava. *Itinerar artistic*. Chișinău, 2008.
3. Juc Victor. *Conceptiile filosofice ale lui Vasile Lașcu*. Autoreferat al tezei de doctor în filosofie. Chișinău, 1996; Coșciug Cristina. *Vasile Lașcov: căutări ideatico-artistice în anii '70-'90 ai sec. XIX*. Autoreferat al tezei de doctor în filologie. Chișinău, 2001; Лашков Василий. *Черная лебедь. Поэзия. Проза. Драматургия. Эстетика*. Составление и вступительная статья С.Пынзару. Кишинев: Издательство *Hyperion*, 1990.
4. Ermuratschi Vasile. *Conceptiile filosofice și social-politice ale lui V.L.Lașcov*. În: *Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova*. Chișinău: Editura *Cartea Moldovenească*, 1970, p.321.
5. Лашков В.Л. *Сочинения*. Изд.2-е, СПб., 1861, p.191.
6. Ibidem, p.282.
7. Ibidem, p.246.
8. Ibidem, p.282.
9. Ibidem, p.190, 192.
10. Ibidem, p.96.
11. Ibidem, p.192.
12. Ibidem, p.277, 279.
13. Ibidem, p.246.
14. Ibidem, p.194.
15. Ibidem, p.286, 321.
16. Ibidem, p.277, 322.
17. Ibidem, p.321-322.
18. Ibidem, p.194, 282, 285.
19. Ibidem, p.282.
20. Ibidem, p.299.
21. Ibidem, p.271.
22. Ibidem, p.299.
23. Ibidem, p.244.
24. Ibidem, p.275.
25. Ibidem, p.326-327.
26. Ibidem, p.334.
27. Ibidem, p.381.
28. Ibidem.
29. Ibidem, p.278.
30. Ibidem, p. 345-346.
31. Ibidem, p.347.
32. Ibidem, p.178.
33. Ibidem, p.179, 257.
34. Ibidem, p. 311-312.

CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ CONSACRATĂ CREAȚIEI LUI VASILE LAȘCU

Lidia Troianowski

Pe bună dreptate se consideră că spiritualitatea unei epoci, inclusiv a unui neam, nu este cea depozitată în cărți, arhive, biblioteci, ci este reprezentată de cultura pe care o trăiește, făurește și valorifică poporul. Grija nemediată pentru valorile adevărate ale neamului, fructificarea și promovarea lor a fost și rămâne una dintre condițiile majore ale fiecărui reprezentant al neamului, or numai niște strategii adecvate ce vizează istoria, tradiția națională vor permite cu certitudine depășirea crizei spirituale declanșate de proiectul globalizării cu pretenții de uniformizare, standardizare și creolizare valențială.

Parte immanentă a proiectului de asigurare a integrității spiritual-naționale, cât și de perpetuare a valorilor cultural-sociale reprezintă, constatăm, opera de cercetare, asimilare și mediatizare a tezaurului lăsat de înaintașii noștri. Pe acest temei, devine indubitabilă, importantă și utilă activitatea Sectorului Filosofie, desfășurată pe parcursul mai multor ani, în cadrul proiectului *Moștenire*.

Constatarea prezenței calitative și cantitative a preocupărilor colaboratorilor Sectorului Filosofie în cadrul proiectului *Moștenire*, în linii mari, se rezumă la tentativa introducerii în circuitul valoric al segmentelor inedite proprii vieții și activității mai multor personalități eminente ale culturii autohtone care, din cauza unor variate circumstanțe, au rămas în anonimat. Astfel, vector ideatic pentru mai multe seminare, conferințe organizate sub egida proiectului *Moștenire*, în ultimii ani, a servit opera vieții a așa reprezentanți ai culturii naționale cum ar fi N. Spătarul-Milescu, A. Sturdza, C. Stere, V. Ermuratski ș.a.

În aceeași arie tradițională, pe data de 31 martie a.c. s-a desfășurat Conferința științifică *Vasile Lașcu – figură emblematică în cultura basarabeană. 150 de ani de la naștere*, manifestare organizată sub egida unui parteneriat între Sectorul Filosofie al Institutului de Integrare Europeană și Științe Politice, Catedra Filosofie, Istorie și Metodologia Cercetării a Universității Academiei de Științe a Moldovei și Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”.

Programul conferinței, la care replicăm, a fost elaborat în așa fel încât să permită adăugarea, pe parcursul definitivării, a unui complex de aspecte proprii vieții și activității poetului, dramaturgului, publicistului și criticului de teatru Vasile Lașcu. În rapoartele ședinței în plen a conferinței au fost abordate probleme și elucidate dimensiuni ce reliefează: istoria dinastiei premergătorului nostru; concepțiile filosofice, estetice și social-politice ale lui Lașcu; fructuoasa activitate politică a acestuia în anii 1917-1918 etc.

Vădind multă suplețe și flexibilitate în decodarea intereselor de ordin filosofic, cât și în general a vectorului activității lui Lașcu, structurată sufletește pe temelia unor idealuri naționale, dr. habilitat Gh. Bobîna în alocuțiunea sa a subliniat că pe parcursul mai multor decenii, opera vieții avizatului gânditor a rămas sub semnul unui tabu tacit din cauza convingerilor politice ale acestuia. În anii 60 ai secolului trecut,

potrivit dr. habilitat Gh. Bobîna, atunci când cercetătorii Secției filozofie au insistat ca creația sa să fie scoasă din anonim, cei care au optat pentru reconsiderarea operei înaintașului au avut de suferit. Astfel, V. Ermuratschi a fost atacat în presa ideologică comunistă a timpului, testimoniu la cele susținute pot servi materialele din paginile revistei *Comunistul Moldovei*.

Fără a ne lansa în multiple și cogitabunde speculațiuni cu privire la polemicile și mostrele de tembelism intelectual stimulate de momentul ideologic și politic din perioada sovietică vizavi de aportul social-spiritual al compatriotului nostru, menționăm că un loc binemeritat, în panteonul personalităților proeminente ale culturii autohtone, V. Lașcu l-a ocupat tocmai după 1991, adică odată cu democratizarea societății și eradicarea cenzurii.

Ancorat în problematica de ordin filosofic proprie creației lui V. Lașcu, profesorul universitar Gh. Bobîna a subliniat că atât scrierile, cât și critica filosofică în care și-au găsit reflecție concepțiile compatriotului nostru reprezintă realizări din perioada de activitate timpurie a acestuia, motiv ce determină în mare parte caracterul lor vag și contradictoriu, or multe din fragmentele expuse în *Ce este viața?*, *În ce constă creația?*, *Reflecții* sunt absolvite de sorginte ideatică. Acest fapt, de altfel este recunoscut de însuși autorul lucrărilor la care replicăm, care, pe acest temei încearcă să convingă eventualii cititori că momentul originalității este o chestiune discutabilă chiar în creația celor mai de seamă exegeți ai gândirii filosofice – Platon, Socrate, Spinoza, Kant, Hume ș.a.

De menționat că năzuința descifrării resorturilor profunde ale predilecțiilor ideatice și levigațiilor spirituale, intenția de a pătrunde în structura complexă a personalității lui V. Lașcu, inclusiv a concepțiilor lui filosofice, l-a determinat pe Gh. Bobîna să precizeze că alături de un vast material expus de autorul studiului *Ce este viața?* pe marginea unui impresionant număr de probleme de ordin dialectic, gnosiologic, axiologic și antologic se poate desemna sincretismul opiniilor, prezența concepțiilor conexe expuse deja în teorii anterioare, momente care însă în niciun fel nu minimalizează din valoarea creației compatriotului nostru.

În concluzie finală, raportorul a subliniat că acuitatea inteligenței și a spiritului critic, stimulate și susținute de erudiția pe care a etalat protagonistul nostru în multiplele domenii de activitate, în care s-a produs și a înregistrat succese incontestabile, îl plasează printre cele mai ilustre personalități de la intersecția dintre cele două secole.

Ca o continuare firească a celor expuse de dr. habilitat Gh. Bobîna, se prezintă și raportul dr. în filosofie, conferențiarului universitar V. Juc, care a abordat vectorul creației filosofice și concepțiilor social-politice ale lui V. Lașcu. Filosofia lui V. Lașcu, a subliniat raportorul, include probleme de ordin ontologic – existență și nonexistență, mișcare, spațiul și timpul, cauzalitate și determinism, de gnosiologie – senzorial și rațional, adevărul relativ și adevărul absolut și de metodologie a științei (se invocă eclectismul în procesul de cercetare). Evaluând ponderea creației filosofice a lui V. Lașcu, dr. V. Juc constată că gânditorul cunoștea relativ bine cele mai impotante elaborări din domeniu, iar viziunile sale au fost expuse în maniera în care acesta înțelegea unele sau altele probleme ale filosofiei și, deci, prin urmare, n-au fost întâmplătoare controversatele dezbateri din perioada sovietică vizavi de caracterul și valoarea filosofiei sale.

Proliferând concepțiile social-politice ale lui V. Lașcu, dr. V. Juc a subliniat că acesta a salutat revoluția din februarie 1917, optând pentru o guvernare liberal-democrată, însă a renegat evenimentele din octombrie 1917 din Rusia. Fără a deroga de la dimensi-

unea politică și ideologică proprie activității lui Lașcu, V. Juc a decelat premisele care au influențat faptul poziționării și interpretării concepțiilor compatriotului nostru ca radical naționaliste: membru activ al Sfatului Țării și votarea Independenței Republicii Democratice Moldovenești.

Preocupările social-politice ale lui V. Lașcu au servit temă de dezbatere și pentru raportul prezentat de către dr. în istorie D. Poștarencu care, în scopul unei comprehensiuni mai adecvate a concepțiilor gânditorului, și-a propus să ilustreze segmentul cel mai complex și mai discutabil, concomitent și cel mai proeminent desfășurat de V. Lașcu în anii 1917-1918, activitate pentru care a fost defăimat, blamat și supus unui vetou de nonvalori de-a lungul mai multor ani.

Prin urmare, referindu-se la activitatea politică a distinsului scriitor și publicist, realizată în anii 1917-1918, dr. D. Poștarencu a remarcat că V. Lașcu a fost delegat ca deputat în organul legislativ al Basarabiei – Sfatul Țării – de către Uniunea Ziaristilor din Basarabia. Deținând mandatul de deputat de la 3 decembrie 1917 până la 27 noiembrie 1918, Lașcu a votat în cadrul memorabilei ședințe a Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie 1918 pentru Unirea Basarabiei cu România.

Justificând că și activitatea în cadrul Directoratelor Basarabiei întreprinsă de V. Lașcu n-a fost absolută de interpretări dubioase, dr. Poștarencu a furnizat pentru cei prezenți în sala de conferințe o suită de date interesante, pluridimensional susținute de argumente ajustate, parțial inedite, care au avut menirea de a contura importanța valențelor aportului emblematicului gânditor în acest domeniu.

În cadrul aceleiași conferințe și-a prezentat raportul și bibliograful M. Poștarencu, axul director al căruia a fost orientat spre elucidarea și cantonarea datelor despre dinastia de preoți Lașcu (Lașcov) din sânul căreia descinde și protoereul Luca Lașcov (1827-1906), tatăl protagonistului conferinței.

O trecere în revistă a operei dramaturgului ne demonstrează explicit că un segment al intereselor sale este consacrat problemelor de ordin estetic, a subliniat în alt raport dr. în filosofie L. Troianowski. Deși nu reprezintă compartimentul cel mai de seamă, adică nu constituie preocuparea majoră a gânditorului, totuși, această arie ideatică merită toată atenția datorită complexității aspectelor, originalității imaginilor interpretative, obiectivității evaluării anumitor categorii, principii, genuri, cât și a argumentării ajustate. În această ordine de idei, mai importante se prezintă schița *În ce constă creația?* și eseul *Geniu și grandoare*, de asemenea idei estetice destul de reprezentative și concludente pot fi depistate și în *Reflecții-le sale*.

Simptomatic faptul că schița *În ce constă creația?* constituie o tentativă temeinică a autorului de a-și expune opinia pe marginea unui impresionant număr de aspecte: ale rolului și rostului individului uman în societate; ale etapelor, particularităților, principiilor proprii diferitor epoci culturale; ale rostului și menirii artei în cadrul societății, cât și rolului ei de satelit indispensabil al umanității în procesul evoluției istorice. În aceeași ordine de idei, destul de edificatoare sunt și unele din opiniile lui V. Lașcu cu privire la soarta, locul și prezența omului de geniu în contextul societății.

Parte majoră însă a spațiului consacrat problemelor de ordin estetic se consemnează în raport, este rezervat de către V. Lașcu problemelor artei, funcțiilor acesteia, genurilor artistice, cât și particularităților creației. În sugestiva schiță *În ce constă creația?* depistăm nu numai o tipologie a artei, dar și o încercare de a realiza o scală a genurilor artistice, intenții susținute de o suită de raționamente nu întotdeauna obiective, însă de

fiecare dată argumentate într-o manieră specifică a autorului. Propunându-și să răspundă la întrebarea ce-i creația, V.Lașcu pornește de la premisa logică că procesul creației în permanență este tangențial cu arta. În ceea ce privește ultima, ea își găsește reflecție și prezență în toate celelalte domenii, direct sau indirect, simultan atestând o vârstă egală istoriei culturii și civilizațiilor. Deși nu pretinde a fi creatorul unei teorii estetice fundamentale, totuși inspirat din *Laocoon*-ul lui Lessing, Lașcu deosebește două tipuri de artă – creatoare și tehnică. Ultimei îi acordă mai puțină atenție, menționând că aceasta nu necesită niciun fel de talente și este determinată de cunoștințe fixe, de specialitate.

În mod natural, semnificația artei creatoare captează atenția lui Lașcu pentru un spațiu mult mai extins, în schița enunțată. În sens univoc, conform speculațiilor sale, arta creatoare este fundamentală și independentă, însă simultan mai poate fi și dependentă, adică contează nu numai genul de artă propriu-zis, dar și contribuția celui care dă viață acestui gen: compozitor-muzică-interpret; autor-piesă-actor etc.

Estimând particularitățile genurilor artistice proprii artei fundamentale – arhitectură, pictură, sculptură, muzică, poezie, V. Lașcu postulează că la baza fiecăruia din ele stă elementul puterii de creație, concomitent, înregistrând și o deosebire sensibilă a valențelor acestui element pentru fiecare dintre genurile evidențiate. Lipsa de omogenitate a elementului puterii de creație, conform lui, este alimentată de faptul că limbajul artei plastice este sărac și puțin expresiv, iar materialul în care își găsește reflecție – piatra, ghipsul, marmora, este grosolan și limitat. Testând muzica și poezia, exegetul apreciază la superlativ contribuția a așa creatori geniali ca Bethoveen și Shakespeare, consemnând că numai acei care cunosc creația, opera celor doi în profunzime pot percepe până la ce înălțime impresionată ajunge puterea de creație în muzică și poezie, datorită limbajului viu și bogat.

Rămâne ineluctabil, s-a desemnat în raportul *Idei estetice în opera lui V.Lașcu*, că prin prisma concluziilor realizate în schița de mai sus se conturează asertiunea că posibilitățile muzicii devin mai puțin eficace din moment ce artistul își propune să reprezinte gândurile, capacitățile intelectuale, starea psihologica, caracterul, temperamentul uman ect. Fără a deroga de la acest subiect, dr. L. Troianowski a constatat că redutabilul dramaturg și publicist proiectează viziuni menite să ne convingă că poezia ca gen artistic se află în situația cea mai excepțională, ea are datorită instrumentariului de care dispune cea mai accesibilă situație, ei îi este accesibilă nu numai muzica, dar și artele plastice. Conform raportului, poezia este apreciată ca imperativ categoric al artei, deoarece, conform lui Lașcu, ea operează nu numai cu cuvinte, ci și cu modele atât a lucrurilor reale, cât și ireale. Analizând o gamă de forme de prezentare a materialului poetic, s-a elucidat în cadrul dezbaterilor din cadrul conferinței că Lașcu se contrapune categoric atât tendinței puriste în artă în general, cât și în poezie în particular, or el critică aspru tendința estetismului pur, epigonii căreia în goană după tonul științific și expresii imaginilor frumose sunt gata să nege concepții și idei, astfel în poezia puristă, conform lui, forma caută idependență în detrimentul sensului.

În concluzie finală participanții la Conferința științifică *Vasile Lașcu – figură emblematică în cultura basarabeană. 150 de ani de la naștere* au convenit că impresionantul palmares al operei, intereselor, concepțiilor, realizărilor cărturarului își află motivele în datul unei binecuvântate vocații intelectuale și consacrării spiritual-naționale, debutate de un travaliu pasionat și complex, catalizat în permanență de talent înnăscut, dragoste de neam și tradiție.

CONSIDERAȚII ASUPRA INVESTIGAȚIEI UNESCO „FILOSOFIA. ȘCOALA LIBERTĂȚII”

În anul 2007, Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Dezvoltare (UNESCO) a efectuat o amplă investigație a stării actuale a predării filosofiei în lume. Rezultatele ei sunt prezentate în cartea *Filosofia. Școala libertății. Predarea filosofiei și învățarea de a filosofa: starea de lucruri și perspective*[1].

Cercetări cu privire la situația filosofiei în lume au fost efectuate de către UNESCO și mai înainte: pentru prima dată în anul 1951, cu participarea doar a 9 țări (deși chestionarele au fost trimise profesorilor de filosofie din 20 de țări) [2]. Rezultatele acestei investigații au fost publicate în anul 1953. Concluzia formulată în baza acestui studiu era: *filosofia a început să atragă mai multă atenție problemelor fundamentale ale științei și culturii, a început să se intereseze de viitorul omului.*

În anul 1978, statele membre ale UNESCO și-au manifestat dorința de a primi o nouă informație despre predarea filosofiei în lume. În perioada din 1980 până în 1993 au fost organizate întâlniri ale filosofilor din diferite regiuni ale lumii. În anul 1994, UNESCO a hotărât să completeze rezultatele din anul 1951 cu date actuale din 66 de țări. Accentul, însă, s-a pus nu atât pe predarea filosofiei, cât pe studierea legăturii dintre filosofie și procesele democratice, a relațiilor dintre filosofie și independența economică, tehnologiile informaționale.

Investigația din anul 2007 se deosebește în mod esențial de cele precedente după volumul de cuprindere. La chestionarea sociologică au participat respondenți din 126 de țări (din 192 de țări membre ale UNESCO), numărul general de respondenți fiind de 1200 de oameni [3]. Formularul de anchetă conținea 50 de întrebări. Chestionarele au fost expediate conform unei liste pregătite special a adreselor e-mail a profesorilor de filosofie și a altor persoane implicate în tematica investigației.

În primele patru capitole ale cărții sunt analizate datele despre predarea filosofiei la nivelul preșcolar și nivelul școlii primare, la nivelul școlii medii generale, la nivelul învățământului superior și datele despre predarea și studierea filosofiei în afara instituțiilor de învățământ oficiale. În capitolul cinci sunt efectuate totalizările și este expusă informația despre metodele și mersul desfășurării cercetării.

Introducerea constă din trei articole introductive, autorii cărora sunt *Koichiro Matsuura, Directorul General al UNESCO, Pierre Sane, locțiitorul Directorului general al UNESCO pentru științele sociale și umaniste, și Moufida Goucha, șeful Secției de securitate umanistă, democrație și filosofie a UNESCO.*

Koytiro Mathzuura subliniază că predarea filosofiei este, în fond, învățarea omului de a *gândi liber și critic*, de aceea și titlul dat cărții nu este întâmplător. Filosofia, afirmă el, învață a *judeca rațional*, nu pur și simplu a expune părerea, ea permite a *dezvolta spiritul critic*, care este opus gândirii doctrinare. Din anul 1953, când a fost publicată prima investigație a UNESCO pe această temă, filosofia s-a schimbat, ea a devenit mai deschisă lumii și altor discipline.

Pierre Sane menționează că *filosofia* este disciplina cea mai importantă dintre științele sociale și umaniste. Însă, conform spuselor lui, UNESCO nu intenționează a stabili o oarecare metodă filosofică unică sau o oarecare orientare unică pentru toate țările, ea cere ca filosofia să contribuie la *ridicarea nivelului de conștientizare a valorilor democrației*

și a culturii lumii. UNESCO este cointereseată în propagarea predării filosofiei în diferitele ei forme și direcții, ceea ce și-a găsit formularea în *Strategia interramurală a filosofiei*, adoptată la a 171-a Reuniune a Comitetului executiv al UNESCO în anul 2005. Această strategie se bazează pe trei direcții de activitate:

- filosofia în fața problemelor mondiale: dialogul, analiza și problemele cu privire la starea actuală a societății;
- predarea filosofiei în lume: ajutorul reflexiei critice și gândirii independente;
- stimularea gândirii filosofice și a cercetărilor.

În anul 2005 a fost primită hotărârea cu privire la desfășurarea *Zilei internaționale a filosofiei*. În anul 1949 a fost creat *Consiliul internațional pentru filosofie și științele umaniste* și întemeiată revista *Diogene*, iar în anul 1960 a apărut *Secția de filosofie*.

Ulterior au urmat cercetările deja menționate (anii 1950-1953 și 1978-1994), iar în anul 1995 UNESCO a organizat la Paris *Zilele internaționale ale învățământului*. Tot atunci a apărut *Declarația pentru filosofie*, unde se afirmă că *învățarea de a gândi liber, reflexiv* ajută oamenii să se opună diferitelor forme de propagandă, fanatism și intoleranță. Astfel, filosofia permite a înfrunta provocările lumii contemporane, mai ales în domeniul eticii. În declarație se subliniază că *învățarea filosofiei trebuie păstrată și lărgită, introdusă acolo unde încă nu există*. Totodată, predarea filosofiei trebuie efectuată de *persoane pregătite în mod special* și nu trebuie să se supună la nici un fel de imperative economice, tehnice, religioase, politice sau ideologice. Și, în sfârșit, învățarea filosofiei trebuie să fie autonomă, însă strâns legată de învățământul universitar sau profesional din toate domeniile.

Programul UNESCO din anul 1995 în domeniul filosofiei a fost activ susținut de mai multe țări. Unele inițiative au fost realizate în viață, în special cu privire la dezvoltarea predării filosofiei pentru copii și crearea enciclopediei multimedia a științelor filosofice.

Noua investigație a situației predării filosofiei este chemată să dezvăluie un șir de probleme legate de *insuficiența predării* filosofiei, deschizând noi perspective pentru revederea și prelucrarea programelor de învățământ. Scopul cercetării constă în consolidarea pozițiilor filosofiei în lupta împotriva *obscurantismului și extremismului*.

Investigația dată trebuia să asigure o cuprindere maximă a statelor membre ale UNESCO, însă la testare nu au participat toate țările. La cercetare au fost antrenate *Consiliul internațional pentru filosofie și științele umaniste* [4], *Federația internațională a societăților filosofice* [5], *Colegiul internațional de filosofie* [6] și *Institutul internațional de filosofie* [7].

În domeniul filosofiei, UNESCO și-a propus două obiective. Primul constă în aceea de a ajuta dezvoltării filosofiei în întreaga lume, de a contribui la instituirea și susținerea dialogului internațional dintre diferitele comunități filosofice. Al doilea obiectiv este cultivarea filosofiei în interiorul acestei organizații însăși. Totodată, sarcina principală a UNESCO este *asigurarea dreptului universal la filosofie*. *Mufida Goucha* subliniază că această investigație reprezintă doar începutul unui drum lung în consolidarea rolului filosofiei și a predării ei în lume.

În ceea ce privește conținutul investigației, el este următorul.

Capitolul întâi al cărții este consacrat predării filosofiei copiilor de vârstă preșcolară și vârstă mică școlară (clasele începătoare). El este intitulat *Filosofia și intelectul tânăr: vârsta mirării*. Se menționează că în anul 1989 ONU a adoptat *Convenția cu privire la drepturile copilului*, în care se relatează „dreptul de a exprima liber opinia sa” (art. 12), „dreptul la libertatea de exprimare; prin aceasta se înțelege libertatea de a căuta, a primi și difuza informații și idei de orice natură” (art. 13) și „libertatea de gândire” (art. 14). Bazându-se pe aceste articole, experții UNESCO au adoptat următoarea hotărâre:

copiilor li se *preda noțiuni elementare de filosofie într-un limbaj accesibil lor*. Până la acel timp, problema cu privire la predarea filosofiei copiilor de vârstă mică nu fusese examinată în cadrul UNESCO, cu toate că o lucrare fundamentală în această direcție a apărut încă în anul 1969 – Lipman Matthew. *Descoperirea filosofiei* [8].

Filosoful american era convins: copiii sunt capabili de a gândi abstract deja de la vârsta timpurie, de aceea este necesar de a-i deprinde cu logica, pentru a le dezvolta judecata. În anul 1974, M. Lipman a înființat *Institute for the Advancement of Philosophy for Children* [9]. Totodată, el a publicat un șir de cărți pentru copii, care le-ar permite să se ocupe cu filosofia practică.

Din punctul de vedere al lui M. Lipman, scopul *Programului Filosofie pentru copii* (PfC) este *dezvoltarea la copii a gândirii critice*, definită de el ca o gândire care, *în primul rând*, facilitează judecata copiilor pentru că, și aceasta, *în al doilea rând*, se bazează pe reguli și criterii, *în al treilea rând*, se autocorectează, și, *în al patrulea rând*, este sensibilă la context.

În concepția lui Lipman, filosofia pentru copii are și o motivație politico-socială. În profesarea filosofiei sunt importante dialogul liber, dezbateră orientată spre soluționarea problemelor, ce se bazează pe principii democratice. Punctul-cheie rămâne respectarea unui șir de drepturi ale omului și drepturi ale copilului. Predarea filosofiei în formă de dezbateri este importantă, în felul acesta se subliniază *legătura dintre limbaj și gândire*. Anume în timpul dialogului copilul se învață a gândi încă înainte de a citi și a scrie normal. Programul lui M. Lipman cuprinde o perioadă a copilăriei.

Tot în primul capitol se efectuează o trecere în revistă a programelor de predare a filosofiei pentru copii în diferite țări. În unele țări predarea filosofiei copiilor este încurajată de stat, însă nu este inclusă în programul obligatoriu (de exemplu, în Franța), unde se desfășoară experimente oficiale de mare amploare pentru instituționalizarea Programului Filosofie pentru copii (de exemplu, în Norvegia), iar în unele țări filosofia este parte oficială a învățământului primar (Australia). Se subliniază faptul că predarea filosofiei în școala primară influențează pozitiv asupra dezvoltării vorbirii, gândirii critice, argumentării raționale și comportamentului moral.

Programul Filosofie pentru copii (PfC) este tradus în peste 20 de limbi și aplicat în numeroase țări. În România, Programul Filosofie pentru copii este aplicat din anul școlar 1992, întâi experimental în câteva școli din București, Brașov și Iernud, apoi și în alte localități [10]. Rusia participă la Programul Filosofie pentru copii (PfC) din anul 1993 [11]. Este regretabil faptul că în Republica Moldova Programul Filosofie pentru copii (PfC) nu este aplicat nici până în prezent.

Capitolul doi se află în strânsă legătură cu primul și este consacrat predării filosofiei în școala medie generală. Sunt menționate două linii de studiere a filosofiei. Prima – *învățarea de a gândi critic și individual*, a doua – *studierea problematicii filosofice și a istoriei filosofiei*.

În unele țări, unde filosofia se predă în școală, acest curs a fost înlocuit cu Bazele statului și dreptului (se aduce ca exemplu Republica Moldova). Pe de altă parte, un șir de țări înțeleg importanța filosofiei în învățământul școlar: filosofia poate „crea cetățeanul activ și iluminat” (Irlanda), „dezvălu rațiunea cetățeniei globale” (Belgia), ajută la „consolidarea valorilor” (Nigeria). La fel sunt aduse *două exemple* de reformă a învățământului, care a vizat și filosofia:

- 1) Spania, unde în școală se predau disciplinele „Introducere în filosofie”, „Istoria filosofiei” și „Etica” ca discipline obligatorii în ultimii doi ani de școală. Din anul

2002 au fost introduse ca discipline facultative „Etica și filosofia dreptului”, „Filosofia științei și tehnicii”, „Introducere în politologie”, „Introducere în sociologie”.

- 2) Maroc, unde reformele începute în anul 1999 au dus la aceea că filosofia a devenit disciplină obligatorie în ultimii doi ani de școală. Programul la filosofie este divizat în patru domenii principale – *omul, cunoștința, politica și etica*.

Este menționată importanța deosebită a filosofiei pentru adolescenți, deoarece anume în această perioadă ei sunt în căutarea identității lor, a locului și rolului lor în societate.

În **Capitolul trei** este analizată predarea filosofiei în instituțiile de învățământ superior. În marea majoritate a țărilor filosofia este introdusă în programul universitar.

În predarea filosofiei în universitățile din diferite țări există unele variații. Deseori filosofia este inclusă ca unul din compartimente în cadrul științelor sociale sau politice. În unele universități se predau ca discipline autonome așa cursuri ca: filosofia artei, filosofia științei, filosofia tehnicii, filosofia dreptului, filosofia businessului.

O inițiativă importantă care a atins predarea filosofiei în universități a devenit apariția în anul 1987 a programului schimbului studentesc ERASMUS. De acest program se folosesc 1,2 milioane de studenți din 31 de țări. După programul ERASMUS, care a cuprins numai Europa, a apărut programul ERASMUS MUNDUS, acțiunea căruia se răsfrânge în întreaga lume.

Capitolul patru al cărții, intitulat *Filosofia în polis*, este consacrat a ceea ce se poate numi filosofie „neformală” sau „non-instituționalizată”. Sunt expuse câteva inițiative în cadrul filosofiei neformale, cum ar fi: *consultarea filosofică, cafeneaua filosofică și grupuri de lucru filosofice sau seminare*.

Autorii studiului formulează un șir de recomandări (în număr de 20) cu privire la dezvoltarea filosofiei neformale.

La întrebarea „Există în țara D-ră alte asociații, instituții etc. care de asemenea propun predarea filosofiei?” de la 83 până la 100% de răspunsuri pozitive au fost primite din Rusia, Australia, Noua Zeelandă, Brazilia, Argentina, Chile, Canada, Coreea de Sud, majoritatea țărilor europene, un șir de țări din Africa Centrală. De la 66 până la 83% de răspunsuri pozitive au venit din China, America, Germania, Belarus, România, Portugalia, Belgia. Mai puțin de jumătate de răspunsuri pozitive au fost primite din Suedia, Islanda, Austria, Irlanda, Japonia, Indonezia, majoritatea țărilor africane.

Capitolul cinci este consacrat metodicii cercetării și evaluării rezultatelor acesteia. Autorii investigației menționează *relativitatea* datelor primite. Din 1200 de respondenți, răspunsuri valide au fost primite numai de la 369 de respondenți, pe acestea și s-a întemeiat analiza anchetării. Mai mult ca atât, respondenții nu întotdeauna erau la curent cu unele aspecte legate de predarea filosofiei în țara lor, de aceea, deseori, răspunsurile primite din una și aceeași țară erau contradictorii și nu corespundeau realității.

Vom menționa că tabloul reprezentat în investigație are un caracter subiectiv, de aceea nu ne putem baza întru totul pe datele adunate. Cu toate acestea, pe lângă datele generalizatoare, nu întotdeauna demne de încredere, în investigație sunt aduse exemple particulare interesante de predare a filosofiei în diferite țări, prezentate în calitate de răspunsuri desfășurate la întrebările anchetei și comentarii.

Evaluând starea învățământului filosofic în Republica Moldova pe fondalul general al învățământului filosofic din lume, putem spune următoarele: la ora actuală, filosofia la noi în republică se află într-o stare mai puțin satisfăcătoare, am putea spune chiar deplorabilă. În viziunea noastră, cele mai semnificative momente care au adus filosofia la o asemenea stare ar fi:

- etichetarea și până în prezent a filosofiei ca cenzor ideologic al științei contempo-

rane;

- scoaterea din programele de învățământ la nivel de școală generală, liceu și gimnaziu atât a disciplinei *Filosofia*, cât și a disciplinelor *Logica*, *Etica*, *Estetica*, considerate ca științe filosofice;
- „învechirea” literaturii de specialitate și lipsa noilor achiziții în biblioteci;
- apariția cu întârziere considerabilă, iar în unele cazuri lipsa totală în biblioteci a revistelor de filosofie din țările vecine, cum ar fi: România, Ucraina, Rusia etc.;
- numărul limitat, iar uneori lipsa cu desăvârșire în librării a literaturii filosofice în limba română (în multe librării au dispărut chiar și secțiunile cu literatură filosofică);
- predarea neadecvată a disciplinei *Filosofia* la nivel de universitate, și anume:
  1. predarea în baza unor programe de învățământ învechite, prin care nu se reacționează la schimbările în evoluția gândirii filosofice contemporane;
  2. predarea filosofiei de către persoane care nu au pregătire necesară de specialitate.

Așadar, luând în calcul cele menționate, revalorificarea filosofiei în condițiile Republicii Moldova, în viziunea noastră, ar însemna:

- luarea unor măsuri și efectuarea unor activități care ar contribui la reșezarea filosofiei la locul său cuvenit în cadrul științei și sistemului de învățământ din țara noastră;
- elaborarea unor strategii care ar avea ca scop readucerea filosofiei în sistemul de învățământ;
- elaborarea unei concepții cu privire la implementarea și predarea unui curs de *Istoria și filosofia științei* pentru nivelele: studii de masterat, doctoratură și perfecționarea ulterioară.

Referințe bibliografice:

1. Philosophy. A School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. Paris: UNESCO, 2007.
2. Țările care au participat la investigație nu sunt nominalizate. Uniunea Sovietică, în cadrul căreia s-a aflat și Republica Moldova, a devenit membru al UNESCO în anul 1954 de aceea, la prima cercetare ea nu a participat.
3. Componența profesională a respondenților includea: profesori de filosofie – 54%; respondenți, cumularzi a mai multor funcții profesionale – 23%; reprezentanți ai administrației – 9%; experți – 5%; respondenți, care au dat alte răspunsuri – 8% și respondenți, care nu au dat nici un răspuns – 1%.
4. International Council for Philosophy and Humanistic Studies (ICPHS).
5. International Federation of Philosophical Societies (IFPS).
6. College international de philosophie (CIPh).
7. International Institute of philosophy (IIP).
8. Lipman M. *Discovering Philosophy*. Ist edition, New York: Appleton Century Crofts, 1969; 2nd edition, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1977.
9. Institute for the Advancement of Philosophy for Children (IAPC), Montclair State College, New Jersey.
10. Vezi: www.didactic.ro și <http://filosofiatib.blogspot.com>.
11. Vezi: <http://www.p4c.ru>.

Constantin Lozovanu, doctor în filosofie,
conferențiar universitar,

Lozovanu Ecaterina, doctor în filosofie,
conferențiar universitar

UN STUDIU CONSACRAT FENOMENULUI PUTERII POLITICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene. Chișinău: Tipografia „Print-Caro” SRL, 2010. 222 p.

Trecerea la un sistem politic democratic, constituirea economiei de piață și edificarea statului de drept în Republica Moldova prezintă în sine un proces care solicită un nivel relativ bun de cunoaștere a fenomenului politic de către toți cetățenii. Numai în acest mod cetățenii pot fi în măsură să înțeleagă sensul diferitelor acțiuni politice și să acționeze responsabil. În acest sens, lucrarea elaborată de un colectiv de cercetători răspunde acestor stringente nevoi de abordare a problematicii ce ține de sistemul politic din Republica Moldova și a mecanismelor/pîrghiilor realizării puterii, a căror cunoaștere se impune ca o condiție esențială atât pentru societatea politică în conexiune cu valoarea deciziilor ce le adoptă, cât și pentru societatea civilă, care poate în

asemenea manieră să intervină în cunoștință de cauză pentru a-i determina pe guvernanți să-i realizeze interesele. Prin problematica abordată, lucrarea vine în întâmpinarea necesității de pregătire a tineretului din universitățile în care politologia figurează ca disciplină de învățămînt, în mod deosebit pentru facultățile cu profil politologic. Apariția acestei lucrări este o continuare firească a preocupărilor pe care autorii le-au avut încă din 1990 de a elabora primele lucrări de profil politologic din Republica Moldova atât de necesare specialiștilor în materie, cât și publicului larg de cititori, în special, studenților interesați de această problematică.

Monografia este alcătuită din șapte compartimente/capitole, fiecare avînd propria structură. Demersurile analitice întreprinse în acest cadru au drept scop regîndirea diferitelor evaluări teoretice denaturate de către regimurile totalitare, operarea unor clarificări teoretico-metodologice extrem de utile pentru dobîndirea cunoștințelor veridice cu privire la sistemul politic, la valorile și normele politice necesare formării convingerilor, atitudinilor și comportamentului politic democratic și responsabil. Altfel spus, formarea culturii politice, a mentalităților și comportamentelor democratice concură la dezvoltarea capacității cetățenilor de a înțelege politicul și de a-și forma propriile criterii de apreciere a activităților politice.

Un spațiu larg este acordat în lucrare abordării unei suite de teme referitoare la sistemul politic (autor A. Roșca), elita politică și birocrăția (autor P. Varzari), instituții-

ile statale și societatea civilă (autor V. Anikin), morala și politica (autor G. Rogovaia), securitatea și interesul național (autori V. Juc și I. Rusandu), cultura politică (autor L. Braga) și coeziunea interetnică (autor E. Balan). Însumând un apreciabil efort de articulare la marile probleme ale momentului actual, lucrarea se fundamentează pe o largă documentare din literatura științifică din Republica Moldova și străină de specialitate. Merită atenție și faptul că autorii, realizând o abordare sistematică și argumentată a estimărilor teoretice și metodologice ale domeniului politic, imprimă în fiecare compartiment al lucrării și aspecte aplicative bazate pe date statistice și sociologice referitoare la organizarea și conducerea politica a societății, la realizarea puterii politice în contextul democratizării societății din Republica Moldova.

Prin problematica abordată, analizele, constatările și observațiile formulate și temeinic motivate, lucrarea constituie un aport valoros al autorilor la examinarea problemelor sus-menționate și care contribuie, fără îndoială, la sporirea informației cititorilor despre fenomenul politicului.

De rînd cu cele remarcate mai sus, lucrarea curentă nu este lipsită și de unele neajunsuri. Ar fi cazul de reînnoit unele date statistice și sociologice care ar consolida ideile și sugestiile lansate de autorii lucrării. În opinia noastră, ea ar fi câștigat dacă ar fi fost schimbate cu locurile unele compartimente (spre exemplu, compartimentul III cu compartimentul V). Totodată, concluziile unor compartimente ale lucrării puteau fi completate cu recomandări în domeniu.

Autorii sunt conștienți că problematica abordată poate fi susceptibilă de îmbunătățit, încît orice sugestii, propuneri în acest sens din partea cititorilor vor fi binevenite și luate în calcul în viitoarele lucrării științifice fundamentale în domeniul științelor politice.

Acestea fiind spuse, considerăm lucrarea *Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene* a fi una cît se poate de utilă pentru știința și practica socială din Republica Moldova, care poate contribui la schimbări spre bine în domeniul relațiilor putere – societate.

Victor Saca,
doctor habilitat în științe politice, profesor universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Ion Rusandu: 60 de ani de la naștere

La 8 august 2010, doctorul în filosofie, conferențiarul cercetător Ion Rusandu a împlinit frumoasa vârstă de 60 de ani. Originar din s. Găvănoasa, r-nul Vulcănești, este absolvent al Facultății de Filosofie a Universității „M. Lomonosov” din Moscova, iar marea majoritate a activității de muncă a desfășurat-o la Institutul Integre Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, care de asemenea a suferit câteva schimbări în denumire și remanieri în format. Domnul Ion Rusandu a parcurs aproape toate treptele ierarhice din cadrul acestui Institut, începând cu laborant superior și finalizând cu director. Activitatea de cercetare științifică și de administrare a fost cumulată în cadrul Academiei de

Științe a Moldovei cu președinția Comitetului Sindical (1984–1989, 2005–2006).

O perioadă de circa un deceniu și jumătate doctorul Ion Rusandu a muncit în alte structuri și instituții decât cele din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, deținând funcțiile de Consultant principal la Cancelaria de Stat (1992–1993), Prorector al Universității de Studii Umanistice din Moldova (1995–2001), șef Secție în Consiliul de Evaluare și Acreditare la Universitatea de Studii Umanistice din Moldova (2001–2002), Rector al Universității Real Umaniste din Moldova (2003–2004), Prorector al Institutului de Studii Aplicative Integrate (2004–2005) ș.a. Revenirea la Academia de Științe a Moldovei a fost de bun augur, mai ales din punct de vedere științific.

Conferențiarul Ion Rusandu este autor a peste o sută de lucrări științifice și meto-dico-didactice, unele dintre cele mai relevante fiind monografiile *Societatea contemporană: aspecte sociale și politice* (2007, coautori S. Dmitrenco și V. Mocanu), *Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est* (2008, coautori V. Juc și Yu. Josanu), *Dezvoltarea durabilă: abordări metodologice și de operaționalizare* (2009, coautori A. Ursu și A. Capcelea) ș.a. Interesele științifice ale conferențiarului Ion Rusandu sunt canalizate pe problemele dezvoltării durabile inovaționale, sistemelor și regimurilor politice, sistemelor de partide și elitelor politice. Actualmente, deține funcția de cercetător științific coordonator în Secția Științe Politice a Institutului Integre Europeană și Științe Politice al AȘM, iar la Academia de Studii Economice din Moldova predă cursul de Filosofie și Istorie a Filosofiei.

Pentru merite deosebite în dezvoltarea științei a fost desemnat în calitate de laureat al Academiei de Științe din Ucraina, Belarus și Moldova (2009), iar în 2010 i-a fost conferit titlul „Om emerit”.

Victor Juc, doctor în filosofie, conferențiar universitar,
Pantelimon Varzari, doctor în filosofie, conferențiar universitar

Tipografia-Sirius SRL
Chişinău, str. Lăpuşneanu, 2
Tel./fax: 23 23 52

Coli de tipar 14,0
Tiraj 150 ex.